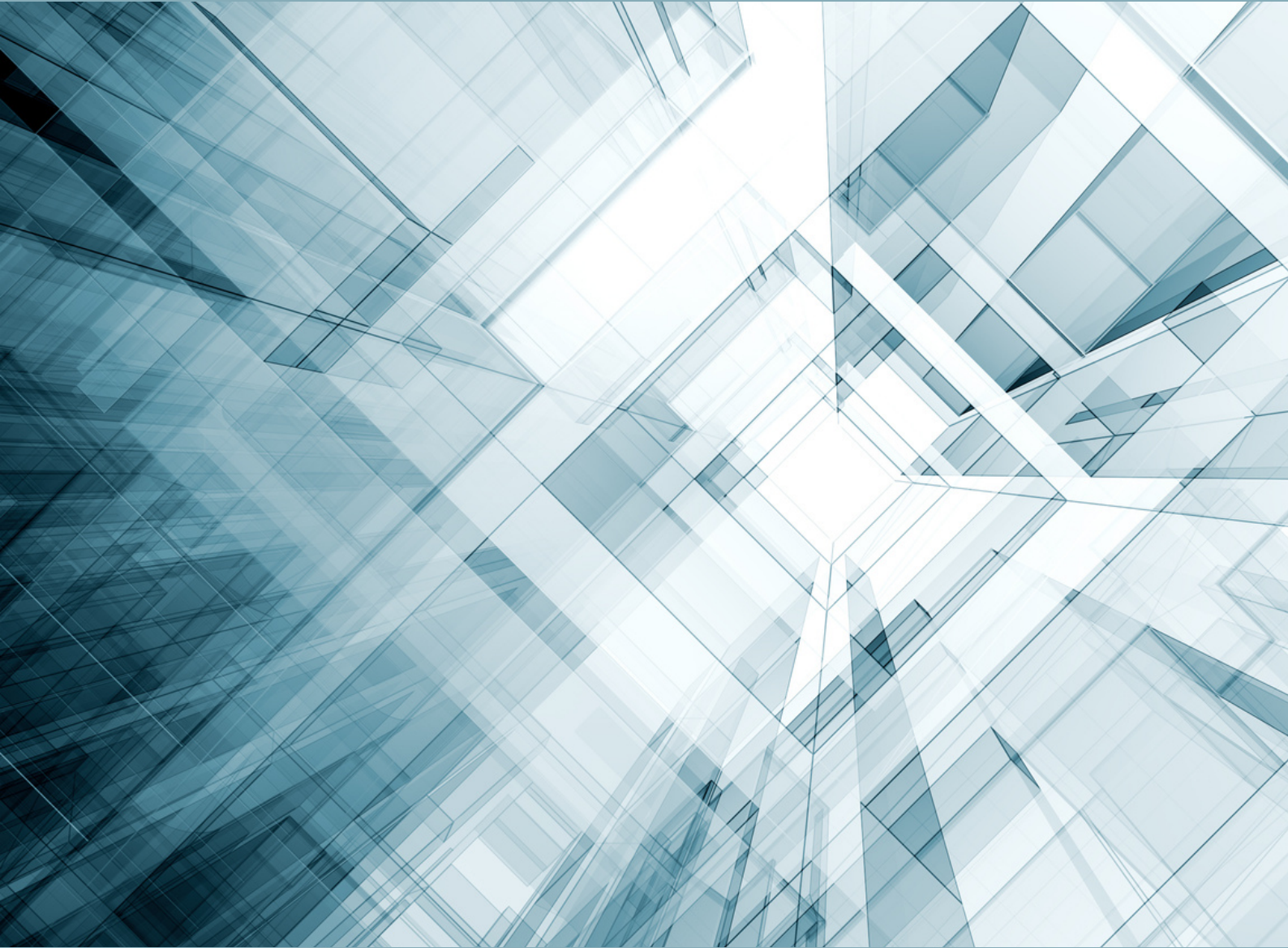

ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN: 2536-5045

Yıl/Year: 2025, Cilt/Volume 11, Sayı/Issue 1

ARTVİN ÇORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ARTVIN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YIL: 2025 / CİLT: 11 / SAYI: 1

ARTVIN CORUH UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

YEAR: 2025 / VOLUME: 11 / ISSUE: 1

E-ISSN: 2536-5045

Yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
A peer reviewed international journal published two issue per year

Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mehmet ERSOY

Artvin Çoruh Üniversitesi - Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

Artvin Çoruh University –Dean of Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Murat BERBEROĞLU

Artvin Çoruh Üniversitesi - Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Artvin Çoruh University –Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Uğur UZUN

Artvin Çoruh Üniversitesi - Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Artvin Çoruh University –Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences

Öğr. Gör. Dr. / Lecturer Dr. Fatma NALBANT

Artvin Çoruh Üniversitesi - Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Artvin Çoruh University –Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences

Sayı Alan Editörleri / Issue Field Editors

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Faruk TAŞKIN | Artvin Çoruh University-Faculty of Arts and Sciences

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Zehra Sedef KORKMAZ | Artvin Çoruh University-Faculty of Education

Sekreterler / Secretary

Bilim Uzmanı / M.B.A. Çiçek KIZILKAN | Independent Researcher

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Hakan GÜLTEKİN	Artvin Çoruh University - Faculty of Arts And Sciences
Öğr. Gör. Dr. / Lecturer Dr. Fatma NALBANT	Artvin Çoruh University-Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. Zafer ADALI	Artvin Çoruh University-Hopa Faculty of Economics And Administrative Sciences
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. İzzet ŞİRİN	Artvin Çoruh University-Faculty of Arts And Sciences

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli University (Türkiye)
Prof. Dr. Tarhan OKAN	Bandırma Onyedli Eylül University (Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet OĞUZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (Türkiye)
Prof. Dr. Al BAVON	University of Arkansas (USA)
Prof. Dr. Hasan AYAYDIN	Gümüşhane University (Türkiye)
Prof. Dr. Jesus Garcia LABORDA	Polytechnic University of Valencia (Spain)
Prof. Dr. Fikret SÖZBİLİR	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK	Artvin Çoruh University (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Şinasi SÖNMEZ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi (Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Mykola BİLOSHKURSKY	Pedagogical University (Ukraine)

İletişim / Contact

Posta Adresi / Mail Address	ACU, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı Sundura Mah. Lise Cad. No:69 08600 Hopa / Artvin
Telefon/Phone	+ 90 466 215 10 86
Faks/ Fax:	+ 90 466 215 10 79
E-posta /E-mail	acusbd@artvin.edu.tr
Web	dergipark.org.tr/acusbd
X and instagram	@acusbd

Dizinleme/Indexing

Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Dergipark akademik dergi barındırma altyapısı üzerinden yayımlanmakta olup **DOAJ (Directory of Open Access Journals)**, **EBSCOhost (Central and Eastern European Academic Source)** ve **SOBIAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)** veri tabanlarında dizinlenmektedir.

*The Artvin Çoruh University International Journal of Social Sciences is published via the DergiPark academic journal hosting platform and is indexed in **DOAJ (Directory of Open Access Journals)**, **EBSCOhost (Central and Eastern European Academic Source)**, and **SOBIAD (Social Sciences Citation Index)**.*

İÇİNDEKİLER CONTENTS

	Yazar(lar) & Makale Author(s) & Article	Sayfa Page
	Makaleler	
1	Sevda Aktoklu Toplumsal Eşitsizlikleri Ele Almada Kadim Bir Suçlama Mekanizması: Günah Keçisi <i>An Ancient Blame Mechanism in Addressing Social Inequalities: The Scapegoat</i> (Derleme Makalesi / Review Article)	1-11
2	Burcu Koyuncu Hışım Toplumsal Cinsiyet, Enerji ve Yoksulluk Bağının İncelenmesi Üzerine Genel Bir Değerlendirme <i>A General Evaluation on Examining Nexus of Gender, Energy and Poverty</i> (Derleme Makalesi / Review Article)	12-26
3	Erden Kişi I. Dünya Savaşı'ndan 1923 Sürecine, Osmanlı'da İngiliz Siyasi Nüfuzu ve 1923 Sonrasında Genel Hatları ile İngiltere'nin Türkiye Siyaseti <i>British Political Influence in the Ottoman Empire from World War I to 1923 and British Policy towards Turkey in General Terms after 1923</i> (Derleme Makalesi / Review Article)	27-45
4	Özgün Aksoy, Rahmi Yamak Doğrudan Yabancı Yatırımların Çevresel Etkileri: Kirlilik Sığınağı-Kirlilik Halesi İkilemi <i>Environmental Impacts of Foreign Direct Investments: Pollution Haven or Pollution Halo?</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	46-72
5	Özgür Doğan, Serpil Bulut Baş Örgütsel Sessizlik Düzeyi ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği <i>The Relationship Between Level of Organizational Silence and Organizational Citizenship Behavior: A State University Example</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	73-94
6	Nursena Adıyaman, Eda Güneş Coğrafi İşaretili Geleneksel Yemeklerin Sürdürülebilir Mutfak Kültüründeki Yeri: Çorum İskilip Dolması Örneği <i>The Place of Traditional Dishes with Geographical Indication in Sustainable Culinary Culture: Çorum İskilip Dolma Example</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	95-110

7	Yeliz Karadeniz Yerel Yönetişimin ve Katılımcılığın Artırılmasında Kent Konseylerinin Önemi: İstanbul Kent Konseyi Örneği <i>The Importance of City Councils in Increasing Local Governance and Participation: The Case of Istanbul City Council</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	111-131
8	Serdar Kenan Gül, Turan Küçük Cumhuriyet Sonrası Dönemde Türk Milliyetçiliği: Hüseyin Nihal Atsız Üzerinden Bir Değerlendirme <i>Turkish Nationalism in the Post-Republican Period: An Evaluation on Hüseyin Nihal Atsız</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	132-154
9	Yasin Karadeniz Türkiye’de Enflasyon ile Kamu Harcamaları Arasındaki Asimetrik Nedensellik İlişkisi: 1979-2023 Döneminden Kanıtlar <i>The Asymmetric Causality Between Inflation and Public Expenditures in Türkiye: Evidence from 1979 to 2023</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	155-169
10	Berkant Dulkadir, Gülşen Kırpık Bibliyometrik Analiz Yöntemi ile Dijital Yönetim Literatürünün Değerlendirilmesi <i>Evaluation Of The Digital Management Literature Through The Bibliometric Analysis Method</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	170-192
11	Erdoğan Ekinci, Metin Özkul Açık Alan Giyiminde Veblen Etkisi: Doğa Sporcularının Bakış Açısıyla Fenomenolojik Bir İnceleme <i>The Veblen Effect in Outdoor Clothing: A Phenomenological Study from the Perspective of Outdoor Athletes</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	193-216
12	Erhan Berat Yakut, Zeki Koday Artvin’de Nüfusun Demografik Yapısı <i>Demographic Structure of the Population in Artvin</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	217-239
13	Nurullah Yelboğa Yaşlı Perspektifinden Gençler ve Gençliği Değerlendirmeye Yönelik Bir Alan Araştırması <i>A Field Study to Evaluate Young People and Youth from an Elderly Perspective</i> (Araştırma Makalesi / Research Article)	240-261

Toplumsal Eşitsizlikleri Ele Almada Kadim Bir Suçlama Mekanizması: Günah Keçisi

Sevda Aktoklu¹

Öz

Toplumsal eşitsizlikler, bireylerin ve grupların toplumdaki kaynaklara, haklara, fırsatlara ve statüye erişiminde ortaya çıkan yapısal, tarihsel ve kültürel dengesizliklerden beslenmektedir. Bu eşitsizlikler; sınıfsal konum, toplumsal cinsiyet, etnik kimlik, dezavantajlı gruplara aidiyet ve bireylerin içinde bulundukları sosyo-kültürel koşullar gibi çok katmanlı unsurlara dayanmaktadır. Bu yapısal dengesizlikler, farklı dönemlerde çeşitli biçimlerde yeniden üretilerek toplumsal hiyerarşileri pekiştirmektedir. Kriz anlarında – örneğin salgınlar, göç dalgaları ya da doğal afetler gibi durumlarda – bu eşitsizlikler daha da görünür hâle gelmekte ve belirli gruplar, toplum nezdinde “günah keçisi” olarak hedef hâline getirilmektedir. Kadınların toplumsal sorunların nedeni olarak konumlandırılması ve marjinal grupların bulaşıcı hastalıkların yayılmasında sorumlu tutulması, yalnızca bireysel önyargıları değil, aynı zamanda yapısal ayrımcılığı da derinleştirmektedir. Bu tür yaklaşımlar, dışlanmayı ve toplumsal kopuşları besleyerek eşitsizliklerin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu çalışma, konuyla ilgili kuramsal yaklaşımlar ve önceki çalışmalar ışığında, günah keçisi mekanizmasının cinsiyet ve sağlık alanlarında nasıl işlediğini tartışmayı ve bu mekanizmanın eşitsizliklerin sorumluluğunu başkalarına transfer ederek nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Günah Keçisi, Sağlık, Toplumsal Eşitsizlikler

JEL Kodları: Z13, D02, K42

An Ancient Blame Mechanism in Addressing Social Inequalities: The Scapegoat

Abstract

The existence of social inequalities can be attributed to structural, historical and cultural imbalances in the access of individuals and groups to resources, rights, opportunities and status in society. The aforementioned inequalities are predicated on a multi-faceted array of factors, including but not limited to class position, gender, ethnic identity, and affiliation to disadvantaged groups, in addition to the socio-cultural milieu in which individuals reside. These structural imbalances manifest in various forms throughout different periods, thereby reinforcing social hierarchies. In periods of crisis, such as epidemics, large-scale migration or natural disasters, these inequalities become more pronounced, and certain groups are targeted as 'scapegoats' in the eyes of society. The act of attributing societal ills to women, whilst concurrently holding marginalised communities culpable for the propagation of infectious maladies, serves to exacerbate pre-existing individual prejudices and foster systemic discrimination. Such approaches have been shown to perpetuate inequalities by fuelling exclusion and social ruptures. Drawing upon extant theoretical approaches and previous studies on the subject, this study aims to discuss how the scapegoating mechanism operates in the fields of gender and health and to reveal how this mechanism legitimises inequalities by transferring the responsibility for them to others.

Keywords: Gender, Scapegoat, Health, Social Inequalities

JEL Codes: Z13, D02, K42

¹ Öğr. Gör., Avrasya Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi, aktoklusevda@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9051-1394>

Sorumlu yazar / Corresponding author, aktoklusevda@gmail.com

Giriş

Birisini suçlama bağlamında ilk günah keçisi arayışı, Adem'in Havva'yı, Havva'nın ise yılanı suçlamasıyla başlar ve bu döngü, tarih boyunca insanların sorumluluklarından kaçıp başkalarını suçlama eğilimini sergiler. Bu strateji, ilk günahın bedelini ödeyen insanlık için bir kaçış aracı olmuş ve cennet bahçesinden kovulmayla sonuçlanmıştır. Ancak suçlama mekanizması, bireylerin sorumluluklarını üstlenmeyip başkalarına yükleyerek kendilerini rahatlatmalarına olanak tanır. Toplumların suçlamaya meyilli olduğu kesimlerin genellikle alt sınıflar ya da marjinal gruplar olması, toplumsal eşitsizliklerin kaynağını da oluşturur. Toplumsal suçlama, ayrımcılık teorileriyle bağlantılı olarak, eşitsizliklerin pekişmesinde rol oynamaktadır (Campbell, 2011: 13).

Günah keçisi kavramı, başkalarını suçlamanın en temel biçimlerinden birini ifade etmektedir. Bu kavram, toplumda meydana gelen felaketlerin ve sıkıntıların sorumlusunun belirlenmesi sürecinde, belirli bireylerin, hayvanların ya da nesnelerin kurban edilmesi yoluyla ortaya konulmaktadır. Günah keçisi, kötü durumlardan arınma amacıyla hedef gösterilen figürleri temsil etmektedir. İnsanların, toplumsal sorunların kökenine inmek yerine basit ve yüzeysel çözümler arayarak suçlu bir kurban arama eğilimi, bu kavramın temel psikolojik motivasyonunu oluşturur (Akar, 2022: 138).

Toplumsal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayan günah keçisi kavramı, ilk olarak 1530'da kullanılmış ve bu süreçte toplumların sorumluluğu dışsal figürlere yönlendirme çabası için köklü bir sistem olarak kalıcı hâle gelmiştir (Campbell, 2011: 31). Günah keçisi, toplumun yaşadığı anlaşmazlık ve krizleri zayıf gruplara yansıtarak çözüm sağlama yoludur. Toplumda ötekileştirilmiş, güçsüz bırakılmış kesimlerin günah keçisi ilan edilmesi, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir dışlama mekanizması olarak işlev görür (Traylor, 2014:131-156). Bu figür, toplumun refahını koruma amacıyla seçilmekte ve toplumda var olan eşitsizliklerin yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır.

Günah keçisi ritüelleri, bireylerin ve toplumların kriz anlarında başvurduğu bir dışlama stratejisi olarak insanlık tarihi kadar eskidir. Toplumlar, kötülük, günah veya şanssızlık gibi olguları uzaklaştırmak amacıyla bu ritüellere sarılır, böylece bu olumsuzlukları kendilerinden zayıf bir varlığa yükleyerek kendi düzenlerini korumayı amaçlarlar. Bu ritüellerin toplumsal eşitsizliklerle olan ilişkisi, toplumların kriz anlarında ezilen gruplara yönelmesinde açıkça görülür (Muhaxheri ve Sezer, 2019: 554).

Geçmişte de toplumlar, kötülüğü ya da şanssızlığı üzerlerinden atmak amacıyla toplumsal olarak zayıf grupları veya nesneleri günah keçisi olarak kullanmışlardır. Çin'de hastalıkları kovmak için uçurtmalar, Aleut Adaları'nda otlar, Endonezya'da ise kötü ruhları taşımak için küçük kayıklar yapılırdı. Hindistan'da kötülükler şişelere konularak gömülürken, Himalayalar'da köpekler kötülüğün sembolü olarak taşlanırdı. İrokua yerlileri, kurban edilen arkadaşlarını törensel bir şekilde süsleyip boyar, İskoçya'da ise köpekler yalnızca kovalanırdı. Bu uygulamalar, zayıf varlıkları günah keçisi yaparak olumsuzlukları dışarıya aktarma ihtiyacının bir yansımasıdır. Modern toplumda günah keçileri, eşitsizlikleri görünür kılan ve var olan güç dengesizliklerini sürdüren araçlar olarak iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi, toplumun bilinçsizce hedef gösterdiği, ekonomik veya sosyal anlamda güçsüz bırakılmış gruplardır. İkincisi ise, suçu kendi üzerinden atmak isteyen kesimlerin bilinçli olarak yarattığı

günah keçileridir. Günümüzde, nesnelerden insanlara kadar uzanan bu günah keçisi mekanizması, toplumsal eşitsizliklerin pekişmesine neden olur. Bu dışlama mekanizması, bireylerin sorumluluklardan kaçma eğilimlerini toplumsal olarak kabul edilebilir kılarken, zayıf grupların ezilmesine yol açar (Campbell, 2011: 32-33).

Bu ritüeller, toplumdaki kırılan kesimlerin, güç ilişkilerinin sonucu olarak hedef seçilmesine ve eşitsizliklerin pekişmesine yol açmıştır. Günümüzde bu dinamikler, toplumsal ya da etnik olarak dışlanmış kesimlerin suçlama döngüsünde kendilerini bulmasıyla devam etmektedir. Bu bağlamda, günah keçisi kavramını ele alırken sağlık ve cinsiyet perspektiflerini incelemek, toplumsal eşitsizliklerin karmaşıklığını anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu iki perspektifin bir arada ele alınması, toplumsal dinamiklerin çok boyutlu yapısının kavranmasına olanak tanır. Cinsiyet perspektifi, tarihsel ve dini bağlamlarda kadınların günah keçisi olarak nasıl görüldüğünü ele alırken birçok kültürde kadınların sosyal problemler için sorumlu tutulmuş olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirmiştir. Sağlık perspektifi, bireylerin sağlık durumlarının toplumsal ve ekonomik faktörlerle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koyarak, bu durumun eşitsizlikleri nasıl daha da derinleştirdiği yardımcı olur. Tüm bu nedenlerle, günümüzde bu perspektiflerin incelenmesi, toplumsal eşitsizliklerin kökenlerinin anlaşılmasına ve mevcut sosyal dinamiklerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu iki perspektifin birlikte ele alınması, günah keçisi kavramının toplumsal eşitsizliklerle olan ilişkisinin daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışma, günah keçisi kavramının sağlık ve cinsiyet perspektiflerinden nasıl şekillendiğini anlamak için literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte günah keçisi olgusunun dinamikleri derinlemesine irdelenmiştir. Literatürdeki önemli bulguların bir araya getirilmesiyle toplumsal eşitsizliklerin temelinde yatan unsurların daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Günah keçisi olgusu üzerine yapılan çalışmalar genellikle ya tarihsel-kültürel ritüeller bağlamında (Campbell, 2011: 32-33 Traylor, 2014:131-154) ya da psikolojik temelli dışlama mekanizmaları çerçevesinde şekillenmektedir (Akar, 2022). Özellikle sağlık alanında yapılan araştırmalar, çoğunlukla pandemiler ve azınlık gruplar üzerindeki toplumsal damgalama etkilerini (Giddens & Sutton, 2016: 8-12 Schweitzer, 2023: 5) odak noktası haline getirirken; toplumsal cinsiyet literatürü ise kadının tarihsel olarak suçlu ve günahkâr figür olarak konumlandırılmasına yoğunlaşmaktadır (Batuk, 2006: 51-96). Ancak bu çalışmanın özgünlüğü, günah keçisi kavramını hem sağlık hem cinsiyet perspektifleriyle birlikte ele alarak bu iki boyutu eşitsizlik üretimi çerçevesinde kesişimsel bir şekilde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Literatürde bu iki alanı birlikte inceleyen sınırlı sayıda çalışma olması, mevcut araştırmayı bu konuda önemli bir boşluğu dolduran ve toplumsal dışlama mekanizmalarının çok katmanlı doğasını görünür kılan bir katkı haline getirmektedir. Böylece çalışma, yalnızca tarihsel örnekler sunmakla kalmamakta, aynı zamanda çağdaş toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretiminde günah keçisi figürünün işlevine dair çok boyutlu bir değerlendirme sunarak alana yeni bir perspektif kazandırmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, cinsiyet perspektifinden günah keçisi olgusunu ele almaktadır. Bu bölümde, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınların günah keçisi olarak konumlandırılması tartışılmaktadır. Tarihsel ve dini bağlamlar ışığında, kadınların toplumsal suçlamaların hedefi haline gelme süreçleri açıklanmakta ve bu olgunun patriyarkal yapı içindeki yeri değerlendirilmektedir. İkinci bölüm ise sağlık perspektifinden günah keçisi

kavramını incelemektedir. Bu bölümde, bulaşıcı hastalıklar gibi sağlık krizlerinin ardından belirli birey veya grupların toplumda günah keçisi olarak yaftalanması üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, hastalık sonrası damgalama ve ayrımcılığın nasıl ortaya çıktığı ve sağlık alanındaki günah keçisi yaratma sürecinin toplumsal etkileri tartışılmaktadır.

Çalışmada toplumsal eşitsizlikler bağlamında günah keçisi yaratma olgusunun, toplumların sosyal yapısında adalet ve kapsayıcılık gibi değerleri tehdit eden derin kökleri olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma, sosyal bağlamda önyargılarla şekillenen bu süreçlerin, toplumların bir arada yaşama kültürüne zarar verdiğini ortaya koymaktadır.

1.Günah Keçisi Olarak Cinsiyet: Toplumsal Roller ve Suçlama

Günah keçisi olgusu, mağduriyet duygusu yaşayan bireylerin öfkenin asıl kaynağından saparak masum bir bireye karşı saldırganlıklarını yönlendirdiği sosyal bir mekanizmadır. Sosyal psikoloji perspektifinden bakıldığında, bu davranış genellikle öfkenin kaynağının doğrudan cezalandırılmasının imkânsız olduğu durumlarda ortaya çıkar. İnsanlar, engellenen öfkeyi başkalarına yönlendirir ve bu süreç, mağduriyet ve adaletsizlik duygularının yanlış hedeflere kaymasına yol açar (Bauer, Cahliková, & Chytilová, 2023: 1626).

Tarih boyunca, günah keçisi ilan edilmeye en müsait kavramlardan biri de kadın kimliği üzerinden ele alınan cinsel olgudur. Orta Çağ ve sonrasındaki cadı avları, toplumsal yapının zayıf üyelerine yönelik adaletsiz suçlamalarının en çarpıcı ve rahatsız edici örneklerindendir. Bu tür yargılamalar, dönemin dini istikrarsızlıkları tarafından beslenen bir zemine dayanıyordu. Topluluklar, otoritelerden tam destek alarak, en az saygı uyandıran ve ekonomik olarak en değersiz üyelerinden kurtuluyorlardı. Avrupa'da, cadı avları büyük bir günah keçisi bulma dalgasına dönüşmüş ve on binlerce kadın, cadı olmakla suçlanarak ya yakılmış ya asılmış ya da boğdurulmuştur. Bu kadın düşmanlığının kökeni ise çok daha derinlere, ilk mitolojilerde ve yaratılış hikayelerine dayanmaktadır. Eskilere göre, insanlar başlangıçta saflık içinde var olduklarına inanıyorlardı ve bu, bazılarının göre kadınsız bir dünyayı ima ediyordu. Yunan mitolojisinde ise erkekler, tanrılarla birlikte acıdan, hastalıktan ve zor yaşam koşullarından uzak, rahat bir yaşam sürerken, kadın, Pandora'nın kutusunun açılması sonucu kötülüklerin dünyaya yayılmasına yol açan bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Zeus'un, Prometheus'un ateşi çaldıktan sonra insanları cezalandırmak için gönderdiği Pandora, bu kutuyu açarak tüm kötülükleri serbest bırakmıştır. O günden itibaren insanlık çalışmaya, yaşlanmaya, zayıflamaya ve nihayetinde ölmeye mahkûm olmuştur. Bu mitolojik anlatılar, kadının tarihsel olarak toplumlarda düşük statüde tutulmasının ve kadın düşmanlığının kökenlerini açıklayan önemli bir arka plan sunmaktadır (Campbell, 2011: 67).

Yunan mitolojisinde Pandora'nın itaatsizliği, kötülüklerin dünyaya yayılmasının sembolü olarak sunulurken; benzer bir anlatı Hristiyan yaratılış mitosunda Havva aracılığıyla karşımıza çıkar. Havva'nın yasak meyveyi yemesi, insanlığın Tanrı'nın lütfundan uzaklaşmasına neden olan "ilk günah" olarak kabul edilir (Lichtenstein, 2015: 22-24). Hem Pandora hem de Havva, mitolojik ve dini anlatılarda itaatsizlikleri nedeniyle insanlığın sefaletine zemin hazırlayan figürler olarak betimlenir. Bu anlatılar, tarih boyunca erkek egemenliğinin meşrulaştırılması amacıyla kullanılmış; kadınlar itaatsizlik ve günahkârlıkla özdeşleştirilmiştir. Patriarkal toplumlar, bu mitleri kadınların ikincil konumlandırılmasını ve toplumsal hiyerarşilerde alt sırada yer almalarını haklılaştıran bir araç olarak kullanmıştır (Campbell, 2011: 25).

İnsan ve Şeytan'ın günaha yönelmesine neden olan temel faktörler açgözlülük ve Tanrı'ya benzeme arzudur. Şeytan'ın isyanı ve Tanrı'ya karşı gelmesi, teolojik metinlerde Âdem'in itaatsizliğinden önce gelirken, ilk günahın dünyaya getirilmesi genellikle bir kadın figürü aracılığıyla sembolize edilmiştir. Bu bağlamda, Havva yasak meyveyi yiyerek insanoğlunun cennetten kovulmasına ve günahkâr bir varlık haline gelmesine neden olan figür olarak öne çıkmıştır. Bu anlatı, kadınların tarih boyunca itaatsizlik ve günahla ilişkilendirilmesini sağlayan önemli bir mitolojik ve dini referans olmuştur (Batuk, 2006: 47).

Sirach'ta yer alan ve Tekvin'deki düşüş hikâyesine benzerlik taşıyan anlatıda, “günah bir kadınla başlamıştır; onun yüzünden hepimiz öleceğiz” ifadesi, insanlığın düşüşünden kadını sorumlu tutan bir yaklaşıma işaret eder (Theology, 1965: 85). Bu cümle, özellikle Havva'nın itaatsizliği ve yasak meyveyi yemesiyle günahın dünyaya girdiği ve ölümün kaçınılmaz hâle geldiği anlayışını vurgulamaktadır. Kadını, günahın ve ölümün kaynağı olarak gösteren patriyarkal bir bakış açısı vardır, bu yorum, kadının tarih boyunca günahla özdeşleştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Eagleton ve Tunca'ya göre de “Kurban edilen birey, topluma ait ama ondan farklıdır; toplumun bastırdığı karanlık yönleri yansıtır ve diğer bireylerin suçluluklarını ona yükleyerek arınma sağlar.” (Eagleton & Tunca, 2012: 361).

Erkek egemen toplumlarda kadının günah keçisi hâline getirilmesi, tarihsel olarak sürekliliğini koruyan bir durumdur. Kadınlara yüklenen sorumluluklar (Yeşilyurt, 2019: 33) toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak olumsuz durumlar ortaya çıktığında sıkça gündeme gelir. Bu bağlamda kadınlar, cadı avlarıyla başlayan ve verimsiz topraktan, doğan çocuğun cinsiyetine ve yapılmayan ev işlerine kadar birçok konuda suçlanarak damgalanmışlardır. Aile içi ve toplumsal şiddetin mağduru olan kadınlar, zamanla bu şiddetin sebebi olarak bir günah keçisi figürü şeklinde tanımlanmaya devam etmiştir. Günümüzde, toplumsal eşitsizliklerin değerlendirilmesi, ataerkil yapıların kadınların kolayca suçlanmasına zemin hazırladığını göstermektedir. Bu durum, kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın ve dışlanmanın sosyolojik bir norm haline gelmesiyle ilişkilidir. İş hayatında, kadınlar genellikle ilk vazgeçilen grup olma durumuyla karşılaşırken, iş yerindeki başarısızlıklar hem annelik rollerini yerine getirememek hem de iş kadınlığına uygunluk göstermemek üzerinden kadınlara yüklenmektedir. Bu durum, toplumda var olan cinsiyet normlarının bir yansıması olarak öne çıkmakta ve kadınların kariyerlerine yönelik olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde ise kadınlar, işten çıkarılmaya en müsait grup olarak görülmekte ve bu durum onları daha da savunmasız hâle getirmektedir. Son zamanlarda dünya genelinde artan şiddet olayları, kadınların mağduriyetlerinin yanı sıra, toplumda kadınların şiddetin sebepleri olarak gösterilme eğilimindeki değişiklikleri de yansıtmaktadır. Bu bağlamda, kadınların şiddetin sorumlusu olarak gösterilmesi “üzerinde ne varmış?”, “o saatte orada ne işi varmış?”, “eşinin, sevgilisinin babasının sözünü dinleseymiş” gibi sorularla derinleşmektedir. Ataerkil toplum yapısı, kadını sadece bir mağdur olarak değil, aynı zamanda toplumsal normları ihlal eden bir figür olarak da konumlandırmaktadır. Bu durum, kadınların hem toplumsal sorunların hedefi haline gelmesine hem de bu sorunların kaynağı olarak sunulmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal eşitsizlikler ve günah keçisi kavramı, kadınların bu sosyal yapı içinde nasıl bir hedef haline getirildiğini ortaya koymakta, bu durum aynı zamanda ataerkil yapıların yeniden üretimine de katkıda bulunmaktadır.

2. Günah Keçisi Olarak Sağlık: Tıbbi Sorumluluğun Transferi

Günah keçisi arama psikolojisine yönelmenin nedenlerini anlamak oldukça önemlidir. Bu psikolojinin başlıca nedeni, bireyin ortaya çıkan bir yanlıştaki sorumluluğunu, suçunu, hatasını ya da beceriksizliğini gizleme veya örtme çabasıdır. Bu durum, kişinin olası bir suçtan ya da cezadan kurtulma düşüncesiyle hareket etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Günah keçisi bulmak, bireyin işlediği kötülüklerden, yaptığı yanlışlardan ve üzerine yapışabilecek kirden kolayca arınma ve temizlenme yöntemi olarak değerlendirilir (Yılmaz, 2024: 43). Sağlık alanında da günah keçisi arama eğilimi, insanların hastalıklara karşı kendilerini savunma mekanizmalarından biri hâline gelmiştir. Tarihsel süreçte, salgın hastalıklar ve insanların zor durumda kaldıkları sağlık sorunları nedeniyle belirli azınlık grupları ve dışlanan bireyler sorumlu tutulmuştur.

Toplumsal eşitsizlikleri günah keçisi bağlamında ele alan bu çalışmada, sağlık alanında başkalarını suçlama eğiliminin diğer mecralarda olduğu gibi oldukça etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Günah keçisi arama psikolojisi, insanlara rahatlama sağlarken aynı zamanda insanları bu eğilime yönlendirmiştir.

İnsanlar tarih boyunca hastalıklarla başa çıkmanın yanı sıra, hastalığın “sebebi olduğu kötülüğün” kaynağını aramış ve genellikle bu kaynağı bir günah keçisi olarak etiketlemişlerdir. Örneğin, çiçek; hastalığı birçok toplumda yıkıcı etkiler bırakmış ve bu hastalığın yayılmasından belirli gruplar veya milletler sorumlu tutulmuştur. Kolomb sonrası döneme ilişkin kayıtlarda, sifilisin yayılması sırasında da benzer suçlamalar yapılmıştır. Fransa Kralı VIII. Charles’in Napoli’ye yaptığı sefer sırasında hastalık her iki tarafın askerleri arasında ortaya çıkınca, taraflar birbirlerini hastalıktan sorumlu tutmuşlardır. İtalyanlar, hastalığı “Fransız Şeytani” veya “Fransız Hastalığı” olarak adlandırırken, Fransızlar ise aynı hastalığa “Napoli Şeytani” veya “Napoli Hastalığı” demiştir (Özdemir, 2010: 45). Bu karşılıklı suçlamalar, toplumların kendilerini hastalıklardan arındırmak ve rahatlamak amacıyla günah keçisi arayışına yöneldiğinin bir örneğidir. Böylece, hastalığın kaynağı olarak belirli bir grubu veya ulusu işaret ederek kendi toplumlarını korumaya çalışmışlardır. Benzer şekilde Eski Yunan’da aniden ortaya çıkan salgınlar, 1300’lü yıllarda cüzzam ve veba, 1980’li yıllarda ise AIDS gibi hastalıklar, bu hastalıklara yakalanan kişilerin suçu veya günahı olarak görülmüş; toplum bu hastalıkları ilahi bir ceza olarak yorumlamıştır. Böylece, hastalığa yakalananlar toplum tarafından günah keçisi ilan edilerek dışlanmış ve hastalıkla ilişkilendirilen bireylere karşı bir önyargı oluşmuştur (Özmen, 2018: 187).

Baskın grup üyeleri, azınlık grupları hakkında belirli klişeler ve olumsuz algılar geliştirdiklerinde, ayrımcı eylemler sergileyebilirler. Bu ayrımcılık, gözlemlenebilir, ölçülebilir ve raporlanabilir davranışlar aracılığıyla ortaya çıkar. Ayrımcılığın temelinde, baskın grupların azınlık gruplarına sağladıkları avantajların ve ayrıcalıkların sistematik bir şekilde esirgenmesi yatmaktadır. Bu durum, HIV ile yaşayan bireylerin karşılaştığı damgalama ve kesişimsel damgalama gibi engellerle daha da belirginleşmektedir. Tıbbi günah keçisi kavramı, bu bağlamda oldukça önemlidir. HIV ile yaşayan bireyler, toplumsal algıda “hastalığı yayan” veya “suçlu” olarak damgalanarak tıbbi günah keçisi haline gelirler. Bu süreç, toplumda HIV ile ilgili yanlış bilgilere ve önyargılara yol açarken bireylerin ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerinden mahrum kalmalarına neden olur. Dolayısıyla, HIV ile yaşayan bireylerin maruz kaldığı

ayrımcılığın azaltılması hem bireylerin hem de toplumun sağlık ve refahı için kritik bir öneme sahiptir (Schweitzer, 2023: 28).

Bu durum günümüzde de benzer şekilde devam etmektedir özellikle yeni salgınlar ya da sağlık krizleri ortaya çıktığında, hastalığı bir grup veya bireyle özdeşleştirerek suçlama eğilimi görülmektedir. COVID-19 gibi küresel salgınlarda, hastalığı belirli etnik veya sosyal gruplara atfetme eğilimi, bu sürecin bir devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin alginın başlangıcında Asya kökenli bireylere yönelik artan ayrımcılık ve yanlış bilgiler, bu eğilimin bir yansımasıdır. Bu tür damgalama, “onlar” ve “biz” ayrımı yaratarak toplumda çatışma ve dışlama hissini körüklemektedir. Salgınların getirdiği belirsizlik ortamında, bireylerin bu korkuyu yatıştırmak için diğer grupları suçlama eğilimi gösterdiği bilinmektedir (Kumar & Nayar, 2020:382-384). Bu günah keçisi arayışı ise çoğunlukla tarihsel gerilimlere ve ön yargılara dayanır (Giddens & Sutton, 2016: 19).

COVID-19 pandemisinin başlangıcında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, salgının marjinalleşmiş bireyler, gruplar ve topluluklar üzerinde artan ayrımcılık ve dışlanma riski oluşturduğunu belirtmiştir. Nitekim sonraki süreçte, virüsle temaslı olduğu düşünülen bireyler ve belirli etnik kökenlere sahip kişilere, özellikle göçmenlere yönelik sosyal damgalama ve şiddeti de içerecek şekilde ayrımcılığın arttığı gözlenmiştir. Koronavirüs salgınının küresel yayılımı, göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar için önemli yeni zorluklar doğurmuştur (Gürsoy, 2022: 256).

Sonuç

Bu çalışma, toplumsal eşitsizlikleri ele alırken günah keçisi kavramını cinsiyet ve sağlık perspektiflerinden inceleyerek bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık ve toplumsal dışlanmanın köklerini derinlemesine anlamaya olanak sağlamaktadır. Günah keçisi arayışı, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup toplumların tarih boyunca var olan eşitsizlikleri derinleştiren bir dinamik olarak öne çıkmaktadır. Bu kavramlar, birbirini destekleyen ve varlığının devamlılığını sağlayan faktörler olarak değerlendirilmelidir.

Cinsiyet eşitsizlikleri, toplumsal yapının sürdürülmesinde ve bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığın pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kadınlar, toplumsal normlar çerçevesinde dışlanmakta ve itibarsızlaştırılmaktadır. Dini kaynaklara atıfta bulunarak, kadınların günah keçisi hâline getirilmesi, toplumsal olarak eşitsizliğe maruz kalmalarına yol açmaktadır. Kadınlar, fiziksel özellikleri itibarıyla erkekler ile kıyaslandıklarında, sıklıkla şiddete maruz kalmakta ve bu durumu toplumsal bir gerçeklik olarak kabul eden bir bakış açısıyla karşılaşmaktadırlar. Kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi ve cinsiyet temelli şiddetin normalleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Özellikle iş hayatında karşılaşılan cinsiyet eşitsizliği, kadınların hem aile hem de iş hayatı bağlamında bir denge kurmakta zorlanmasına neden olmakta ve bu durum onları daha fazla dışlanma ve ayrımcılığa maruz bırakmaktadır.

Sağlık ve tıbbi bağlamda da günah keçisi kavramı büyük önem taşımaktadır. Bireyler, hastalıkların tedavisinde yalnızca tedavi süreçlerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda "ilk günahkâr" veya hastalığı yayan kişiyi bulma arayışına girmektedirler. Hastalıkların toplum üzerindeki etkileri, bireylerin hastalığa karşı tutumlarını ve bu bağlamda suçlama eğilimlerini

şekillendirmektedir. Bu durum, sağlık alanında da toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine ve belirli grupların daha fazla hedef alınmasına yol açmaktadır. Örneğin, belirli hastalıkların belli gruplar tarafından taşındığına dair toplumda oluşan yanlış algılar, bu grupların daha fazla dışlanmasına ve damgalanmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, toplumsal eşitsizliklerin cinsiyet ve sağlık bağlamında derinlemesine incelenmesinin, günah keçisi kavramının anlaşılması için kritik bir önem taşıdığını vurgulamaktadır. Toplumsal yapıda var olan eşitsizliklerin giderilmesi, yalnızca günah keçisi arayışlarının sona erdirilmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve adalet ilkeleri doğrultusunda, bireylerin ve grupların birbirine destek olabilmesi için gerekli yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu tür bir yaklaşım, yalnızca mevcut sorunların çözümüne katkıda bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda gelecekte benzer krizlerin yaşanmasını önleyici bir rol üstlenecektir.

Bu çalışma, günah keçisi kavramının toplumsal eşitsizlikler bağlamında sağlık ve cinsiyet perspektiflerinden nasıl şekillendiğini derinlemesine incelemiştir. Elde edilen bulgular, günah keçisi mekanizmasının bireylerin sorumluluktan kaçmasına olanak tanıırken, aynı zamanda toplumsal dışlama ve eşitsizliklerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak, günah keçisi olgusunun farklı kültürel bağlamlarda ve sosyal dinamiklerde nasıl işlediğine dair kapsamlı veriler halen sınırlıdır. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı coğrafyalarda ve kültürlerde günah keçisi kavramının nasıl biçimlendiğini ve toplumsal yapılarla etkileşimini karşılaştırmalı olarak ele alması önerilmektedir. Ayrıca, günah keçisi mekanizmasının psikososyal etkilerini daha iyi anlamak için niteliksel ve niceliksel yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırmalar yapılabilir. Toplumsal cinsiyet, sağlık ve ekonomik faktörler arasındaki kesişimselliğin daha ayrıntılı incelenmesi, günah keçisi olgusunun eşitsizliklerin yeniden üretimindeki rolünü açığa çıkarabilir. Son olarak, günah keçisi yaratma eğiliminin önlenmesine yönelik sosyal politika önerileri geliştirilerek, toplumsal adalet ve kapsayıcılığın artırılmasına katkı sağlanabilir. Bu çalışmalar, toplumsal barışın ve eşitliğin tesisinde önemli bir temel oluşturacaktır.

Extended Abstract

This study examines the concept of scapegoating from gender and health perspectives while addressing social inequalities, thereby enabling an in-depth understanding of the roots of discrimination and social exclusion that individuals are exposed to. The phenomenon of scapegoating has been observed to be as old as the history of humanity itself, and it has been demonstrated to serve as a dynamic that exacerbates the inequalities that have existed throughout the history of societies. These concepts should be considered as interrelated factors that contribute to the perpetuation of social inequalities.

The role of gender inequalities in maintaining the existing social structure and reinforcing systemic discrimination is both profound and multifaceted. Societies, shaped by long-standing patriarchal norms, often assign women subordinate positions, thereby systematically marginalising and discrediting them. These entrenched norms are not merely cultural but are frequently reinforced through religious doctrines and traditional narratives that position women

as inherently flawed or morally suspect. The instrumentalisation of religious texts and historical myths to legitimise the scapegoating of women exacerbates their exclusion and further entrenches gender-based hierarchies within the social fabric.

This scapegoating is compounded by the persistent comparison of women to men based on physical, emotional, and intellectual characteristics, where women are typically portrayed as weaker, more emotional, and less rational. Such essentialist views contribute to the justification of gender-based violence, framing it as a natural or socially acceptable outcome of perceived female inferiority. In many contexts, this violence is not only normalised but also rendered invisible by dominant social discourses that blame the victim or trivialise the abuse.

Moreover, the discrimination faced by women is deeply intertwined with the social construction and reinforcement of rigid gender roles. These roles delineate what is considered appropriate behaviour, responsibilities, and aspirations for women and men, often to the detriment of women's autonomy and agency. As a result, women are disproportionately burdened with domestic and caregiving responsibilities, which restrict their participation in public and professional spheres.

In the realm of business and professional life, gender inequality manifests in significant and measurable ways. Women are underrepresented in leadership positions, often face wage gaps, and encounter numerous barriers to career advancement. The pervasive expectation that women must prioritise family obligations over professional aspirations creates a double bind, wherein they are judged for being either insufficiently dedicated mothers or inadequately ambitious professionals. This societal pressure undermines women's efforts to achieve a sustainable balance between personal and professional identities, pushing many towards occupational segregation, part-time work, or complete withdrawal from the workforce.

This structural imbalance not only limits individual potential but also perpetuates cycles of inequality across generations. The compounded effect of gender-based discrimination results in women being more vulnerable to economic insecurity, social isolation, and psychological distress. Consequently, the systemic marginalisation of women becomes both a cause and an outcome of broader social inequalities.

Ultimately, addressing gender inequality requires more than surface-level interventions; it necessitates a critical re-evaluation of societal norms, institutional practices, and ideological frameworks that legitimise and sustain the marginalisation of women. By exposing and challenging the scapegoating mechanisms embedded in cultural, religious, and economic structures, societies can begin to dismantle the foundations of gender-based discrimination and work towards genuine equality.

In the context of health and medicine, the concept of the scapegoat is of great significance. In the treatment of diseases, individuals do not merely focus on the treatment processes, but also seek to identify the 'original sinner', that is, the individual who spread the disease. The repercussions of diseases on society have been shown to influence individuals' attitudes towards the disease and their propensity to attribute blame. This dynamic engenders a deepening of social inequalities in health outcomes and a heightened targeting of specific groups. For

instance, the erroneous belief that certain diseases are exclusive to specific groups can result in their further marginalisation and stigmatisation.

In conclusion, this study emphasises that an in-depth examination of social inequalities in the context of gender and health is critical for understanding the concept of scapegoating. The elimination of existing inequalities in the social structure will be possible not only by ending the search for scapegoats, but also by realising the structural changes necessary for individuals and groups to support each other in line with the principles of social solidarity and justice. Such an approach will not only contribute to the resolution of current problems, but will also play a preventative role against similar crises in the future.

Addressing the deep roots of social inequalities can help individuals and communities support each other to build a more just society. In this context, investments in all areas, from education to health, the economy to social services, should pave the way for equal opportunities for all segments of society. This approach will not only prevent the pursuit of scapegoats but also empower individuals to feel more integrated within the social structure.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Sevda Aktoklu'ya aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: No conflict of interest exists.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Sevda Aktoklu.
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Akar, Ç. (2022). Beyaz mantolu adam öyküsünde ötekileştirmenin görünümleri. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), 133–141. <https://doi.org/10.31465/eeder.1131649>
- Baker, D. (2011). *The end of loser liberalism: Making markets progressive*. Lulu.com.
- Batuk, C. (2006). Âdem ve Havva'nın kitabı: Eski Ahit apokrifasında Âdem ve Havva'nın hayatı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 51–96.
- Bauer, M., Cahliková, J., Chytilová, J., Roland, G., & Želinský, T. (2023). Shifting punishment onto minorities: Experimental evidence of scapegoating. *The Economic Journal*, 133(652), 1626–1640. <https://doi.org/10.1093/ej/uead024>
- Campbell, C. (2011). *Günah keçisi: Başkalarını suçlamanın tarihi* (Çev. M. Bayındır). İthaki Yayınları.
- Eagleton, T. ve Tunca, K. (2012). *Tatlı şiddet: Trajik kavramı* (Çev. K. Tunca). Ayrıntı Yayınları.

- Evangelical Quarterly. (1965). *The Oxford annotated Apocrypha. The Apocrypha of the Old Testament (Revised Standard Version)... with introductions, comments, cross references, tables of chronology, and index* (B. M. Metzger, Ed.). Oxford University Press. *Evangelical Quarterly: An International Review of Bible and Theology*, 37(3), 185.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2021). *Essential concepts in sociology* (2nd ed.). John Wiley & Sons.
- Gürsoy, M. (2022). Covid-19 pandemisinde günah keçisi mekanizmasının kurbanları olarak göçmenler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 255–274. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1032094>
- Kumar, A., & Nayar, K. R. (2020). COVID-19: Stigma, discrimination, and the blame game. *International Journal of Mental Health*, 49(4), 382–384. <https://doi.org/10.1080/00207411.2020.1756383>
- Lichtenstein, M. H. (2015). The fearsome sword of Genesis 3:24. *Journal of Biblical Literature*, 134(1), 53–57. <https://doi.org/10.2307/44185331>
- Muhaxheri, N. M., & Sezer, A. (2019). Günah keçisi ve toplumsal arınma: Hüseyin Rahmi'nin *Mürebbiye* romanı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(27), 553-563.
- Özdemir, H. (2010). *Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918* (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özmen, S. ve Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.
- Schweitzer, A. M., Dišković, A., Krongauz, V., Newman, J., Tomažič, J., & Yancheva, N. (2023). Addressing HIV stigma in healthcare, community, and legislative settings in Central and Eastern Europe. *AIDS Research and Therapy*, 20(1), 87. <https://doi.org/10.1186/s12981-023-00543-8>
- Traylor, A. D. (2014). Violence has its reasons: Girard and Bataille. *Contagion: Journal of Violence, Mimesis, and Culture*, 21(1), 131–156. <https://doi.org/10.1353/cont.2014.0005>
- Yılmaz, B. (n.d.). “Günah keçisi” kültürü – Prof. Dr. Bülent Yılmaz. Retrieved November 4, 2024, from <https://bulentyilmazblog.wordpress.com/2022/01/25/gunah-kecisi-kulturu/>

Toplumsal Cinsiyet, Enerji ve Yoksulluk Bağının İncelenmesi Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Burcu Koyuncu Hışım¹✉

Öz

Toplumsal cinsiyet yaklaşımı, ev içi işlerden çoğunlukla kadınları sorumlu tutmaktadır. Söz konusu işlerin görülmesi için enerji temel bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla kadınların, ev içi işlerini yapabilmeleri için erkeklerden farklı enerji ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyacın giderilememesi enerji yoksulluğuna neden olmaktadır. Kadınlar hem enerji yoksulluğu ile mücadele etmekte, hem ona çözüm üretmek zorunda kalmakta, hem de ondan olumsuz yönde etkilenmektedirler. Böylece, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk arasında bir bağ oluşmaktadır. Söz konusu olan bağ, toplumsal cinsiyet anlayışına bağlı olarak, enerji yoksulluğunun, kadınlar üzerindeki yükümlülüklerini, dışlanmışlıklarını ve kötü sonuçlarını ifade etmektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağını genel çerçevede açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemine dayalı olarak çalışmada bağın ne anlama geldiği, tarihsel gelişimi ve etkileri ortaya koyularak bağa yönelik genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Yapılan değerlendirme sonucunda, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı; enerji konusundaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yoksul kadınlar üzerindeki etkisi olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, literatüre sağlayacağı katkı ile ileride yapılacak çalışmalara yol göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Enerji, Yoksulluk

JEL Kodları: JEL P46, JEL 013, JEL J16

A General Evaluation on Examining Nexus of Gender, Energy and Poverty

Abstract

The gender approach holds women mostly responsible for domestic work. Energy is a basic need to perform these tasks. Therefore, women have different energy needs than men due to domestic work. Failure to meet this need causes energy poverty. Women both struggle with energy poverty, have to find solutions to it, and are negatively affected by it. Thus, a link is formed between gender, energy and poverty. The bond in question expresses the obligations, exclusion and bad consequences of energy poverty on women, depending on the understanding of gender. The aim of the study prepared in this context is to explain the link between gender, energy and poverty, which has not been adequately examined in the literature. For this purpose, based on the document analysis method, one of the qualitative research methods, the study reveals what the vineyard means, its historical development and effects, and a general evaluation of the vineyard is made. As a result of the evaluation, the link between gender, energy and poverty; It was determined as the impact of gender inequality in energy on poor women. This study is important in terms of its contribution to the literature and guidance for future studies.

Keywords: Gender, Energy, Poverty

JEL Codes: JEL P46, JEL 013, JEL J16

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, bkoyuncu@beu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1472-1944

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, bkoyuncu@beu.edu.tr

Giriş

Enerji ve yoksulluk konusundaki toplumsal cinsiyete ilişkin sorunlar, cinsiyete dayalı işbölümü ve baskın kültürel kalıplar karakterizasyonu ile yakından ilgilidir. Mevcut toplumsal yeniden üretim ve bakım modellerine uygun olarak; kadınlar, hanehalkının beslenmesinden, temizlenmesinden ve bakımından sorumludurlar. Aynı zamanda ısınma sorunlarının giderilmesi, bahçe işlerinin yapılması ve evcil hayvanların bakımı ile de yükümlüdürler. Ev işlerinin cinsiyete göre dağılımına bağlı olarak enerji ihtiyacını gidermek için gerekli araçları bulma sorumluluğu da kendilerindedir (Amigo & González, 2019: 384). Yoksul bölgelerdeki kadınların enerjiye dair bu yükümlülükleri; enerji, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasındaki bağı ortaya koymaktadır. Son yıllarda toplumsal cinsiyeti, enerji konusuna entegre etme çabasının yükselmesi (Wilhite, 2017: 3) ile bu bağ gündeme gelmektedir. Ancak bu bağın yeterli ölçüde incelendiğini söylemek çok güçtür. Enerji yoksulluğuna ilişkin mevcut ayrıştırılmış cinsiyet verileri henüz tamamlanmamıştır (European Parliament, 2023: 1). Enerji tedariki ve yoksulluğunun, cinsiyet araştırmalarına yönelik ilgi eksikliğinin yanı sıra ciddi düzenleyici tartışma ve politika çabaları da eksik kalmıştır (Matzinger & Berger, 2021: 1). Akademik literatürde de yeterince ele alınmadığı söylenebilir (Ryan, 2014: 102).

Bu kapsamda çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağının açıklanmasına yönelik genel bir çerçeve sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine dayalı olarak hazırlanan çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde literatür özetine yer verilmektedir. Bu sayede çalışmaya rehberlik edecek bir literatür sunulmuş olmaktadır. İkinci bölümde, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağının ana temaları ortaya koyulmaktadır. Üçüncü bölümde ise bu bağın etkilerinin neler olduğuna ilişkin değerlendirmelere yer verilmektedir. Çalışma sonucunda enerji, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasında bir bağ bulunduğu ve enerji yoksulluğu etkilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu etkilerin özellikle kadınların sağlığı, güvenliği, eğitimi, zaman ve ekonomisi üzerinde ciddi eksiklikler ve sorunlar oluşturduğu anlaşılmıştır.

Literatür incelendiğinde toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağına ilişkin çalışmaların az sayıda olduğu ve bu çalışmalarda bağın, farklı konularla birlikte ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada ise doğrudan söz konusu bağa ilişkin ayrıntılı bir değerlendirmeye yer verilmesi çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bu çalışmanın gelecek çalışmalar için yol gösterici olacağı ve konuya ilişkin farkındalığın artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Literatür Taraması

Literatür kapsamında enerji, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet bağını ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Literatürde öne çıkan bazı çalışmalara burada yer verilmektedir:

Cecelski (2003) tarafından yapılan çalışmada, sürdürülebilir enerji gelişimi ve yoksulluk düşüncesi ele alınarak enerji ve toplumsal cinsiyet alanındaki mevcut düşünceler gözden geçirilmekte ve enerji-yoksulluk-toplumsal cinsiyet ilişkisi açıklanmaktadır. Bu bağlamda;

enerjiye erişimde toplumsal cinsiyet ve yoksulluk sorunlarının yenilebilir enerji yöntemleri ile çözülebileceği iddia edilmektedir.

Clancy, Skutsch ve Batchelor (2003) çalışmasında, toplumsal cinsiyet-enerji-yoksulluk bağlantısı hakkındaki mevcut düşüncenin keşfedilmesi, buna ilişkin kilit konuların gözden geçirilmesi, ele alınması gereken alanların vurgulanması, toplumsal cinsiyet odaklı enerjinin bulunması için üstlenilmesi gereken eylemlerin bulunması üzerinde durarak, ileride yapılacak çalışmalara dair önerilerde bulunmaktadır. Bu çalışmada enerji, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet arasındaki bir dizi ilişkinin açık olduğu kanaatine varılmaktadır. Ancak kanıt bütünü oluşturmak için toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı konusunda daha fazla ilgiye ve araştırmaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

Cecelski (2004) çalışmasında, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk arasındaki bağlantıların daha anlaşılabilir olması için hangi araştırma yaklaşımlarının yardımcı olabileceğine dair sorgulama yapmaktadır. Bu çalışmada Clancy, Skutsch ve Batchelor tarafından 2003 yılında yapılan çalışma analiz edilerek, ihtiyaç duyulan yaklaşıma yönelik argümanlar geliştirilmiştir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, enerji, yoksulluk bağında; toplumsal cinsiyetin ilk sırada bulunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Clancy vd. (2007) çalışmasında, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı kavramını kullanarak enerji sektörü için toplumsal cinsiyet analizi araçları oluşturmuştur. Bu araçlar, enerji projelerinde sağlanması gereken toplumsal cinsiyet amaçlarıdır.

Ramakrishnan (2009) çalışmasında, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağının paydaş katılımı yoluyla çözülmesi için mevcut seçenekler geliştirmektedir. Bu bağlamda politika yapıcılarının konuya dair farkındalığının artması gerektiği, özellikle başta kadınlar olmak üzere farklı paydaşların sürece dâhil edilmesi, toplumsal cinsiyet analitik araçlarının ve çerçevelerinin kullanılmasını önermektedir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak paydaş katılımı başlı başına bir yöntem olarak sunulmaktadır.

Dodo ve Nyon (2014) çalışmasında, kırsal alanlarda cinsiyet, yoksulluk ve enerji bağına incelemektedir. Bu çalışmada, diğer çalışmalardan farklı olarak saha araştırması yöntemi kullanılmaktadır. Derinlemesine görüşme yöntemlerinden yapılandırılmamış görüşme tekniği ile 15 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilerek sahadaki faaliyetler gözlemlenmiştir. Görüşme ve gözlemlerin sonucunda; kadınların, sosyal ve ekonomik olarak enerji gibi toplumsal ve temel olanaklardan dışlandığı belirlenmiştir.

Listo (2018) çalışmasında, enerji yoksulluğu literatüründe toplumsal cinsiyetin önemine yönelik artan bir duyarlılık olmasına rağmen enerji ve cinsiyet analizi çalışmalarının yeterli olmadığına dikkat çekerek konuya ilişkin literatürün zenginleştirilmesini amaçlamıştır. Toplumsal cinsiyet, enerji, yoksulluk bağının anlaşılabilmesi için enerji kaynakları uygulamalarının ortaya çıkarmış olduğu cinsiyet ilişkilerinin anlaşılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Toro, Vázquez ve Serrano (2023) çalışmasında, niceliksel analiz ile enerji yoksulluğu tartışmasına katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada kadın ve erkek reisli hanehalkı analizlerinin yanında, tek kişilik haneler de incelenmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklar ve bu farkların nasıl enerjiye hâkim olduğu analiz edilmektedir.

Yukarıda yer verildiği üzere, literatürde konuya ilişkin sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmada ise literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağının tarihsel gelişim süreci ve etkileri ele alınarak, bağa yönelik genel bir çerçeve oluşturulmaktadır.

2. Toplumsal Cinsiyet, Enerji ve Yoksulluk Bağı

Toplumsal cinsiyet anlayışı; toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği rol ve beklentiler ile ilgilidir. Bu rol ve beklentiler, bazı görev ve sorumlulukları ya kadınlara ya da erkeklere yüklemektedir. Örneğin kadınların en temel görevi olarak ev işi yapması ve çocuk bakması görülürken erkeklerin görevi evin geçimini sağlamak olarak görülmektedir. Erkekler ev dışındaki, kadınlar ise ev içindeki işlerden sorumlu tutulmaktadır (Yılmaz, 2018: 19). Vatandaş'a (2007) göre ev işleri ve bakım işlerinin kadınlara uygun olduğu düşünülmektedir. Buna göre² yemek pişirmek (% 76- % 92), bulaşık yıkamak (% 83- % 89), temizlik yapmak (% 76- %91), çamaşır yıkamak (% 75- % 88), ütü yapmak (% 67- % 78), çocuk için yemek hazırlamak (% 86- % 95), çocuğu giydirmek (% 79- % 88), çocuk hastalanınca bakmak (% 91- %96) ve aile içi sorunları çözmek (% 75- % 69) kadınlara uygun görülmektedir (Vatandaş, 2007: 50). Cinsiyetlere göre ev içi işlere bakıldığında kadınlara, toplumsal cinsiyet ayrımından kaynaklanan eşitsiz ve orantısız şekilde çeşitli görev ve sorumlulukların uygun görüldüğü anlaşılmaktadır.

Ev içi işlerin yerine getirilmesinde enerji temel bir gereksinimdir. Temel ihtiyaçların karşılanması için yetersiz bir enerji tüketim düzeyi olarak tanımlanan enerji yoksulluğu, ev içi işlerin aksamasına ya da yapılamamasına neden olabilir. Bu durumda ev içi işlerden temel sorumlu olan kadınlar, enerji arz ve talebinden de sorumlu olarak enerji yoksulluğundan daha fazla etkilenmektedirler. Toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı; enerjiye ilişkin yoksulluğun erkeklerden farklı olarak kadınları etkileyen yönleri ile ilgilidir.

Toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı; enerji ile ilgili kararları kimin aldığı, mevcut enerji politikalarının kadınlar açısından sonuçlarının neler olduğu, kadınların enerji sorunu ile nasıl başa çıktıkları ve biyokütle yakıt kullanımının kadınları nasıl etkilediği sorularına cevap arayan bir ilişkiyi ifade etmektedir (Clancy, Skutsch ve Batchelor, 2003: 10-13). Başka bir deyişle; enerji kararlarına katılamayan ancak politikalarından en çok etkilenen kadınların, enerji sorunu ile nasıl başa çıktıkları ve biyokütle kullanımından nasıl etkilendikleri toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk arasındaki bağı ortaya koymaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı, kadınlara farklı rolleri vererek (Nalbant ve Korkmaz, 2019: 170) onları, enerji temininden ve kullanımından birinci derecede sorumlu tutarken katılımdan ve politika oluşturma sürecinden uzak tutmaktadır. Söz konusu bağ, bu anlayış temelinde şekillenmektedir.

Kadınlara özel biçilen yükümlülüklerin bir sonucu olarak onların erkeklerden farklı enerji ihtiyaçları bulunmaktadır. Farklı rollerden ve sorumluluklardan kaynaklanan bu enerji ihtiyacı, cinsiyet yaklaşımlı kaygılara neden olmaktadır. Dolayısıyla enerji konusu, kadın odaklı bir eğilim içerisine girmektedir. Çoğu kırsal ve yoksul kentsel alanda enerji arzının kadınların sorumluluğunda olması (Mahat, 2006: 1), onlara yönelik kaygının ve eğilimin nedenini ortaya

² Burada yer verilen oranlardan ilk oran, kadınların kadınlara bu görevleri ne oranda uygun gördüğünü, ikinci oran ise erkeklerin kadınlara bu görevleri ne oranda uygun gördüğünü ifade etmektedir.

koymaktadır. Bu bölgelerde kadınların, erkeklerden daha fazla enerji yoksulluğu ile karşılaştığı ve enerji arzı için mücadele ettikleri bilinmektedir. Ancak buna rağmen onlar, enerji konusunda karar alma rollerini veya sorumluluklarını üstlenmek için herhangi bir şansa sahip olmayabilirler. Bu konu hakkındaki endişelerini kamuya açık bir şekilde dile getirebilecekleri ya da tartışabilecekleri resmî bir mekanizma bulunmayabilir. Hatta kadınların enerji ve yoksulluk sorunları, kamusal alanda tartışılması için erkeklerin sorunları kadar önemli görülmeyebilir (Dutta, 1997: 14). Bu tutum, enerji konusunda ayrıştırıcı cinsiyetçi uygulamaların olduğunu göstermektedir. Söz konusu uygulamalar, enerji sektöründeki istihdam alanından; hanelerdeki enerji erişimine kadar uzanmaktadır.

Enerji sektörünün, toplumsal cinsiyete ilişkin bir dizi kalıcı ayrımdan etkilendiği söylenebilir. Bunlar; enerji iş gücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet ayrımı ve enerjiye erişimde toplumsal cinsiyetler arası uçurumdur (European Institute for Gender Equality, 2016: 4). Enerji iş gücü piyasasında, cinsiyetçi ayrımdan kaynaklanan sorunlar; kadınların, erkeklere göre üst yönetim kademelerinde daha az yer alması, işe alım sürecinde evlilik, çocuk gibi sorular ile değerlendirilerek istihdam edilmesi ve saha çalışmalarında erkeklerin tercih edilmesi gibi çalışma alanlarının cinsiyete göre belirlenmesi olabilir (Çakmak vd., 2022: 57-58). Bunlara ek olarak, kadınların erkeklere göre ücretlerinin %20'den fazla daha düşük olduğu bilinmektedir (IEA, 2025). İşe alım sürecinde başlayan cinsiyetçi ayrımlar, ücret alımına kadar devam etmektedir. Bununla birlikte pozisyonlarında da farklılıklar bulunmaktadır. Erkekler teknik ve idari pozisyonlarda yer alırken kadınlar sınırlı etki ve karar verme gücü ile daha çok büro ve yönetsel kısımda yer almaktadırlar (Unwomen, 2024: 5). Bu pozisyon eşitsizlikleri; kadınların, enerji konusunda karar alma ve politika oluşturma sürecinden dışlandığını göstermektedir. Oysa kadınlar, toplumsal cinsiyet anlayışı nedeniyle enerji yoksulluğu bakımından erkeklere göre daha dezavantajlıdır.

Kadınların, erkeklerden farklı olarak modern enerji kaynaklarına erişemediklerine dair genel bir kabul görme mevcuttur (Irena, 2019: 75). Kadınların kendine ait cep telefonu sahibi olmaları, erkeklerden %8 daha düşük ihtimâldir. 2023 yılında erkeklerin % 70'i karşılaştırıldığında, kadınların % 60'ı internet kullanmıştır (Unwomen, 2024: 5-6). Kadınların, telefon ya da internet konusundaki erişim sıkıntısı, daha yoksul alanlarda pil satın alımına kadar uzanmaktadır. Güney Afrika'da kadınların erkekler gibi banttan müzik dinleme erişimi dahi bulunmamaktadır. Erişim adaletsizliğine maruz kalan kadınlar, enerji kararının ve kontrol mekanizmasının da dışında tutulmaktadır. Karar vericiler genellikle erkekler olmaktadır. Örneğin Zimbabwe'de teknoloji erkeklerin tekelindedir ve onlar güneş enerjisiyle çalışan ocakları istemedikleri için bu modern ocaklar kullanılmamaktadır (Clancy, Skutsch ve Batchelor, 2003: 10). Afrika'da hâlâ 5 kişiden 4'ünün açık ateş, geleneksel ocak ve biyokütle kullandığı (IEA, 2024) göz önüne alındığında; kadınların, erkeklerin sunduğu enerji alternatiflerinden birine karar vermek zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Zorunlu enerji tercihinde bulunan kadınların enerji yöntemini belirleyen etmen yalnızca erkekler değil aynı zamanda, ekonomik gelirdir.

Enerji tercihi, düşük gelirli ve yüksek gelirli aileler arasında değişiklik gösterebilir. Yüksek gelirli ailelerin, modern enerji kaynakları için ödeme yapabilmeleri, onları alternatif enerji konusunda isteksiz yapabilir. Diğer yöntemleri aile üzerinde bir yük olarak görebilirler. Ancak düşük gelirli ailelerde bütçe, yeterli enerji erişimi sağlamaya yetmeyebilir. Bu nedenle,

yoksul ailelerde geleneksel enerji yöntemleri (biyokütle, 1970, su, rüzgâr, güneş vs.) kullanılabilir. Bu ailelerde gelir düzeylerine göre kadınlar, enerji yöntemlerini belirleyerek, enerji sorunları ile başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Enerjiyi ailelerine yük olmadan ücretsiz temin edebilecekleri ve yönetebilecekleri mallar olarak görmektedirler. Böyle bir hanehalkı enerji yönetimi; onlara sağlık, eğitim, eğlence, giyim gibi farklı kalemlere harcama yapmalarını sağlamaktadır. Bu anlayış, gelir yoksulluğunun, kadınların enerji hizmetlerine erişimlerini engellediğini ve enerji tercihini belirlediğini göstermektedir. Evde, bahçede, tarım alanlarında çoğunlukla üretimi gerçekleştiren kadınlar olduğu için enerjinin üretiminden ve tercihinden de öncelikle kadınlar sorumlu olsa da; kadınların, ücretsiz aile emeği kaynağı olmaları, istihdam olanaklarına sahip olmaması, alternatifleri benimsemek için kendi kazançlarının olmaması, enerji konusundaki seçim şanslarını ortadan kaldırmaktadır (Wickramasinghe, 2005: 39). Dolayısıyla kadınlar, enerji konusunda politika oluşturmaz ve kararlara katılamazken, enerji yoksulluğu ile mücadele ederek, politika ve kararlardan en çok etkilenen grubun kadınlar olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı; kadınların ve erkeklerin, karar vericilere ve kaynaklara erişilebilirliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların enerji ile ilgili kaynak tahsisi erkeklere göre daha sınırlıdır ve kadınlar bu konuda yoksulluk yaşamaktadırlar (Clancy, Skutsch ve Batchelor, 2003: 10). Enerjiye erişim imkânlarının sınırlı olması, yalnızca kırsal yoksul kadınlar ile ilgili gibi görünse de kentli kadınları da kapsamaktadır. Kentli kadınlar da modern enerjiye erişimde sorunlar yaşamaktadır. 2022 Eurofound verilerine göre, bekâr anneler ve diğer bekâr kadınlar, elektrik faturalarını ödemekte bekâr erkeklere göre daha fazla zorluk çekmektedirler. Bunun nedeni genellikle daha düşük ortalama gelirler ve düşük ücretli, yarı zamanlı veya güvencesiz işlerin yaygınlığının artmasıdır (European Parliament, 2023: 1). Yine yaşlı kadınların, erkeklere göre daha düşük emekli maaşları nedeniyle enerji yoksulu olma olasılığının daha yüksek olduğu bilinmektedir (European Economic and Social Committee, 2022). Böylece, kadınların erkeklere göre daha fazla enerji yoksulluğu yaşadığı söylenebilir.

Enerji yoksulluğunun, kadınlar üzerinde sağlık bakımından ve sosyoekonomik yönden sonuçları bulunmaktadır. Kadınların, enerji ihtiyaçları ve tüketim kalıplarının erkeklerinkinden farklı olması, cinsiyet ve enerji yoksulluğunu açıkça birbirine bağlayarak; toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağına dikkat çekmektedir. Bu bağ, fizyolojik, ekonomik ve sosyal sonuçları daha da karmaşık hâle getirmektedir (Social Europe, 2024). Gereken ölçüde enerji erişimin bulunmaması, diğer bir deyişle, elektriğin olmaması; kadınlar için eğitim, sağlık, istihdam, zaman yönetimi gibi gündelik yaşamın parçası hâline gelmiş uygulamaları zorlaştırmaktadır. Kadınların; katı atık toplamak, yemek yapmak ve hane bakımını sağlamak gibi sorumluluklarının olması, enerji yoksulluğu ile erkeklerden daha fazla mücadele etmelerine ve bu nedenle geleneksel yakıtlara yönelmelerine neden olmaktadır. Bu eğilim, onların daha fazla çaba göstermesine ve yakıt kullanımı sonuçlarından da daha çok zarar görmelerine neden olmaktadır (Öcal ve Başarslan, 2022: 21). Kadınların, erkekler ile aralarındaki işbölümüne bağlı olarak, enerji yoksulluğundan daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Örneğin Avrupa Birliği ülkelerindeki kadınlar, hane bakım sorumlulukları için erkeklerden iki buçuk kat daha fazla zaman harcamaktadırlar. Evde çalışarak daha fazla zaman geçirmek, onları enerji yoksulluğunun zorluklarına karşı daha hassas hâle getirmektedir (Social Europe, 2024). Kadınların, enerji ile ilgili tüm süreçten sorumlu olmaları, rollerinin önemini

ortaya koyarken aynı zamanda karar verici konumda olamamaları, enerji konusunda dışlandıklarını göstermektedir. Bu çelişki, toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağına açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Öyleyse, enerjiye yönelik sorunların çözümü için bu bağın dikkate alınması faydalı olabilir.

Enerji sorunundan kaynaklanan ve etkilenen pek çok alan arasındaki bağlantı, literatürde yaygın olarak kabul görmüştür ancak mevcut sosyoekonomik sistemde karmaşık ve gömülü şekilde vurgulanmıştır. Enerji erişimi ile ilgili pek çok politika alanı yeterince araştırılmamıştır (Stojilovska vd., 2022: 1). Bunlar arasında yüksek enerji fiyatları, hanehalkı büyüklüğü ya da toplumsal cinsiyet gibi bazı özel demografik ve sosyoekonomik koşullar yer almaktadır (Betto, Garengo ve Lorenzoni, 2020: 1). Bu bağlamda enerji yoksulluğu veya enerji politikasının cinsiyete duyarlı bir analizinin önemi konusunda da çok az farkındalık bulunmaktadır. Bu büyük bir eksikliktir çünkü enerji yoksulluğu, cinsiyetten bağımsız bir olgu değildir (Matzinger & Berger, 2021: 6). Dolayısıyla enerjinin, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet ile keşişiminin de açık bir şekilde yeteri kadar araştırıldığını söylemek zordur. Bu keşişimden doğan bağa yönelik araştırmaların başladığı görülmektedir ancak bağın önemi doğrultusunda yeterince çalışma ile karşılaşılmamaktadır. Konuya yönelik araştırmaların gelişim süreci devam etmektedir.

3. Toplumsal Cinsiyet, Enerji, Yoksulluk Bağının Gelişimi

1970'lerden bu yana, enerji konusunda, toplumsal cinsiyet odağının artmasına yönelik bir yaklaşım izlenmektedir (Shatlova, Sobolieva ve Vostriakov, 2021: 21). Bu yaklaşımın nedenlerinden biri bu yıllarda toplumsal cinsiyet hareketlerinin başlaması ve enerji krizi dolayısıyla hanehalkı enerjisinin büyük bir enerji sektörü olarak kabul edilmesi (Cecelski, 2000: 18) ile kadınların sektördeki yerinin sorgulanması olabilir. Hanehalkının neredeyse tüm işlerini yerine getiren kadınların, enerji sektöründeki eksiklikleri fark edilmiştir. Söz konusu farkındalık, enerjiye yönelik toplumsal cinsiyet eğilimini beraberinde getirmiştir.

Toplumsal cinsiyet hareketlerinin başlaması, enerjiye toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmayı sağlamıştır. Kadınların enerji yoksulluğu ile ilgili sorunlarına çözüm geliştirebilir düşüncesi ile toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı çalışmaları başlamış olabilir. Ancak yine de enerji konusundaki kadın odaklı eğilimin temel nedeninin bu yıllarda yaşanan enerji krizi olduğu söylenebilir.

1970'lerde yaşanan enerji krizi, enerji ve toplumsal cinsiyet konusunu gündeme getirmiştir. Kriz, biyokütle enerjisine ve odun yakıtına dikkat çekerek, kırsal alandaki enerji ihtiyacının, kadınlar tarafından geleneksel yöntemlerle karşılanmasına neden olmuştur. Böylece kadınlar ve enerji konusu, uluslararası organizasyonlar tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar esas olarak kırsal hanehalkı ekonomisi ve zaman bütçesi/emek söylemleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Kadınların yemek pişirmek için biyokütle toplamalarındaki vakit kaybı ve çeşitli sıkıntıları, temel sorunlar olarak belirtilmiştir. Kadınlar ve çocuklar üzerindeki olumsuz sağlık etkileri vurgulanmıştır. Biyokütle kullanımı ile kadın, zaman, sağlık gibi temalar arasındaki ilişki; temel cinsiyet ve enerji konuları olarak ele alınmıştır. Cinsiyet ve enerji sorunu büyük ölçüde kırsal bir boyuta, yakacak odun ve ev mutfağına indirgenmiştir. Öte yandan araştırmalar, konu ile ilgili sorunların açıkça görünmesini sağlayacak şekilde sunulmuştur. Kadınların geleneksel yöntemleri kullanması ile oluşan sorunlar (odun yakıtları krizi ve krizin sonucunda ortaya çıkan sorunlar artan odun yakıtı

talepleri, talebin önüne geçen arz algısı, ormansızlaşma, iklim krizi gibi) çözülmeye çalışılmıştır. Bu sorunların çözümü için ağaç dikimi, verimli biyokütle sobalarının üretimi ve yayılması gibi özel çözüm yöntemleri geliştirilmiştir (Wamukonya, 2002: 4-5).

1980'lere gelindiğinde, daha geniş ölçekli öneriler geliştirilmiştir. Bazı enerji analistleri, biyokütle enerjisinin, enerji sektörü düşüncesine dâhil edilmesine yönelik bir anlayış geliştirmeye çalışmıştır. Ancak kısa süre sonra biyokütleyle yönelik temel verilerin büyük ölçüde eksik olduğu ve sadece hanehalkı anketlerinden veri elde edilebildiği anlaşılmıştır. Böylece ekonomide biyokütle enerjisinin görünmezliği dikkat çekmiştir. Ancak yine de bu yıllarda mevcut olan sınırlı veriler ışığında şunlar açığa çıkarılmıştır (Cecelski, 2004: 6-7):

- Dünya nüfusunun yarısı yemeklerinin tamamını ya da bir kısmını biyokütle ile pişirmektedir.
- Asya ve Afrika'daki en yoksul ülkelerde, toplam enerji tüketiminin %90'ı hane halkları tarafından yapılmıştır ve bu yakıtlar geleneksel biyokütleden oluşmaktadır.
- Hanehalkında yakıt toplama işi ücretsiz emekçi olan kadınlar ve çocuklar tarafından gerçekleştirilmektedir
- Biyokütle yakıtları açık ateşlerde, ilkel sobalarda, düşük verimlilikte yakılmaktadır.
- Biyokütle tüketimi, sadece kırsal hanelere değil, aynı zamanda kentsel hanelere ve ticari pazarlara da girmiştir.
- Hanehalkı enerji sektörü doğmuş ve bir analiz birimi olarak hanehalkına eklenmiştir. Buna rağmen enerji sektörü bu gerçeği görmezden gelerek, onu bugün dahi enerji politikası ve pratiğinde tanımamaktadır. Biyokütle enerjisinin ve hanehalkı enerji sektörünün görünmezliği, dengesiz enerji politikası ve bütçe oluşumuna neden olmaktadır.
- Biyokütle enerjisine olan ilgi yetersiz olsa da bu enerji türü kadınların enerji sektöründeki rolünü ilk kez gün yüzüne çıkarmıştır.

Geniş çaplı araştırmalar için sınırlı olan bu bulgular en azından kadınlar ve enerji konusunda fikir vermektedir. Buna göre; biyokütle, hanehalkı için temel enerji kaynağı olmasına rağmen enerji sektöründe yer edinememiştir. Aynı iddia kadınlar için de geçerli olabilir. Yakıt toplamak ve yemek pişirmek için kadınlar, uzun saatler harcayarak büyük çaba sarf etmelerine rağmen (Köhl, 2012: 12) enerji sektöründe onlara yeterince yer verilmemiştir.

1980'lerden itibaren modern yakıtların aksine; odun, odun kömürü, biyokütle yakıtları temini hâlâ büyük ölçüde kontrolsüz ve gayri resmi olarak faaliyet göstermektedir. Kırsal kesimler, bu yollarla enerji ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Benzer şekilde şehirlerde de biyokütle tedariki kontrol edilememektedir. Böylece kadınlar, günlük sorumlulukları için biyokütle enerjisine bağımlı olmaya ve enerji değişimine karşı savunmasız kalmaya devam etmektedirler (Clancy, Skutsch ve Batchelor, 2003: 9). Bu durum; toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağının, enerji kaynaklarında önemli bir araştırma konusu olarak yer almaya başlamasını sağlamış olabilir. Ancak yine de konu ile ilgili literatürdeki çalışmaların odak noktasını, ağırlıklı olarak, yoksul kırsal kadınlar ve odun enerjisi ile sınırlı kaldığı söylenebilir (Cecelski, 2003: 2). Enerji yoksulluğunun cinsiyet konusundaki bu sınırı, konuya dair geniş bir veri tabanı oluşmasını da engellemiş olabilir; çünkü Avrupa genelinde enerji yoksulluğunun cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanmasına yönelik acil bir ihtiyaç bulunmaktadır.

(Habersbrunner & Martschew, 2020: 12). Bu doğrultuda, günümüzde her ne kadar bağ ile ilgili çalışmalar başlamış olsa da sınırlı verilere ve bulgulara rastlandığı anlaşılmaktadır.

4. Toplumsal Cinsiyet, Enerji ve Yoksulluk Bağının Etkileri

Toplum refahının tüm yönlerinin merkezinde yer alan enerji, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet ile kesiştiğinde oluşan bağ; ulusal ve uluslararası düzeyde, çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Akabuiro, 2022: 5). Bu sorunlar enerji sektöründe; eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, zaman, uygulama teknikleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinde oluşmaktadır (Feenstra ve Özerol, 2021: 1). Kadınların erkeklere göre fizyolojik, ekonomik ve sosyal bakımdan daha zayıf olmaları; tüm bu sorunlardan daha fazla etkilenmelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla kadınların, söz konusu bağdan orantısız şekilde daha fazla etkilendikleri söylenebilir (Birgi, vd.; 2021: 4-8). Enerji yoksulluğunun en ağır yükünü kadınlar çekmektedir.

Kadınların, modern enerjiye erişim yetersizliğinden ve onun sonuçları olan kirli yakıt kullanımının zararları ve biyokütle temini için oluşan vakit ve emek kaybı nedeniyle, erkeklerden daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Bu iddia kadınların sağlık sorunları yüzdeleri ile güçlendirilebilir. Şöyle ki; Pakistan için yapılan bir araştırma sonucuna göre; biyokütle kullanımına bağlı olarak, hanelerdeki aşçıların % 8'i diğer üyelerin ise % 6'sı solunum problemleri yaşarken, aşçıların %25'i diğer üyelerin ise %11'i baş ağrısı çekmektedir. Diğer hastalıklarda oranlar değişse de aşçılar her birinden etkilenmektedir. Hanelerde pişirme sorumluluğunun kadınlarda olduğu için onların tüm bu hastalıklardan diğer üyelere göre daha fazla etkilendiği söylenebilir (İmran, 2018: 72).

Elbette erkekler de enerji yoksulluğu ile karşılaşmaktadır ancak bu nedenle ortaya çıkan sıkıntılar ve azalan fırsatlar genellikle kadınlar için daha büyüktür. Gerçekten de olumsuz iç mekân pişirme ve ısıtma faaliyetleri kadınların sağlığını daha çok etkiler; çünkü bu işleri evlerde çoğunlukla kadınlar yapar. Benzer şekilde enerji ile yapılması gereken diğer ev işleri de yine kadınların sorumluluğundadır. Tüm bu işler, kadınların vakitlerini alarak, onların kişisel gelişim, eğitim, rekreasyon, istihdam gibi alanlara yönelmesini engelleyebilir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağının; kırsal enerji programlarında, kadınların sağlık güvenlik, istihdam, eğlence, yaşam kalitesi ile ilgili kaygılar oluşturmak gibi etkisi bulunmaktadır. Bununla beraber enerji ile ilgili karar alma mekanizmalarında kadın rollerini yetersiz bırakması ve kadınlara eşit fırsatların verilmemesine neden olması gibi etkilere yol açmaktadır (Karlsson & Oparaocha, 2003: 63-64). Böylece kadınlar, enerjiye yönelik planlamaların ve stratejilerin dışında kalmaktadır. Hem bunların oluşturulma sürecinde hem de uygulanma sürecinde kadınlar aktif rol alamamaktadırlar; çünkü enerji programlarının yapıldığı kurum ve kuruluşlara uzak kalmaktadırlar.

Kadınların, enerji kararlarının alındığı birimlerde yeterince yer almadığı, enerji ile ilgili politikaların oluşturulduğu bakanlıklardaki pozisyonlarından anlaşılabılır. 2024 yılında kadınlar dünya genelinde bakanlık pozisyonlarının % 23.3' ünü elinde tutarken bunların sadece %12'si enerjiden, doğal kaynaklardan, yakıtlardan ve madenlerden sorumlu olmuştur (Unwomen, 2024: 5). Başka bir örnek de Türkiye için verilebilir. Ülkede cumhuriyetin kurulduğu günden bugüne kadarki tüm enerji bakanları erkek olmuştur (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2025). Dolayısıyla Türkiye gibi hiç kadın enerji bakanı olmayan ülkeler, kadınların enerji konusunda liderlik pozisyonundan da uzak kaldığını göstermektedir. Yine

Türkiye’de enerji sektöründe kadın istihdamına bakılacak olursa, toplam 5.254 yönetici içerisinde yalnızca 1.441 kadın yöneticinin yer aldığı görülmektedir. Kadın yöneticilerin dağılımına bakıldığında ise alt kademe yönetimde 897, orta kademe yönetimde 452 ve üst kademe yönetimde 92 kadın çalışan bulunmaktadır (Budak vd., 2024, 35). Bu veriler ışığında, enerji sektöründe kadınların üst düzey yönetim kademelerinde daha az yer aldığı söylenebilir. Büyük oranda alt yönetim pozisyonlarında yoğunlaştığı, karar alma süreçlerine doğrudan etki edebilecek üst kademe pozisyonlarda ise oldukça sınırlı sayıda yer aldıkları anlaşılmaktadır. Kadınların, enerji politikalarının karar alma süreçlerine dâhil olabilecekleri pozisyonlarda daha az yer almaları, onlara özgü enerji ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine yol açabilir.

Toplumsal cinsiyeti dışarıda bırakan enerji politikaları, kadınların acil ihtiyaçlarını ihmal ederek teknik çözümlere odaklanmaktadır. Öyleyse bu yaklaşımların, enerji yoksulluğu bakımından cinsiyet farklılıklarını da görmezden geldiği söylenebilir (Ngvara vd., 2022: 11). Kadınların, mevcut enerji politikalarında yer almamaları, kadınların enerji sorunlarının giderilmesini engellemektedir.

Sonuç

Enerji, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk bağı konusu, günümüzde önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Konuya yönelik çeşitli araştırmalar yapılarak, yeni veriler oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak yine de enerji yoksulluğunun, toplumsal cinsiyet yönüne yönelik ayrıştırıcı verilerin tamamlanamadığı ifade edilebilir. Bu durum kadınların erkeklerden farklı olarak enerji konusundaki yoksulluklarının, mücadelelerinin ve konumlarının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Diğer yandan, kadınların geleneksel enerji yöntemlerini kullanmak zorunda kalmaları, bu yöntemlerin onlara özgü sosyoekonomik sonuçlarının olması ve sektör tarafından dışlanmaları açık bir şekilde görülmektedir. Böylece, veri eksikliğine rağmen enerji, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasındaki bağ, ortaya çıkmaktadır. Çalışmada da bu bağın oluşum süreci ve tarihsel gelişimi açıklanarak, genel bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda yapılan çalışma ile enerjinin toplumsal cinsiyet boyutuyla ele alınarak, yoksullukla kesişiminden kaynaklanan bağ değerlendirilmektedir. Değerlendirme sonucunda enerji konusunun erkek egemen bir alan olduğunu görülmektedir. Kadınlar, erkeklerin sunduğu enerji türlerinden birine karar vermek zorunda kalmaktadırlar. Üst düzey yönetimlerde erkekler bulunduğu için enerji planları, programları ve politikaları onlar tarafından oluşturulmaktadır. Bununla beraber hanelerde de kadınlar, erkeklerin belirlediği enerji yöntemleri arasından bir seçim yapmaktadırlar. Gelir yoksulluğu yaşanan hanelerde tercih, geleneksel yöntemlerden yana olmaktadır. Geleneksel yöntemler ile enerji teminini ve tüketimini gerçekleştiren kadınlar, enerjiye yönelik politika yapım ve karar aşamasında yer alamazken, bundan sonraki tüm enerji sürecinin yönetiminden sorumlu olmaktadır. Kadınlar, hanelerdeki enerji sorumlulukları için erkeklerden daha fazla zaman kaybetmekte ve çaba sarf etmektedirler. Bu fark, onların zamanlarının ve bütçelerinin çoğunu alırken farklı alanlara vakit ayırmalarını ve harcama yapmalarını engellemektedir. Bu nedenle eğitim, sağlık, göç, yaşam kalitesi sorunları gibi sosyoekonomik sorunlardan erkeklerden daha fazla etkilenmektedirler.

Toplumsal cinsiyet, enerji ve yoksulluk bağı; kadınların enerji yoksulluğu konusundaki erkeklerden farklı sorumlulukları, konumları ve sorunlarından daha fazlasını ifade etmektedir.

Modern enerji kaynaklarına erişimlerindeki farklarını da kapsamaktadır. Kadınlar, modern enerji kaynaklarına ve fırsatlarına erkeklere göre daha az ulaşma şansına sahiptirler. Bölgeler arasında farklılık göstermek üzere kadınlar, elektrikten pillere, telefondan internete kadar asgari düzeyde modern enerjiye erişim imkânı sağlayamamaktadırlar. Kadınların, enerji konusundaki tüm eşitsizliklerinin anlaşılması için enerji yoksulluğuna, toplumsal cinsiyetin eklenmesi gerekmektedir. Bu kesişime yönelik farkındalığın artırılması önem taşımaktadır. Ancak böylelikle, eşitsizliği en aza indirmek için uygun adımlar atılabilir. Bunun için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Enerjinin toplumsal cinsiyet ve yoksulluk ile kesişimini ele alan bu çalışma; enerji yoksulluğunun, kadınlar aleyhinde daha farklı ve fazla çıktısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada söz konusu bağın, kadınları neden ve nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bağın, cinsiyete göre ayrıştırılmış verilere dayandığında daha açık bir şekilde ortaya koyulabileceği tespit edilmiştir. İlerde yapılacak araştırmalar, cinsiyete yönelik veri tablolarının oluşturulması yönünde yapılırsa bağ ile ilgili politikaların geliştirilmesine ve uygulanmasına katkı sağlayabilir.

Extended Abstract

The aim of the study is to provide a general framework for explaining the gender, energy and poverty nexus. In line with this purpose, the study, which was prepared based on document analysis from qualitative research methods, consists of three main sections. The first section of the study includes a literature summary. In this way, a literature that will guide the study is presented. The second section reveals the main themes of the gender, energy and poverty nexus. The third section includes evaluations on the effects of this nexus. As a result of the study, it was determined that there is a nexus between energy, gender and poverty and that the effects of energy poverty are more effective on women due to gender inequality. It was understood that these effects create serious deficiencies and problems especially on women's general health, safety, education, time and economy.

The limited access of poor rural women, who are primarily responsible for household energy management, to modern energy sources compels them to rely on constrained and traditional energy options, such as wood. This situation underscores the complex intersection of gender, energy, and poverty. Rural women's insufficient access to energy not only exacerbates their socioeconomic marginalization but also adds a critical dimension to the relationship between gender and energy. Energy poverty significantly influences the energy preferences and practices of women, who, unlike men, predominantly manage household energy. Consequently, energy poverty emerges as a pivotal third dimension within the traditionally bilateral gender-energy nexus.

The relationship between gender, energy, and poverty encompasses more than the differing responsibilities, positions, and challenges that women face in comparison to men within the context of energy poverty; it also includes disparities in access to modern energy services. Women generally have fewer opportunities to benefit from modern energy sources and technologies. Although these disparities vary by region, many women are still unable to

access even basic forms of modern energy, including electricity, batteries, mobile phones, and the internet. In order to fully understand and address energy-related inequalities experienced by women, it is essential to integrate a gender perspective into analyses of energy poverty. Enhancing awareness of this intersection is crucial for developing effective interventions. Only through such awareness can meaningful steps be taken to reduce existing inequalities. Therefore, further research is needed to strengthen the knowledge base and inform the formulation of gender-sensitive energy policies.

Gender, energy and poverty nexus; This topic started to be discussed after the relationship between gender and energy came to the agenda. In the energy crisis of the 1970s; women have combated the crisis by producing energy for their household work with alternative energy methods. In this way, their important role in energy production has been recognized. However, they are still ignored in the energy sector. The fact that women have different energy obligations than men and cannot gain a place in the sector has brought the relationship between gender and energy to the agenda. It was then noted that this relationship created a link with poverty. The fact that the choice of alternative energy method varies according to income level and that women choose the alternative energy method shows that the relationship between energy and gender is linked to poverty. The reflection of energy's gender inequality aspect on poverty can be expressed as the link between gender, energy and poverty. This study offers a comprehensive evaluation of the nexus under consideration. Based on both conceptual and empirical analyses conducted within this framework, it has been determined that the energy burdens experienced by impoverished women as a result of gender inequality constitute the focal point of this relationship.

This study highlights the intersection of energy, gender, and poverty, revealing that energy poverty produces distinct and disproportionately negative outcomes for women. The analysis demonstrates how and why this intersectional relationship adversely impacts women, emphasizing the need for a gender-sensitive approach in addressing energy-related challenges. The findings underscore the importance of utilizing gender-disaggregated data to more accurately identify and articulate these dynamics. Future research efforts that prioritize the collection and use of such data may play a crucial role in informing the development and implementation of inclusive and equitable energy policies.

A review of the literature reveals that research explicitly focusing on the nexus between gender, energy, and poverty remains limited. Furthermore, existing studies often address this nexus indirectly or alongside other related themes. The present study contributes to the field by offering a thorough and dedicated analysis of this specific intersection, thereby filling a notable gap in the literature. It is anticipated that the findings presented herein will provide a valuable foundation for future research endeavors and significantly contribute to increasing scholarly and policy-oriented awareness of the complexities inherent in the gender-energy-poverty nexus.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Burcu Koyuncu Hışım'a aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: No conflict of interest exists.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Burcu Koyuncu Hışım.
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Akabuiro, D. O. (2022, September 12). *Energy poverty and gender inequality in west africa: An international human rights law perspective*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4216824
- Amigo-Jorquera, C., & Guerrero-González, M. (2019). Does energy poverty have a female face in Chile? *Tapuya: Latin American Science, Technology and Society*, 2(1), 378-390.
- Betto, F., Patrizia G., & Lorenzoni, A. (2020). A new measure of Italian hidden energy poverty. *Energy Policy*, 138, 1-7.
- Birgi, O. G., Fuhrmann, A., Habersbrunner, K., & Stock, A. (2021, April). *Gender and poverty. women engage for a common future*. https://www.wecf.org/de/wp-content/uploads/2018/10/EmpowerMed_Gender-and-energy-poverty-Factsheet-2021.pdf
- S., Çakmak, Z., Uçar, R., Elmacıoğlu, B., Hatipoğlu, S., Teneke, B., Budak, İ. (2024). *Türkiye enerji sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği araştırması kadın istihdamı: Küresel ve yerel dinamikler*, Alman Enerji Ajansı.
- Cecelski, E. (2000). *The role of women in sustainable energy*. National Renewable Energy Laboratory.
- Cecelski, E. (2003). *Energy, poverty, and gender-enabling equitable access to rural electrification: Current thinking on energy, poverty and gender*. The World Bank.
- Cecelski, E. (2004). *Re-thinking gender and energy: Old and new directions*. Energia/Ease Discussion Paper, 41.
- Clancy, J. S., Skutsch, M., & Batchelor, S. (2003). *The gender-energy- poverty nexus: Finding the energy to adress gender concern in development*. DFID.
- Clancy, J., Ummar, F., Shakya, I., & Kelkar, G. (2007). Appropriate gender-analysis tools for unpacking the gender-energy-poverty nexus. *Gender and Development*, 2(15), 241-257.
- Çakmak, Z., Uçar, C., Çelik, Ö., Budak, Ö., & Hatipoğlu, S. (2022). *Enerji sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği raporu*, Alman Federal Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Bakanlığı.
- Dodo, O., & Nyon, C. (2014). Gender, poverty and energy nexus: Unpacking the conflict in zimbabwe. *International Journal of Sustainable Energy and Environmental Research*, 3(1), 1-15.
- Dutta, S. (1997). Role of women in rural energy programmes: Issues, problems and opportunities. *Energia news*, 4, 11-14.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2025, Ocak). [Enerji.gov.tr/kurumsal-eskibakanlarimiz](https://enerji.gov.tr/kurumsal-eskibakanlarimiz).
- European Economic and Social Committee. (2022, November 24). *energypoverty-women-more-likely-be-affected-men*. <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/news/energypoverty-women-more-likely-be-affected-men>

- European Institute for Gender Equality. (2016). *Gender and energy*. Publications Office of the European Union.
- European Parliament. (2023). *International women's day: the gender aspects of energy poverty*. European Parliament
- Feenstra, M., & Özerol, G. (2021). Energy justice as a search light for gender-energy nexus: Towards a conceptual framework. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 138, 1-11.
- Habersbrunner, K., & Martschew, E. C. (2020). *Report on gender aspects of existing financial schemes for energy poverty measures*. EmpowerMed.
- İmran, M. (2018). *Kırsal alandaki çiftçi ailelerin enerji tüketimini etkileyen faktörlerin karşılaştırmalı analizi: Türkiye ve pakistan örneği*. [Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- International Energy Agency. (2024, May 14). *summit on clean cooking in africa* <https://www.iea.org/events/summit-on-clean-cooking-in-africa>
- International Energy Agency. (2025). *A critical issue in energy employment, access and transitions: Energy and gender*. <https://www.iea.org/topics/energy-and-gender#gender-gaps-in-the-energy-sector>
- Irena R. (2019). *Renewable energy: A gender perspective*, Irena.
- Karlsson, G., & Oparaocha, S. (2003). The road to Johannesburg and beyond: networking for gender and energy. *Energy For Sustainable Development* , 7(3), 62-67.
- Köhlhlin, G. (2012). *Energy, Gender and Development What are the Linkages? Where is the Evidence?* The World Bank.
- Listo, R. (2018). Gender myths in energy poverty literature: A critical discourse analysis. *Energy Research & Social Science*, 38, 9-18.
- Mahat, I. (2006, September). *Gender Roles in Household Energy Management: Issues and Implications*. https://www.researchgate.net/profile/IsharaMahat/publication/233897270_Gender_Roles_in_Household_Energy_Management_Issues_and_Implications/links/0fcfd5112564872bab000000/Gender-Roles-in-Household-Energy-Management-Issues-and-Implications.pdf
- Matzinger, S., & Berger, C. (2021). The gender dimension of energy poverty—an underexposed problem. *Ep-pedia*, Engager Cost Action.
- Nalbant, F., & Korkmaz, T. (2019). Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin türkiye. *Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-186.
- Ngvara, S., Zhou, L., Ningi, T., Chari, M., & Mdiya, L. (2022). Gender and ethnic disparities in energy poverty: The case of South Africa. *Energy Police*, 161, 1-13.
- Öcal, A. T., & Başarslan, A. T. (2022). Dünyada enerji yoksulluğuna odaklanmak: Sorunlar ve politikalar. *İnsan&İnsan*, 9(33), 5-32.
- Ramakrishnan, R. (2009). Resolving poverty, gender, energy nexus by stakeholder engagement. *DSA Conference: Contemporary Crises and New Opportunities*, University of Ulster.
- Ryan, S. E. (2014). Rethinking gender and identity in energy studies. *Energy Research & Social Science*, 1, 96-105.
- Shatlova, O., Sobolieva T., & Vostryakov O. (2021). Gender equality in the energy sector: Analysis and empowerment. *Energy Policy Journal*, 24(4), 19-41.
- Social Europe (2024, January 23). *Gender, energy poverty and the European green deal*. <https://www.socialeurope.eu/gender-energy-poverty-and-the-european-green-deal>
- Stojilovska, A., Guyet, R., Mahoney, K., Gouveia, J., Rosa, R., Živčič, L., Tkalec, T. (2022). Energy poverty and emerging debates: Beyond the traditional triangle of energy poverty drivers. *Energy Policy*, 169, 1-14.
- Toro, F., Vazquez, E. F., & Serrano, M. (2023). The Gender, energy, poverty nexus under review: A longitudinal study for spain. in R. Bardazzi, Paziienza, M. G. (Eds), *Vulnerable Households in the Energy Transition: Energy Poverty, Demographics and Policies*, 117-139, Springer.
- Unwomen. (2024). *Progress on the sustainable development goals the gender snapshot 2024*. United Nations.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 29(35), 29-55.

- Wamukonya, N. (2002). A critical look at gender and energy mainstreaming in Africa. *Gender Perspectives In Sustainable Development Prep Com III. A Panel Discussion*, United Nations Division for the Advancement of Women and the Women's Environment and Development Organizations.
- Wickramasinghe, A. (2005). *Gender, modern biomass-energy technology and poverty: Case study in Sri Lanka*. ENERGIA And DFID Kar Research Project.
- Wilhite, H. (2017). *Gender Implications of energy use and energy access*. EEG State of Knowledge Paper Series.
- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği. *İmgelem*, 2(2), 1-21.

I. Dünya Savaşı'ndan 1923 Sürecine, Osmanlı'da İngiliz Siyasi Nüfuzu ve 1923 Sonrasında Genel Hatları ile İngiltere'nin Türkiye Siyaseti

Erden Kişi¹✉

Öz

Tarihi, siyasi ve sosyo-kültürel boyutları ile derin bir geçmişe sahip olan Türk-İngiliz ilişkileri, 21. yy.'a gelindiğinde önemini korumaya devam etmektedir. İki ülke ilişkilerinin, dünyanın birçok coğrafyasında önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle Ege, Akdeniz ve Ortadoğu'da iki ülke ilişkilerinin, büyük bir önem ifade ettiği anlaşılmaktadır. Özüde Osmanlı'dan günümüze Türk-İngiliz ilişkileri, oldukça derin bir yapıya sahiptir. I. Dünya Savaşı'na gelen süreçte kadar İngilizlerin, Osmanlı için önemli bir destek gücü olduğu anlaşılmıştır. Daha sonrasındaki süreçte ise Osmanlı ve İngiliz ilişkilerinde, tam tersine bir gelişme yaşanmıştır. Türkiye ve İngiltere ilişkilerinde de aynı sürecin yaşandığı görülmektedir. Kimi dönemlerde ilişkilerde ciddi olumlu gelişmeler yaşansa da kimi dönemlerde ilişkilerde, tam tersine bir gidiş görülmektedir. Her iki devlet döneminde de Türk-İngiliz ilişkilerinde, İngilizler açısından değişmez olan tek şeyin, "ulusal çıkar" olduğu görülmektedir. Bu temelde İngilizlerin, tıpkı Osmanlı üzerinde olduğu gibi Türkiye üzerinde de bir siyasi nüfus oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, I. Dünya Savaşı sürecinden 1923 sonrasındaki sürece gelinceye kadar, Türk-İngiliz ilişkilerinin temel yapısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma sürecinde, iki ülke ilişkilerinin alt yapısı anlaşılmaya çalışmış ve iki ülke ilişkilerinin yaşadığı sorunlar ifade edilmiştir. Ardından, iki ülke ilişkilerinin gelişim yolları tartışılmıştır. Çalışma sürecinde literatür taraması yapılmış ve elde edilen veriler, çalışmanın gövdesine dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-İngiliz ilişkileri, Osmanlı'da İngiliz Nüfuzu, İngilizlerin Türkiye Siyaseti, Dış Politika.

JEL Kodları: F5, F51, F52.

British Political Influence in the Ottoman Empire from World War I to 1923 and British Policy towards Turkey in General Terms after 1923

Abstract

Turkish-British relations, which have a deep history with historical, political, and socio-cultural dimensions, continue to maintain their importance in the 21st century. It is known that the relations between the two countries have a significant impact on many geographies of the world. Especially in the Aegean, Mediterranean, and the Middle East, the relations between the two countries are of great importance. In essence, Turkish-British relations from the Ottoman period to the present day have a very deep structure. Until World War I, it was understood that the British were an important support force for the Ottoman Empire. In the following period, however, there was a reverse development in Ottoman-British relations. It is observed that the same process has been experienced in the relations between Turkey and the UK. In some periods, there have been serious positive developments in the relations, but in some other periods, there has been a reversal in the relations. In the Turkish-British relations in both periods, it is seen that the only constant for the British was "the national interest". On this basis, it is understood that the British endeavored to establish a political influence over Turkey, just as they had over the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman-British Relations, British Influence in the Ottoman Empire, British Policy in Turkey, Foreign Policy.

JEL Codes: F5, F51, 52.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, erdenkisi@yyu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-3124-680X

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, erdenkisi@yyu.edu.tr

Giriş

İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilere dair maziye okumak bizi, ilişkilere dair farklı bakış açılarıyla birlikte, birçok ortak temanın da yer aldığı ilginç bir tarihi yolculuğa çıkarmaktadır (Talbot, 2017: 8). Genel itibari ile ilk dönemlerde karşılıklı çıkarlar çerçevesinde ilerleyen ilişkilerin, belli bir süreç sonrasında İngilizlerin sömürgeci mantığı temellinde ilerlediği anlaşılmaktadır.

Osmanlı ve İngilizler arasındaki münasebetler, 1396 tarihindeki Niğbolu Savaşı'na uzanmakla beraber ilk diplomatik iletişim, 16. yy. sürecinde ortaya çıkmıştır (Çakır, 2022: 100). İki devlet arasındaki siyasal iletişimin kökeni, bir hayli eski dönemlere uzanmasına rağmen, bir dostane ilişki ağının ortaya çıkmadığı net bir şekilde görülmektedir. Bu durumun arka bahçesinde yatan temel olgu ise iki devletin sahip olduğu sosyo-politik farklılıklardır.

16. yy. sürecinde ortaya çıkan diplomatik manadaki iki ülke ilişkilerinin çeşitli temelleri olduğu görülmektedir. Bu dönem sonrasında Osmanlı'nın gerileyen bir güç konumuna geldiği, İngilizlerin ise sahip olduğu teknolojik gelişmeler sayesinde, büyük bir sömürge imparatorluğu konumunda olduğuna dikkat çekmemiz gerekmektedir. Özellikle 19. yy. sürecinde Osmanlı'nın dış politikasında belirgin bir yer tutan İngilizlerin, Osmanlı ile sıkı bir ilişki kurmasının temelinde de bu sömürgeci anlayışın önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Bilindiği üzere ilk kayda değer İngiliz-Osmanlı iletişimi, William Harborne'un 1583 tarihinde Sultan III. Murad döneminde Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gönderilmesi ile ortaya çıkmıştır (Balcı, 2016: 94). Daha önceki dönemlerde iki devlet arasında, diplomatik manada ciddi bir iletişimin yaşanmadığı görülmektedir. 1583 sonrasında ise Osmanlı ile İngilizlerin siyasi gelişiminde farklı bir ilerleyişin olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca İstanbul'a atanacak ilk İngiliz elçisi William Harborne'un ticari ayrıcalıklara ulaşmak amacıyla İstanbul'a yaptığı ilk seyahatin giderleri, Kraliçe I. Elizabeth (1558-1603) tarafından karşılanmıştır (Türkan, 2019: 1756).

Öte yandan III. Murad'ın 15 Mart 1579'da Harborne eliyle İngilizlere gönderdiği mektup, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri resmileştiren ilk adım olarak öne çıkmıştır, mektubun gönderilmesinin sebebi ise 1575 senesinde Londralı Edward Osborne ve Richard Staper isimli iki tüccarın, İstanbul'a Joseph Clements ile John Wight isimlerindeki görevlilerini yollamasıyla başlayan ticari imtiyaz temasları olmuştur (Karaca, 2020: 14). Ticari ilişkileri geliştirme taraftarı olan her iki devletin de süreç içerisinde oldukça ciddi adımlar attığı gözlenmiştir.

III. Murad devrinden sonra III. Mehmed zamanında da Osmanlı-İngiliz ilişkileri sürmüştür bu manada III. Mehmed devrinde (1574-1595) tek taraflı şekilde İngiltere kraliçesine bir lütuf anlamında Ahidname-i Hümayun (Osmanlı padişahları tarafından yabancı devlet hükümdarlarına hitaben yazılan resmî belge) sunulmuştur (Seyyar, 2023: 33-34). Bu dönem içerisinde her iki devletin de ticari ilişkileri geliştirmekten yana adım attıkları görülmüştür. İktisadi manada başlayan ilişkilerin, belli bir süre sonra siyasi ilişkilere doğru kaydığı anlaşılmıştır.

İlk dönemlerde İstanbul'daki İngiliz elçileri, öncelikle ticari faaliyetleri kontrol etmek için görevlendirildiklerinden dolayı diplomatik bir misyona sahip olmaktan öte bir "ticaret ajanı" olarak kabul edilmişlerdir (Kurat, 1952: 9). Daha sonrasındaki süreçte ise iki devlet

arasında diplomatik ilişkilerin gelişmesinde yaşanan bu gelişmenin önemli bir yerinin olduğu anlaşılmıştır.

Yaşanan gelişmeler, 16. yy.'ın sonlarına doğru İngiliz dış politikasında Osmanlı'nın öneminin bir hayli artmaya başladığını göstermektedir. Bu olgunun ortaya çıkmasının temel nedeni ise Osmanlı'nın sahip olduğu doğal kaynaklar ve stratejik konum olmuştur. İki ülke ilişkilerinin ilerleyen süreçte, Batı'nın tabiri ile “Avrupa'nın hasta adamı” ve güçlü bir yetişkin ilişkisi, çerçevesinde ilerlediği anlaşılmaktadır.

İktisadi kalkınmaya ve teknolojik gelişmeye önemli bir ekonomist olan Joseph Schumpeter'in söylemiyle yaratıcı yıkım, yoldaşlık etmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2023: 84). Bu yaratıcı yıkım, 1776 Sanayi Devrimi'ni yaşayan İngiltere'de önemli bir etki göstermiştir. Önce İngiltere'nin iç dengelerini değiştiren bu olgu, daha sonrasında İngilizlerin dış politikasını baştan sona değiştirmiştir. Aynı zamanda bu olgu, İngiliz-Osmanlı ilişkilerinde köklü bir değişime neden olmuştur. Daha sonrasındaki dönemlerde ise İngilizlerin aynı gaye üzerine hareket ettikleri görülmüştür.

İngilizlerin temel gayesi, Osmanlı üzerinde ticari ve sömürgeci çıkarlarını korumaktır, bunu gerçekleştirmek için 19. yy.'ın başından itibaren İngilizler, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün sağlanmasını, dış politikalarının ana gayelerinden biri olarak benimsemişlerdir (Şahin, 2006: 213). Bu temelde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana tavır alan İngilizler, siyasi ilişkiler yolu ile Osmanlı'yı sömürmenin hesabını yapmışlardır. İlerleyen süreçte ise Osmanlı üzerinde İngiliz siyasi nüfusunun, kademeli bir şekilde artmaya başladığı anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti, çöküş dönemini yaşarken uzun bir süre uygulamak zorunda kaldığı “denge politikası”nda (19. ve 20. yy. arası dönemde) İngilizler, önemli yer tutmuştur. Özellikle Rusların durdurulması noktasında, İngilizler ile Osmanlı arasında ciddi bir siyasi iletişimin yaşandığı görülmektedir. I. Dünya Savaşı'na kadar ki sürede, Osmanlı'nın iniş ve çıkışlarla belli bir seviyede İngilizler ile siyasi iletişimini sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca İngilizlerin, Osmanlı'yı bu savaşa sokmak konusunda çok ciddi bir girişiminin olduğu da anlaşılmamaktadır. Bu temelde, I. Dünya Savaşı'na geline süreçte, Osmanlı ve İngiliz ilişkilerinin derin bir değişim ile şekillendiği görülmektedir. İngiltere ile Osmanlı ilişkilerinin kopmasının temel nedeni, Osmanlı donanmasına ait olduğu dile getirilen savaş gemilerinin, Odesa ve Karadeniz'deki Rus limanlarını, 29 Ekim 1914 tarihinde bombalamaları ile yaşanmıştır (Balcı, 2015: 15). Yaşanan süreç, Osmanlı'nın bu savaşta net bir şekilde Almanların yanında yer aldığı yönünde yorumlanmıştır. Bu süreç sonrasında ise genel hatları ile İngilizler ve Osmanlı arasında, bir düşmanlık siyasetinin belirleyici olduğu anlaşılmıştır. Savaş sonrasında ise Osmanlı'nın parçalanma sürecinde İngilizlerin, baş aktör olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Osmanlı üzerinde yoğun bir siyasal etkisi görülen İngilizlerin, 1923 sonrasında da birtakım siyasal etkiler göstermeye çalıştığı anlaşılmıştır. İnşili-çıkışlı ilerleyen bu süreç, her yönü ile Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçişte, etkisini göstermiştir.

Görüldüğü üzere küresel etki alanı, bugün için çok azalmış olmasına karşın İngiltere, hala dünyanın en büyük beşinci ekonomisi konumunu korumaktadır (McCormick, 2020: 108). Bu

temelde İngiltere'nin, küresel siyaset üzerinde ciddi bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu etki dahilinde, dünya ülkeleriyle ve Türkiye ile çeşitli ilişki ağları kurmaya çalışan İngiltere, küresel siyasetten uzaklaşmak gibi bir durumu kabul etmemektedir.

Özü itibari ile resmi manada Türk-İngiliz ilişkileri, 16. yy.'ın ikinci yarısına denk gelen bir dönemde başlamıştır (Karaca, 2020: 11). Çeşitli süreçlerden evrilerek günümüze gelen iki ülkenin ilişkileri, 20. yy.'da daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği süreci ile daha farklı bir boyut alan iki ülke ilişkileri, dönem dönem yaşanan tikanıklar ile günümüze gelmeyi başarmıştır.

Bu çalışmada, tarihi oldukça eski dönemlere uzanan Osmanlı ve İngiliz siyasal ilişkilerinin özünü oluşturan, Osmanlı'daki İngiliz siyasi nüfuzu, farklı yönleri ile yeniden gün yüzüne çıkarılmak istenmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı'daki İngiliz nüfuzunun eksisi, analiz edilmiştir. Daha sonrasında ise 1923 sürecinde İngiliz siyasi nüfuzunun ne gibi bir boyutta olduğu anlaşılmış ve 1923 sonrasında, İngiltere'nin Türkiye siyasetine yer verilmiştir.

Çalışma sürecinde literatür taraması yapılmış ve konu üstüne kaleme alınan bilimsel eserlerden istifade edilmiştir. Çalışmanın temel metodu olan literatür taraması sürecinde, kronolojik siyasal gelişmeler dikkate alınmıştır. Ulaşılan önemli bilgiler üzerine çalışma, bir derleme eser noktasına ulaşmıştır. Türkçe ve İngilizce yazılan eserlerden toplanan bilgiler, sistemli bir şekilde çalışmaya eklenmiştir. Yer yer tarihi bilgilere yer verilerek, çalışma detaylandırılmıştır.

1. Genel Hatları ile İngilizlerin Osmanlı Siyaseti ve İngiliz Dış Politikasında Türkiye

İngiliz-Osmanlı iletişimi, 18. yy.'ın yarısına kadar daha çok ekonomi odaklı sürerken, bu dönemin akabinde diplomatik nokta da yoğunluk yaşandığı görülmüştür (Şahin, 2020: 70). Bu dönem, her yönü ile iki devletin farklı siyasal süreçler yaşadığı döneme tekabül etmektedir. Osmanlı, bu dönem sonrasında siyasi ve ekonomik gücünü kaybederken, İngilizlerin ise her konuda daha güçlü bir konuma geldiği bilinmektedir. Bu temelde bu dönem sonrasında İngilizlerin, Osmanlı ile diplomatik bir ilişki kurma arayışında olmalarının temel nedeni, Osmanlı üzerinde siyasi nüfuz oluşturmak olmuştur.

İngiltere, 1798 tarihinde fiilen uygulamaya koyduğu koruma politikasını, farklı şekillerde ortaya koymaya çalışmıştır (Sarı, 2019: 1033). Osmanlı'ya karşı yürütmüş olduğu tüm politikalarda İngiltere'nin temel gayesi, Osmanlı üzerinde bir siyasal nüfuz oluşturarak, her yönü ile Osmanlı'yı etki altına almak olmuştur.

Öte yandan 1838 Serbest Ticaret Antlaşması'nı canlandıran en önemli gelişme, ilk defa İngiltere'de yükselen Sanayi Devrimi ile bu devrimin pazar ve hammadde ihtiyaçları olmuştur (Eşiyok, 2010: 69). İngiltere'nin yaşadığı ekonomik ve siyasal dönüşümler, Osmanlı ile olan ilişkilerinin genel çerçevesini belirlemiştir. Belirli bir döneme kadar Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana olan İngiltere'nin daha sonrasında Osmanlı'yı parçalamaya çalışan bir noktada bulunmasının temel nedenlerinin başında, yaşadığı iktisadi dönüşüm gelmiştir.

Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yaşanan önemli gelişmelerden birisi de Kırım Savaşı olmuştur. 1853-1856 seneleri içinde Rusya ve Osmanlı, İngiltere ile Fransa arasında gerçekleşen Kırım Savaşı, Rusya'nın yenilmesiyle nihayete ermiştir (Acar, 2019: 113). Bu

savaş sonrasında Paris Antlaşması imzalanmış ve bu anlaşma ile Ruslar, Osmanlı topraklarından çekilmiştir. Daha sonrasındaki süreçte ise Osmanlı, Avrupalı devletler topluluğunun üyesi olarak görülmüştür.

Daha sonrasındaki süreçte ise Berlin Antlaşması (1878) akabinde Rusya ve Osmanlı arasındaki denge politikasından vaz geçen İngiltere, 1878 tarihi sonrası Osmanlı'yı bölme, petrol alanlarını ele geçirme ve Doğu Akdeniz'i siyasi manada nüfuzu altına almak gibi, birtakım politikalar yürütmeye çalışmıştır (Kasalak, 2016: 429). Bu süreçte İngilizlerin, Osmanlı'ya yönelik yaşadığı politik değişimin arkasında tamamen İngilizlerin emperyalist politikalarının etkisinin olduğu görülmektedir.

Genel hatları ile 18. yy.'ın ortalarında siyasi manada başlayan Osmanlı-İngiliz ilişkileri, I. Dünya Savaşı süreci ile daha farklı bir boyuta evrilmiştir. Savaş başlamadan önce İngilizler lehinde yapılan faaliyetler sonuç vermeyince, Almanlar tarafına doğru politik yönelme yapan Osmanlı, İtilaf Güçleri'nin karşısında savaşa müdahil olmak durumunda kalmıştır (Yeşilyurt, 2018: 359). Değişen küresel siyasi dengeler neticesinde, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana olan politik tavrından vaz geçen İngilizler, daha sonrasında Osmanlı'yı düşman safına iterek, savaş sonrasında uygulamak istedikleri emperyalist politikalar için bir temel atmaya çalışmışlardır. Günün şartları içerisinde Osmanlı Devleti yöneticilerinin, Almanların yanında bu savaşa dahil olmalarının arkasında yatan önemli olgulardan birisinin de bu durum olduğu düşünülmektedir.

19. yy.'da öncelikle Avrupalı önemli devletlerin, Osmanlı'ya karşı uyguladıkları politik, askeri ve ekonomik faaliyetler, Osmanlı'nın Avrupa teşkilat ile teşrifat kaidelerini özümsemesine sebep olmuş, böylece ilk sırada İngilizler gelmek üzere Osmanlı, Avrupa'nın kontrolüne girmiştir (Işık, 2011: 45). Bir taraftan Osmanlı'nın modernleşmesi için baskılar yapan dönemin Avrupalı güçleri, diğer taraftan da bu modernleşme sürecini bahane ederek Osmanlı üzerindeki siyasi nüfuzlarını artırmışlardır. Bu güçler içerisinde yer alan İngilizler ise Osmanlı'nın yaşadığı değişim ve dönüşümleri teşvik edip Osmanlı toplumsal ve siyasal düzeninin, Avrupa ile benzeşmesinde emperyal bir gaye ile hareket etmişlerdir. Osmanlı, Avrupalı manada modernleşir ve dönüşürken, kısmen Avrupalı güçlere benzemek gibi bir sonuç ile karşılaşmış ve bu süreç Osmanlı'nın, daha kolay bir şekilde siyasal nüfuz altına alınmasına sebebiyet vermiştir.

Sadece siyasi ilişkiler ağı ile Osmanlı topraklarında istediği amaca ulaşamayacağını anlayan İngilizler, bir savaş ortamının gerekli olduğunu düşünerek, hareket etmeye çalışmışlardır. Bu temelde Osmanlı'nın düşman safında savaşa sokulmasının temel nedeni, savaş sonrasında oluşacak siyasal ortamda, tam manası ile Osmanlı topraklarını siyasal nüfuz altına almak olmuştur.

I. Dünya Savaşı sürecine gelindiğinde İngilizler, Osmanlı'ya yönelik politikalarının ana eksenini İngilizlerin Ortadoğu'daki çıkarları belirmemiştir. Bu temelde İngilizler, Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini kendi çıkarlarına kullanabilmek amacıyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e savaş akabinde oluşmak üzere bir Arap Devleti kuracakları vaadini vererek onu, Osmanlı'ya karşı isyan ettirmişlerdir (Yavuz, 2024: 264). Yaşanan gelişmeler bir taraftan Osmanlı'nın Ortadoğu'dan uzaklaşmasına sebebiyet verirken, diğer taraftan Osmanlı'nın savunduğu "ümmeçilik" isimli fikir akımının da sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Bilindiği üzere uzun zamandır ‘‘ulusal çıkar’’ın süreklilikle karakterize edilen bir dış politika gerektirdiği yönünde genel kabul görmüş bir anlayış vardır, gerçekten de ‘‘ulusal çıkar’’ teriminin kullanımı, kişisel ve parti anlaşmazlıklarını aşan dış ilişkilerin yürütülmesi için mutabık kalınmış bir çerçeve oluşturanın hem mümkün hem de arzu edilir olduğunu ima etmektedir (Hayes, 1988: 151). Bu temelde, İngiltere’nin gerek 20.yy. sürecinde gerekse daha öncesinde Osmanlı ile kurduğu ilişkilerde temel dayanak noktasının ‘‘ulusal çıkar’’ olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan İngiltere’deki politik aktif sınıflar arasında refah, güvenlik ve ahlaki değerlerin, Britanya anayasasının erdemleri ve üstünlüğüyle yakından bağlantılı olduğu yaygın olarak varsayılmıştır (Hayes, 1988: 152). İç toplumsal bütünlük oluşturmak adına, kendi değerlerini kapsayıcı bir şekilde eşitçe halkına sunduğunu ifade etmeye çalışan İngiltere, küresel siyasette aynı eşitlikçi anlayışı sürdürmemiş ve kolonyal bir geçmişe sahip olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Genel hatları ile İngilizlerin Osmanlı ile olan ilişkileri, ‘‘ulusal çıkar’’lar ve sömürgeci hesaplar üzerinden okunması gerekmektedir. Osmanlı’ya yönelik İngilizlerin ürettiği tüm politikaların arkasında, bu iki temel amacın öne çıktığı anlaşılmaktadır. Günümüze gelindiğinde de İngiltere’nin dış politikasını oluşturan en önemli etmenin ‘‘ulusal çıkar’’ olduğu anlaşılmaktadır. Bu temel anlayış ile İngilizlerin, Türkiye’ye yönelik politikalar ürettiği görülmektedir.

Daha sonrasındaki sürece gelinecek olursa genel hatları ile İngiltere’nin, 20.yy.’da oldukça belirgin dış politika hedefleri olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, Ocak 1973’te İngiltere’nin genişletilmiş Avrupa Ekonomik Topluluğu’na resmen girişi, İngiliz tarihinde sembolik öneme sahip bir tarih olmuştur, ayrıca İngiltere’nin nihai varış noktasının belirsiz kalması nedeniyle son on yıldır ertelenen çok sayıda pratik sorunun tartışılmasına da yol açmıştır (Younger, 1972: 579). Kıta Avrupası’nda ekseni oldukça belirgin bir dış politika yürüten İngiltere, daha önceki dönemlerde olduğu gibi 20.yy.’a gelindiğinde de Kıta Avrupası’nda kendisine öncü bir rol biçmiştir. İngiltere, bu rol içerisinde Türkiye ile de ilişkilerini geliştirmeye gayret etmiştir.

Sonrasında ise bu topluluğa üyeliğin, İngiltere’nin mevcut politikalarında keskin bir tersine dönüşe neden olmaması gerektiği yönünde bir genel kanı ortaya çıkmıştır (Younger, 1972: 591). Tarihinin önemli bir bölümünde, Kıta Avrupası ile bütün bir dış politika yürütmeye çalışan İngiltere, ortaya koyduğu dış politika ile Kıta Avrupası’na öncü bir noktada bulunma eğilimi göstermiştir.

2. I. Dünya Savaşı Sürecinde İngilizlerin Osmanlı Siyaseti

20. yy.’daki toplam savaşların, bu savaşlara dahil olan ülkelerin iç nüfusları üzerinde önemli bir etkisi olduğuna dair makul bir şüphe olamaz, en belirgin olanı, milyonlarca genç insanın orduya alınması olmuştur, ayrıca üretimin, savaş endüstrilerine doğru büyük bir yeniden yönlendirilmesi yaşanmıştır ve bunun, istihdam ile tüketim üzerinde büyük bir etkisi olmuş, son olarak savaşan ülkelerin çoğunda, kıtlıklar ve hükümet kontrolleri nedeniyle günlük yaşamda önemli kısıtlamalar ortaya çıkmıştır (Reid, 1988: 16). Bu süreçte, savaşa dahil olan Osmanlı Devleti’nin de aynı sorunlar ile hemhal olduğu görülmektedir. Savaşın getirdiği ağır

yükler nedeniyle Osmanlı'nın sahip olduğu iç sorunların derinleştirdiği ve bu derinleşen sorunlar üzerine İngilizlerin, politika üretebilme kabiliyetlerinin arttığı sonucu karşımıza çıkmaktadır.

20 yy.'da yaşanan savaşların, Osmanlı üzerinde olduğu gibi diğer dünya toplumları üzerinde de birtakım etkiler gösterdiği anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın Britanya'daki toplumsal yaşam üzerindeki etkisine dair son araştırmalardaki en çarpıcı genel temalardan biri, toplumsal ilişkilerde genellikle düşünüldüğünden çok daha az niteliksel değişim olduğunu göstermesidir (Reid, 1988: 17). Diğer dünya toplumlarına nazaran İngilizlerin, I. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan olumsuz durumlardan, daha az etkilendikleri sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Bu durumun gerçekleşmesinin birden çok sebebi olabilir, lakin İngilizlerin bu savaş kendi topraklarının dışına yıkması sebebiyle ve yaşanan mücadelenin, bir ada ülkesine sahip olan İngiltere'nin dışında yaşanıyor olması hasebiyle ortaya çıkan toplumsal sorunlardan, İngilizlerin daha az oranda etkilendikleri düşünülebilir. Yaşanan süreç, her savaşın bir fayda-maliyet denklemi üzerinde ilerlediğini göstermektedir. Bu temelde, bu savaşın büyük maliyetini üstlenen tarafın İngilizler olmadığı anlaşılmaktadır. Dönemin şartları içerisinde İngiliz karşıtı devletlerin, güçlü bir donanmaya sahip olmaması nedeniyle İngilizlerin ana yurtlarının büyük bir saldırı altında kalmadığı görülmektedir.

İngilizlere karşı olan tedirginlikleri sebebiyle Sultan II. Abdülhamit, diğer ülkelerle sağlıklı ilişkiler yürüterek veya bu ülkelerin aralarındaki sorunları kullanarak, uluslararası alanda Osmanlı'ya bir güç dengesi oluşturmaya gayret etmiştir (Bolat, 2014: 21). Bu devletlerin başında ise Rus İmparatorluğu gelmiştir. Dönemin şartları içinde İngilizlere karşı oldukça ustaca bir siyaset yürüten Osmanlı, ilerleyen süreçte İngilizlerin Osmanlı'nın iç siyasetine de müdahale etmesi ile dış siyasetteki denge politikasında, başarısız sonuçlar ile karşılaşmıştır. Bu temelde Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'na geline süreçte, “denge politikası”nda başarısız olmasının temel nedenini İngilizlerin, Osmanlı'nın iç işlerine karışmasında aramak gerekmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde, uzun vadeli nedenlerin, kısa vadeli taktik kararlarla birleşmesine tanık olunmuştur, krizin ivmesi sermayeden sermayeye farklılık gösterse de politika yapıcılarının elindeki sınırlı seçenekler, ancak Doğu Avrupa dinamikleri dikkate alındığında açıklanabilir (Williamson, 1988: 816). Yaşanan süreç, savaşın başlangıç ve yayılım dönemlerinde İngilizlerin, ateşten daha uzak bir konumda olduklarını göstermektedir. Temelde, yaşanan savaşın en ağır bilançosunu hesap edebilmek için Doğu Avrupa'nın ve Osmanlı Devleti'nin yaşadığı dönüşüme odaklanmak gerekmektedir. İngilizlerin, bu ağır bilançonun oluşmasında önemli bir payının olduğu da hesaba katılmalıdır.

Öte yandan 1908 senesinde İngilizler, sosyal güvenlik sistemini münakaşa ederken, aynı sene içinde Osmanlı'da çok önemli gelişmeler yaşanmıştır (Yavuz, 2019: 18). Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin siyasal manada yaşadığı önemli birtakım değişiklikler kendini göstermiştir. Özellikle meşrutiyetin ilanı, Osmanlı siyasal sistemi için büyük bir değişimi ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu süreçte yaşamış olduğu siyasal çalkantılar, her yönü ile İngilizler için büyük bir önem ifade etmiştir. Özellikle padişahın siyasi gücünün ve hilafet gücünün zayıflatılması, İngiliz siyasal aklı için en önemli öncelik olarak görülmüştür.

Bilindiği üzere 1912'den savaşın arifesine kadar Fransa ve Rusya, Üçlü İtilaf'ı bir ittifaka dönüştürmek için çalışmışlardır, Paris, Londra'ya donanma meseleleri hakkında Rusya ile görüşmesi için baskı yaparken, Britanya ile kendi askeri ve donanma düzenlemelerini tanımlamak için gayretle çalışmıştır (Williamson, 1988: 797). Dönemin öncü güçlerinin kafalarında tasarladıkları dünya için bir formül olarak ortaya koymaya çalıştıkları I. Dünya Savaşı, kimi yönleri ile bu savaşı tasarlayanların çıkarlarına olan sonuçları doğurmuştur, lakin daha sonrasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler, yeni bir dünya savaşının yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu temelde ortaya çıkan sonuç, dönemin öncü güçlerinin yaşanan süreci tam olarak okuyamadıklarını göstermektedir. Bu süreçte İngilizlerin de çeşitli stratejik hatalar yaptığı ve özellikle Osmanlı ile mücadele konusunda, ağır yaralar aldıkları anlaşılmaktadır.

1913 senesinde Balkan devletleri, kendi aralarındaki sorunlara çözmek ve Osmanlı Devleti'nden kopardıkları toprakları, İngiltere gibi bir büyük aktörün öncü rolü ile paylaşmayı umarken, David Lloyd George (Eski Birleşik Krallık Başbakanı), İngilizlerin refah seviyesini yükseltmek maksadı ile kırsal alanlardaki insanların problemlerine, daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır (Yavuz, 2019: 23). Yaşanan süreç, her yönü ile Osmanlı'nın bir çöküş sürecine doğru sürüklendiğini, İngilizlerin ise bu çöküş sürecini hızlandırmak için ellerinden geleni yaptıklarını göstermektedir. Gerek siyasi gerekse teolojik olarak Osmanlı'yı zayıflatmaya çalışan İngilizler, bir dönemler "Avrupa'nın hasta adamı" olarak adlandırdıkları Osmanlı'yı, I. Dünya Savaşı ile tam olarak tarihten silmeye çalışmışlardır.

10 Ağustos 1914 tarihinde Akdeniz'de İngiliz donanmasının kovalamasından kaçan Goeben ve Breslau isimli Alman savaş gemileri, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek, Osmanlı'ya sığınmışlardır (Gül, 2020: 743). Daha sonrasındaki süreçte bu savaş gemilerinin, Osmanlı adına Rus topraklarını bombalaması ile Osmanlı Devleti sıcak savaşın içine girmiştir. Bu süreçte İngilizlerin, Osmanlı'yı Almanların yanında savaşa itmek gibi bir gayeyi takip ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'ni düşman safına itmek adına İngilizlerin yürütmüş olduğu faaliyetler, Alman savaş gemilerinin Osmanlı'ya sığınması ile amacına ulaşmıştır. Her yönü ile savaşa sürüklenmeye çalışılan Osmanlı Devleti, İngilizler, Almanlar ve Rusların yoğun çabaları sonucunda sıcak savaşın içine girmiştir.

İngilizlerin, Osmanlı topraklarına yönelik ilgisinin bir hayli eski dönemlere uzandığı bilinmektedir. Özellikle Osmanlı toprağı olan stratejik olarak önemli ve doğal kaynaklar yönünden zengin bölgeler, İngilizler için her daim öncelikli bir konumda olmuştur. Bu nedenle İngilizlerin, bu bölgelere yönelik dönem dönem politikalar ürettiği görülmüştür. Genel itibari ile bu politikaların temel amacı, sömürgecilik olmuştur. Pek tabii ki bu bölgelerin başında da Kıbrıs gelmiştir. Bilindiği üzere Kıbrıs'ın stratejik yeri nedeniyle İngilizler, 1878 Kıbrıs Sözleşmesi ile adaya yerleşmişlerdir, İngilizler açısından adanın stratejik konumunu ön plana çıkaran temel unsur ise Ruslar olmuştur (Özçelik, 2023: 39). Rusların, sıcak denizlere inmesini engellemek amacıyla böyle bir adım atan İngilizler, Osmanlı üzerindeki nüfuzlarını kullanarak, olası bir Rus ilerleyişini engellemeye çalışmışlardır.

I. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki süreç analiz edilince, İngiltere dahil birçok büyük devlet, Osmanlı'nın savaşa katılmasına sıcak bakmamışlardır. İngiltere ise halifeliğin gücü nedeniyle bu durumdan olumsuz etkileneceği konusunda, kaygılara sahip olmuştur (Kaşığığun, 2009: 329). Savaş arifesinde bu temelde bir siyaset yürüten İngilizler, daha sonrasında

Osmanlı'nın hilafet gücünü kırmak için çeşitli politikalar üretmeye çalışmışlardır. Özellikle Arap coğrafyasında ürettikleri politikaların temel nedeni, bu olgu olmuştur. Akabinde ise İngilizler, Osmanlı üstündeki nüfuzları ile hilafetin gücünü kırdıklarını anladıkları anda Osmanlı'yı, düşman devletler safında savaşa dahil etmek yönünde yoğun bir çaba harcamışlardır. Kısa süre içerisinde ise bu çabanın, İngilizler açısından olumlu bir sonuç verdiği anlaşılmıştır.

Görüleceği üzere, I. Dünya Savaşı'na katılan önemli güçler arasında kitle ordusuna sahip olmayan ve zorunlu askere alım yoluna gitmeyen tek devlet, Britanya olmuştur (Wiest, 2002: 104). Büyük bir savaşın eşiğine gelen Britanya'nın, çok ciddi bir askeri güce ihtiyacı olmasına karşın, böyle bir askeri imkânı bulunmaması İngilizleri, farklı arayışlara itmiştir. Bu noktada İngilizlerin attığı en önemli adım, sömürge ülkelerden asker toplamak olmuştur. Böylece özellikle Müslüman toplumlardan, askerler toplanmaya çalışılmıştır. Bu adımın başarılı olması için ise öncelikle Osmanlı'nın hilafet gücü, azaltılmaya çalışılmıştır. Müslüman toplumlar üzerinde anti-Osmanlı faaliyetler yürüten İngilizlerin, bu politikadaki temel amacı, bu durum olarak öne çıkmıştır. Ayrıca bu politikanın İngilizler harici, Osmanlı karşıtı olan devletler tarafından da uygulandığı bilinmektedir.

Süreç içerisinde İngilizlerin genel amacı, hayati kıymetteki petrol alanlarının korunması olmuş bu temelde ilk saldırılarını Mezopotamya'ya yapmışlardır (Wiest, 2002: 115). Gerek savaş sürecinde gerekse daha sonraki dönemde, İngilizler için çok önemli bir enerji kaynağı olarak petrol görülmüştür. İngilizler tarafından petrolün kontrolünü ele geçirmek adına bu süreçte, ciddi bir mücadele verildiği anlaşılmaktadır. Petrol yönünden kıymetli olan bölgelerin Osmanlı yönetimi altında bulunması ise Osmanlı'yı doğal olarak İngilizlerin karşısında konumlandırmıştır.

3. 1923 Sonrasında İngiliz Dış Siyasetinde Türkiye

Bilindiği üzere İngiltere, milli mücadele sonrası dönemde ilk olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu durumları, sıkı bir şekilde takip etmekle işe koyulmuştur (Boyar, 2014: 1164). Bu dönem içerisinde Türkiye'nin, imparatorluk ardılı bir ülke olması nedeniyle iç siyasette çeşitli sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Aynı şekilde dış siyasette de Osmanlı'dan kalan sorunlar, Türkiye için önemli bir konu olmuştur. Bu konuların en başında ise boğazlar meselesi gelmiştir.

Süreç içerisinde tüm bu farklılaşmalara karşın, 22 Kasım 1922 tarihinde başlatılan Lozan Barış Konferansı'ndan önce İngiliz temsilcisi Lord Curzon, müttefikler içinde Türkiye'ye karşı diplomatik bir beraberlik sağlayarak; Boğazlar konusu, Türklerin Meriç'in batısına geçmesini engelleme, Ege Adaları'nın Yunanistan ve İtalya'da bırakılması gibi meselelerde, görüş birliği ile konferansta bulunmalarını sağlamıştır (Alacı ve Akdeniz, 2021: 179). Yaşanan süreç, tıpkı savaş sürecinde olduğu gibi savaştan sonraki barış görüşmeleri sürecinde de İngilizlerin, Türkleri oldukça sınırlamaktan yana bir politika sergilediklerini göstermektedir. Bu temelde ilerleyen süreçte Türkiye'nin mevcut konularda, yeni düzenlemelere ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır. Birtakım konularda Türkiye açısından olumlu gelişmeler yaşansa da özellikle Yunanistan ile Ege ve Akdeniz'de yaşanan ihtilaf, günümüze kadar gelmiştir. Günün şartları içerisinde, küresel bir aktör olan İngiltere'nin uyguladığı politikalarla ve küresel siyasetteki etkin nüfuzu ile Türkiye'yi, bir sorunlar yumağının içerisine ittiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan 1930'lu yıllar sonrasında Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişim gösterdiği anlaşılmıştır, bu durumun temelinde ise İtalya'nın 1935 senesinde Habeşistan'a saldırısı sonucunda, Akdeniz'de bir gerginlik oluşmuş ve İngiltere, tıpkı diğer Akdeniz devletleri ile yaptığı gibi, Türkiye ile de bir ittifak yapmaya çalışmıştır (Atabey, 2015: 27). Günün siyasi şartlarının gerektirdiği gibi bir dış politika yürüten İngiltere, tıpkı daha öncesinde olduğu gibi çıkarları ekseninde Türkiye ile dönem dönem yakınlaşan ya da oldukça uzaklaşan bir konumda bulunmuştur. Osmanlı'ya karşı yürüttüğü politikaların benzerlerini, Türkiye'ye karşı da yürütmeye çalışan İngiltere, tam manası ile bir "realpolitik" tutum sergilemiştir. En nihayetinde ise iki ülke arasında atılan siyasi adımlar, Türkiye'nin de çıkarına olmuştur.

Lozan'dan arda kalan önemli bir sorun, İngiltere'nin mandası altına bırakılan ve Irak'ı da yakından ilgilendiren Musul sorunu olmuştur, Lozan'da bu konunun, Türkiye ve İngiltere tarafından çözüme ulaşmaması noktasında karar verilmiştir (Tuncer, 2021: 102). Lozan'da Türk heyeti, Musul konusunda olumlu bir sonuç alamayacağını düşündüğü için Musul konusunu, ertelemekten yana bir tavır takınmış ve İngiltere'de bu konuda, aynı yaklaşımı sergilemiştir. Daha sonrasındaki süreçte ise İngilizlerin yoğun etkisi ile Musul konusunda Türkiye, ortaya koyduğu hedefe ulaşamamıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında ise İngilizlerin, yoğun bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Bu süreçte Türkiye, Musul'u İngiltere'ye vermedikçe Doğu'daki kışkırtmaların sonlanmayacağını, genç Türkiye'nin toprak bütünlüğünün önemli sorunlarla karşılaşacağını düşünmekte ve Milletler Cemiyeti'nin (1920-1946) alacağı karara uyarak, Musul'u bırakmaktan başka bir yol görememiştir (Tuncer, 2021: 106). Bu düşüncenin Türk tarafında ortaya çıkmasında, çeşitli haklılık paylarının olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin yeni bir devlet olması ve mevcut sınırları içerisindeki kazanımları korumasının, daha öncelikli olduğunu düşünmesi, oldukça mantıklı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan 1925 tarihinde Şeyh Sait ayaklanması yaşanmıştır, bazı yazarlar bu isyanda İngilizlerin varlığından söz etmişlerdir (Aksin, 1997: 61). Erken dönem Cumhuriyet tarihi için oldukça önemli bir olay olan bu isyanda, İngilizlerin rolünün olduğu düşünülmeli, Türkiye'deki birtakım çevrelerin İngiliz etkisinden ne derece rahatsızlık duyduklarını, gün yüzüne çıkarmıştır. Bu temelde erken dönem Cumhuriyet tarihinde İngilizler ile siyasi ilişki kurma konusuna, oldukça temkinli yaklaşılmaya çalışıldığı anlaşılmıştır.

1923 sonrasında, Musul gibi İngiltere ile Türkiye arasında sorun yaşanan bölgelerden bir diğeri de Kıbrıs olmuştur. Kısmen İngilizler ile Amerikalıların da katkısıyla 1960 yılındaki Londra ve Zürih Antlaşmaları ile Kıbrıs'ın bir manada Türkiye tarafından yeniden kazanılması, Türk politikacılarının Cumhuriyet tarihi içerisindeki çok önemli başarılarından biri olarak görülmüştür (Uslu, 2001: 263). Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet dönemine intikal eden bir sorun olarak Kıbrıs sorunu, çeşitli evrelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Bu sorunun ortaya çıkmasında ve daha sonrasında ise Türkiye ile Yunanistan arasında oldukça ciddi bir soruna dönüşmesinde, İngilizlerin büyük bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye, 1960 senesindeki gelişmelerle bir manada kaybettiğini düşündüğü Kıbrıs'a tekrar ortak olmuş, 1974 yılındaki Kıbrıs harekatiyle da Kıbrıs Türk toplumunun kendi özerk yönetimine kavuşmasının yolu açılmıştır (Uslu, 2001: 299). Özü itibari ile Kıbrıs konusunda Türkiye'nin diplomasiden savaşa evrilen, daha sonrasında ise yine diplomatik bir soruna

dönüşen Kıbrıs konusunda, yoğun bir mesai harcadığı anlaşılmaktadır. Bu temelde önümüzdeki süreçte de siyaset masasında Kıbrıs konusunda, Türkiye'nin yoğun bir mesai harcayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü, İngiltere'nin Kıbrıs üzerinden Akdeniz'de önemli oranda bir çıkarı bulunmaktadır.

Genel hatları ile 1923 sonrasında Türkiye, kendi egemenlik haklarını korumak için elinden geleni yapmış, Fransa ve İngiltere gibi devletler ise kapitülasyonlar dönemindeki kazanımlarını, terk etmekte zorluk yaşamışlardır (Zürcher, 2000: 292-293). Her yönü ile Türkiye için 1923 sonrası zor bir siyasal dönem olarak, kendini göstermiştir. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin yaşadığı sorunlarda ise İngiltere'nin sahip olduğu alışkanlıkların önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı üzerinde elde ettiği ayrıcalıkları, Türkiye üzerinde de sürdürmek taraftarı olan İngiltere, dönem dönem Türkiye ile sorunlar yaşamıştır.

Musul sorunu nedeniyle İngiltere ile oldukça kötü olan ilişkiler, bu sorun aleyhimizde sonuçlanmasına rağmen, 1926 yılından başlayarak dostluk kapısının açılmasına engel olmamıştır, dahası 1936 yılında İngiliz Kralı VIII. Edward'ın, Mustafa Kemal Atatürk'e resmi olmayan bir ziyaret gerçekleştirdiği bilinmektedir (Aksin, 1997: 86). Süreç içerisinde yaşanan tüm sorunlara karşın, Türkiye'nin sorunsuz bir dış politika yürütmekten yana olduğu anlaşılmıştır. Türkiye'nin yürütmüş olduğu bu politikaya karşın, İngiltere'nin aynı dostane anlayışla yaklaşmadığı görülmüştür.

Daha sorasındaki süreçte ise görüleceği üzere 1930'ların sonlarına doğru olası bir İtalyan saldırısı, Türkiye'yi endişelendirmiştir, akabinde ise 1939 senesinde İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, Türkiye, İngiltere ve Fransa'yı birbirine yakınlaştırmıştır (Zürcher, 2000: 295). Küresel alanda yaşanan güç değişimleri ve yeni tehditlerle birlikte, dönem dönem Türkiye ve İngiltere'nin birlikte hareket etmek noktasına geldiği anlaşılmaktadır. Yaşanan tüm gelişmeler neticesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin, bir dostluk ya da stratejik ortaklık seviyesine ulaştığını ifade edebilmemiz mümkün değildir. İngiltere'nin 1923 sonrasında Türkiye'ye karşı uyguladığı temel politika, bölge üzerinde daha önce elde ettiği kazanımları korumak ve bölgedeki nüfuzunu sürdürmektir.

Bilindiği üzere 1931-1936 yılları içinde İngiliz dış politikasında Almanya, İtalya ile Japonya odaklı birtakım sorunlar yaşanmıştır, zaman içerisinde Winston Churchill (1940-1945 ve 1951-1955 dönemi Birleşik Krallık Başbakanı) öncülüğünde, bu dönemin akabinde günümüze kadar, birçok tarihçi eliyle eleştirilen bir dış politika izlendiği görülmüştür (Özkan Borsa, 2016: 64). Genel itibari ile bu süreçte İngilizlerin yürüttüğü dış politikanın eleştirilmesinin temel nedeni, dönemin savaş yanlısı olan Almanya, İtalya ve Japonya gibi devletlerine, İngiltere'nin engel olmaması olmuştur. İngiltere'nin bu süreçte, böyle bir dış politika yürütmesinin temel nedeni ise kendi çıkarları olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sürecine girildiğinde, İngiltere'nin savaş yolu ile küresel alandaki çıkarlarını koruyacağına inandığı görülmüştür. Bu mantık temelinde, II. Dünya Savaşı'na giriş sürecinde İngiltere'nin, Türkiye'yi yanına çekmek için ciddi bir mücadele verdiği anlaşılmıştır.

Daha sonrasındaki süreçte ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere arasındaki ilişkiler, II. Dünya Savaşı akabine kadar devamlı gergin bir görünümde olmuştur, İngilizler öncelikli olarak, ABD'nin bir İngiliz sömürgesi konumunda iken kendi bağımsızlıklarını kazanmamalarını, kabul etmekte zorlanmışlardır (Tüysüzöğlu, 2011: 10). Bu temelde, uzun bir

süre ABD ile ilişkilerinde oldukça ihtiyatlı davranan İngiltere, II. Dünya Savaşı'nda küresel siyasetin bir getirisi olarak, ABD ile sıkı bir iletişim içerisinde olmak zorunda kalmıştır. Bu dönem sonrasında da ABD ile ilişkilerinde oldukça dikkatli adımlar atmaya çalışan İngiltere, dönem dönem Türkiye'nin, ABD ile yakınlaşmasından tedirginlik duyduğunu belli etmiştir. Çünkü küresel siyasi hedeflere sahip her iki ülke için de Türkiye'nin, oldukça önemli bir noktada konumlandığı anlaşılmıştır.

4. İngiltere-Türkiye İlişkilerinin Geleceği Üzerine

Türkiye'nin komşu ülkelerle ve dünya ile barış, huzur ile istikrar çabası, her türlü etkinlikte üst derecede dikkatli olmasını gerektirmiştir (Çelik, 2023: 129). Bu anlayış çerçevesinde Türkiye'nin, 1923 sonrasında İngiltere ile de oldukça dikkatli bir ilişki ağı geliştirmeye çalıştığı gözlenmiştir. Süreç içerisinde İngiltere'nin ise Osmanlı'dan kalan birtakım sorunlar sebebi ile Türkiye'yi bir sorun yumağının içerisine çekmeye çalıştığı gözlenmiştir.

İlerleyen süreçte iki ülke arasında, iyi yönde bazı gelişmelerin olduğu da anlaşılmıştır. Bu temelde iki ülke arasında köprünün kurulmasında, İngiltere'nin Akdeniz Filosu'nun 1929 senesinin Ekim ayında yaptığı Türkiye ziyareti, oldukça ciddi bir yere sahip olmuştur (Köse, 2022: 209). Oldukça önemli bir tarihte gerçekleşen bu ziyaret, küresel siyaset için de önemli bir gelişme olmuştur. Aynı tarih içerisinde dünyayı etkileyen bir küresel ekonomik kriz yaşanırken, İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı bu ziyaret, oldukça dikkat çekmiştir. İlerleyen süreçte ise iki ülke arasında temel anlaşmazlık konuların başında, Akdeniz'in gelmesi ise oldukça manidar bir durum olmuştur.

Özü itibarıyla İngiltere, 1925 akabinde Türkiye'yi kendi politikaları ekseninde yönlendirmeye gayret ederek, diğer devletler gözünde prestij kazanma amacı gütmüştür (Arslan, 2022: 424). Türkiye'nin egemen bir devlet olduğu gerçeğini görmezden gelmeye çalışan bu yaklaşım, pek tabii ki Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu temelde erken dönem Cumhuriyet tarihinde, Türkiye ve İngiltere ilişkilerinin üst bir seviyeye ulaştığı görülememiştir.

Sonrasındaki süreçte Türkiye, küresel siyasette barış arayışının bir getirisi olarak İngiltere ile daha yapıcı ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır. Örneğin 1937 senesinde bir ittifak antlaşması yapmak için Türkiye'den yapılan teklif, böyle bir antlaşma yapmaya şartların uygun olmadığı nedeni ile İtalya ve Almanya'ya karşı yatıştırma siyaseti güden Arthur Neville Chamberlain Hükümeti'nce olumsuz cevaplanmıştır (Atabey, 2014: 297). Günün şartları içerisinde Kıta Avrupası ile sıkı bir ilişki kurmayı, Türkiye ile kuracağı yakın ilişkilere tercih eden İngiltere, istediği sonuca ulaşamamıştır. II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Almanya ve İtalya ile ilişkilere oldukça önem veren İngiltere, savaş başladıktan sonra ise Türkiye ile daha yakın ilişkiler kurmak, hatta müttefik olmak için ciddi bir mücadele vermiştir.

Daha sonrasındaki süreçte ise İngiltere'nin, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik koyulduğu operasyona karşı benimsediği olumsuz yaklaşım, Türk-İngiliz ilişkilerinde oldukça olumsuz bir etkinin oluşmasına sebebiyet vermiştir (Coşkun, 2015: 455). Özelde Kıbrıs genelinde ise Akdeniz'e yönelik tüm İngiliz politikalarında, Türkiye'nin denklem dışına atılmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Bu noktada 1960'lar sonrasında ABD ve İngiltere ortaklığında Akdeniz'e yönelik

oluşturulan tüm politikalarda, bu durumun etkisi görülmüştür. İngiltere'nin ortaya koyduğu bu siyasal iradeye karşın Türkiye, Akdeniz konusundaki hassasiyetini hem masada hem de sahada ortaya koymuştur.

Öte yandan Türkiye ve İngiltere Parlamento Heyetlerinin 1947 yılındaki birbirlerini ziyaretlerinin alt yapısı, Parlamentolararası Birlik'in 1947 yılı başındaki çalışmaları sürecinde oluşmuştur (Özcan, 2023: 154). Önemli bir tarihte gerçekleşen bu ziyaret, iki ülke ilişkilerinde yeni bir seviyenin oluştuğunu göstermiştir. Henüz Soğuk Savaş yıllarının ilk dönemlerine denk gelen bu gelişme, küresel siyaset için önemli bir yer tutmuştur. Süreç içerisinde tıpkı ABD gibi İngiltere'nin de Sovyet tehdidine karşı, Türkiye ile iyi ilişkiler kurma arayışında olduğu anlaşılmıştır.

Anlaşılabacağı üzere İngiltere'nin doğu ülkelerindeki siyasi varlığı ciddi bir uyum, iş birliği ile tüm etkili gruplar hakkında bilgiye sahip olmasıyla mümkün olacak gibi görünmüştür (Polat, 2020: 431). Bu temelde İngiltere'nin, süreç içerisinde Türkiye gibi Doğu medeniyetlerine öncülük edebilme kapasitesine sahip ülkelerle daha farklı bir kulvarda ilişki yürütmekten yana olduğu anlaşılmıştır. Bir yandan kendi kıtasındaki siyasal süreci, diğer yandan ABD ile küresel siyasi yarış sürecini yürütmek zorunda olan İngiltere, öte yandan Doğu toplumları üzerindeki çıkarlarını korumak için de ciddi bir mücadele içerisinde olmuştur. İki dünya savaşı arası dönemde, genel hatları ile İngiliz dış politikasının, bu üç ayak üzerine gelişim gösterdiği anlaşılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sürecinde İngiliz siyasal aklının, bu yaklaşımda oldukça ısrarcı olduğu görülmüştür.

1999 senesinde AB (Avrupa Birliği) Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması ile 2004 senesi AB Brüksel Zirvesi'nde Türkiye ve AB üyelik müzakerelerine başlanmasına karar kılınmasında İngiltere, Türkiye'yi desteklemiş ve bu nedenle Türkiye nezdinde İngiltere, ayrıcalıklı bir konuma ulaşmıştır (Sapmaz, 2022: 156). Türkiye için oldukça önemli bir dönemde ve önemli bir eşikte İngiltere'den önemli bir destek geldiği görülmüştür. İlerleyen süreçte ise bu desteğin getirisi olması gereken nihai sonucun, ortaya çıkmadığı anlaşılmıştır.

2010 senesinin Mayıs'ında, İngiltere'de yapılan genel seçimler ile İngiltere'de 13 yıl iktidar olan sol iktidar sona ermiş ve İşçi Partisi'nin, Türkiye'nin AB üyeliği konusuna verdiği ciddi destek dolayısıyla bu durum, başta Türkiye tarafında kısmen endişeye sebebiyet vermiştir (Örmeci, 2018: 591). İlerleyen süreçte Türkiye'nin bu endişede, yer yer haklı olduğu görülmüştür. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda, İngiltere'nin ciddi bir adım atmadığı anlaşılmıştır. İngiltere'nin bu konuda ciddi bir adım atmamasının birden çok sebebi olabilir. Lakin süreç içerisinde Türkiye'nin AB üyeliği konusunda İngiltere'nin, gerekli desteği vermemesinin sebebini, siyasi iktidarlar üzerinden okumak yerine, kadim devlet kimliği düzeyinde okumak, daha doğru sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Kendi geleceğini dahi AB içerisinde görmeyen İngiliz siyasal aklının, bu süreçte Türkiye'nin AB üyeliği için ciddi bir uğraş vermesi de olası gözükmemektedir.

İniş ve çıkışlarla bugüne gelen Türk-İngiliz ilişkileri, her iki tarafı da memnun edecek bir seviyeye ulaşmamıştır. Türkiye, tüm dünya ülkeleri ile olduğu gibi İngiltere ile de ilişkilerinde “devletlerin egemen eşitlik ilkesini” gözeterek hareket etmesine karşın, İngiltere birçok ülke ile olduğu gibi Türkiye ile de ilişkilerini kurarken, tarihten gelen ayrıcalıklarını devam ettirmek

gayesi taşımıştır. Ayrıca, Türkiye'nin bulunduğu stratejik konum ve sahip olduğu sosyo-kültürel miras, İngiltere için büyük bir tedirginliğe sebep olmuştur. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada, sahip olduğu tarihi miras ile aktif bir dış politika üretmesinden rahatsızlık duyan İngiltere, süreç içerisinde Türkiye'yi Ortadoğu'daki sorun yumağının içerisine çekmeye çalışmıştır. Bu noktada, İngiltere öncülüğünde Türkiye'yi dış politikada sınırlamak için etnik ve dini sorunlar üzerinden Türkiye'ye karşı bir politika yürütülmüştür. Mevcut arka plan dahilinde iki ülke ilişkilerinin kısa dönemde bir dostluk seviyesine ulaşacağını beklemek, pek de olası gözükmemektedir.

Sonuç

Gerek kültürel gerekse ticari gerekse de politik olarak iki ülke arasında derin bir iletişimin olduğu bilinmektedir. Öte yandan oldukça ciddi bir siyasi yapıya sahip olan Türk-İngiliz ilişkilerinin kökenleri, bir hayli geçmiş dönemlere uzanmaktadır. İki toplum arasındaki ilişkileri, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi Türk-İngiliz ilişkileri olarak, iki döneme ayırmak mümkündür. Bir döneme kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana tavır alarak, Osmanlı üzerindeki çıkarlarını korumaktan yana tavır sergileyen İngilizlerin, I. Dünya Savaşı'na gelen süreçte, Osmanlı'nın parçalanması için politika yürüttükleri görülmektedir.

1923 sonrasında ise Osmanlı'dan kalan çeşitli sorunlar üzerinden Türkiye'yi etki altına almaya çalışan İngiltere, özellikle Osmanlı'dan kalan ayrıcalıklarının devam ettirmenin peşinde olmuştur. İlerleyen süreçte iki ülke arasında, dönem dönem ilişkilerde birtakım ilerlemeler yaşansa da genel manada Türk-İngiliz ilişkilerinde, bir güvensizlik psikolojisinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin her daim “devletlerin egemen eşitliği ilkesi”ni korumaktan ve dünyada barış sağlamanın yollarını aramaktan yana tavır almasına karşın, İngiltere'nin her daim kendi çıkarları ekseninde bir dış politika yürüttüğü görülmüştür. Bu temelde, İngiltere'nin özellikle Ege'de, Akdeniz'de ve Ortadoğu'da yürütmüş olduğu politikalar, Türkiye'nin bu bölgelerde ciddi sorunlarla karşılaşmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Kıbrıs konusu, Doğu Akdeniz meselesi ve Ege adaları sorununda İngiltere'nin, Türkiye'nin tezlerinin tam da karşısında bir konumda yer aldığı gözlenmiştir.

Özü itibari ile II. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik politikaları, ABD faktörü üzerinden okunmalıdır. Özellikle Ortadoğu'da politika üretmeye çalışan İngiltere'nin, ABD ile stratejik ortaklık yaptığı anlaşılmıştır. Gerek Afganistan'daki savaşta gerekse 2003 Irak savaşında bu stratejik ortaklığın etkisi görülmüştür.

İki önemli güç arasındaki stratejik ortaklıkta, farklı iki rolün ortaya çıktığı anlaşılmıştır: ABD, sahip olduğu askeri teknoloji ve büyük ordusu ile bu ortaklığın tarafı olurken, İngiltere ise derin siyasal aklı ile bu stratejik ortaklığın tarafı olmuştur. İlerleyen süreçte iki önemli aktör arasında fikir ayrılığı yaşandığı görülmüştür. Özellikle Türkiye ile ilişkiler söz konusu olduğunda, her iki gücün de farklı örgütler üzerinden Türkiye ile daha yoğun bir ilişki ağı kurmak için mücadele verdiği anlaşılmıştır.

Bu noktada İngiltere'nin, bir dönemler Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemekten yana olduğu görülmüştür. Bu politik tutumda İngiltere'nin temel amacı, Türkiye ve ABD yakınlaşmasını biraz olsun gevşetmek olmuştur. Bunun karşısında ABD ise Türkiye'nin NATO

(Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) içerisindeki konumuna, önemli bir misyon yüklediğini ifade ederek, Türkiye'nin AB üyeliğine mesafeli olduğunu göstermiştir.

Çeşitli sorunlar ve belli imkanlar üzerine ilerleyen Türk-İngiliz ilişkilerinin, bugün için çok iyi bir seviyeye ulaştığını ifade edebilmemiz mümkün değildir. İki ülke ilişkilerinin gelişebilecek birden çok yönü bulunmaktadır. Lakin her iki ülkenin de sahip olduğu sosyo-politik miras, dönem dönem iki ülke ilişkilerinde tıkanıklığa sebebiyet vermektedir. Bu noktada İngiltere'nin, küresel siyasette yaşanan değişimleri yeniden okuması gerekmektedir. Değişen şartlar ile beraber Türkiye'nin, kendi bölgesinde ve küresel alanda edindiği siyasal konumunu ve hedeflerini, idrak etmeye çalışmalıdır. Bu temelde İngiltere'nin oluşturacağı politikaların, her iki ülkenin de çıkarına hizmet edecek bir konuma ulaşması gerekmektedir. Aksi bir durumda yani, İngiltere'nin ürettiği politikaların, Türkiye üzerinde İngiliz siyasi nüfuzunu korumak maksadı ile oluşması, Türkiye'nin buna karşı olması ve ilişkilerin tıkanması anlamına gelmektedir. Öte yandan Türkiye, dış politikada gerek bölgesel gerekse küresel birden çok aktör ile ilişki kurma imkanına sahip bir ülkedir. Türkiye, artık terör örgütleri üzerinden dar hesaplar dahilinde dizayn edilecek bir ülke konumunda değildir. Bu temel gerçekliğin, İngiliz siyasal aklı tarafından kavranması, iki ülke ilişkilerinin gelişmesi için önemli bir eşik konumundadır.

Extended Abstract

England, an island country, spent most of its history as a colonial country. It is understood that the colonial traces of the English can be found in Africa, the Middle East and India. England, which experienced a great technological change with the Industrial Revolution of 1776, increased its search for colonies even more. After this radical change, there was a deep change in English-Ottoman relations. It was seen that the English, who were in favor of the territorial integrity of the Ottoman Empire until a certain period, later adopted a stance in favor of disintegrating the Ottoman Empire. As a result of this political approach, the Ottoman Empire was dragged into World War I. During this process of being dragged into war, it was seen that the English had an intense political influence over the Ottoman Empire. The English continued this approach both during the war and during the peace negotiations after the war. Just as they tried to establish political influence over the Ottoman Empire, a fierce political struggle took place between the English and the Turks after 1923, who tried to establish political influence over Turkey. It is understood that there were problems between the two countries on this basis from time to time. In this process, Turkey wanted to continue the relations between the two countries with equal rights as a requirement of being a sovereign state. The British, on the other hand, tried to continue the privileges they had gained over the Ottomans.

When we come to today, it is understood that there are various problems in the relations between the two countries, but the relations have still reached a certain level. Although it is not covered much in the media, Turkish-British relations are of great importance for global politics. Although it is understood that Turkey has political communication mostly with the EU countries and the USA in global politics, Turkish-British relations are essentially of an important dimension. There are many directions in which the relations between the two countries can develop, but the political heritage that both countries have causes the relations to be blocked.

As it is known, the regions where there are problems in Turkish-British relations are the Eastern Mediterranean, the Middle East and the Aegean. England, which produces policies against Turkey in all three regions, has caused the relations between the two countries to be blocked. It has been seen that England, which tries to ignore the rights that Turkey has in these regions, does not exhibit a fair approach. In short, it has been understood that the British aimed to be the privileged party against Turkey, just as they did against the Ottomans.

This study aimed to bring to light the British political influence in the Ottoman Empire, which constitutes the essence of Ottoman-British political relations dating back to very old times. In particular, the negative British influence in the Ottoman Empire during World War I was analyzed. Then, the extent of British political influence in the 1923 process was understood. The main purpose of the study was to discuss the extent of British political influence in the political transformation experienced by the Ottoman Empire during and immediately after World War I. In addition, the fundamental impasses of Turkish-British relations were discussed in the subsequent process, and although it did not receive much space in the media, it was aimed to draw attention to the current importance of Turkish-British relations during our study.

A literature review was conducted during the study process and valuable scientific works written on the subject were utilized. Chronological political developments were taken into consideration in the literature review process, which is the basic method of the study. Our study has reached the point of a compilation work based on the important information obtained. Information collected from works written in Turkish and English has been systematically added to the study. The study has been detailed by including historical information here and there. As a result of all the research and analysis conducted, the British political influence in the Ottoman Empire during a significant period and the structure of Turkey-England relations in the following period have been brought to light. It is not possible to say that Turkish-England relations, which have progressed on various problems and certain opportunities, have reached a very good level today. There are many aspects of the relations between the two countries that can develop. However, the socio-political heritage that both countries have causes blockages in the relations between the two countries from time to time. At this point, England needs to re-read the changes experienced in global politics. It should try to comprehend the political position and goals that Turkey has acquired in its own region and in the global arena along with the changing conditions.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Erden Kişi'ye aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: No conflict of interest exists.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Erden Kişi.
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Acar, K. (2019). Kırım Savaşı (1853-56) döneminde propaganda: Rus popüler kültüründe savaş ve düşman imgesi. *Bilig*, (88), 113-136.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, James A. (2023). *Ulusların düşüşü: güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri*. Çev. Solina Silahlı, Doğan Kitap.
- Aksin, S. (1997). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi 1789-1980 2. Cilt*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Alacı, B. ve Akdeniz, M. (2021). Türk-İngiliz ilişkileri çerçevesinde bir örnek olay: Kuşadası Kanapiçe Koyu hadisesi 1934. *Journal of International Social Research*, 14(76), 178-185.
- Arslan, L. (2022). Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e Türk-İngiliz ticari ilişkileri. *Mavi Atlas*, 10(2), 419-437.
- Atabey, F. (2015). Türk-İngiliz siyasi ilişkileri (1936-1939). *History Studies*, 7(1), 25-45.
- Atabey, F. (2014). İkinci Dünya Harbi öncesi Türk-İngiliz-Fransız ortak deklarasyonu. *Journal Of International Social Research*, 7(31), 296-305.
- Balcı, M. (2015). İngiliz büyükelçinin gözünden I. Dünya Savaşı'na giden yolda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 9-35.
- Balcı, M. (2016). İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı anıları ve Osmanlı İmparatorluğu'na dair düşünceleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 93-108.
- Bolat, M. (2014). I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikası'nın genel bir değerlendirmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 16-28.
- Boyar, E. (2014). Türk-İngiliz ilişkilerinde prestij faktörü (1923-1938). *Belleten*, 78(283), 1157-1194.
- Coşkun, Y. (2015). 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının Türk-İngiliz ilişkilerine etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(22), 449-462.
- Çakır, İ. (2022). 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkileri (1793-1853). *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 3(2), 100-124.
- Çelik, R. (2023). Atatürk-Lord Lloyd görüşmesi: Türk-İngiliz ilişkileri ve Akdeniz sorunu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 120-130.
- Eşiyok, B. A. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomisine eklenmesinde bir dönüm noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması. *Mülkiye Dergisi*, 34(266), 67-108.
- Hayes, P. (1988). British Foreign Policy, 1867–1900: Continuity and Conflict. *Later Victorian Britain, 1867–1900*, 151-173.

- Gül, M. F. (2020). Savaşa düşen mahkûma sarılır mı? 1. Dünya Savaşı başlarında Osmanlı Devleti'nin mahkûmlardan faydalanma düşüncesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 741-759.
- Işık, Z. (2011). 19. Yüzyıl Osmanlı dış politikası üzerinde İngiliz tesiri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 45-61.
- Kasalak, K. (2024). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Irak'ta Çıkan Hille isyanlarında İngilizlerin rolü. *The Journal of Social Sciences*, 3(7), 429-438.
- Karaca, T. N. (2020). Dostluktan çatışmaya Osmanlı dönemi Türk-İngiliz ilişkileri. *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 1(1), 11-32.
- Kaşıyugun, A. (2009). Osmanlı Devleti'nin 1.Dünya Savaşı'na girmeden önceki ittifak arayışları. *History Studies*, Volume1/1, 318-341.
- Köse, R. (2022). Türk-İngiliz ilişkileri bağlamında İngiltere'nin Akdeniz Filosu'nun 1929 yılı Türkiye ziyareti. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (42), 203-229.
- Kurat, A. N. (1952). *Türk-İngiliz münasebetlerine kısa bir bakış*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- McCormick, J. (2020). *Karşılaştırmalı siyaset ve yönetim sistemleri*. Çev. Musa Ceylan, Felix Kitap.
- Örmeci, O. (2018). Son yıllarda Türkiye-Birleşik Krallık (İngiltere) ilişkileri: İlişkilerde 'Altın Çağ' dönemi mi?. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 589-621.
- Özcan, M. Ş. (2023). Soğuk Savaş döneminin başında Türk-İngiliz ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir adım: Parlamento heyetlerinin karşılıklı ziyaretleri (1947). *Belgi Dergisi*, (26), 149-175.
- Özçelik, F. (2023). Birinci Dünya Savaşı ve Kıbrıs. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 38-54.
- Özkan Borsa, M. (2016). İki Dünya Savaşı arası dönemde İngiliz dış politikasının analizi. *Journal of Faculty of Political Science*, (54), 81-102.
- Polat, Ü. G. Geçmişin gölgesinde Türk-İngiliz ilişkileri: Mısır'ı "Ayaklandırma" algısı ve Türk basını (1924-1927). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 426-440.
- Reid, A. (1988). World War I and the working class in Britain. In *Total War and Social Change* (pp. 16-24). Palgrave Macmillan UK.
- Sapmaz, A. (2022). Türkiye-Birleşik Krallık (İngiltere) ilişkilerinin güvenlik ve savunma sanayi boyutu. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 4(2), 152-174.
- Sarı, M. (2019). I. Dünya Harbi öncesi İngiltere'de kurulan Türkofil bir dernek: The Anglo-Ottoman Society. *Belleten*, 83(298), 1033-1080.
- Seyyar, M. (2023). XVII. yüzyıl İzmir'inde Osmanlı-İngiliz iktisadi işleyişi. *Journal of Academic Analysis*, 1(1), 32-45.
- Şahin, H. (2006). Şark meselesi çerçevesinde Osmanlı-İngiliz ilişkilerine genel bir bakış (Başlangıcından Paris Barışı'na Kadar). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 213-237.
- Şahin, G. (2020). XIX. yüzyılda İngiliz gezginlerin kaleminden Osmanlı yöneticileri ve yönetim Sistemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 69-91.
- Talbot, M. (2017). *British-Ottoman relations, 1661-1807: Commerce and diplomatic practice in eighteenth-century Istanbul*. Boydell & Brewer.
- Tuncer, H. (2021). *Atatürk döneminde Türk dış politikası*. Sia Kitap.
- Türkhan, M. S. (2019). Osmanlı-İngiliz ticaret tarihinin İngiliz arşiv kaynakları: State Papers tasnifi üzerine bir değerlendirme. *History Studies* (13094688), 11(5), 1153-1772.
- Tüysüzoğlu, G. (2011). İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz dış politikası: İmparatorluk yaşıyor mu?. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, Eylül – Ekim 2011, 1-23.
- Uslu, N. (2001). Kıbrıs Sorunu. Der. İdris Bal, 21. *Yüzyılın eşiğinde Türk dış politikası*. Alfa yayınları.
- Yavuz, Hazırlayan: R. (2019). *David Lloyd George'un Birinci Dünya Savası hatıralarında Türkiye*. Kesit Yayınları.

- Yavuz, R. (2024). Sykes-Picot Antlaşması'ndan sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'nun paylaşım planlarında Şerif Hüseyin'in rolü ve önemine dair bir değerlendirme. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (22), 264-285.
- Younger, K. (1972). Britain in Europe: The Impact on Foreign Policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 48(4), 579-592.
- Yeşilyurt, Y. (2018). I. Dünya Savaşı'nda Yemen'de Osmanlı-İngiliz mücadelesi ve Mark Sykes' ın Yemen'den gönderdiği rapor. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (61), 357-373.
- Zürcher, Erik J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları.
- Williamson, S. R. (1988). The Origins of World War I. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 795-818.
- Wiest, A. (2022). *Birinci Dünya Savaşı tarihi: fotoğraflar -haritalar- çizimler*. Çev. Selçuk Uygur, Kronik Kitap.

Doğrudan Yabancı Yatırımların Çevresel Etkileri: Kirlilik Sığınağı-Kirlilik Halesi İkilemi

Özgün Aksoy¹ , Rahmi Yamak²

Öz

Sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başladığı 1980'li yıllardan itibaren doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ekonomik etkilerinin yanında sosyoekonomik etkilerinin de tartışılmaya başlandığı görülmektedir. NAFTA sonrası Kuzey-Güney eşitsizliği tartışmaları çevresel kalite bağlamında genişlemektedir. Kuzeyden güneye doğru DYY'lerin kuzeyde istihdam güneyde ise çevre kirliliği problemlerine yol açacağı yönündeki eleştiriler ilgili literatürü kirlilik sığınakları hipotezi ile zenginleştirmiştir. Sermaye serbestisi yanlısı görüştekiler ise gelişmiş ülkelerdeki verimlilik odaklı ve yeşil teknolojik üretiminin yayılımının çevresel kaliteyi arttıracacağı iddiası ile kirlilik halesi hipotezini savunmaktadır. DYY'lerin çevresel etkilerine odaklanan literatürde her iki görüşe dair kanıtların tartışmalı ve bulguların örnek ekonomi ve örneklem dönemine bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Bu çalışmada kirlilik sığınağı hipotezinin sınanması amacıyla DYY'lerin karbon salınımı üzerindeki asimetric etkileri modellenerek 99 ülke için 1992 ile 2021 yıllarını kapsayan örneklemde panel ARDL model tahminleri gerçekleştirilmiştir. Bulgular gelişmemiş ülkelerde kirlilik sığınağı hipotezinin geçerliliği yönündeyken orta düzeyde gelişmiş ülkelerde yatırım çıkışlarının çevresel kaliteyi artırdığı yönündedir. Gelişmiş ülkeler için ise kirlilik hale hipotezini destekleyen bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kirlilik Sığınakları Hipotezi, Kirlilik Halesi Hipotezi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), Çevre Kirliliği, Asimetrik Panel ARDL

JEL Kodları: C23, F21, Q44, Q55, Q56

Environmental Impacts of Foreign Direct Investments: Pollution Haven or Pollution Halo?

Abstract

Since the liberalization of capital movements in the 1980s, discussions have emerged regarding the economic and socioeconomic impacts of Foreign Direct Investments (FDI). Post-NAFTA debates on North-South inequality have expanded in the context of environmental quality. Critiques suggest that FDI from the north to the south may lead to unemployment in the north while causing environmental pollution in the south, enriching the literature with the pollution haven hypothesis. Conversely, proponents argue that spreading efficiency-oriented and green technologies in developed countries will enhance environmental quality, supporting the pollution halo hypothesis. The literature focusing on the environmental impacts of FDI shows that evidence for both perspectives is contentious, with findings varying based on the economy and sample period examined. This study tests the pollution haven hypothesis by modeling the asymmetric effects of FDI on carbon emissions, using panel ARDL estimations for 99 countries from 1992 to 2021. The results support the pollution haven hypothesis in underdeveloped countries, while investment outflows in moderately developed countries improve environmental quality. For developed countries, findings support the pollution halo hypothesis.

Keywords: Pollution Haven Hypothesis, Pollution Halo Hypothesis, Foreign Direct Investments (FDI), Environmental Pollution, Asymmetric Panel ARDL

JEL Codes: C23, F21, Q44, Q55, Q56

¹ Bilim Uzmanı, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, ozgunaksoy85@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-5776-5608

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Ana Bilim Dalı, yamak@ktu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-2604-1797

 Sorumlu yazar / Corresponding author, ozgunaksoy85@gmail.com

Giriş

1980'lerden itibaren ikinci küreselleşme dalgasıyla artan uluslararası sermaye akımlarının etkileri, politika yapıcılar ve akademisyenler arasında yoğun tartışmalara yol açmıştır. Sermaye akımları, genellikle kısa vadeli portföy yatırımları ve uzun vadeli Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Portföy yatırımları, yeni üretim tesisleri açma veya mevcut tesisleri genişletme amacı gütmeyen, genellikle kısa vadeli ve sıcak para olarak tanımlanan sermaye hareketleridir. DYY ise çok uluslu firmaların, yerleşik oldukları ülke dışında, uzun vadeli kar beklentileriyle yeni tesisler kurma veya mevcut tesisleri geliştirme gibi motivasyonlarla gerçekleştirdikleri daha kalıcı yatırımlardır. Her iki yatırım türünün fayda ve maliyetleri farklılaşırken, DYY'ler istihdam, vergi tabanı genişlemesi, ekonomik çeşitlilik ve rekabet artışı gibi avantajlar sunmaktadır (UNCTAD, 2006: 17).

1990'ların başından itibaren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) çerçevesinde kuzey-güney ticaret ve yatırım serbestleşmesi ile gelir düzeyi yüksek kuzey ülkeleri (ABD ve Kanada) ile gelir düzeyi düşük güney ülkesi (Meksika) arasındaki ticaretin çevresel etkileri tartışılmaya başlanmıştır (Taylor, 2004: 1). NAFTA, çevresel kirlenmenin yüksek olduğu Meksika için çevresel sorunların artacağı, ABD ve Kanada'da ise istihdam problemleri yaratacağı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Eleştiriler, çok uluslu firmaların düşük maliyetli doğal kaynakları sömürmek ve çevresel maliyetlerden (çevre vergileri vb.) kaçınmak amacıyla üretim tesislerini güneyde konumlandırmalarının, güneyde çevre kirliliğine, kuzeyde ise istihdam sorunlarına yol açacağını yönündedir (Copeland & Taylor, 1994: 757). Yatırımların kirliliği endüstrilerde gelişmiş ülkelere kayacağına dair görüşler, kirlilik sığınağı hipotezi etrafında bir literatürün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kirlilik sığınağı hipotezi, çevre düzenlemelerinin daha gevşek olduğu gelişmekte olan ülkelere yönelen doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelere çevre kirliliğini artıracığını öne sürerken; kirlilik halesi hipotezi, gelişmiş ülkelere gelen yatırımların ileri teknoloji ve çevre dostu üretim yöntemlerini beraberinde getirerek ev sahibi ülkenin çevresel kalitesini iyileştireceğini savunmaktadır.

DYY'lerin çevre kirliliği üzerindeki etkisinin, kirlilik sığınağı hipotezinin aksine sermaye serbestisinin ekonomik faydalarının yanı sıra çevre kalitesine de katkı sağladığını savunan araştırmacılar, kirlilik hâle hipotezi üzerinde mutabakat sağlamıştır (Doytch & Uctum, 2016: 593). Kirlilik hâle hipotezi, DYY'lerin aracılığıyla çok uluslu firmaların yeşil teknoloji ve yüksek verimliliğe sahip teknolojilerini ev sahibi ülkelere transfer etmesiyle çevresel kirliliğin azaldığını öne sürmektedir (Doytch & Uctum, 2016: 583). Yüksek teknolojik imkânlarla sahip çok uluslu firmaların teknoloji transferleri, kirlilik azaltma teknolojileri ve yenilenebilir enerji kullanımı gibi çevre temizliğine katkı sağlayan uygulamaları bulunmaktadır. Bu firmaların yüksek verimlilikle üretim yapma kabiliyetleri sayesinde dolaylı olarak kirliliği azalttığı ileri sürülmektedir (Güvercin, 2019: 39-40).

Kirlilik sığınakları veya kirlilik hâle etkisinin yatırım yapılan ülke, sektör ve ürün türü ilişkisine dair literatür tartışmaları azdır. Bu etkilerin, çok uluslu firmaların yatırım motivasyonlarıyla yakından ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Çok uluslu firmaları, yerleşik oldukları ülke dışında üretim tesisleri açmaya iten faktörler ve yeni lokasyondaki çekici

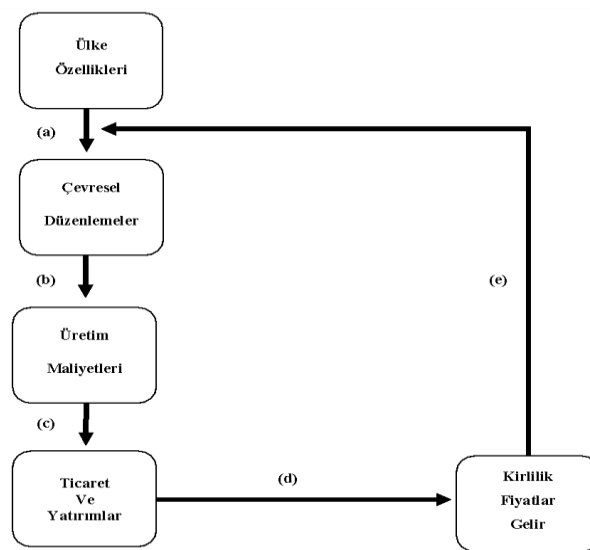
unsurlar, yatırımın çevre kirliliği üzerindeki etkisini belirleyicileridir. Ayrıca yatırım yapılan ülkelerdeki çevresel duyarlılık düzeyi de yatırım yapan firmalar üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratabilir.

Bu çalışmanın temel amacı kirlilik sığınakları hipotezinin sınanması amacıyla DYY'lerin asimetrik etkilerini de dikkate alarak literatüre farklı bir bakış açısı getirmektedir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların genellikle ilişkileri doğrusallık varsayımı çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir (Liv d., 2022: 3 ; Zheng vd., 2023: 299). Bu çalışmada DYY giriş ve çıkışlarının çevre kirliliği üzerindeki etkilerinin farklılaşabileceği varsayımından hareket ile etkiler asimetrik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada farklı gelişmişlik düzeyindeki 99 adet ülke için DYY'lerin karbon salınımı üzerindeki asimetrik etkileri 1992-2021 dönemi için sınanmıştır. Çalışmanın devamı şu şekilde yapılandırılmıştır; DYY'lerin çevre kirliliği üzerindeki etkisine dair teorik çalışmalar ile birlikte güncel ampirik literatür incelenmiş ardından ampirik uygulamaya dair metodoloji tanıtılmış ve veri analizinden elde edilen bulgular tartışılarak ve bir dizi öneri getirilmiştir.

1. Kirlilik Sığınakları Ve Kirlilik Hale Hipotezleri

Gelişmiş ülkelerdeki sıkı çevre politikaları ile gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerdeki zayıf çevre politikaları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu politika farklılıkları ve ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım serbestliği, özellikle kirlilik yoğun sektörlerdeki üretim tesislerinin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelere doğru yer değiştirmesine neden olmaktadır. Bu durum, literatürde kirlilik sığınakları (cennetleri) hipotezi olarak adlandırılmaktadır (Copeland & Taylor, 1994: 14). Copeland ve Taylor (1994), çevresel kalitenin normal bir mal olduğunu ve gelir arttıkça talebin de artacağını belirtmektedir. Geliri artan ülkelerde çevre kalitesine olan talep artacak ve politika uygulayıcıları üzerinde çevre kirliliği konusunda duyarlı olma baskısı oluşacaktır. Bu bağlamda Çevresel Kuznet Eğrisi'nde ifade edilen, gelir ile çevresel kirliliğin önce artıp sonra azalmasının, gelirle değişen üretim kompozisyonuna bağlı olabileceği ileri sürülmektedir. Taylor (2004) çalışmasında, kirlilik sığınakları hipotezini Şekil 1 yardımıyla açıklamaktadır.

Şekil 1: Kirlilik Sığınakları Hipotezinin Ayrıştırılması

Kaynak: Taylor (2004: 6)

Taylor (2004), ülkelerin üretim kompozisyonlarının gelirlerine bağlı olarak değiştiğini savunmakta ve çevresel yasalarındaki katılığın kuzey-güney gelir farkının içsel bir fonksiyonu olduğunu belirtmektedir. Ekonomik kalkınmanın erken evrelerinde çevresel kirlilik, birçok geri kalmış ve gelişmekte olan ülke için ekonomik büyümenin kabul edilebilir bir yan etkisi olarak görülmektedir. Ancak belirli bir kalkınma düzeyine ulaşan toplumlar, daha yüksek yaşam standartları ile birlikte çevre sağlığına daha duyarlı hale gelmekte ve gerekli düzenleyici kuruluşlar ve çevre vergileri gibi yasal düzenlemeleri devreye sokmaktadır. Sermaye serbestliği koşuluyla çok uluslu firmalar çevresel düzenleme maliyetlerinden muaf olmak adına üretim tesislerini düşük gelir ve çevresel düzenlemelere sahip ülkelere taşıyabilmektedir. Kirlilik sığınakları hipotezi, bu üretim yer değiştirmesinin Çevresel Kuznet Eğrisi ‘nin, ters U şeklindeki görünümünün sebebi olabileceğini öne sürmektedir (Sadik Zada & Ferrari, 2020: 4).

Copeland ve Taylor (1994), Kirlilik Sığınakları Hipotezini teorik bir modelle ortaya koymuş, Taylor (2004) ise bu modeli genişleterek Şekil 1’deki çevrim üzerinden açıklamıştır. Bu gösterime göre, ülkelerin üretim kompozisyonları, farklı üretim teknolojilerine erişimleri ve ülkeye özgü üretim faktörleri, ülke karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Bu özellikler, ülke geliri ve global fiyatlarla etkileşim içinde, çevre politikalarındaki katılık düzeyini belirlemektedir (a adımı). Taylor’a (2004) göre, rasyonel politika yapımcılar, çevre koruma katılıklarından doğacak maliyetlerle vatandaşların çevresel kalite taleplerini dengeleyerek optimal kirlilik vergisini (veya etkin diğer önlemleri) belirlemektedir. Literatürde, ülke karakteristikleri ile çevre yasaları arasındaki ilişkiye dair beş ana başlık altında eleştiriler ve katkılar bulunmaktadır. Söz konusu başlıklar şu şekilde sıralanabilir; faktör hareketliliğinin yeteri kadar dikkate alınmamış olması³, ana ülke ve yatırım yapılan ülke yöneticileri arasında girişimlerin kirlilik düzeylerine dair simetrik bilgi varsayımının gerçekçi olmaması⁴, ülkelerin stratejik benimseme kararlarına dayalı politikalar ile hareket edebilmesi⁵, politik ekonomik motivasyon etkileri⁶ ve ülke içindeki farklı yerel ekonomik birimler arasındaki heterojenliklerin yol açtığı farklılıklar.⁷

³ Elbers ve Withagen (2004), iş gücü hareketliliğinin yalnızca ücretler ile değil aynı zamanda çevresel kaliteyle de ilişkili olabileceğini ifade etmektedir. Özellikle vasıflı iş gücünün kirliliğe maruz çalışma ortamlarından kaçma eğilimlerinin hükümetlerin gevşek çevresel düzenlemeleri yürürlüğe koymasını engelleyebileceği belirtilmektedir.

⁴ Wu ‘ya (2003), göre gelişmekte olan ülkelerdeki yönetimler çok uluslu bir firmanın kirlilik seviyesini ve üretim teknolojisinin temizliğini gözlemleyemediğinde, hükümetler arasındaki stratejik rant elde etme davranışı “kirlilik sığınacağı” etkisini zayıflatır. Yatırım yapan firmaların yerleşik olduğu ülke ile yatırımın gittiği ülke arasında girişimlerin kirlilik oranlarına dair bilginin asimetrik olması durumunda kirlilik sığınacağı hipotezinde beklenenin tersi bir şekilde kirliliğin endüstrilerin ülkeler arasında dengelenmesi söz konusu iken, girişimlerin kirlilik oranlarına dair ülkeler arasında bilgi paylaşımı yapılması durumunda özellikle yoğun kirlilik oranına sahip endüstrilerin kirlilik sığınakları hipotezinde olduğu gibi yeniden konumlanması söz konusu olabilir.

⁵ Regibeau ve Gallegos’e (2004), göre özellikle çevre kirliliğinin yüksek olduğu ülkeler maliyete rağmen çevresel duyarlılıkları sebebiyle firmalara temiz üretim teknolojilerine sahip firmaları korumak ve temiz üretime teşvik amacıyla gümrük tariflerini stratejik olarak kullanabilmektedirler

⁶ Fredriksson ve Mani’ye (2001), göre ülkelerin çevresel düzenlemeler konusundaki hassasiyetleri ticari açıklıkla beraber, siyasi istikrar, ülke gelir düzeyi, hükümetlerin dürüstlük seviyesi gibi politik ekonomik unsurlardan yüksek düzeyde etkilenmektedir. Buna göre ticari açıklık katı çevre politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahip iken, söz konusu etki siyasi istikrarın düzeyine bağlıdır. Siyasi istikrarın yüksek olduğu ülkelerde yüksek ticari açıklık daha katı çevre politikalarına sebep olurken, özellikle yolsuzlukların görüldüğü ve siyasi istikrarın olmadığı ülkelerde söz konusu bağıntı ortadan kalmaktadır.

⁷ Becker’e (2003), göre federal, eyalet ve yerel çevresel düzenlemeler kontrol altında tutulduğunda dahi bazı yerel topluluk özelliklerine bağlı çevresel tutumlar işletmelerin kirlilik oranları üzerine etkili olabilmekte ve bu durum çevresel kirlilik bakımından ülke içinde heterojen bir yapıyla sonuçlanabilmektedir. Yerel çevresel kirlilik üzerinde etkili olan önemli çevresel topluluk özellikleri ise ev sahipliği oranı, kişi başı gelir, kirliliğe sebep olan tesisler ile çevre halkı arasındaki istihdam ilişkisi,

Taylor (2004), eleştirileri genel olarak kabul etmekle birlikte, çok uluslu firmaların lokasyon seçimlerinde çevresel düzenlemelerin etkisinin önemini koruduğunu savunmaktadır.

Kirlilik sığınağı hipotezinde, artan çevresel düzenleme maliyetlerinin üretime yansması (b adımı) olarak tanımlanmaktadır. Çevresel düzenlemeler, çoğu zaman üreticilere ek maliyetler getirmektedir. Literatürde, çevre standartlarının üretim maliyetlerini artıracığı konusunda geniş bir mutabakat vardır; ancak düzenlemelerin verimlilik artışı ve ülkeler arası bilgi yayılımı üzerindeki etkileri hakkında kirlilik sığınağı hipotezine zıt argümanlar bulunmaktadır. Bu argümanların ortak noktası, gelişmekte olan ülkelerin yatırım kararlarında üretim maliyetlerinin en önemli faktör olmadığını öne sürmesidir (Taylor, 2004: 14). Buna karşın Dünya Bankası'nın 2006 Dünya Yatırım Raporu'na göre, düşük gelirli ülkelere yapılan yatırımlar genellikle üretim maliyetlerini düşürme motivasyonuna dayanmaktadır (UNCTAD, 2006: 153).

Çevrimin bir sonraki adımı, literatürde en çok tartışılan ve kesin kanıtların sunulamadığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (c adımı). Üretim maliyetlerinin ticaret ve yatırımlara etkisi üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle anlamlı bir katsayı bulunamamış veya kirlilik sığınağı hipotezine zıt bulgular raporlanmıştır (Taylor, 2004: 15). Taylor (2004), kirlilik sığınağı hipotezine yönelik yaklaşımların karşılaştırmalı üstünlüğün diğer belirleyicilerini de dikkate alması gerektiğini kabul etmektedir. Bu bağlamda, çok uluslu firmaların üretim yeri seçimindeki motivasyonları arasında çevresel düzenlemeler önemli bir yer tutsa da pazarlara erişim, verimlilik artışı, nitelikli insan kaynağı arayışı, marka ve teknoloji gibi diğer unsurlar da göz ardı edilmemelidir.

Hipotezin bir sonraki aşamasında, ticarete başarılı ekonomilerde gelir ve fiyatların artışıyla birlikte üretim kaynaklı kirliliğin de artacağı konusunda neredeyse tam bir mutabakat bulunmaktadır (d adımı). Bu aşamada, yatırım yapılan ülkede geri besleme etkisi ortaya çıkmaktadır (e adımı). Artan üretim, çevresel kirliliği artırırken, artan gelir ve fiyatlar, ülke karakteristik özelliklerinin değişmesine yol açmaktadır. Gelir ile birlikte üretim kompozisyonunu değiştirken, yeni fiyat düzeyi ülkeyi yatırım açısından daha az cazip hale getirmektedir. Ayrıca, çevre kalitesi normal bir mal olarak değerlendirildiğine, gelir artışı çevresel kalite talebini artırarak politika yapıcıların kirlilik önleyici düzenlemeler ile yatırımlar arasındaki denge kararında çevresel temizlik lehine değişime yol açacaktır.

DYY'lerin gelişmekte olan ülkelerin çevre kalitesine olumlu katkılar sağladığı görüşü ise "kirlilik hale hipotezi" olarak adlandırılmaktadır. Bu hipoteze göre, gelişmiş ülkelerdeki verimlilik ve yeşil teknoloji odaklı üretimlerin, DYY'ler aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere yayılması, çevresel bozulmayı azaltacaktır. Kirlilik hale hipotezini destekleyenler, çok uluslu firmaların maliyet avantajı elde etmek için yüksek verimlilikte üretim yapma alışkanlıklarını gittikleri lokasyonlarda sürdürdüklerini varsaymaktadır. Buna göre firmalar, yatırım yaptıkları ülkelere yüksek verimlilikle çevre kalitesini artırırken, tedarikçi yerel firmalar arasındaki maliyet rekabeti sayesinde de verimliliği dolayısıyla temiz üretimi teşvik etmektedirler.

Neo-klasik görüş, teknolojik iyimserliği bağlamında ana ülkelerdeki kirlilik azaltıcı teknolojilerin yatırım yapılan ülkelere de transfer edileceği varsayımında bulunmaktadır.

Yabancı şirketlerin çevresel bozulmayı azaltma yolları arasında temiz ve verimli üretim teknolojilerinin yayılımı, çevresel standartların yükseltilmesi ve yerel üreticiler ve iş gücüne çevresel üretim yöntemlerinin aktarılması sayılabilir. Ancak eleştiriler, çok uluslu firmaların kendi ülkelerindeki çevresel standartları yatırım yapılan ülkelere sürdürmeye isteksiz olduğu yönündedir. Eleştiriler çevresel standartların üretimde ek maliyetleri getirdiği ve DYY motivasyonlarının çoğunlukla üretim maliyetleri güdüsüne dayandığı vurgulamaktadır. Ayrıca ödemeler dengesi sorunu yaşayan birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede çevresel standartların genellikle ikinci planda kaldığı belirtilmektedir.

2. Literatür Taraması

Uluslararası ticaret ve yatırım koşullarında ekonomi ile çevre kirliliği ilişkisine dair tartışmaların ana eksenini oluşturan teorik ve ampirik literatürden göze çarpan bazı çalışmalar şu şekildedir;

Grossman ve Kruger'ın (1994) çalışmaları, ekonomi çevre kirliliği ilişkisine dair literatürde göze çarpan ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Çalışmada Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması sonrası ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki bağıntının incelenmesi amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yer alan şehirler düzeyinde bir panel veri tahminleri gerçekleştirmişlerdir. Farklı kirleticilerin bağımlı ve milli gelir ile bir dizi faktörün bağımsız değişkenler olarak yer aldığı model bulguları gelirin çevresel kirliliği önce artırdığı ve belirli bir tepe noktasından sonra ise azalttığı şeklindedir. Grossman ve Krueger (1994), gelir ile çevresel kirlilik arasında tespit ettikleri bu ilişki şekline Kuznet Eğrisine atıf yaparak Çevresel Kuznet Eğrisi adını vermişlerdir.

Copeland ve Taylor'un (1994, 1995) çalışmaları, kirlilik sığınağı hipotezinin ana eksenini oluşturmaktadır. Yazarlar Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşmasının kuzey-güney eşitsizliğinde yeni bir boyut açarak bu ticaret serbestisinin gelişmemiş ülkelere yoğun çevre kirliliğine, gelişmiş ülkelere ise sermaye çıkışına eşlik eden istihdam problemlerine yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Çevresel Kuznet Eğrisindeki ters U şeklindeki ilişki gelişmiş ülkelerdeki artan gelir sonucu üretim kompozisyonlarının değişmesi ve üretim tesislerinin özellikle kirli endüstrilerde doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla gelişmemiş ülkelere yeniden konumlanması sebebiyle oluşmaktadır.

Copeland ve Taylor (1997), önceki çalışmalarına gelen eleştiriler doğrultusunda modellerini iki endüstriye sahip bir model üzerinden sermaye ve iş gücü hareketliliğini de dikkate alarak genişletmişlerdir. Onlara göre serbest ticaret sonucu gelişmekte olan ülkelere kirlenme ve gelişmiş ülkelere istihdam sorunu her zaman sermaye hareketliliği ile değil, bazı durumlarda da ihracat ile de gerçekleşmektedir. Yazarlar bu sonucun, Kirlilik Sığınağı Hipotezine bir diğer dayanak olduğu görüşündedir.

Fredriksson ve Mani (2001), 24 gelişmiş ve 50 gelişmekte olan ülke verisi ile ticari açıklık ve seçilmiş bazı bağımsız değişkenlerin çevresel kirlilik üzerindeki etkisini iki aşamalı en küçük kareler yatay kesit regresyonları ile incelemişlerdir. Bulgular ticari açıklığın çevresel kirlilik üzerinde pozitif bir etkisinin saptanmasına rağmen söz konusu etkinin politik istikrar, yönetim dürüstlüğü ve uluslararası kuruluşlara üyelik kadar önemli bir unsur olmadığını göstermektedir.

Becker (2003), 1990-1998 arasındaki verilerin ortalaması ile yaptığı yatay kesit veri analizi ile 435 adet üretim tesisinden çevreye salınan kirleticilerin belirleyicilerini saptamayı amaçlamıştır. Gelir, ulusal ve bölgesel yasa ve koşullar kontrol altında tutulduğunda dahi bölge halkının karakteristik özellikleri ile tesislerin çevreye verdiği zarar arasındaki ilişkilerin varlığı dikkat çekmektedir. Zira bölgede ev sahibi olma oranı, eğitilmiş nüfus oranı, bölgede doğmuş insan oranı, meslek ve siyasi tutumların, bölge halkının tesisler ile olan istihdam ilişkilerinin tesislerin çevreye zarar verme düzeyi üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bulgular politik ekonomik motivasyonların çevre kirliliği üzerindeki etkisinin oldukça yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

McAusland (2004), ticaret hacimlerinin kirlilik seviyeleri üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla nihai mal üretimindeki kirli ara malı girdilerine dikkat çekmiştir. Çalışmanın odak noktası ara malı üretiminde ölçek ekonomilerinin durumudur. Yazara göre bir ülkenin ürün standartlarını sıkılaştırmasının ülkenin ara mal ithalatını, nihai mal üretimi ve ihracatını artırabileceği ve bu durumda kısıtlamalar sebebiyle dışarıda daha ucuza üretilen ara malının içeride nihai mal üretimini artabileceği ve bunun sonucu olarak yeşil ürün standartlarının yerel kirliliği azaltmak yerine artırabileceği belirtilmektedir.

Taylor (2004), önceki çalışmalara gelen katkı ve eleştirileri dikkate alarak kirlilik sığınağı hipotezinin kavramsal çerçevesini yeniden oluşturmuştur. Taylor (2004) çalışmasında ülke gelir düzeyi, teknolojik üretim imkanları gibi ülke karakteristik özelliklerinden başlayarak çevresel düzenlemeler, üretim maliyetleri, ticaret ve yatırım akışları ve çevre kirliliği, fiyatlar ve geliri içeren bir çevrim içerisinde yabancı yatırımlar ve dış ticaretin gelir düzeyi düşük ülkelerde çevre kirliliğine gelir düzeyi yüksek ülkelerde ise sermaye çıkışına eşlik eden istihdam problemlerine yol açtığını öne sürülmektedir.

Copeland ve Taylor (2005), kapalı ekonomiler için uygun olabilecek bölgesel çevre koruma yasalarının uluslararası ticaret ve yatırımlar durumunda uygun olmayabileceğini ileri sürmektedir. Özellikle küresel ısınma başlığı altındaki çevresel kirlilik sorunlarının küresel bir sorun olduğu öne sürülürken gelişmiş kuzey ülkelerindeki çevre koruma yasalarının geri kalmış güney ülkelerinde rekabet avantajına dönüşmesi ve kirli endüstrilerin güneye sığınmasının kaçınılmaz olduğu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda çevre kirliliği ile ilgili önlemlerin ulus devletleri ilgilendiren ve uluslararası bir çözüme ihtiyaç duyan bir konu olduğu öne sürülmektedir.

Zheng ve diğerleri (2023), kirlilik sığınağı hipotezine karşı kirlilik hale hipotezini sınamak amacıyla Çin ekonomisinde 2004-2018 yılları arasındaki eyalet düzeyinde bir panel veri uygulaması yapmışlardır. Çalışmada bağımlı değişken çevresel düzenleme endeksi iken bağımsız değişkenler doğrudan yabancı yatırımlar ve bir dizi diğer makro ekonomik değişkenlerdir. Model tahminlerinin tamamında doğrudan yabancı yatırımların çevre düzenleme endeksleri üzerinde negatif etkileri saptanmıştır. Bulgular Çin ekonomisinin gelişmiş ülkeler tarafından bir kirlilik sığınağı olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Garsous ve Koçluk (2018), mikro düzeyde firma verisi ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında gelişmiş ülkelerde kurulu olan 6806 adet firma için 1995-2011 dönemi verilerini kullanarak kirlilik sığınağı hipotezini test etmişlerdir. Araştırmada kirlilik sığınağı hipotezinin gelişmiş ülkeler açısından sermaye çıkış ve istihdam problemlerini ele alınmaktadır.

Çalışmanın bağımlı değişkeni firmaların uluslararası varlıklarının toplam varlıklarına oranı iken bağımsız değişken çevre düzenleme yasalarından kaynaklı maliyetleri temsilen kullanılan enerji fiyatlarıdır.⁸ Bulgular karbon vergisinden kaynaklanan maliyetlere de genellenerek firmaların yerleşik oldukları ülkelerdeki çevresel vergi kaynaklı maliyetlerin artması sonucu yurt dışı yatırımlarını artırdıkları şeklinde yorumlanmıştır.

Li ve diğerleri (2022), 1995-2017 dönemi verisi ile 138 adet Kuşak ve Yol Girişimi ülkesi için ülke coğrafik konum detaylarını dikkate alarak kirlilik sığınağı hipotezini test etmişlerdir. Bağımlı değişkenin karbon dioksit, sülfür dioksit, nitrojen oksit, karbon monoksit ve uçucu organik bileşikler şeklindeki kirleticiler olarak tanımlandığı dengeli panel veri seti üzerinden yapılan tahminler sonucunda tüm panel verisi için kirlilik sığınağı hipotezinin geçerli olduğu Sahra Altı Afrika Ülkeleri ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika ülkeleri için ise bazı kirleticiler düzeyinde kirlilik hale hipotezinin geçerli olduğu gösterilmiştir.

Cole (2004), 1980-1997 dönemi için OECD ülkeleri örnekleminde kirlilik sığınağı hipotezini test etmek amacıyla olarak karbon dioksit, sülfür dioksit, nitrojen oksit, karbon monoksit ve uçucu organik bileşikler gibi hava kirleticisi değişkenler ve biyolojik oksijen ihtiyacı, çözünmüş oksijen seviyeleri, nitratlar ve fosfor gibi su kirleticisi değişkenleri ayrı modellerde bağımlı değişkenler olarak tanımlamıştır. Cole (2004) OECD ülkeleri için kirlilik sığınağı hipotezinin hava kirliliğinden ziyade su kirliliği için geçerli olduğunu öne sürmektedir.

Ursavaş (2024), 1970-2018 dönemi için kirlilik sığınakları hipotezine karşı çevresel hale hipotezini test ettiği çalışmasında Türkiye örnekleminde kirlilik sığınağı hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir.

Benzer şekilde Arslan ve diğerleri (2021) çalışmalarında, 1960-2016 dönemi yılları verileri ile Türkiye örnekleminde 1960-2016 dönemi için Türkiye örnekleminde kirlilik sığınağı hipotezinin geçerliliğini ispat etmişlerdir.

Literatürde karbon salınımı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiye dair güncel ampirik çalışmalar toplu bir hâlde incelendiğinde bulguların seçilen örnekleme ve kullanılan yöntemlere göre farklılaştığı görülmektedir. Ükelere özgü çalışmalar söz konusu ülke için seçilen örneklem dönemindeki dinamikleri ortaya koymaktadır. Örneklem olarak belirli ülke gruplarını seçen çalışmaların ise genel olarak kısa dönemli olduğu ve belirli ülke gruplarına odaklandığı görülmektedir.

Bu araştırmanın kullanılan örneklemin sayıca fazla ülke ve uzun-kısa dönem etkilerinin ayrı ayrı incelenebilmesine olanak sağlayabilecek bir zaman dönemini kapsamaması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın yöntem bakımından literatür katkısının ise doğrudan yabancı yatırımların karbon salınımı üzerindeki asimetric etkilerinin incelenmesi olduğu düşünülmektedir. Literatürde sıklıkla doğrudan yabancı yatırımlar ile karbon salınımı ilişkisinde salt ekonomik faktörlerin değil sosyoekonomik faktörlerin de rol oynadığı belirtilmektedir. Bu çalışmada ülke grupları ekonomik faktörler ile birlikte sosyo ekonomik faktörleri de dikkate alarak İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre oluşturularak ilişkiler

⁸ Yazarlara göre ülkeler dünya piyasasında belirlenen enerji fiyatlarını veri olarak almakta ve bu fiyat üzerine çevresel koruma vergileri ile birlikte diğer vergileri de ekleyerek son kullanıcıya sunmaktadır. Bunun sonucu olarak son kullanıcı için enerji fiyatlarının ülkelerin göreceli çevresel ve diğer vergi düzeylerini yansıttığı varsayımından hareket ile son enerji fiyatları çevresel düzenleyicilerden kaynaklı maliyeti temsilen atanmıştır (Garsous & Koçluk, 2018: 8).

farklı düzeyde insani gelişmişlik düzeyinde olan ülkeler için farklılaştırılmıştır.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Araştırmanın bu kısmında araştırma modeli, modelde yer alan değişkenlerin tanımları ve tahmin yöntemi olarak panel veri ekonometrisi yöntemleri tanıtılmıştır. Çalışmanın amacına yönelik doğrudan yabancı yatırım pozitif ve negatif şoklarının karbon salınımı üzerindeki asimetrik etkilerini incelemek amacıyla denklem 1’de yer alan regresyon denklemi tahmin edilmiştir.

$$CO_{i,t}^2 = \alpha_{i,t} + \gamma_i FDIFLOW_{i,t}^+ + \omega_i FDIFLOW_{i,t}^- + \beta_i GDP_{i,t} + \phi_i ENERGY_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Denklemden yer alan i indisi birimleri (ülke) ifade ederken, t indisi zamanı (yıl) göstermektedir. Denklemden yer alan değişken tanımları ve veri kaynakları şu şekildedir; $CO_{i,t}^2$ değişkeni i ülkesi için t yılında kişi başı karbon salınım miktarını göstermekte olup, ton cinsinden Global Carbon Project (GPC) 2022 yılı raporundan elde edilmiştir. $FDIFLOW_{i,t}^+$: i ülkesi t yılı kişi başı doğrudan yabancı yatırımlar akış değeri pozitif şoklarını bir diğer ifade ile doğrudan yabancı yatırım girişlerini göstermekte olup, dolar cinsinden Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferans Dünya yatırım raporundan elde edilmiştir.⁹ $FDIFLOW_{i,t}^-$: i ülkesi t yılı kişi başı doğrudan yabancı yatırımlar akış değeri negatif pozitif şoklarını bir diğer ifade ile yatırım çıkışlarını göstermekte olup, dolar cinsinden Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferans Dünya yatırım raporundan elde edilmiştir. Araştırma modelinde kontrol değişkenleri olarak yer alan değişkenlere dair tanımlar ise şu şekildedir; $GDP_{i,t}$: i ülkesi t yılı için sabit fiyatlarla (2015) kişi başı Gayri Safi Yurt İçi hasıla değeri olup veri setine dolar cinsinden Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı İstatistik Bölümü Ulusal Hesaplar veri tabanından elde edilmiştir. $ENERGY_{i,t}$: i ülkesi t yılı için kWh cinsinden kişi başı birincil enerji tüketim miktarını göstermekte olup ABD Enerji Bilgi İdaresi Dünya Enerjisine İlişkin İstatistiksel İnceleme 2023 raporundan elde edilmiştir.

Yukarıdaki (1) nolu denklem tüm panel ve İnsani Kalkınmışlık Endeksine (HDI) göre düşük, orta ve yüksek kalkınmışlık gruplarına ayrılan ülke grupları için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. İnsani Kalkınmışlık Endeks (HDI) verisi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik 2020-2021 raporundan elde edilmiştir.

Denklemden yer alan değişkenlere ait gözlemler 120 adet ülke için 1992-2021 arası yıllarını kapsayan dönemde eksiksiz olarak bulunabilmektedir. Fakat yatırımların üretim ve tüketim dışında farklı motivasyonlarla yapıldığı offshore¹⁰ ülkeleri ile veride uç değer olarak görülen çok küçük ekonomiler¹¹ örneklem dışında bırakılmıştır. Örneklem dışında bırakılan

⁹ FDIFLOW değişkeni için pozitif ve negatif şokların oluşturulması amacıyla zaman serilerinde kullanılan NARDL yöntemi için önerilen şok ayrıştırma işlemi tüm ülkeler için bireysel zaman serilerinde gerçekleştirilmiştir (Shin & diğerleri, 2014: 7).

$FDIFLOW_t = FDIFLOW_0 + FDIFLOW_t^+ + FDIFLOW_t^-$
 $FDIFLOW_t^+ = j=1 \Delta FDIFLOW_j$ $t=1 \text{ to } t_{max}$ $(\Delta FDIFLOW_j, 0)$
 $FDIFLOW_t^- = j=1 \Delta FDIFLOW_j$ $t=1 \text{ to } t_{min}$ $(\Delta FDIFLOW_j, 0)$

¹⁰ Doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili birçok çalışmada Offshore ülkelerinin örneklem dışında bırakıldığı görülmektedir. Offshore ülkeleri Uluslararası Para Fonu (IMF) 2018 raporuna göre belirlenmiş olup ülkeler şu şekildedir; Bermuda, Britanya Virjin Adaları, Cayman Adaları, Hong Kong, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Singapur, Katar, Malta Adası ve İsviçre.

¹¹ Çok küçük ekonomilerde örneklem ölçeğine göre küçük yatırımlar söz konusu ülke için büyük kişi başı doğrudan yabancı

ülkelerden sonra 99 adet ülke için dengeli bir panel veri seti oluşturulmuştur. (T=30, N=99). Çalışmada kullanılan veri setleri açık erişimli veri kaynaklarından alınmış olup verilerin kullanımları ile ilgili etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

4. Ekonometrik Metodoloji

Panel regresyon modellerinde zaman boyutunun geniş olması ve modeldeki değişkenlerin durağan olmaması sahte regresyon kuşkusuna yol açmaktadır. Bu sebeple panel regresyondaki her bir değişkenin birim kök süreçlerinin incelenmesi için seçilecek birim kök testlerine karar verebilmek amacıyla değişken yatay kesit bağımlılıklarının sınanması gerekmektedir. Birinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılık altında sapmalı bulgular verebilirken ikinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığa karşı dirençlidirler (Baltağı, 2021: 237-238). Çalışmada yatay kesit bağımlılığın test edilmesi amacıyla Pesaran CD testinden faydalanılmıştır (Pesaran, 2004). Pesaran CD testi bulguları doğrultusunda değişkenlerin tüm panel ve alt örneklem grupları için yatay kesit bağımlılığa sahip olduğu görüldüğünden değişken birim kök süreçlerinin incelenmesi amacıyla ikinci nesil yatay kesit Genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CADF, 2007), Levin, Lin ve Chu (LLC, 2002) ve Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003) testleri kullanılmıştır. Birim kök testleri sonucunda tüm panel ve alt örneklem için bağımlı değişkenin düzeyde durağan olmayan fakat birinci devresel farkında durağanlaşan bir seri olduğu, bağımsız değişkenlerin ise birim kök testlerine göre değişmekle beraber ortak bulgular düzeyde durağan ve birinci devresel farkta durağan oldukları yönündedir.

Panel regresyon bağımlı değişkeninin birinci farkta durağan, bağımsız değişkenlerin ise düzeyde durağan veya birinci farkta durağan yapıda değişkenler olmaları sebebiyle araştırma modelinin tahmininde Panel Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış (Panel ARDL) yönteminden faydalanılmasına karar verilmiştir. Diğer yandan DYY akış değişkenin pozitif ve negatif şok ayrışımı sonrası modele dahil edilmesi sebebiyle tahmin modeli Asimetrik Panel ARDL formundadır (Im, Pesaran, & Shin, 2003).

Pesaran, Shin ve Smith (PSS) (2001), yaptıkları çalışmada eş bütünleşme ilişkisinin sınanması için zaman serilerinin $I(0)$ ve $I(1)$ olmaları durumunda da dirençli sonuçlar veren ARDL yöntemini önermişlerdir. Granger ve Yoon (2002) çalışmalarında, ise ekonomik değişkenlerin şoklara karşı birlikte tepki verdiğinde eş bütünleşme ilişkisi çıkacağı yaklaşımını eşleştirerek değişkenlerin pozitif ve negatif şokları için verilen tepkilerin farklılaşmasına olanak tanıyan saklı eş bütünleşme analizini duyurmuşlardır. Shin, Yu ve Greenwood (2014), ise asimetrik etki şüphesi olan modeller için pozitif ve negatif şok ayrışımını ARDL yöntemine uyarlayarak Asimetrik ARDL (NARDL) yaklaşımını önermişlerdir.

Panel ARDL modeli ise büyük T ve büyük N özelliklerine sahip panel veri modelleri için geliştirilmiş heterojenliğe ve yatay kesit bağımlılığa dirençli dinamik bir tahmin yöntemidir. Yöntem birimlere özgü ARDL model bulgularından hareket ile panel örnekleme için katsayı kestirim yapmaya olanak sağlamaktadır. ARDL model panel formu denklem 2'deki gibi ifade edilebilir (Blackburne & Frank, 2007: 198).

yatırım oranı olarak hesaplanabilmektedir. Diğer yandan söz konusu ülkelerin bir kısmında doğrudan yabancı yatırım akışlarının değişmemesi asimetrik değişken ayrışımı sonrası kayıp değer oluşturmaktadır. Bu sebeple örneklem dışında bırakılan ülkeler şu şekildedir; Guyana, Botswana, Namibya, Kongo, Moritanya, Mozambik, Eswatini, Panama, Uruguay, Fiji.

$$y_{i,t} = \sum_{j=1}^p \lambda_{i,j} y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \delta'_{i,j} X_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Burada $i=1,2,\dots,N$ birimleri gösterirken, $t=1,2,\dots,T$ dönemleri göstermektedir. $y_{i,t}$ bağımlı değişkeni, $y_{i,t-j}$ bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini, $\lambda_{i,j}$ ise bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerine ait katsayıları göstermektedir. $X_{i,t}$ $k \times 1$ boyutundaki açıklayıcı değişken vektörü iken $\delta'_{i,j}$ söz konusu açıklayıcı değişkenlere ait katsayılar vektörünü ifade etmektedir. μ_i birimlere özgü spesifik etkileri gösterirken, $\varepsilon_{i,t}$ i birimi t zamanı hata terimlerini ifade etmektedir. Panel veride ARDL model tahminde birimlerin zaman boyutundaki gözlem sayılarının her birim için ayrı bir ARDL model tahminine yeterli olması gerekmektedir.

Denklem 2'deki değişkenler $I(1)$ ve bütünleşik iseler eş bütünleşme prosedürünün sonucu olarak hata terimlerinin $I(0)$ olması beklenir. Bu özellik, sistemdeki değişkenlerin kısa dönem dinamiklerinin dengeden sapma tarafından etkilendiği bir hata düzeltme modeli anlamına gelmektedir. Bu nedenle, denklem 2 hata düzeltme formunda denklem 3'teki gibi yazılabilir.

$$\Delta y_{i,t} = \phi_i (y_{i,t-1} - \theta'_i X_{i,t}) + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda^*_{i,j} \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta'^*_{i,j} \Delta X_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Denklem 3'te $\phi_i = -(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{i,j})$, $\theta_i = \sum_{j=0}^q \delta_{i,j} / (1 - \sum_{k=1}^p \lambda_{i,k})$, $\lambda^*_{i,j} = -\sum_{m=j+1}^p \lambda_{i,m}$, $j=1,2,\dots,p-1$ ve $\delta'^*_{i,j} = -\sum_{m=j+1}^q \delta_{i,m}$, $j=1,2,\dots,q-1$ şeklindedir. ϕ_i hata düzeltme terimi olup, uyarılma terimi olarak da adlandırılmaktadır. ϕ_i Parametresinin değişkenlerin uzun dönem dengesine dönüş gösterdiği ön varsayımı altında anlamlı bir şekilde negatif olması beklenmektedir. Bu durumda değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri içeren θ'_i vektörünün anlamlı olduğu söylenebilir.

Yöntem dahilinde Dinamik Sabit Etkiler (DFE), Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG), Ortalama Grup (MG) ve olmak üzere 3 ayrı tahmin yöntemi önerilmektedir. DFE yöntemi her bir grup için zaman serisi verilerinin bir havuzda toplandığı ve sadece sabit terimlerin gruplar arasında değişmesine izin verildiği bir tahmin yaklaşımıdır. Ancak eğim katsayıları aslında aynı değilse, DFE yaklaşımı tutarsız ve potansiyel olarak yanıltıcı sonuçlar üretecektir. MG yaklaşımında model her grup için ayrı ayrı ele tahmin edilip katsayıların basit bir aritmetik ortalaması hesaplanmaktadır. Pesaran ve Smith (1995), tarafından önerilen MG tahmincisinde sabit terim, eğim katsayılarının ve hata varyanslarının gruplar arasında farklılık göstermesine izin verilmektedir. PMG tahmincisi ise daha yakın zamanda Pesaran, Shin, and Smith (1997, 1999), tarafından önerilen ve havuzlama ve ortalamayı birleştiren bir tahminci olarak karşımıza çıkmaktadır. PMG tahmincisi MG tahmincisinde olduğu gibi sabit terim, kısa dönem katsayıları ve hata varyanslarının gruplar arasında değişmesine izin verirken, uzun dönem katsayılarının DFE tahmincisinde olduğu gibi gruplar arasında eşit olma kısıtlaması altında tahmin yapmaktadır.

Panel ARDL modeli için önerilen PMG, MG ve DFE tahmincileri arasında tutarlılık ve etkinlik bakımından seçim yapmak üzere Hausman testinden faydalanılmıştır. Hausman testi, iki tahmincinin verimliliklerinin sistematik olarak farklı olup olmadığını test etmek için kullanılan bir hipotez testidir. Panel ARDL tahmininde önce PMG ve MG tahmincileri arasında

tercih amacıyla Hausman testinin yapılması, PMG tahmincisinin etkin ve tutarlı olması durumunda tahminin PMG tahmincisi ile gerçekleştirilmesi fakat MG tahmincisinin tutarlı olması durumunda ise MG ile DFE tahmincileri arasında tercih amacıyla Hausman testinin tekrarlanması önerilmektedir (Blackburne & Frank, 2007). Hausman testinin MG tahmincisi ve kıyaslanan alternatif tahminci için çıkarımları şu şekildedir; MG tahmincisi H_0 ve alternatif hipotez altında tutarlıdır, alternatif tahminci ise (PMG veya DFE) karşıt hipotez altında tutarsız fakat H_0 altında tutarlı ve etkindir.

Çalışmanın ekonometrik analizinde doğrudan yabancı yatırımlar değişkeninin pozitif ve negatif şok değişkenleri olarak ayrıştırılması sebebiyle asimetrik etkiye dair hipotez testi uzun ve kısa dönem katsayılar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Uzun ve kısa dönem asimetri testleri Shin, Yu ve Greenwood'un (2014) NARDL prosedüründe önerdiği gibi $H_0: \gamma = \omega$ hipotezi karşısında asimetrik etkinin varlığını ifade eden $H_1: \gamma \neq \omega$ hipotezinin Wald testi ile sınanması ile elde edilmiştir.

5. Ampirik Bulgular

Bir önceki bölümde verilen (1) nolu panel regresyon denklemindeki değişkenlerin betimsel istatistikler ile Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testi bulguları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Betimsel İstatistikler ve Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılık Test İstatistikleri

Tüm Panel					
İstatistik	CO_2 (Ton)	$FDIFLOW^+$ (\$)	$FDIFLOW^-$ (\$)	GDP(\$)	ENERGY(kWh)
Gözlem Sayısı	3600	3600	3600	3600	3600
$\bar{X}$	5.440	2645.284	-2111.992	13558.000	1033.188
S.S	7.229	11711.100	10099.860	17361.670	3484.896
Min.	0.024	0.000	-156317.800	152.044	0.379
Max.	66.817	164026.000	0.000	89762.670	43873.070
Pesaran Test	$\chi^2(4900)=29.04***$	$\chi^2(4900)=435.94***$	$\chi^2(4900)=427.55***$	$\chi^2(4900)=304.70***$	$\chi^2(4900)=166.99***$
Düşük Kalkınma Düzeyindeki Ülke Grubu					
İstatistik	CO_2 (Ton)	$FDIFLOW^+$ (\$)	$FDIFLOW^-$ (\$)	GDP(\$)	ENERGY(kWh)
Gözlem Sayısı	1200	1200	1200	1200	1200
$\bar{X}$	0.649	150.378	-109.770	1490.341	237.861
S.S	0.656	323.704	208.168	1236.885	962.856
Min.	0.024	0.000	-2241.312	152.044	0.786
Max.	4.003	6012.443	0.000	10857.320	9584.976
Pesaran Test	$\chi^2(544)=73.42***$	$\chi^2(544)=141.50***$	$\chi^2(544)=139.35***$	$\chi^2(544)=99.63***$	$\chi^2(544)=105.64***$
Orta Kalkınma Düzeyindeki Ülke Grubu					
İstatistik	CO_2 (Ton)	$FDIFLOW^+$ (\$)	$FDIFLOW^-$ (\$)	GDP(\$)	ENERGY(kWh)
Gözlem Sayısı	1200	1200	1200	1200	1200
$\bar{X}$	4.470	529.215	-383.337	6193.829	1289.971
S.S	4.919	795.881	699.181	4150.561	4242.632
Min.	0.279	0.000	-6237.932	779.852	0.379
Max.	33.296	5548.095	0.000	19977.790	43873.070
Pesaran Test	$\chi^2(544)=37.00***$	$\chi^2(544)=145.87***$	$\chi^2(544)=143.18***$	$\chi^2(544)=109.57***$	$\chi^2(544)=67.48***$
Yüksek Kalkınma Düzeyindeki Ülke Grubu					
İstatistik	CO_2 (Ton)	$FDIFLOW^+$ (\$)	$FDIFLOW^-$ (\$)	GDP(\$)	ENERGY(kWh)
Gözlem Sayısı	1200	1200	1200	1200	1200
$\bar{X}$	11.202	7256.259	-5842.869	32989.840	1571.731
S.S	8.666	19466.640	16873.810	17552.510	4066.621
Min.	2.320	0.000	-156317.800	4597.788	8.976
Max.	66.817	164026.000	0.000	89762.670	27063.790
Pesaran Test	$\chi^2(544)=48.86***$	$\chi^2(544)=145.53***$	$\chi^2(544)=142.55***$	$\chi^2(544)=102.59***$	$\chi^2(544)=28.32***$

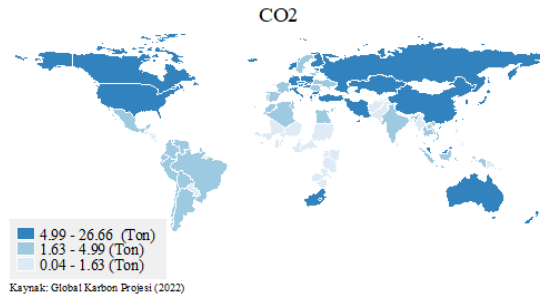
***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezlerinin reddedildiğini göstermektedir.

Değişken ortalamaları örneklem grupları bakımından incelendiğinde en yüksek kalkınmışlık düzeyindeki ülkelerin en yüksek kişi başı karbon salınım, en yüksek kişi başı doğrudan yabancı yatırım girişleri ve çıkışları, en yüksek kişi başı gelir ve en yüksek kişi başı enerji kullanımına sahip ülkeler oldukları görülmektedir. Orta düzeyde kalkınmış ülke grubu

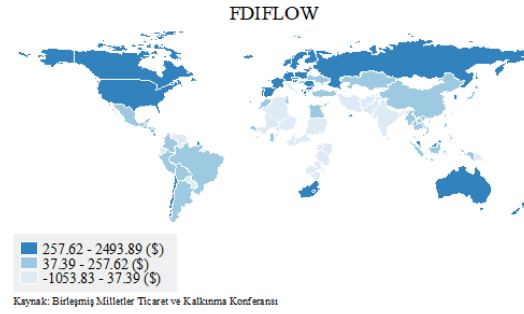
ile düşük düzeyde kalkınmış ülke grupları için hesaplanan ortalamalar incelendiğinde de benzer şekilde orta düzeyde kalkınmışlık düzeyindeki ülkeler için daha yüksek kişi başı karbon salınım, daha yüksek kişi başı doğrudan yabancı yatırım giriş ve çıkışları, daha yüksek kişi başı gelir ve daha yüksek kişi başı enerji kullanımına sahip ülkeler oldukları görülmektedir. Seçilmiş değişkenler için 2021 yılı görünümü Grafik 1'deki gibidir. Yüksek kişi başı karbon salınımı olan ülkelerin genelde yüksek kişi başı doğrudan yabancı yatırım, yüksek kişi başı GDP ve yüksek kişi başı enerji tüketimine sahip oldukları görülmektedir, diğer yandan yüksek kişi başı karbon salınımı olan ülkelerde kişi başı doğrudan yabancı yatırım girişleri yüksek iken çıkışları düşük düzeydedir. Söz konusu sınıflandırma için çapraz tablo istatistikleri şu şekildedir; en yüksek kişi başı karbon salınımına sahip ülkelerin %66.67'si en yüksek kişi başı doğrudan yabancı yatırım alan ülkeler (n=22), %18.18'si orta düzeyde kişi başı doğrudan yabancı yatırım alan ülkeler (n=6) ve %15.15'si ise en az kişi başı doğrudan yabancı yatırım alan ülkeler(n=5).

Şekil 1: Değişkenlerin 2021 Yılı Küresel Görünümü

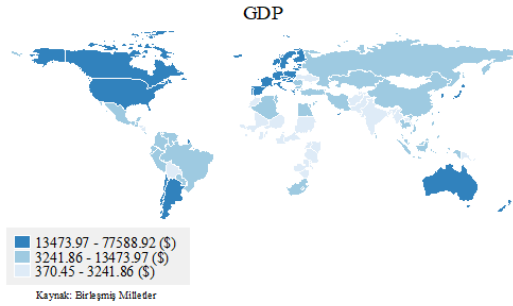
Şekil 1-A: CO₂ Değişkeni

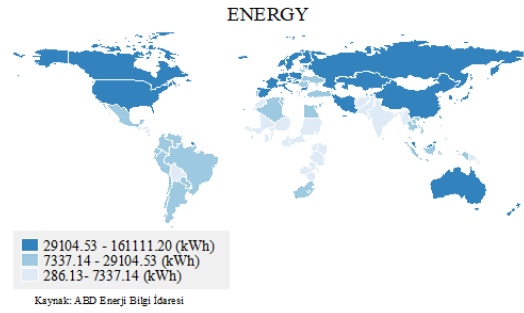
Şekil 1-B: FDI FLOW Değişkeni

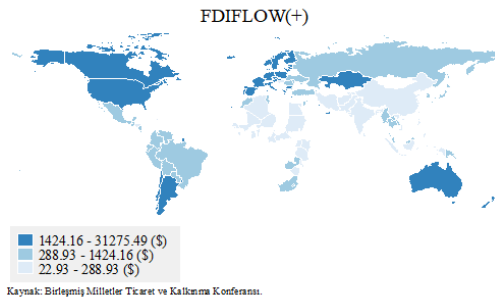
Şekil 1-C: GDP Değişkeni

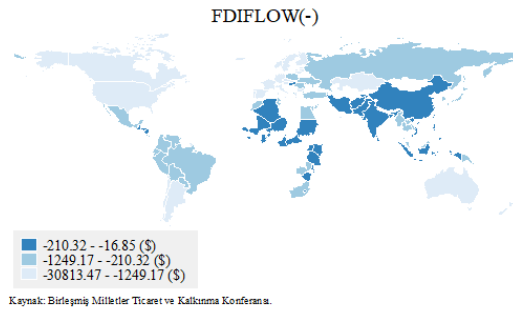
Şekil 1-D: ENERGY Değişkeni

Şekil 1-E: FDI FLOW(+) Değişkeni

Şekil 1-F: FDI FLOW(-) Değişkeni

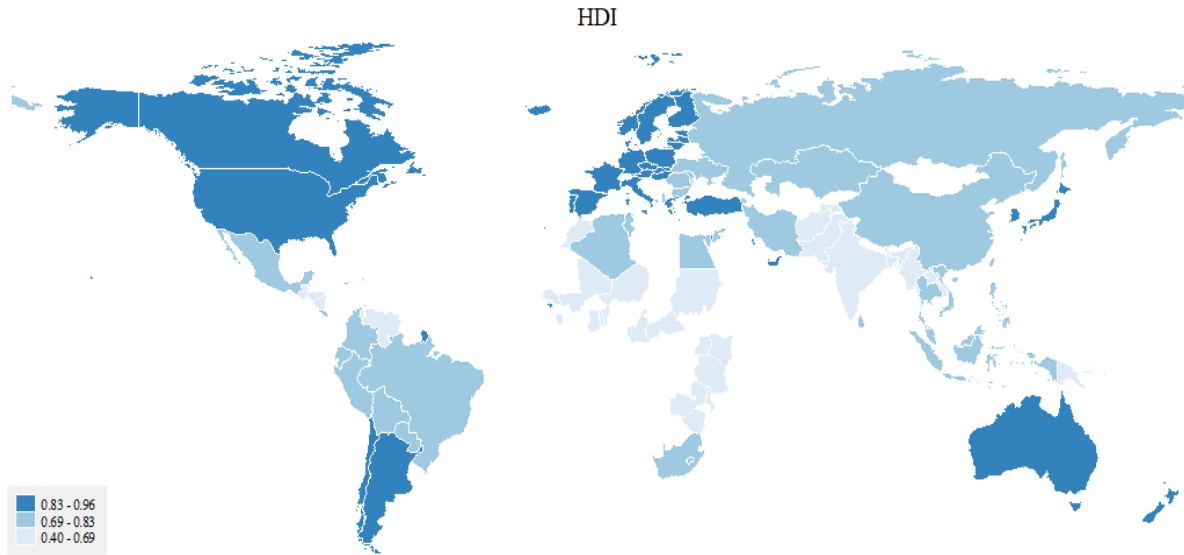

En yüksek kişi başı karbon salınımına sahip ülkelerin %75.76'sı en yüksek kişi başı GDP'ye sahip ülkeler (n=25), %24.24'ü orta düzeyde kişi başı GDP'ye sahip ülkeler (n=8) iken

en yüksek kişi başı karbon salınımına sahip ülkeler arasında en düşük kişi başı GDP kategorisinde olan herhangi bir ülke bulunmamaktadır. En yüksek kişi başı karbon salınımına sahip 33 ülkeden %90.91'i aynı zamanda en yüksek kişi başı enerji kullanımına sahip iken (n=30), %9.09'u kişi başı enerji tüketimi konusunda orta düzeydeki kategoride yer almaktadır. (n=3) En yüksek kişi başı karbon salınımına sahip ülkeler arasında en düşük kişi başı enerji kullanım kategorisinde yer alan ülke bulunmamaktadır.

2021 yılı için örneklem dahilindeki ülkeler açısından kişi başı karbon salınımları ile kişi başı doğrudan yabancı yatırım, kişi başı GDP, kişi başı enerji tüketimi ile kişi başı doğrudan yabancı yatırım pozitif şokları arasında pozitif ilişkiler görülürken, kişi başı doğrudan yabancı yatırım negatif şokları ters yönlü korelasyona sahip gibi görülmektedir. Örneklemde gruplandırma değişkeni olarak kullanılan İnsani Gelişmişlik İndeksi değişkeni 2021 yılı görünümü Şekil 2'de gibidir.

Şekil 2: İnsani Gelişmişlik İndeksi 2021 Yılı Küresel Görünümü

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı

Şekiller birlikte incelendiğinde en yüksek insani kalkınmışlık düzeyindeki ülkelerin en yüksek kişi başı karbon salınımı, en yüksek doğrudan yabancı yatırım, en yüksek GDP ve enerji tüketim miktarına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1'de yer alan Pesaran yatay kesit bağımlılık test istatistiklerine göre tüm değişkenler için bütün örneklem gruplarında %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılık olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Başka bir ifade ile değişkenlerin tüm örneklem grupları için yatay kesit bağımlılık özelliğine sahip oldukları söylenebilir.

Yatay kesit bağımlılık testlerinden sonra bağımlı ve bağımsız değişkenlerin durağanlık durumlarını belirlemek amacıyla yapılan ikinci nesil birim kök testi bulguları Tablo 2'deki gibidir. Tablo 2'de tüm panel ve 3 alt örneklem için yapılan birim kök testleri doğrultusunda CO^2 değişkeninin düzeyde durağan olmayan ancak birinci devresel farkında durağanlaşan bir değişken olduğu görülmektedir ($CO^2 \sim I(1)$). Bağımsız değişkenlerin durağanlık durumları birim kök testleri ve spesifikasyonları farklılık göstermekle beraber durağanlık süreçlerine dair karar

üç birim kök testi için ortak olarak verildiğinde düzeyde durağan olmayan birinci devresel farklarında durağanlaşan değişkenler oldukları görülmektedir ($FDIFLOW_t^+$, $FDIFLOW_t^-$, GDP, ENERGY $\sim I(1)$). Diğer yandan her ne kadar birim kök testi ve spesifikasyonlarına göre bazı farklılıklar olsa da bağımsız değişkenlerin en fazla birinci devresel farkta durağan olduklarına dair karar üç birim kök testi için de en fazla %5 anlamlılık düzeyi için ortaktır.

Tablo 2: Birim Kök Testi Bulguları

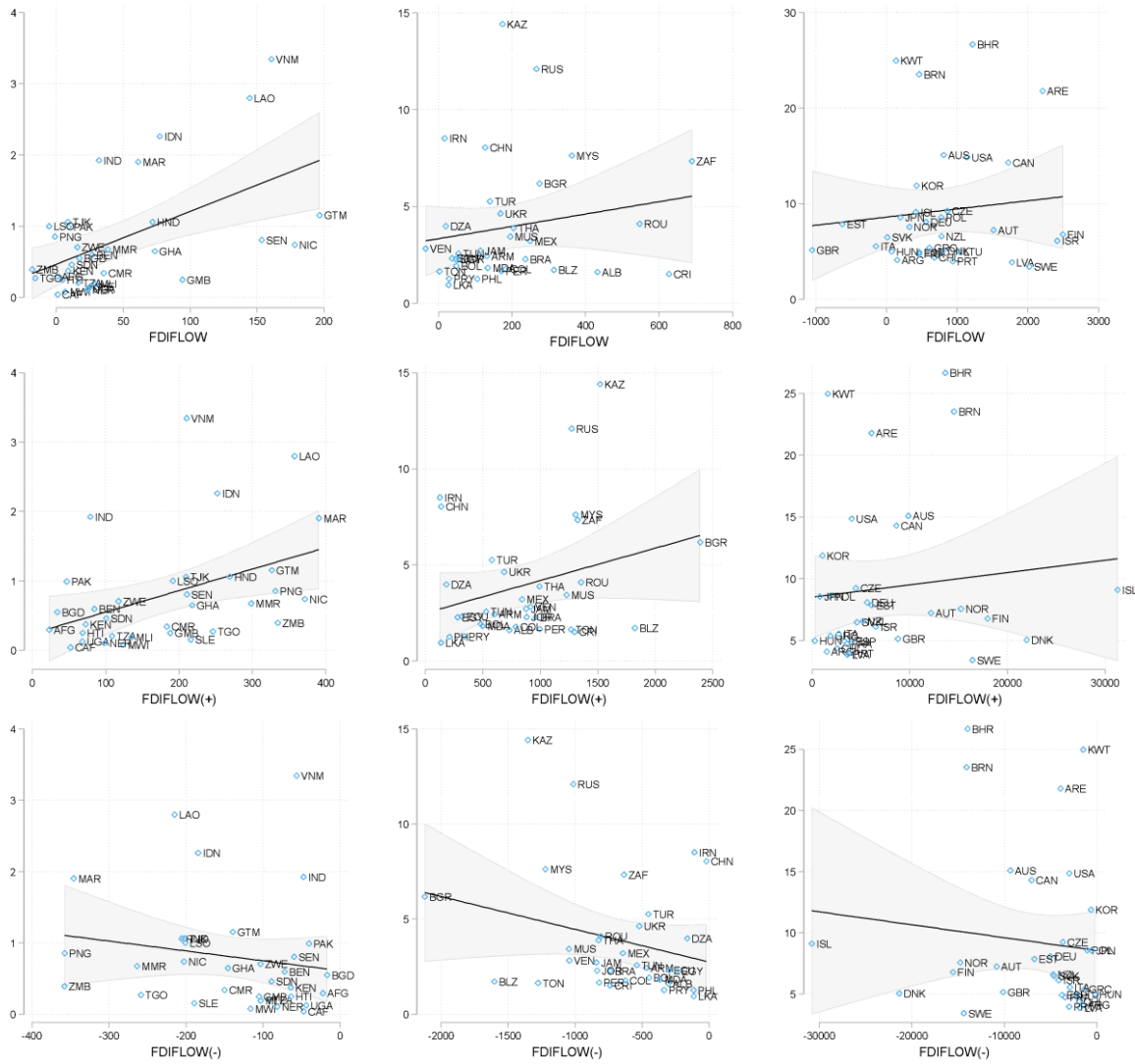
Değişken	CADF		CIPS		LLC	
	Sabit	Sabit Trend	Sabit Tüm Panel	Sabit Trend	Sabit	Sabit Trend
CO^2	-1.168	-2.609***	-1.168	-2.609*	-0.153	-7.811***
ΔCO^2	-5.059***	-5.238***	-5.059***	-5.238***	-41.218***	-36.834***
$FDIFLOW_t^+$	-1.806	-1.969	-2.192**	-2.468	7.763	-2.474
$\Delta FDIFLOW_t^+$	-2.590***	-2.784***	-5.275***	-5.385***	-36.227***	-31.606***
$FDIFLOW_t^-$	-1.582	-1.876	-2.071	-2.373	12.274	-3.846***
$\Delta FDIFLOW_t^-$	-2.398***	-2.722***	-5.472***	-5.726***	-41.244***	-39.339***
GDP	-1.641	-1.555	-1.426	-1.419	5.843	-4.818***
ΔGDP	-2.455**	-2.606***	-3.430***	-3.699***	-27.767***	-25.429**
ENERGY	-2.070***	-2.016	-2.253**	-2.178	0.489	-5.404***
$\Delta ENERGY$	-3.237***	-2.668***	-4.577***	-4.884***	-39.896***	-34.854***
Düşük Kalkınma Düzeyindeki Ülke Grubu						
CO^2	-1.994*	-2.049	-1.994	-2.697**	0.784	-4.045***
ΔCO^2	-5.091***	-5.141***	-5.091***	-5.141***	-24.458***	-20.869***
$FDIFLOW_t^+$	-1.933	-2.269	-17.793	-2.218	4.232	-0.037
$\Delta FDIFLOW_t^+$	-2.500***	-2.617**	-5.232***	-5.329***	-17.896***	-16.088***
$FDIFLOW_t^-$	-1.538	-2.153	-1.798	-2.396	7.743	-0.341
$\Delta FDIFLOW_t^-$	-2.648***	-2.708***	-5.368***	-5.533***	-22.298***	-24.663***
GDP	-2.131**	-2.273	-1.815	-2.133	5.853	-4.119***
ΔGDP	-3.331***	-2.751***	-4.050***	-4.348***	-14.576***	-14.478***
ENERGY	-1.758	-2.266	-2.017	-2.361	4.561	-2.519***
$\Delta ENERGY$	-3.592***	-3.724***	-4.807***	-4.924***	-23.316***	-20.736***
Orta Kalkınma Düzeyindeki Ülke Grubu						
CO^2	-1.902	-2.181	-2.433***	-2.696**	-2.849***	-5.1432***
ΔCO^2	-4.998***	-5.212***	-4.998***	-5.212***	-23.543***	-20.825***
$FDIFLOW_t^+$	-2.069**	-2.248	-2.173**	-2.329	4.789	-1.309*
$\Delta FDIFLOW_t^+$	-2.806***	-2.991***	-5.234***	-5.326***	-19.414***	-16.547***
$FDIFLOW_t^-$	-1.664	-2.289	-1.835	-2.407	7.917	-3.248***
$\Delta FDIFLOW_t^-$	-2.584***	-2.727***	-5.332***	-5.467***	-23.654***	-20.326***
GDP	-1.690	-1.626	-1.252	-0.939	6.264	-0.589
ΔGDP	-2.445***	-2.617**	-3.297***	-3.634***	-15.308***	-13.905***
ENERGY	-2.277***	-2.088	-2.277**	-2.088	-0.766	-3.352***
$\Delta ENERGY$	-4.419***	-4.682***	-4.419***	-4.682***	-21.367***	-19.086***
Yüksek Kalkınma Düzeyindeki Ülke Grubu						
CO^2	-1.248	-1.606	-2.078*	-2.539	2.331	-4.353***
ΔCO^2	-5.211***	-2.766***	-5.211***	-5.442***	-23.414***	-22.153***
$FDIFLOW_t^+$	-1.666	-1.862	-2.263***	-2.581*	4.418	-3.329***
$\Delta FDIFLOW_t^+$	-2.801***	-3.038***	-5.505***	-5.645***	-25.528***	-22.209***
$FDIFLOW_t^-$	-1.677	-1.893	-2.250**	-2.527	5.674	-3.363***
$\Delta FDIFLOW_t^-$	-2.573***	-2.839***	-5.408***	-5.585***	-25.440***	-23.045***
GDP	-1.681	-2.177	-1.407	-1.756	-3.744***	-3.328***
ΔGDP	-2.780***	-2.980***	-3.715***	-3.866***	-19.111***	-15.892***
ENERGY	-1.204	-2.222	-1.762	-2.780**	-4.442***	-3.529***
$\Delta ENERGY$	-3.996***	-4.045***	-5.251***	-5.348***	-24.645***	-20.808***

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezlerinin reddedildiğini göstermektedir. Optimal gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteriyle belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. Δ : Birinci

devresel farkı ifade etmektedir.

Bağımlı değişkenin I(1), bağımsız değişkenlerin ise en fazla I(1) olmaları doğrultusunda değişkenlerin durağanlık yapılarına uygun tahmin yönteminin Panel ARDL yöntemi olduğu düşünülmektedir. Model tahmini öncesi değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerinin incelenmesi amacıyla CO^2 ile $FDIFLOW$ ile $FDIFLOW^+$, $FDIFLOW^-$ değişkenlerinin zaman ortalamalarının dağılım grafikleri Grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik 1: $FDIFLOW$ ve CO_2 Değişkenlerinin Dağılım Grafikleri

Grafik 1’de ilk sütunda yer alan grafikler insani gelişmişlik seviyesi düşük olan ülkelere ait 1992-2021 dönemi verilerinin ortalamaları, ikinci sütunda yer alan grafikler orta düzeyde insani gelişmişlik düzeyinde olan ülkelere ait 1992-2021 dönemi verilerinin ortalamaları, üçüncü sütunda yer alan grafikler ise yüksek düzeyde insani gelişmişlik düzeyinde olan ülkelere ait 1992-2021 dönemi verilerinin ortalamaları kullanılarak çizilmiştir. Grafiklerde CO^2 ile $FDIFLOW$ arasındaki zaman ortalamaları dağılımları incelendiğinde insani gelişmişlik düzeyinin artması ile değişkenler arasındaki pozitif korelasyonun azaldığı görülmektedir. CO^2 ile $FDIFLOW^-$ arasında düşük insani gelişmişlik düzeyine sahip ülke grubu için düşük negatif bir eğim söz konusu, orta insani gelişmişlik düzeyine sahip ülke grubu için negatif eğim bir miktar daha yüksek ve yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülke grubu için negatif eğim

diğer ülke gruplarından daha düşüktür.

Değişkenlerin birim kök testleri doğrultusunda regresyon denkleminin Panel ARDL yöntemi ile tahminine karar verilmiştir. Panel regresyon tahminleri için spesifikasyon testleri, tanısallık testler ve tahmin bulguları Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3: Model Tahmin Bulguları

Değişken	Uzun Dönem Katsayıları			
	Tüm Panel	Düşük HDI	Orta HDI	Yüksek HDI
$FDIFLOW_{it}^+$	-0.00019 [0.00030]	0.00044*** [0.00016]	-0.00023 [0.00017]	-0.00078*** [0.00014]
$FDIFLOW_{it}^-$	-0.00009 [0.00025]	0.00010 [0.00018]	-0.00043** [0.00018]	0.00012 [0.00015]
GDP_{it}	-0.00001 [0.00010]	0.00022*** [0.00002]	0.00035*** [0.00002]	0.00017*** [0.00002]
$ENERGY_{it}$	0.00012*** [0.00003]	0.00047*** [0.00006]	0.00062*** [0.00019]	0.00140*** [0.00025]
Hata Düzeltme Modeli Ve Kısa Dönem Katsayıları				
ECT_{it}	-0.19041*** [0.04534]	-0.18351*** [0.03524]	-0.22621*** [0.05107]	-0.14538*** [0.03630]
$\Delta FDIFLOW_{it}^+$	-0.00005 [0.00006]	0.00015 [0.00027]	0.00008 [0.00028]	-0.00002 [0.00008]
$\Delta FDIFLOW_{it}^-$	-0.00006** [0.00003]	-0.00019 [0.00017]	-0.00057 [0.00048]	0.00031 [0.00023]
ΔGDP_{it}	0.00034*** [0.00006]	0.00014** [0.00006]	0.00012** [0.00006]	0.00011*** [0.00004]
$\Delta ENERGY_{it}$	0.00046*** [0.00015]	0.00637** [0.00264]	0.02984 [0.01938]	0.02744*** [0.00903]
$\alpha_{i,t}$	0.88715*** [0.16143]	0.02152* [0.01227]	0.27200*** [0.10363]	1.23867* [0.67728]
Tanısal İstatistikler				
Pesaran CD Test	$\chi^2(4900)=13.609***$	$\chi^2(544)=10.474***$	$\chi^2(544)=0.193$	$\chi^2(544)=26.228***$
Swamy S Heterojenlik Testi	$\chi^2(490)=560000***$	$\chi^2(160)=47681***$	$\chi^2(160)=200000***$	$\chi^2(160)=95226***$
Hausman (MG, PMG)	$\chi^2(4)=10.39**$	$\chi^2(4)=7.15$	$\chi^2(4)=1.80$	$\chi^2(4)=5.64$
Hausman (MG, DFE)	$\chi^2(4)=0.12$	-	-	-
Uzun Dönem Asimetri ($H_0:\gamma=\omega$)	$\chi^2(1)=0.33$	$\chi^2(1)=10.96***$	$\chi^2(1)=11.33***$	$\chi^2(1)=500.78***$
Kısa Dönem Asimetri ($H_0:\gamma=\omega$)	$\chi^2(1)=0.03$	$\chi^2(1)=1.15$	$\chi^2(1)=0.83$	$\chi^2(1)=1.42$
Westerlund Eş Bütünleşme Testi	VR=-4.720***	VR=-2.808***	VR=-3.296***	VR=-2.072**
Gözlem Sayısı	N=99 T=30	N=33 T=30	N=33 T=30	N=33 T=30

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sıfır hipotezlerinin reddedildiğini göstermektedir. ARDL model gecikme uzunlukları 1 gecikmeyle sınırlandırılmış olup optimal model Akaike Bilgi Kriterine göre ARDL(1, 1, 1, 1) olarak belirlenmiştir. köşeli parantez içinde standart hata değerleri yer almaktadır.

Eş bütünleşme testi ve Panel ARDL modeli için uygun tahmincilerin belirlenebilmesi amacıyla Swamy S heterojenlik testi doğrultusunda 4 ayrı örneklem için de heterojen yapılar tespit edilmiştir. Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testi doğrultusunda ise tüm panel, düşük insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu ve yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu için %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılık tespit edilirken, orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu için yatay kesit bağımlılık olmadığı görülmüştür.

Heterojen yapının tüm panel örneklemeleri için ortak olduğu, yatay kesit bağımlılığın ise orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu dışındaki örneklemeler için ortak olduğu görüldüğünden eş bütünleşme ilişkileri heterojenliğe ve yatay kesit bağımlılığa dirençli olduğu bilinen Westerlund eş bütünleşme testi ile sınanmıştır. Westerlund eş bütünleşme testleri doğrultusunda eş bütünleşme hipotezlerinin yüksek kalkınmışlık düzeyindeki ülke grubu için

%5 diğer ülke grupları için ise %1 anlamlılık düzeyinde kabul edildiği görülmektedir. Eş bütünleşme ilişkilerinin saptanması sonucunda değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin incelenmesi amacıyla asimetrik panel ARDL tahminlerinin yapılmasına karar verilmiştir.

Heterojenlik ve yatay kesit bağımlılık testleri sonucunda tüm modellerin heterojenliğe karşı dirençli ve orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grupları dışındaki paneller için yatay kesit bağımlılığa karşı dirençli tahmincilerin kullanılmasının gerektiği görülmüştür. Bu sebeple PMG, MG ve DFE tahmincileri ile yapılacak tahminler ve söz konusu tahminler arasında etkin ve tutarlı tahmincinin seçilmesi amacıyla yapılacak Hausman testleri esnasında DFE tahmincisi ile yapılacak tahminler orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grupları için tahminciye ait normal standart hatalar ile fakat tüm panel ile düşük ve yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülkeler için kümelenmiş (cluster) standart hatalar ile tahmin edilmiştir.

Panel ARDL modelleri hata düzeltme modeli bulguları incelendiğinde hata düzeltme katsayılarının tüm ülke grupları için %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, negatif ve mutlak değer olarak 1'den küçük olduğu görülmüştür. Söz konusu bulgular doğrultusunda daha önce tespit edilen uzun dönem dengesinde oluşacak sapmaların hata düzeltme mekanizması tarafından ortadan kaldırıldığı söylenebilir. Hata düzeltme katsayıları incelendiğinde ise uzun dönem sapmalarının tüm panel ve düşük insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu için 5 yıl, orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu için 4 yıl, yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu için ise 7 yıl içinde ortadan kalktığı görülmektedir.

Tüm panel örnekleminde DFE tahmincisi ile elde edilen uzun dönem katsayıları incelendiğinde ENERGY değişkeninin CO² değişkeni üzerinde uzun dönemde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi görülürken, FDIFLOW⁺, FDIFLOW⁻ ve GDP değişkenlerin uzun dönemde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olmadığı görülmüştür. FDIFLOW değişkeni uzun dönem simetri hipotezinin ise reddedilememektedir. Uzun dönemde birincil kaynaklardan kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh değişimin uzun dönemde kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00012 ton değişime neden olmaktadır. Kısa dönemde ise FDIFLOW⁻ değişkeninin %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif, GDP ve ENERGY değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif etkileri görülürken, FDIFLOW⁺ değişkeninin %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Kısa dönemde doğrudan yabancı yatırım çıkışlarındaki 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında negatif yönde 0.00006 ton değişime neden olduğu söylenebilir. Kısa dönemde GDP'deki 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında 0.00034 ton değişim ile karşılık bulduğu görülmektedir. Kısa dönemde birincil kaynaklardan kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh değişimin kişi başı karbon salınımında 0.00046 ton değişime neden olduğu tespit edilmiştir.

Düşük insani gelişmişlik düzeyinde olan örnekleminde PMG tahmincisi uzun dönem katsayıları incelendiğinde; FDIFLOW⁺, GDP ve ENERGY değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkileri görülürken, FDIFLOW⁻ değişkeninin uzun dönem katsayısının %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Düşük insani gelişmişlik düzeyinde olan 33 adet ülke için uzun dönemde kişi başı doğrudan yabancı yatırımlar girişinde meydana gelen 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon

salınımında pozitif yönde 0.00044 ton, GDP’de meydana gelen 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00022 ton ve birincil kaynaklardan kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif 0.00047 ton değişime neden olduğu söylenebilir. Uzun dönem asimetri testi bulguları doğrultusunda FDIFLOW değişkeninin uzun dönem simetri hipotezinin reddedildiği görülmüştür. Kısa dönem katsayıları incelendiğinde ise $FDIFLOW^+$ ve $FDIFLOW^-$ değişkenlerinin %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Kısa dönem asimetri testi doğrultusunda ise simetri hipotezinin %10 anlamlılık düzeyinde reddedilememiştir. GDP ve ENERGY değişkenlerinin ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif etkileri saptanmıştır. Kısa dönemde düşük insani gelişmişlik düzeyinde olan 33 adet ülke için kişi başı GDP’deki 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00014 ton değişime, birincil kaynaklardan kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh bir değişimin ise yine cari dönemdeki kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00637 ton değişime neden olduğu görülmüştür.

Orta insani gelişmişlik düzeyinde olan örnekleme PMG tahmincisi ile elde edilen uzun dönem katsayıları incelendiğinde $FDIFLOW^-$ değişkeninin %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif, GDP ve ENERGY değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif etkileri görülürken, $FDIFLOW^+$ değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Uzun dönem asimetri testi doğrultusunda %1 anlamlılık düzeyinde katsayıların simetrik olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedilmektedir. Orta insani gelişmişlik düzeyindeki ülkeler için uzun dönemde kişi başı doğrudan yabancı yatırım çıkışlarında meydana gelen 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında negatif yönde 0.00043 ton değişime neden olduğu söylenebilir. Aynı örnekleme uzun dönemde kişi başı GDP’de meydana gelen 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00035 ton, kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh artışın kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00062 ton değişime neden olduğu söylenebilir. Kısa dönem katsayıları incelendiğinde $FDIFLOW^+$, $FDIFLOW^-$ ve ENERGY değişkenlerinin %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir etkisi görülmezken, GDP değişkeninin %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu ve kişi başı GDP’deki 1 dolarlık bir değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00012 ton değişime neden olduğu görülmektedir. Kısa dönem asimetri testi doğrultusunda katsayı simetri hipotezi reddedilememektedir.

Yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülke örnekleminde PMG tahmincisi uzun dönem katsayıları incelendiğinde $FDIFLOW^+$ değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif, GDP ve ENERGY değişkenlerinin ise %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif etkilerinin saptandığı görülmektedir. $FDIFLOW^-$ değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi görülmemektedir. Uzun dönem asimetri test istatistiği doğrultusunda ise katsayıların simetrik olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülke grubu için uzun dönemde kişi başı doğrudan yabancı yatırım girişlerinde meydana gelen 1 dolarlık değişimin uzun dönemde kişi başı karbon salınımında 0.00078 ton negatif bir değişime neden olduğu görülmektedir. Kişi başı GDP’de meydana gelen 1 dolarlık değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00017 ton değişime, birincil kaynaklardan kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh değişimin ise kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00140 ton değişime neden olduğu görülmektedir. Kısa dönem katsayıları incelendiğinde ise $FDIFLOW^+$ ve $FDIFLOW^-$ ve değişkenlerin %10

anamlılık düzeyinde anlamlı etkilerinin olmadığı görülürken, GDP ve ENERGY değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif etkileri saptanmıştır. Kısa dönem asimetri testi doğrultusunda simetri hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir. Yüksek insani gelişmişlik düzeyinde olan ülkeler için kısa dönemde kişi başı GDP'deki 1 dolarlık değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.00011 ton değişime neden olduğu, birincil kaynaklardan kişi başı enerji kullanımındaki 1 kWh artışın bir değişimin kişi başı karbon salınımında pozitif yönde 0.02744 ton değişime neden olduğu görülmektedir. Kısa dönem asimetri test istatistiğine göre simetri hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir.

Sonuç

Araştırma, Kirlilik Sığınakları Hipotezini test etmek amacıyla 99 farklı insani gelişmişlik düzeyine sahip ülke grupları için kişi başı doğrudan yabancı yatırımların karbon salınımı üzerindeki asimetric etkilerini incelemektedir. Asimetric panel regresyonlar için, doğrudan yabancı yatırımlar akış değişkeni pozitif ve negatif şoklara ayrıştırılmıştır. Bu yaklaşım, pozitif şokları yatırım girişlerindeki artışlar, negatif şokları ise azalışlar olarak yorumlamaya olanak tanımaktadır. Araştırma, ARDL yönteminin uygunluğundan dolayı Asimetric Panel ARDL modelleri ile tahmin edilmiştir. Yatırımlar ile karbon salınımı arasındaki ilişkide, insani gelişmişlik endeksi kullanılarak ülke grupları kategorize edilmiş ve bulgular karşılaştırılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların karbon salınımı üzerindeki etkisi, farklı karakteristik özelliklere sahip ülkeleri kapsayan tüm panel veri setinde uzun dönemde hem negatif hem de pozitif şoklar açısından istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Benzer şekilde kişi başı GDP'nin karbon salınımı üzerindeki etkisi de istatistiksel olarak anlamsızdır. Ülke karakteristiklerindeki farklılıkların bu iki değişken ile karbon salınımı ilişkisinde anlamsız katsayı tahminlerine yol açtığı düşünülmektedir. Ancak, 99 ülkeyi kapsayan veri setinde eş bütünleşme ilişkisinin varlığı ve hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olduğu gözlemlenmiştir. Kısa dönemde, kişi başı doğrudan yabancı yatırımların negatif şokları karbon salınımını azaltmakta, kontrol değişkenleri olarak kişi başı GDP ve enerji tüketimi ise karbon salınımı üzerinde pozitif etki göstermektedir.

Düşük insani kalkınma düzeyindeki ülkeler için serilerin eş bütünleşik ve denge sapmalarının uyarlandığı görülmektedir. Uzun dönemde, kişi başı doğrudan yabancı yatırımların pozitif şoklarının karbon salınımı üzerinde pozitif etkisi bulunmakta, negatif şokların ise anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu bulgu, düşük insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde yatırımlardaki artışların karbon salınımını artırdığı, azalışların ise etkisiz olduğunu göstermektedir. Kişi başı GDP ve enerji kullanımı değişkenlerinin uzun dönemdeki etkileri diğer örneklem gruplarında olduğu gibi pozitif ve anlamlıdır. Düşük insani kalkınma düzeyindeki ülkelerde, enerji kullanımının karbon salınımı üzerindeki etkisi, orta ve yüksek kalkınma düzeyindeki ülkelere daha düşüktür. Kısa dönemde ise doğrudan yabancı yatırımlar ile karbon salınımı arasındaki ilişki önemli bulunmazken, kontrol değişkenleri pozitif ve anlamlı etki göstermektedir.

Orta insani kalkınma düzeyindeki ülkelere dair model tahmininde değişkenlerin Westerlund eş bütünleşme testi ile eş bütünleşik oldukları ve hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde, kişi başı doğrudan yabancı yatırımların pozitif

şoklarının karbon salınımı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır, ancak negatif şokların karbon salınımı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu durumda, yatırım girişlerinin karbon salınımına etkisi olmadığı, yatırım çıkışlarının ise karbon salınımını azalttığı söylenebilir. Düşük ve orta düzeyde insani kalkınmaya sahip ülkeler arasındaki bu farklılık dikkat çekicidir. Düşük düzeyde insani kalkınmaya sahip ülkelerde yatırım girişi karbon salınımını artırırken, orta düzeyde kalkınmış ülkelerde yatırım çıkışları karbon salınımını azaltmaktadır. Bu durum, belirli bir insani kalkınma düzeyine ulaşmış ülkelerin çevresel düzenlemeler geliştirmiş olmasından kaynaklanabilir. Orta insani kalkınma düzeyindeki ülkelerde yatırımların karbon salınımı üzerindeki kısa dönem etkileri, düşük insani kalkınma düzeyindeki ülkelerle benzerlik şeklindedir. Kısa dönemde yatırım ile karbon salınımı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kişi başı GDP ve enerji tüketiminin karbon salınımı üzerindeki kısa dönem etkileri ise pozitif olarak tespit edilmiştir.

Yüksek insani kalkınma düzeyindeki ülkeler için de eş bütünleşme ilişkileri tespit edilmiş ve hata düzeltme mekanizmasının işlevsel olduğu görülmüştür. Pozitif kişi başı yatırım şoklarının karbon salınımı üzerinde anlamlı ve negatif etkisi bulunurken, negatif şokların etkisi saptanamamıştır. Bu bulgu, düşük insani kalkınma düzeyindeki ülkelerde pozitif yatırım şoklarının çevresel kirliliğe neden olduğu, orta düzeyde ise anlamlı bir etki görülmeyeceği ile karşılaştırıldığında dikkat çekicidir. Yüksek kalkınma düzeyindeki ülkelerde yatırımların karbon salınımı üzerindeki azaltıcı etkisinin, katı çevresel düzenlemeler ve yüksek verimlilik ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu ülkelerdeki yatırımlar, çevre standartlarına uyma zorunluluğu ve rekabet koşullarına uyum sağlamak amacıyla verimlilik artışı motivasyonu ile hareket etmektedir. Kısa dönemde, kişi başı GDP ve enerji tüketiminin karbon salınımı üzerinde pozitif etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Yatırımlar ile çevresel kirlilik ilişkisine dair bulgular, ülke grupları açısından karşılaştırıldığında, uzun dönemde düşük insani kalkınma düzeyindeki ülkelerde yatırımların çevresel kirliliği artırdığı, orta düzeyde ise yalnızca yatırım çıkışlarının kirliliği azalttığı görülmüştür. Yüksek insani kalkınma seviyesindeki ülkelerde ise yatırım girişlerinin kirliliği azalttığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, kirlilik sığınağı hipotezi ile hipoteze getirilen eleştirilerin geçerliliğinin ülke gelişmişlik düzeyleri ve sosyoekonomik koşullara bağlı olduğunu göstermektedir. Düşük insani kalkınma düzeyindeki ülkelerde yatırımlar kirlilik sığınakları oluştururken, insani kalkınma düzeyinin artmasıyla bu etkinin ortadan kalktığı, en yüksek insani kalkınma düzeyine sahip ülkelerde ise kirlilik hale hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

Çalışmanın bulguları literatürdeki birçok araştırma ile örtüştüğü görülmektedir. Örneğin, Shahbaz vd. (2019), yüksek gelirli ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların çevresel kirlilik üzerinde azaltıcı etkisi olduğunu, düşük gelirli ülkelerde ise kirliliği artırıcı etkisi olduğunu göstererek kirlilik halesi ve kirlilik sığınağı hipotezlerinin ülke gelişmişlik düzeyine göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Cole ve Elliott (2005), gelişmekte olan ülkelerde kirlilik sığınağı hipotezini destekleyen bulgulara ulaşırken, Zarsky (1999), gelişmiş ülkelerde kirlilik halesi etkisinin geçerli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, Zhu vd. (2016) çalışmasında, ASEAN ülkelerinde düşük gelirli ülkelerde kirlilik sığınağı hipotezinin, yüksek gelirli ülkelerde ise kirlilik halesi hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmanın bulguları, Demena ve Afesorgbor'un (2020) meta analiz çalışmasında, ortaya koydukları

"kirlilik sığınağı ve kirlilik halesi etkilerinin ülkelerin kurumsal yapıları ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılaştığı" sonucunu da destekler niteliktedir. Sun vd. (2019) çalışmasında da benzer şekilde, gelişmiş ülkelerde yabancı yatırımların çevresel performansı iyileştirdiği, az gelişmiş ülkelerde ise çevresel bozulmaya neden olduğu gösterilmiştir.

Gelişmiş ülkelerdeki çevre koruma uygulamalarının, küresel iyileştirme için yeterli olmayacağı görülmektedir. Karbon salınımı ve küresel ısınmanın bölgesel iyileştirmelerle giderilemeyecek bir sorun olması, çözümün küreselleştirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerdeki katı çevre koruma politikalarına rağmen geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere yönelen yatırımların da küresel düzeydeki organizasyonlar tarafından denetlenmesi önerilmektedir.

Yatırımların çevresel etkileri üzerine küresel düzeyde araştırma yapmak isteyen araştırmacılara, zaman boyutunda daha büyük gözlem sayıları ve daha fazla değişken gecikmeleri ile dinamik modeller üzerinde çalışmaları tavsiye edilebilir. Bu çalışmada, karbon salınımı ve doğrudan yabancı yatırımların geçmiş değerlerine oldukça bağlı oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle, yeterli gözlem sayısına ulaşıldığında, modellerin bağımlı ve bağımsız değişkenler için daha fazla gecikme ile genişletilmesi, tahmin edilen bulguların literatür katkısını artırabilir. Ayrıca, zaman kısıtlamaları nedeniyle gerçekleştirilemeyen, ancak yeni verilerle mümkün olabilecek bir diğer katkı, diğer değişkenlerin de asimetrik etkiler bağlamında ele alınması olacaktır.

Extended Abstract

The rapid liberalization of capital movements since the 1980s has led to extensive and multifaceted debates regarding the implications of foreign direct investments (FDIs) on home and host economies, thus sparking significant scholarly interest and inquiry. Following the 1990s, discussions have evolved to encompass the economic effects of FDIs and their political and environmental ramifications, which have become increasingly pertinent in globalization. Particularly after the implementation of the North American Free Trade Agreement (NAFTA), the environmental impacts of FDIs have been scrutinized with growing intensity within the context of north-south inequality, raising critical questions about equity and sustainability. This discourse has given rise to two contrasting hypotheses: the pollution havens hypothesis and the pollution halo hypothesis, each offering different perspectives on the relationship between FDIs and environmental outcomes.

The pollution havens hypothesis posits that free trade between developed (north) and developing (south) countries exacerbates employment challenges in the north while simultaneously contributing to environmental degradation in the south. This phenomenon is attributed to significant disparities in environmental standards, which incentivizes multinational corporations to relocate pollution-intensive industries to countries with lax regulations allowing such practices. Proponents of this view argue that multinational firms are likely to favor investments in underdeveloped nations to circumvent stringent environmental policies prevalent in their home countries, thus prioritizing profit over environmental stewardship. Furthermore, it is suggested that these nations often cannot impose adequate environmental

standards on foreign investors due to concerns related to their balance of payments, which are critical for their economic stability. Consequently, multinational corporations tend to invest in regions with minimal environmental regulations, leading to adverse employment outcomes in developed countries and increased pollution in developing regions, creating a cycle of environmental degradation.

Conversely, the pollution halo hypothesis asserts that FDIs can enhance environmental quality in developing nations through technology diffusion and adopting greener production practices. Advocates of this perspective argue that multinational firms from developed countries operate with high efficiency, which inherently reduces environmental pollution through innovative practices and technologies. Additionally, establishing supply chains by these firms in host countries creates competitive pressures that compel local businesses to elevate their productivity and environmental standards, fostering a sustainability culture. Supporters of the pollution halo hypothesis contend that multinational corporations bring advanced production technologies and uphold the environmental standards observed in their home countries, thereby fostering significant improvements in the host countries' environmental conditions over time.

Despite empirical studies that support both hypotheses, research findings often vary based on the specific country and time frame analyzed, indicating that context matters significantly in this discourse. This study addresses this variability by controlling for temporal and country-specific characteristics, crucial for understanding the nuanced relationship between FDIs and environmental outcomes. A comprehensive sample encompassing 99 countries from 1992 to 2021 has been selected to capture both short-term and long-term dynamics, allowing for a more robust analysis. Moreover, recognizing the potential asymmetry in the effects of FDIs on environmental pollution, the FDI variable is decomposed into positive and negative shocks for more nuanced coefficient estimations, which provide deeper insights into the complexities of this relationship. Another significant contribution of this research is utilizing three distinct panel data sets categorized according to the countries' human development index (HDI), highlighting the importance of developmental context in analyzing the impacts of FDIs.

Following a thorough introduction to the pollution havens and pollution halo hypotheses, the study presents a comprehensive review of the theoretical and empirical literature surrounding the topic, synthesizing existing findings to provide a clearer picture of the current state of research. Subsequently, econometric estimations are performed using the panel data samples, and the findings are critically analyzed to draw meaningful conclusions.

This study identifies carbon emissions per capita as the dependent variable. In contrast, the independent variables include positive and negative shocks of FDI flows per capita, gross domestic product (GDP) per capita, and energy consumption per capita from primary sources. The results derived from the panel ARDL method reveal notable differences across the four-panel data samples, particularly concerning the asymmetric FDI variable and other independent variables. Co-integration relationships are identified in all four samples, with long-run equilibrium deviations addressed through an error correction model, ensuring that the analyses are robust and reliable. However, the coefficient variation, especially for positive and negative FDI shocks, is intriguing and warrants further exploration.

For countries with low levels of human development, the inflow of FDIs correlates with increased carbon emissions. In contrast, FDI outflows do not significantly impact emissions, suggesting a complex relationship that requires careful consideration. In moderately developed nations, FDI outflows appear to reduce carbon emissions. At the same time, inflows do not significantly affect emission levels, indicating that the developmental context influences the dynamics of FDI. In contrast, for highly developed countries, FDI inflows are associated with a reduction in carbon emissions. At the same time, outflows again show no significant effect, highlighting the varying impacts of FDIs across different economic landscapes.

The findings underscore the complex interplay between foreign direct investments and environmental outcomes across different levels of human development, emphasizing the need for nuanced policy responses. This study contributes to the ongoing discourse by providing empirical evidence highlighting the nuanced relationship between FDI flows and carbon emissions, suggesting that the impacts of FDI can vary significantly depending on the developmental context of the host country. Future research should continue to explore these dynamics, considering the evolving nature of global capital flows and their implications for sustainable development.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci ve İkinci Yazarlar
– Literatür	: Birinci ve İkinci Yazarlar
– Metodoloji	: Birinci ve İkinci Yazarlar
– Sonuç	: Birinci ve İkinci Yazarlar
Birinci yazar katkı oranı %50; İkinci yazar katkı oranı %50	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First and Second authors
– Literature	: First and Second authors
– Methodology	: First and Second authors
– Conclusion	: First and Second authors
The contribution rate of the first author is 50%; the contribution rate of the second author is 50%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Arslan, İ., Şengül, O. ve Künc, S. (2021). Türkiye’de dış ticaret ve çevre kirliliği ilişkisinin kirlilik sığınağı hipotezi bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi* (8), 347-365. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.52511>
- Ayyıldız, F. V. ve Üzümcü, A. (2023). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları-iktisadi büyüme ilişkisi: Yapay sınır ağları ile 2053 yılı tahmini. F. V. Ayyıldız, & A. Üzümcü içinde, *İktisat Ve Finans Uygulamalarının Ampirik Analizi* (s. 13-22).
- Baltagi, B. H. (2021). *Econometric analysis of panel data*. New Delhi: *Springer Texts in Business and Economics*. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53953-5>
- Becker, R. A. (2003). Pollution abatement expenditure by u.s. manufacturing plants: Do community characteristics matter? *Contributions in Economic Analysis & Policy*, 3(2). <https://doi.org/10.4337/9781035305308.00012>
- Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı [BMESİD]. (2022). Dünya ekonomik durumu ve beklentileri 2022. <https://www.un.org>
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı [UNCTAD-TR]. (2022). Dünya yatırım raporu 2022: Uluslararası Vergi Reformları ve Sürdürülebilir Yatırım. <https://unctad.org>
- Blackburne, E. F., & Frank, M. W. (2007). Estimation of nonstationary heterogeneous panels. *The Stata Journal: Promoting Communications on Statistics and Stata*, 7(2), 197-208. <https://doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Cole, M. A. (2004). Trade, the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve: examining the linkages. *Ecological Economics*, 48(1), 71-81. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2003.09.007>
- Cole, M. A., & Elliott, R. J. (2005). FDI and the capitalintensity of “dirty” sectors: a missing piece of the pollution haven puzzle. *Review of Development Economics*, 9(4). <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2005.00292.x>
- Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (1994). Environment, North-South trade and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(3), 755-787. <https://doi.org/10.2307/2118421>
- Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (1997). A simple model of trade, capital mobility, and the environment. *NBER Working Paper Series*, 5898. <https://doi.org/10.3386/w5898>
- Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (2005). Free trade and global warming: A trade theory view of the Kyoto protocol. *Journal of Environmental Economics and Management*, 49(2), 205-234. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2004.04.006>
- Copeland, B., & Taylor, M. (1995). Trade and transboundary pollution. *American Economic Review*, 85(4), 716-737. <https://doi.org/10.4324/9781315201986-28>
- David, A. G., & Regibeau, P. (2004). Managed trade, trade liberalisation and local pollut. *Advances in Economic Analysis & Policy*, 4(2). <https://doi.org/doi.org/10.2202/1538-0637.1331>
- Demena, B. A., & Afesorghor, S. K. (2020). The effect of FDI on environmental emissions: Evidence from a meta-analysis. *Energy Policy*, 138. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.111192>
- Doytch, N., & Uctum, M. (2016). Globalization and the environmental impact of sectoral FDI. *Economic Systems, Elsevier*, 40(4), 582-594. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2016.02.005>
- Elbers, C., & Withager, C. (2004). Environmental policy, population dynamics and agglomeration. *Contributions to Economic Analysis & Policy*, 3(2).
- Fredriksson, P. G., & Mani, M. (2004). Trade integration and political turbulence: environmental policy consequences. *Advances in Economic Analysis & Policy*, 2. <https://doi.org/10.5089/9781451856965.001>

- Friedlingstein, P., O'Sullivan, M., Jones, M. W., Andrew, R. M., Gregor, L., Hauck, J., Le Quéré, C., Luijkx, I. T., Olsen, A., Peters, G. P., Peters, W., Pongratz, J., Schwingshackl, C., Sitch, S., Canadell, J. G., Ciais, P., Jackson, R. B., Alin, S. R., Alkama, R., ... & Zheng, B. (2022). Global Carbon Budget 2022. *Earth System Science Data*, 14(11), 4811-4900. <https://doi.org/10.5194/essd-14-4811-2022>
- Garsous, G., & Koźluk, T. (2017). Foreign direct investment and the pollution haven hypothesis – evidence from listed firms. *OECD Economics Department Working Papers*, 1379, <https://doi.org/10.1787/1e8c0031-en>
- Granger, C. W., & Yoon, G. (2002). Hidden cointegration. *University of California*. <https://escholarship.org/uc/item/9qn5f61j>
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1994). Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 2, 353-377. <https://doi.org/10.2307/2118443>
- Güvercin, D. (2019). The benefits and costs of foreign direct investment for sustainability in emerging market economies. R. C. Das içinde, *Handbook of Research on Economic and Political Implications of Green Trading and Energy Use* (s. 39-40). Pennsylvania: IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-8547-3.ch003>
- Im, K. S., Pesaran, M., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74. [https://doi.org/10.1016/s0304-4076\(03\)00092-7](https://doi.org/10.1016/s0304-4076(03)00092-7)
- Im, K., & Pesaran, M. (2003). On the panel unit roots testin using nonlinear instrumental variables. *Cambridge Working Papers in Economics* 0347. <https://doi.org/10.2139/ssrn.482463>
- Levin, A., Lin, C., & Chu. (2002). Unit root test in panel data: Asympotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 1(24), s. 1-24. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(01\)00098-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(01)00098-7)
- Li, W., Qiao, Y., X. L., & Wang, Y. (2021). Energy consumption, pollution haven hypothesis, and environmental Kuznets curve: Examining the environment- economy link in belt and road initiative countries. *Energy*, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.122559>
- McAusland, C. (2004). Environmental regulation as export promotion: Product standards for dirty intermediate goods. *Contributions to Economic Analysis & Policy*. <https://doi.org/10.2202/1538-0645.1367>
- Pesaran, M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence. *Journal of Econometrics*, 69(7), 53-74. <https://doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Pesaran, M. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., & Smith, R. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68(1), 79-113. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01644-F](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01644-F)
- Pesaran, M. H., Y.Shin, & R.P.Smith. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634. <https://doi.org/10.2307/2670182>
- Pesaran, M., & Y.Shin. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Studies in Empirical Macroeconometrics*, 16(3), s. 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Sadik Zada, E. R., & Ferrari, M. (2020). Environmental policy stringency, technical progress and pollution haven hypothesis. *Sustainability*, 12(9), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su12093880>
- Shahbaz, M., Nasreen, S., Abbas, F., & Anis, O. (2015). Does foreign direct investment impede environmental quality in high-, middle-, and low-income countries? *Energy Economics*, 51, 275-287. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2015.06.014>
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. *SSRN Electronic Journal*, s. 281-314. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3_9

- Sun, H., Edziah, B. K., Sun, C., & Kporsu, A. K. (2019). Institutional quality, green innovation and energy efficiency. *Energy Policy*, 135. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.111002>
- Taylor, M. S. (2004). Unbundling the pollution haven hypothesis. *Advances in Economic Analysis & Policy*, 4(2). <https://doi.org/10.2202/1538-0637.1408>
- U.S. Energy Information Administration [EIA]. (2022). International Energy Statistics. <https://www.eia.gov/international/>
- UNCTAD. (2006). *World Investment Report 2006: FDI from developing countries and transition economies: Implications for development*. New York: United Nations. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2006>
- Ursavaş, N. (2024). Doğrudan yabancı yatırımın çevresel kirlilik üzerine etkisi: Kirlilik cenneti hipotezinin Türkiye için yeniden değerlendirilmesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), 37-51. <https://doi.org/10.30586/1403506>
- Wu, X. (2003). Pollution havens and the regulation of multinationals with asymmetric information. *Contributions to Economic Analysis & Policy*, 3(2). <https://doi.org/10.2202/1538-0645.1265>
- Zarsky, L. (1999). Havens, halos and spaghetti: untangling the evidence about foreign direct investment and the environment. *Foreign Direct Investment and the Environment*, 13(8), 47-74.
- Zheng, H., Zhang, L., Song, W., & Mu, H. (2021). Pollution heaven or pollution halo? assessing the role of heterogeneous environmental regulation in the impact of foreign direct investment on green economic efficiency. *Journal of Environmental Planning and Management*, 30(8), 311-336. <https://doi.org/10.1080/09640568.2021.1882965>
- Zhu, H., Duan, L., Guo, Y., & Yu, K. (2016). The effects of FDI, economic growth and energy consumption on carbon emissions in ASEAN-5: Evidence from panel quantile regression. *Economic Modelling*, 58, 237-248. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.05.003>

Örgütsel Sessizlik Düzeyi ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği*

Özgür Doğan¹✉, Serpil Bulut Baş²

Öz

Bu çalışma, örgütsel sessizlik düzeyi ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Artvin Çoruh Üniversitesinde görev yapan akademik ve idari personelden elde edilen 268 adet anket verisi değerlendirilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda, örgütsel sessizlik değişkeninin; kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik şeklinde 3 alt boyuttan oluştuğu doğrulanmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeninin ise, literatürdeki gibi, özgecilik, nezaket, centilmenlik, vicdanlılık ve sivil erdem şeklinde 5 farklı alt boyuttan oluştuğu görülmüştür. Analizler sonucunda cinsiyet, yaş, eğitim durumu ile akademik ya da idari personel olma durumuna göre örgütsel sessizlik toplam skorunda farklılaşma olmadığı görülmüştür. Örgütsel vatandaşlık davranışı toplam skorunun ise, yaş değişkeni açısından farklılaşmadığı, çalışma süresi açısından ise farklılaştığı görülmüştür. Yapılan korelasyon analizi ise; genel örgütsel sessizlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bir ilişki olmadığını, kabullenici sessizlik ile korunmacı sessizliğin örgütsel vatandaşlık davranışı ile olumsuz yönde, korumacı sessizliğin ise olumlu yönde bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Regresyon analizi ise; korunmacı sessizliğin örgütsel vatandaşlık davranışını olumsuz yönde etkilediğini, korumacı sessizliğin ise olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Ekstra Rol Davranışı

JEL Kodları: M10, M12, M16

The Relationship Between Level of Organizational Silence and Organizational Citizenship Behavior: A State University Example

Abstract

This study was conducted in order to examine the relationship between the level of organizational silence and organizational citizenship behavior. Within the scope of the research, 268 survey data obtained from academic and administrative staff working at Artvin Çoruh University were evaluated. As a result of the factor analysis, it was verified that the organizational silence variable consisted of 3 sub-dimensions: acquiescent, defensive, and protective silence. As in the literature, the organizational citizenship behavior variable consisted of 5 different sub-dimensions: altruism, courtesy, sportsmanship, conscientiousness, and civic virtue. As a result of the analysis, it was seen that there was no difference in the total score of the organizational silence according to gender, age, educational status, and whether they were academic or administrative personnel. The total scores of organizational citizenship behavior did not differ in terms of the age variable but differed in terms of working duration. The correlation analysis indicated that general organizational silence has no relationship with organizational citizenship behavior, and acquiescent and defensive silence negatively correlated with organizational citizenship behavior. In contrast, protective silence had a positive relationship. Regression analysis pointed out that defensive silence negatively affects organizational citizenship behavior, while protective silence positively affects it.

Keywords: Organizational Silence, Organizational Citizenship Behavior, Extra Role Behavior

JEL Codes: M10, M12, M16

* Bu çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı'nda kabul edilen "Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Artvin Çoruh Üniversitesi Örneği" isimli yayımlanmış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, ozgurdgn@artvin.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1573-4042

² Bilim Uzmanı, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa Meslek Yüksekokulu, serpilbulutbas@artvin.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-9403-9277

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, ozgurdgn@artvin.edu.tr

Giriş

Örgütlerdeki işlerin ve uygulamaların geliştirilmesi için çalışanlar önemli birer bilgi ve fikir kaynağıdır. Bu husus, önemi giderek artan bir biçimde örgütler tarafından ele alınmakta ve örgütlerde bu amaçla tasarlanmış çok sayıda programın uygulanmaya konulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Fakat çalışanların düşüncelerini paylaşma konusunda bir takım çekincelere sahip olmaları nedeniyle bu programların uygulanabilirliği ile ilgili bir takım sorunlar söz konusudur (Premeaux & Bedeian, 2003: 1507).

Literatürde, örgütsel sessizlik olarak ifade edilen, çalışanların sessiz kalması konusu geçmişe kıyasla daha fazla inceleme konusu hâlini almıştır. Örgütsel sessizlik konusuyla ilgili kabul görmüş iki husus, konunun öneminin ve değerinin anlaşılmasını olumsuz etkilemiştir. İlk olarak sessizlik hâli, diğer bir ifadeyle konuşmama, yaygın bir biçimde davranış dışı bir durum (eylemsizlik) olarak görülmüştür. Konuşma olmadığında, yani davranış yokluğu söz konusu olduğunda, bir belirginlik ve dikkat çekicilik söz konusu değildir. İkinci olarak, davranışın yokluğunu incelemek davranışı incelemeye kıyasla daha zordur (Van Dyne, Ang & Botero, 2003: 1364). Fakat bu sessizliğin bir davranış olarak kavramsallaştırılması ve incelenmesi özellikle günümüz çalışma dünyasında yer alan yüksek vasfa sahip çalışanların yönetilmesi açısından daha da fazla önem arz etmektedir.

Örgütlerde sessizlik davranışının çalışanlar için bir alışkanlık hâlini alması örgüt için önemli bir sorunu ifade etmektedir. Bu nedenle örgüt yöneticileri, öncülleri ve sonuçları açısından sessizlik davranışını hassasiyetle değerlendirmelidirler. Literatürde yer alan kimi örgütsel sessizlik öncüllerini; örgütsel yapı ve politikalar, adaletsizlik kültürü, etik iklim eksikliği ve güç mesafesi şeklinde sıralamak mümkündür. Çalışanların güven eksikliklerinin artması, motivasyonlarının azalması, verimliliklerinin düşmesi ve işlerini kaybetme korkularının artmasını ise örgütsel sessizliğin olumsuz sonuçları olarak ifade etmek mümkündür (Alhas, 2024: 136).

Örgütlerde hızlıca ulaşılmak istenen başarı düzeyi, rekabetin giderek arttığı iş dünyasında, bireylerin kendilerinden beklenen biçimsel rollerin dışına çıkarak ekstra rol davranışı (örgütsel vatandaşlık davranışı) sergilemelerini gerekli kılmaktadır (Solak ve Erok, 2018: 1338). Bu ise; gerek örgütsel gerekse yönetsel açıdan sağlıklı işleyen bir sistemin varlığı kadar ekstra rol davranışının ödüllendirildiği, bireylerin düşüncelerini paylaşmaktan korkmadığı bir ortam ile mümkün olabilecektir.

Çalışanların örgütsel sessizlik (ÖS) düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla tasarlanan bu çalışmada, bir kamu üniversitesinde, çalışanların örgütsel sessizlik düzeyleri (ÖSD) ile örgütsel vatandaşlık davranışları (ÖVD) arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışma, kavramsal çerçeve, metodoloji, bulgular ve sonuç şeklinde dört kısımdan oluşmaktadır. Kavramsal çerçeve kısmında ÖS, ÖVD kavramları ele alınarak alan yazında bu iki kavramın birlikte ele alındığı çalışmalar ve çalışma bulguları aktarılmıştır. Metodoloji kısmında çalışma kapsamında yapılan araştırmaya ilişkin bilgiler aktarılmış ve sonrasında araştırma hipotezlerini test etmek için yapılan analizlere ilişkin sonuçlar bulgular kısmında verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise literatürde yer alan çalışmaların bulguları araştırma bulguları ile karşılaştırılarak irdelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Örgütsel Sessizlik

Pinder & Harlos (2001) çalışan sessizliğini; “çalışanın, organizasyonel durum hakkında, değişimi ve düzeltmeleri yapacak kişilere karşı, davranışsal, bilişsel ve duygusal olarak her türlü gerçek ifadeyi gizlemesi” şeklinde ifade etmektedir (Pinder & Harlos, 2001: 334).

Kish-Gephart, Detert, Trevino & Edmondson (2009) ise çalışan sessizliğini; “örgüt içinde otoriteye sahip bir idareciye çalışanlar, ürünler veya süreçlerle ilgili, sözlü olarak iletebilecek fikirlerin, önerilerin ya da endişelerin aktarılmayarak saklanması” olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan sessizlik “ÖVD’ye meydan okumak” için mevcut fırsatlardan vazgeçmek olarak adlandırılmaktadır (Kish-Gephart, Detert, Trevino & Edmondson, 2009: 166). Morrison & Milliken (2000) ÖS’nin ortaya çıkması ve hâkim örgüt iklimi hâlini alması sürecinde, yöneticilerin bakış açılarına ilişkin iki önemli hususa dikkat çekmektedirler. Bunların ilki, “yöneticilerin olumsuz geri bildirim alma korkularının varlığı” ve diğeri ise “üstü örtük yönetsel inançlarıdır”. Yöneticiler kendileri ile ilgili ya da kendilerini ifade ettikleri eylemleriyle ilgili özellikle astlarından gelen bir eleştiriyi tehdit olarak görüp çekinmektedirler. Yöneticiler zayıflık, yetersizlik ya da utanma duygusunun kendilerine hissettirilmesinden korkmakta ve bu durumu engellemek için örgütsel sessizliği önemli bir araç olarak görmektedirler. Yöneticilerin üstü örtük inançlarını ise; yöneticilerin her zaman en doğru olanı bildikleri, çalışanların sadece kendi çıkarlarıyla ilgilendikleri ve diğerlerinden farklı ya da ayrı olmanın kötü olduğu şeklinde ifade etmektedirler (Morrison & Milliken, 2000: 708-709).

Örgütsel sessizliği arzulayan yöneticiler, kimi zaman bunu çalışanlara; her şeyi bilecek kadar olgun olmadıklarını, eyleme geçmek için güçlü bir otoriteye sahip olmadıklarını, takım oyuncusu olmadıklarını ve tepkilerinin sorun yaratacağını söyleyerek sağlamaktadırlar. Örgütsel sessizliği arzulayan bir yönetici, bunu açıkça yapamayacağı durumlarda ise, kurnazca yapmaktadır. Çifte açmaz liderlik (double bind leadership) metodu uygulayarak çalışanlara birbiriyle çelişen mesajlar göndermekte ve onlara zıtlıklar içeren taleplerle gitmektedir. Böylelikle çalışanları belirsizlik içeren bir yönetici algısı ile karşı karşıya bırakmaktadır (Vakola & Bouradas, 2005: 443).

Literatürde sessizliğin beş adet, iki uçlu, fonksiyonu olduğu ifade edilmektedir. Bunları; 1) İnsanları bir araya getirmesi ve birbirlerinden uzaklaştırması, 2) Hem insanları iyileştirebilmesi hem de insanlara zarar verebilmesi, 3) Hem bilgi sağlaması, hem de bilgileri gizlemesi, 4) Derin düşüncelerin varlığına ya da bir fikir sahibi olunmadığına işaret edebilmesi, 5) Hem onaylama davranışının hem de muhalif olmanın göstergesi olması şeklinde ifade etmek mümkündür. Örgütsel sessizlik araştırmaları, konuyu sıklıkla son üç fonksiyon açısından irdemektedirler (Pinder & Harlos, 2001: 338).

Van Dyne, Ang & Botero (2003) ÖS’yi, “kabullenici sessizlik”, “korunmacı sessizlik” ve “korumacı sessizlik” şeklinde üç başlık altında ele almaktadırlar. Bireyin kabullenici sessizliğini pasif olmak şeklinde ifade ederlerken korunmacı ve korumacı sessizliğini ise proaktif olmak şeklinde belirtmektedirler. Bir fark yaratamayacağı hissini getirdiği teslimiyet duygusunun kabullenici sessizlik davranışı üzerinde etkili olduğunu, korku duygusu ve bireysel risk alamamanın ise korunmacı sessizlik davranışı üzerinde etkili olduğunu vurgulamışlardır.

Diğer çalışanlarla olan iş birliği ve fedakârlık duygusunun ise korumacı sessizlik davranışını beslediğini ifade etmektedirler (Van Dyne vd., 2003: 1362-1363).

Milliken, Morrison & Hewlin (2003) bireylerin sessizlik davranışlarının nedenlerini üç boyut altında ele almışlardır. İlk boyut, bireysel karakteristiklerdir. Bu boyuta bağlı sessizliğin temel nedenleri olarak, bireyin deneyimsiz olması ve örgütteki düşük pozisyonu öne çıkmaktadır. İkinci boyut, örgütsel karakteristiklerdir. Bu boyuta bağlı sessizliğin temel nedenleri olarak, hiyerarşik yapı ve destekleyici olmayan örgüt kültürü öne çıkmaktadır. Üçüncü boyut, yöneticilerle olan ilişkilerdir. Bu boyuta bağlı sessizliğin temel nedenleri olarak, destekleyici olmayan yönetim biçimi ve mesafeli ilişkiler öne çıkmaktadır (Milliken, Morrison & Hewlin, 2003: 1467-1468). Milliken vd. (2003) sessizlik davranışına neden olan korku türlerini ise beş başlık altında ele almaktadırlar. Bunları sırasıyla, olumsuz birisi olarak etiketlenmek, zarar görmüş ilişkilerin oluşması, ceza alma ya da karşılık görme korkusu, diğerleri nezdinde olumsuz bir izlenime sahip olmak ve konuşmalar dahi bunun bir fark ya da sonuç yaratmayacağı inancı şeklinde ifade etmektedirler (Milliken vd., 2003: 1467-1468).

1.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD)

Literatürde örgütün fonksiyonelliğinin artması için ekstra rol davranışının sergilenmesi gerektiğini vurgulayan öncü araştırmalar, örgütsel vatandaşlık kavramının ortaya çıkmasına bir anlamda zemin hazırlamışlardır. Bateman & Organ (1983) ise; işle ilgili konularda çalışma arkadaşlarının birbirlerine yardım etmesini, bir karmaşa yaşanmadan emirlerin uygulanmasını, geçici zorluklara sitem etmeden katlanılması gerektiğini, çalışma ortamının düzenli ve tertipli olmasına katkıda bulunulmasını, yapıcı ve zamanında bildirimlerde bulunulmasını, çalışanlar arası çatışmayı ve gerilimi azaltıcı bir örgüt ikliminin desteklenmesini, kaynakların korunmasını içeren ve çalışanlardan beklenen ekstra rol davranışlarını ifade eden bir kavram olarak sonradan oldukça kabul görececek olan, “vatandaşlık” kavramını kullanmışlardır (Bateman & Organ, 1983: 588).

Organ (1988) ÖVD’yi; “bireyin, örgütteki mevcut işlevleri etkili biçimde yerine getirmek ve geliştirmek amacıyla gösterdiği, biçimsel bir ödül sistemi ile ilişkilendirilmeyen, gönüllü davranışlar” olarak ifade etmektedir (Organ, 1988: 4).

Gürbüz (2006) çalışanların ÖVD sergilemelerinin nedenlerini aşağıda yer alan birkaç başlık altında özetlemektedir (Gürbüz, 2006: 54):

- Çalışanların uygulama ve süreçlerden duydukları memnuniyet ile eşitlik ve adaletle ilgili olumlu algılamalara sahip olması,
- Çalışanların olumlu psikolojik sözleşme algılamalarına sahip olması,
- Çalışanların, davranışları sonucunda örgüt ve diğer çalışanlar tarafından onay alacağı ve kabul göreceği düşüncesine sahip olması,
- Çalışanların, olumlu davranışlarının, kariyerleri boyunca terfi ve ödül getireceği beklentisine sahip olması,
- Çalışanların iş tanımını bilmemekten kaynaklı olarak, bu davranışların görevleri ve sorumlulukları arasında yer aldığını zannetmesi,
- Çalışanların, örgütten bağımsız olarak, geldiği kültür, değerleri ve inançlarına uygun olarak olumlu davranışlar sergiliyor olması.

ÖVD literatürü incelendiğinde, konunun farklı yazarlarca çeşitli sınıflamalar altında ele alındığı görülmüştür. Smith, Organ & Near (1983) ÖVD’yi; özgecilik ve genelleştirilmiş uyma şeklinde sınıflandırırken (Smith, Organ & Near 1983: 661-662), Graham (1991) ise; örgütsel itaat, örgütsel sadakat ve örgütsel katılımı içeren üç başlık altında sınıflandırmıştır (Graham, 1991: 255). Williams & Anderson (1991) ÖVD’yi; örgüte yarar sağlayan ve belirli bireylere yardım etmek yoluyla aynı zamanda örgüte yarar sağlayan davranışlar şeklinde iki başlık altında ele almaktadır. Williams bu tanımlamasında ayrıca, ÖVD’nin ödül beklentisi ya da cezadan kaçınmak nedeniyle sergilendiğini söyleyerek, ÖVD’nin tanımında yer alan “gönüllülük” ve “ödül” kavramlarını da tartışmaya açmıştır (Williams & Anderson, 1991: 601-602). Van Dyne, Graham & Dienesch (1994) ÖVD’yi; örgütsel itaat, örgütsel sadakat, sosyal katılım, taraf tutma katılımı ve işlevsel katılım şeklinde beş başlık altında ele almışlardır (Van Dyne, Graham & Dienesch, 1994: 787).

Organ (1988) ÖVD ile ilgili olarak; özgecilik, nezaket, centilmenlik, vicdanlılık ve sivil erdem boyutlarını içeren bir sınıflama yapmıştır. Bu çalışmada da kullanılan bu sınıflama altında yer alan başlıklar aşağıdaki gibi açıklanabilir (Moorman, Niehoff & Organ, 1993: 214).

Özgecilik, diğer çalışanlara görevleri ve sorunları için yardımcı olmak şeklinde tanımlanmaktadır. Nezaket, örgütte ortaya çıkabilecek çatışmalar, problemler ve tartışmaların henüz yaşanmadan engellenmesi için sergilenen davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Vicdanlılık, çalışanların kendisi için belirlenmiş biçimsel rol davranışlarının ötesinde davranışlar sergilemesi şeklinde belirtilmektedir. Centilmenlik, çalışanların işle ilgili yaşadıkları olumsuzluklara aşırı tepkiler vermemesi ya da ortaya çıkan sorunu büyütmemek yönünde gösterdikleri çaba olarak ifade edilmektedir. Sivil erdem ise çalışanların örgütlerinin gelişimine destek vermek için bireysel inisiyatif almalarını, örgütü ilgilendiren konularda tartışmalara katılmalarını, çözüm önerileri getirmelerini ve karar alma süreçlerine katılmalarını ifade etmektedir.

ÖVD’nin önemli bir parçası olan ekstra rol davranışı; destekleyici davranışlar, önleyici davranışlar, katılımcı davranışlar ve zorlayıcı davranışlar olarak dört farklı türde uygulamadan oluşmaktadır (Van Dyne & Lepine, 1998: 108).

İfade edilen birçok olumlu tarafı ile birlikte, ÖVD örgütsel ve bireysel düzeyde bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirebilmektedir. Örgütsel açıdan bakıldığında; çalışanların biçimsel sorumluluklarını ihmal ederek yardım davranışında bulunması, çalışanlara yapılacak eğitim masraflarının yardım almalarından daha az maliyetli olması, çalışanların yardım çabalarının yetersiz kalması ya da yanlış sonuçlara yol açması, örgütte kötü bir yönetimin mevcudiyetine işaret etmesi, gibi olumsuzlukları içermektedir. Bireysel düzeyde ise; rol belirsizliklerinin varlığı, performans değerlendirme süreçlerinin etkin olmaması, çalışanların kendilerini daha stresli ve yıpranmış olarak algılamaları, çalışanların özel hayatlarından çaldıklarını hissetmeleri, ÖVD yüksek ve düşük çalışanlar şeklinde bir sınıflamanın olduğu inancı, gibi bir dizi olumsuz sonuç karşımıza çıkabilmektedir (Bolino, Turnley & Niehoff, 2004: 234).

1.3. ÖSD ve ÖVD İlişisine Dair Yapılmış Akademik Çalışmalar

Alioğulları (2012), Erzurum'daki devlet hastanelerinde ve ilaç dağıtım şirketlerinde görev yapan 256 kişiden oluşan bir örneklem grup ile yürüttüğü çalışmada ÖSD ve ÖVD arasında olumsuz yönde bir ilişkinin oluşu bulgusuna ulaşmıştır (Alioğulları, 2012: 59). Ayrıca çalışma sonucunda cinsiyet, eğitim durumu, kıdem ve işletme türü değişkenlerine göre ÖVD ortalamalarında farklılık görülürken, meslek ve yaş değişkeni açısından herhangi bir farklılık görülmemiştir (Alioğulları, 2012: 60-67).

Kılıçlar ve Harbalıoğlu (2014), Antalya'da 5 yıldızlı otellerde, 392 kişiden oluşan bir örneklem ile yürüttükleri bir araştırmada çalışanların; dışlanma, kötü davranışlara maruz kalma ve işini kaybedecekleri endişesiyle, konuşmaktan kaçınarak sessizleştiklerini tespit etmişlerdir. Yine aynı çalışmada ÖSD'nin cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından farklılaşmadığı görülmüştür. Medeni durum, gelir seviyesi ve eğitim değişkenleri açısından ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 336-338). Yaptıkları korelasyon analizi sonucunda ise ÖSD ve ÖVD arasında olumsuz yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 335).

Fatima, Salah-Ud-Din, Khan, Hassan & Hoti (2015), Pakistan'da hizmet sektöründe çalışan 250 kişilik bir örneklem grup ile yürüttükleri araştırmada ÖSD'nin ÖVD üzerinde olumsuz yönde etkili olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (Fatima, Salah-Ud-Din, Khan, Hassan & Hoti vd., 2015: 848).

Korkmaz ve Aydemir (2015), Mersin'deki bir kamu kurumunda 172 kişiden oluşan bir örneklem ile yürüttükleri araştırmada ÖSD ve ÖVD arasında olumsuz yönde bir ilişkiyi ortaya koymuşlardır (Korkmaz ve Aydemir, 2015:153). Ayrıca ÖSD'nin eğitim durumu değişkenine göre farklılaştığı, gelir düzeyi ve iş tecrübesi değişkenlerine göre ise farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Korkmaz ve Aydemir, 2015: 155).

Ürek, Bilgin Demir ve Uğurluoğlu (2015), Ankara'daki bir eğitim ve araştırma hastanesinde 230 sağlık çalışanı ile yürüttükleri araştırmada, korunmacı ve kabullenici ÖS ile ÖVD arasında olumsuz yönde bir ilişkinin varlığını ifade etmişlerdir. Yapılan regresyon analizi de, korelasyon analizi sonuçlarını desteklemektedir. Çalışanların, örgüt yararı söz konusu olduğunda, sessiz kalma eğiliminde oldukları ancak kendi çıkarları söz konusu olunca konuşma eğiliminde oldukları görülmüştür (Ürek, Bilgin Demir ve Uğurluoğlu, 2015: 137-138).

Khan, Kaleem & Ullah (2016), Pakistan'ın Hayber Pakhtunkhwa kentinde kamuda eğitim alanında çalışan 220 alt düzey idari personel ile yürüttükleri araştırmada ÖSD'nin ÖVD üzerinde olumsuz yönde etkisi olduğunu görmüşlerdir (Khan, Kaleem & Ullah, 2016: 290).

Nafei (2016), Mısır'da hastane çalışanı 315 kişilik bir örneklem grup ile yürüttüğü araştırmasında ÖSD ile ÖVD arasında olumsuz yönde güçlü bir ilişkinin varlığını ifade etmiş ve ÖSD'nin ÖVD'yi olumsuz biçimde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır (Nafei, 2016: 57).

Turgut ve Akbolat (2017), Sakarya'daki 3 devlet hastanesinde 325 sağlık çalışanından oluşan bir örneklem ile yürüttükleri araştırmada ÖSD ile ÖVD arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Genel ÖSD ile kabullenici ve korunmacı sessizliğin, ÖVD ile olumsuz yönde; korunmacı sessizliğin ise ÖVD ile olumlu yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Turgut ve Akbolat, 2017: 372). Yapılan regresyon analizi ise, ÖVD üzerinde korunmacı

sessizliğin olumlu yönde, korunmacı sessizliğin ise olumsuz yönde bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Turgut ve Akbolat, 2017: 376).

Mirpoor (2018), İran'da eğitim bakanlığında görev yapan 2215 kişiden oluşan bir örneklem ile yürüttüğü araştırmada ÖSD ile ÖVD arasında olumsuz yönde bir ilişkinin mevcut olduğunu görmüştür. Örgütsel sessizlik düzeyinin ÖVD'yi olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Mirpoor, 2018: 44).

Solak ve Erok (2018), Karaman'da kamu çalışanları ile yürüttükleri araştırmada, ÖVD'nin ÖSD ve korunmacı sessizlik ile olumlu yönde bir ilişkiye sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Korunmacı sessizliğin ise ÖVD üzerinde olumlu yönde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir (Solak ve Erok, 2018: 1351). Ayrıca cinsiyet ve eğitim durumu değişkeni açısından ÖVD'de anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür (Solak ve Erok, 2018: 1350).

Bulunuz (2019), Kırklareli'nde sağlık sektöründe görev yapan 325 kişilik bir hemşire grubu ile yürüttüğü araştırmada ÖSD ve ÖVD arasında olumsuz yönde bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Ayrıca ÖSD'nin eğitim durumuna göre farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır (Bulunuz, 2019: 75).

Güdü (2019), Trabzon'da mobilya sektöründe çalışan 150 kişi ile yürüttüğü araştırmasında ÖSD ve ÖVD arasında ilişki olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca ÖSD'nin, demografik değişkenler açısından farklılaşmadığı görülmüştür (Güdü, 2019: 54).

Çetin (2020), spor sektöründe çalışan 372 kişilik bir örneklem ile yürüttüğü araştırmada kabullenici ve korunmacı sessizliğin ÖVD üzerinde olumsuz yönde etkili olduğu, korunmacı sessizliğin ise olumlu yönde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Çetin, 2020: 90-91).

Alev (2022), Gaziantep'te ilkökul öğretmeni 310 kişilik bir örneklem grup ile yürüttüğü araştırmada ÖSD'nin ÖVD'yi olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır (Alev, 2022: 8).

Alhas (2024), Kars'taki Devlet Su İşleri'nde çalışan 396 çalışan ile yürüttüğü araştırmada ÖSD ve ÖVD arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir (Alhas, 2024: 147).

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın temel amacı, örgütsel sessizlik düzeyi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bir ilişkinin var olup olmadığını test etmektir. Bu araştırma, iki kavram arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla, Artvin Çoruh Üniversitesi akademik ve idari personeli ile yürütülmüştür.

Bu araştırma, 2023 yılı itibarıyla elde edilen verilerle sınırlıdır. Ayrıca akademik ve idari personelin elektronik ortam üzerinden araştırmaya katılım konusunda isteksiz olmaları, araştırmaya konu değişkenlerle ilgili ifadelere yanıt verme noktasındaki çekincelerinin olması, anket doldurmanın zaman kaybı olarak görülmesi, toplanan verilerin de sınırlı sayıda kalmasını doğurmuştur.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırma kapsamında nicel yöntem tercih edilmiş olup veriler anket yardımıyla elde edilmiştir. Araştırmada kullanılacak ankete ilişkin etik açıdan uygunluk izni, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 01/11/2022 tarihli ve E-18457941-050.99-68857 sayılı kararı ile alınmıştır.

Çalışma kapsamında kullanılan ölçek; demografik verilerle ilgili, ÖSD ile ilgili ve ÖVD ile ilgili olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgileri elde etmek amacıyla yöneltilen sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ÖSD'yi ölçmek amacıyla Van Dyne, Ang & Botero (2003) tarafından geliştirilen 15 ifade, üçüncü bölümde ise ÖVD'yi ölçmek amacıyla Podsakoff, MacKenzie, Moorman & Fetter (1990) tarafından geliştirilen 24 ifade yer almaktadır. Örgütsel sessizlik ölçeği kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik şeklinde 3 alt boyutu içermektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği ise vicdanlılık, centilmenlik, sivil erdem, nezaket, yardımseverlik şeklinde 5 alt boyuttan oluşmaktadır.

Örneklemin ankette yer alan ifadelere katılım düzeyleri, "1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum ve 5=Kesinlikle katılıyorum" şeklinde oluşturulmuş 5'li Likert tipi ölçek yardımı ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde ise SPSS 24 programından yararlanılmıştır.

2.3. Örneklem Süreci

2023 yılı itibarıyla Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde 562'si akademik ve 198'i idari personel olmak üzere 760 personel görev yapmaktadır. Araştırma kapsamında, 760 kişiden oluşan bir evren için ulaşılması gereken asgari örneklem büyüklüğü (.95) güven aralığında 260 olarak hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50).

Anket formu, rektörlük izniyle, elektronik ortamda tüm personelin e-posta adreslerine gönderilmiştir. Elektronik ortamdan 124 adet anket geri dönüşü sağlanmıştır. Anket geri dönüşlerinin istenen oranda gerçekleşmemesi nedeniyle, anketlerin bir kısmı (163 adet) yüz yüze görüşme yolu ile elde edilmiştir. Yüz yüze görüşme yolu ile elde edilen anket verileri için örneklem grup "uygun örneklem" yöntemine göre belirlenmiştir. Uygun örneklem, örneklemin araştırmacının çevresinden ya da yakınında bulunan tanıdık bildik çevreden çekilmesini ifade etmektedir (Aziz, 2015: 54).

Çalışma kapsamında 19 adet anket verisi analiz için uygun bulunmayarak araştırmaya dâhil edilmemiş ve toplam 268 adet anket verisi analizde kullanılmıştır. Bu anket verilerinin 149'u akademik personelden, 119'u ise idari personelden elde edilmiştir. Akademik personelin anketlerle ilgili geri dönüş oranı % 26,51 iken idari personelin geri dönüş oranı ise % 60,10 olmuştur. Geri dönüş sağlanan anketlerin tüm personele göre oranı ise %35,26 olmuştur.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında test edilmesi amacıyla oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₁: Genel örgütsel sessizlik düzeyi, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₂: Genel örgütsel sessizlik düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

- H₃: Genel örgütsel sessizlik düzeyi, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₄: Genel örgütsel sessizlik düzeyi, akademik ya da idari personel olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₅: Genel örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₆: Genel örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyi, çalışma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H₇: Örgütsel sessizlik düzeyi ile genel örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H₈: Örgütsel sessizlik düzeyinin alt boyutları genel örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.
- H_{8a}: Kabullenici sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.
- H_{8b}: Korunmacı sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.
- H_{8c}: Korumacı sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.

3. Bulgular

3.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan örnekleme ilişkin demografik değişkenlerle ilgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'deki gibi gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik Değişkenlerle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	n	%	Değişkenler	n	%
Cinsiyet			Pozisyon		
Kadın	123	45,9	Akademik	149	55,6
Erkek	145	54,1	İdari	119	44,4
Yaş			Unvan		
25 ve altı	2	0,7	Öğretim Görevlisi	63	23,5
26-30	22	8,2	Araştırma Görevlisi	38	14,2
31-35	87	32,5	Dr. Öğr. Üyesi	42	15,7
36-40	80	29,9	Doçent Dr.	9	3,4
41-45	44	16,4	Prof. Dr.	1	0,4
46 ve üzeri	33	12,3	Memur	27	10,1
Medeni Durum			Bilgisayar İşletmeni	51	19,0
Evli	149	55,6	Şef	19	7,1
Bekâr	119	44,4	Kütüphaneci	2	0,7
Eğitim Durumu			Tekniker	3	1,1
Lise	3	1,1	Mühendis	2	0,7
Ön lisans	11	4,1	Yüksekokul Sekreteri	2	0,7
Lisans	100	37,3	Fakülte Sekreteri	3	1,1
Yüksek Lisans	83	31,0	Şube Müdürü	4	1,5
Doktora	71	26,5	Daire Başkanı	2	0,7
Akademik Personelin İdari Görev Durumu			Sendika Üyeliği		
Evet	31	20,8	Evet	128	47,8
Hayır	118	79,2	Hayır	140	52,2
Kurumda Çalışma Süresi					
0-5 Yıl	62	23,1			
6-10 Yıl	116	43,3			
11 Yıl ve üzeri	90	33,6			

Tablo 1'de görüldüğü üzere, çalışmada yer alan 268 katılımcının 145'i (%54) erkek, 123'ü (%45,9) ise kadındır. Katılımcıların 87'sinin (%32,5) 31-35 yaş aralığında olduğu ve en büyük grubu oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların 149'u (%55,6) evli, 119'u (%44,4) ise bekârdır. Eğitim durumu açısından en büyük grubu 100 kişi ile (%37,3) lisans mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. İdari göreve sahip olan akademik personel 31 kişi (%20,8) iken,

idari görevi olmayanlar ise 118 kişidir (%79,2). Katılımcıların içerisinde 6-10 yıl arası kıdeme sahip olanlar 116 kişi (%43,3) büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcıların 149'u (%55,6) akademik, 119'u (%44,4) ise idari personel olarak görev yapmaktadır. Katılımcılar içerisinde, öğretim görevlisi 63 çalışan (%23,5) ve bilgisayar işletmeni 51 çalışan (%19,0) en büyük iki grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların 128'i (%47,8) sendika üyesi iken 140'ı (%52,2) sendika üyesi değildir.

3.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Testi Bulguları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör analizi açısından uygunluğunu test etmek amacıyla “ÖSD” ve “ÖVD” ölçeğine Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçütü ve Barlett'in Küresellik Testi yapılmıştır.

Barlett'in Küresellik Testi, korelasyon matrisinin birim matrise olan benzeşikliğini test etmek amacıyla yapılmaktadır. Test sonucunda korelasyon matrisinin, birim matristen farklı çıkması istenen bir sonuçtur. Barlett testinin istatistiksel açıdan anlamlı çıkması, değişkenler arasındaki korelasyonun sıfırdan farklılaşması anlamına gelmektedir. Bu sonuç ise verilerin faktör analizi için uygunluğuna işaret etmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 75).

KMO testi, değişkenlerin arasındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygunluğunu ölçen bir testtir. Test değeri 0 ile 1 arasında yer almaktadır. Herhangi bir değişkenin diğer değişkenler tarafından hatasız tahmin edilmesi hâlinde 1'e eşit olacaktır. 0.8 üstü değerler mükemmel olarak adlandırılabilir. Analiz sonucunda 0.5 altında KMO değerine sahip ifadeler araştırma kapsamından çıkarılmalı ve faktör analizine o şekilde devam edilmelidir (Yaşlıoğlu, 2017: 76).

Yapılan analiz sonucunda, KMO değerlerinin, ÖSD ölçeği için (.860) ve ÖVD ölçeği için (.874) olduğu görülmüştür. Barlett testinin anlamlılık düzeyi ise her iki ölçek için $p=.000$ olarak hesaplanmıştır.

İlgili analiz sonuçları kapsamında yapılan faktör analizleri, ÖSD ölçeğinin üç boyuttan (korunmacı, kabullenici, korumacı), ÖVD ölçeğinin ise beş boyuttan (vicdanlılık, centilmenlik, sivil erdem, nezaket, yardımseverlik) oluştuğunu doğrulamaktadır. ÖSD ölçeği için faktör yüklerinin (.426) ve (.897) arasında yer aldığı görülmüştür. ÖVD ölçeği için ise faktör yüklerinin (.421) ile (.854) arasında yer aldığı görülmüştür. ÖVD ölçeğinde yer alan bir ifade, farklı bir boyut altında faktör yükü büyük çıkmasından dolayı analize dâhil edilmemiştir.

Alt boyutlar bağlamında, ÖSD ölçeğine ilişkin en yüksek ortalamanın korunmacı sessizlik alt boyutunda (4.2082), ÖVD ölçeğine ilişkin en yüksek ortalamanın ise nezaket alt boyutunda (4.0940) olduğu görülmüştür.

Verilerin normal dağılıma uygunluğunu görmek amacıyla, iki ölçek için yapılan “Kolmogorov-Smirnov” ve “Shapiro-Wilk” testleri, verilerin normal dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır.

Ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek amacıyla içsel tutarlılık ölçütü Cronbach'ın α katsayılarına bakılmıştır. Cronbach'ın α katsayıları; korunmacı sessizlik için (.843), kabullenici sessizlik için (.907), korumacı sessizlik için (.780), ÖSD ölçeğinin toplamı için ise (.841) olarak bulunmuştur. ÖVD ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach'ın α katsayılarına bakıldığında ise;

vicdanlılık için (.619), centilmenlik için (.778), sivil erdem için (.826), nezaket için (.917), yardımseverlik için (.918) ve ÖVD ölçeğinin toplamı için (.889) olduğu görülmüştür.

3.3. Hipotez Testlerine İlişkin Analiz Bulguları

Araştırma kapsamında oluşturulan H₁: “Genel örgütsel sessizlik düzeyi, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezini analiz etmek için yapılan Bağımsız Örneklem T Testi, gerek genel ÖSD ortalamalarının, gerekse alt boyutlar düzeyinde sessizlik ortalamalarının, cinsiyete göre anlamlı bir farklılığa sahip olmadığını göstermiştir. Analiz sonucunda kabullenici sessizlik için p değerinin (.7149), korunmacı sessizlik için p değerinin (.3149), korunmacı sessizlik için p değerinin (.6201), genel ÖSD için ise p değerinin (.8799) olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre H₁ hipotezi reddedilmiştir.

Araştırma kapsamında oluşturulan H₂: “Genel örgütsel sessizlik düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezini analiz etmek için yapılan Kruskal Wallis Testi, gerek genel ÖSD ortalamalarının, gerekse alt boyutlar düzeyinde sessizlik ortalamalarının, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılığa sahip olmadığını göstermiştir. Analiz sonucunda kabullenici sessizlik için p değerinin (.0853), korunmacı sessizlik için p değerinin (.5061), korunmacı sessizlik için p değerinin (.5871), genel örgütsel sessizlik için ise p değerinin (.4248) olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre H₂ hipotezi reddedilmiştir.

Araştırma kapsamında oluşturulan H₃: “Genel örgütsel sessizlik düzeyi, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezini analiz etmek için yapılan Kruskal Wallis Testi, genel ÖSD’nin, kabullenici sessizliğin ve korunmacı sessizliğin, eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılığa sahip olmadığını göstermiştir. Korunmacı sessizliğin ise anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Analiz sonucunda kabullenici sessizlik için p değerinin (.3643), korunmacı sessizlik için p değerinin (.2088), korunmacı sessizlik için p değerinin (.0035), genel ÖSD için ise p değerinin (.1450) olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre H₃ hipotezi reddedilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonucunda anlamlı çıkan analiz bulgusu Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2: Eğitim Durumuna Göre ÖSD Kruskal Wallis Testi

Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	x²	p	
Korumacı Sessizlik	Lise	3	147.17	15.6806	.0035*
	Ön lisans	11	156.64		
	Lisans	100	147.91		
	Yüksek Lisans	83	109.09		
	Doktora	71	141.35		
	Toplam	268			

*p ≤ .05 düzeyinde anlamlıdır. ** p ≤ .01 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma kapsamında oluşturulan H₄: “Genel örgütsel sessizlik düzeyi, akademik ya da idari personel olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezini analiz etmek için yapılan Bağımsız Örneklem T Testi, genel ÖSD’nin, kabullenici sessizliğin ve korunmacı sessizliğin, akademik ya da idari personel olma değişkeni açısından anlamlı bir farklılığa sahip olmadığını göstermiştir. Korunmacı sessizliğin ise anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Analiz sonucunda kabullenici sessizlik için p değerinin (.2700), korunmacı sessizlik için p değerinin (.4612), korunmacı sessizlik için p değerinin (.0060), genel ÖSD için ise p değerinin (.2151) olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre H₄ hipotezi reddedilmiştir.

Yapılan Bağımsız Örneklem T Testi sonucunda anlamlı çıkan analiz bulgusu Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3: Akademik ya da İdari Personel Olma Durumuna Göre ÖSD Bağımsız Örneklem T Testi

Pozisyon	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Korumacı Sessizlik	Akademik	149	4.1342	-2.7675	.0060*
	İdari	119	4.3008		
	Toplam	268			

* $p \leq .05$ düzeyinde anlamlıdır. ** $p \leq .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma kapsamında oluşturulan H_5 : “Genel örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezini analiz etmek için yapılan Kruskal Wallis Testi, centilmenlik alt boyutu dışında, diğer alt boyutların ve genel ÖVD'nin, yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılığa sahip olmadığını göstermiştir. Analiz sonucunda vicdanlılık için p değerinin (.4791) centilmenlik için p değerinin (.0184), sivil erdem için p değerinin (.3613), nezaket için ise p değerinin (.8778), yardımseverlik için p değerinin (.2124), genel ÖVD için p değerinin (.7274), olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre H_5 hipotezi reddedilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonucunda anlamlı çıkan analiz bulgusu Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4: Yaş Değişkenine Göre ÖVD Kruskal Wallis Testi

	Yaş	N	Sıra Ortalaması	x²	p
Centilmenlik	25 ve altı	2	114.50	13.5883	.0184**
	26-30	22	122.50		
	31-35	87	136.29		
	36-40	80	115.66		
	41-45	44	147.44		
	46 ve üzeri	33	167.42		
	Toplam	268			

* $p \leq .05$ düzeyinde anlamlıdır. ** $p \leq .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma kapsamında oluşturulan H_6 : “Genel örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyi, çalışma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezini analiz etmek için yapılan ANOVA Testi, vicdanlılık, nezaket, yardımseverlik ve genel ÖVD boyutlarının çalışma süresi değişkeni açısından anlamlı bir farklılığa sahip olmadığını göstermiştir.

Analiz sonucunda vicdanlılık için p değerinin (.0106), centilmenlik için p değerinin (.2171), sivil erdem için p değerinin (.2114), nezaket için ise p değerinin (.0012), yardımseverlik için p değerinin (.0260), genel ÖVD için p değerinin (.0020), olduğu görülmüştür. Analiz sonucuna göre H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan ANOVA testi sonucunda anlamlı çıkan analiz bulguları Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: Çalışma Süresi Değişkenine Göre ÖVD ANOVA Testi

	Çalışma Süresi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Vicdanlılık	0-5 Yıl	62	4.0806	.5236	4.6261	.0106**
	6-10 Yıl	116	3.8858	.3878		
	11 Yıl ve üzeri	90	4.0389	.5013		
	Toplam	268	3.9823	.4675		
Nezaket	0-5 Yıl	62	4.2065	.6765	6.9260	.0012*
	6-10 Yıl	116	3.9466	.5585		
	11 Yıl ve üzeri	90	4.2067	.4894		
	Toplam	268	4.0940	.5791		
Yardımseverlik	0-5 Yıl	62	4.1806	.5677	3.7002	.0260**
	6-10 Yıl	116	3.9552	.5393		
	11 Yıl ve üzeri	90	4.0889	.5505		
	Toplam	268	4.0522	.5552		
Genel ÖVD	0-5 Yıl	62	4.0273	.4486	6.3340	.0020*
	6-10 Yıl	116	3.8478	.3660		
	11 Yıl ve üzeri	90	4.0130	.3784		
	Toplam	268	3.9448	.3983		

* $p \leq .05$ düzeyinde anlamlıdır. ** $p \leq .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma kapsamında oluşturulan H₇: “Örgütsel sessizlik düzeyi ile genel örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezini analiz etmek amacıyla, değişkenler normal dağılım göstermediğinden dolayı Spearman Korelasyon Testi kullanılmıştır. Yapılan Spearman Korelasyon Testi sonucunda genel örgütsel sessizlik düzeyi ile genel örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Örgütsel sessizliğin alt boyutlarıyla genel ÖVD arasında ise anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Kabullenici sessizlik ve korunmacı sessizliğin, genel ÖVD ile olumsuz yönde bir ilişkiye sahip olduğu, korunmacı sessizliğin ise olumlu yönde bir ilişkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Analiz sonucuna göre H₇ hipotezi ret edilmiştir. Yapılan korelasyon testine ilişkin bulgular Tablo 6’daki gibidir.

Tablo 6: ÖSD ve ÖVD Korelasyonu Tablosu

Korelasyon	Kabullenici Sessizlik	Korunmacı Sessizlik	Korunmacı Sessizlik	Genel ÖSD	Genel ÖVD
Kabullenici Sessizlik	1.000				
Korunmacı Sessizlik	.624**	1.000			
Korunmacı Sessizlik	-.105	-.226**	1.000		
Genel ÖSD	.738**	.715**	.292**	1.000	
Genel ÖVD	-.235**	-.297**	.531**	-.020	1.000

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır. ** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma kapsamında oluşturulan H₈: “Örgütsel sessizlik düzeyinin alt boyutları genel örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.” hipotezini analiz etmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda, korunmacı sessizliğin genel ÖVD’yi negatif yönde etkilediği ($p=.011^{**}$, Beta= - .116) ve korunmacı sessizliğin ÖVD’yi pozitif yönde etkilediği ($p=.000^{***}$, Beta= .351) görülmüştür. Kabullenici sessizliğin ise ÖVD üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Yapılan analize göre H_{8a} hipotezi reddedilmiş, H_{8b} ve H_{8c} hipotezleri ise kabul edilmiştir. Bu sonuçlara göre H₈ hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7: Regresyon Analizi Bulguları

Regresyon	Beta	Standart Sapma	t	p	Hata Payı	VIF
Sabit	2.881	.194	14.845	.000		
Kabullenici Sessizlik	-.086	.048	-1.779	.076	.471	2.123
Korunmacı Sessizlik	-.116	.045	-2.559	.011*	.468	2.139
Korumacı Sessizlik	.351	.041	8.465	.000**	.989	1.011
	R ²	.304	Düz. R ²	.296	Durbin Watson	1.701

* p≤ .05 düzeyinde anlamlıdır. ** p≤ .01 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırma kapsamında test edilen hipotezlere ilişkin ret ve kabul durumları Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8: Hipotez Testlerine İlişkin Analiz Bulguları

H ₁ :	Genel örgütsel sessizlik düzeyi, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Ret
H ₂ :	Genel örgütsel sessizlik düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Ret
H ₃ :	Genel örgütsel sessizlik düzeyi, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Ret
H ₄ :	Genel örgütsel sessizlik düzeyi, akademik ya da idari personel olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Ret
H ₅ :	Genel örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Ret
H ₆ :	Genel örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyi, çalışma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	Kabul
H ₇ :	Örgütsel sessizlik düzeyi ile genel örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Ret
H ₈ :	Örgütsel sessizlik düzeyinin alt boyutları genel örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.	Kısmen Kabul
H _{8a} :	Kabullenici sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.	Ret
H _{8b} :	Korunmacı sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.	Kabul
H _{8c} :	Korumacı sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir.	Kabul

Sonuç

Bu çalışma örgütsel sessizlik düzeyi ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Artvin Çoruh Üniversitesinde akademik ve idari olarak görev yapan personel ile yürütülmüştür. Çalışmanın temel amacı örgütsel sessizlik düzeyi ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesidir. Çalışmada ayrıca, oluşturulan ortalama farklılıklarına ilişkin hipotezler bağlamında cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve akademik ya da idari personel olma durumu açısından ÖSD ortalamalarında anlamlı bir farklılık olmadığı test edilmiştir. Oluşturulan ortalama farklılıklarına ilişkin hipotezler bağlamında yaş ve çalışma süresi değişkeni açısından ÖVD ortalamalarında bir farklılık olup olmadığı da test edilmiştir.

Örgütsel sessizlik düzeyi ortalamalarının, cinsiyet değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış ve bir farklılaşma olmadığı (p=.8799) görülmüştür. Bu bulguya göre H₁ hipotezi reddedilmiştir. Cinsiyete göre bir farklılaşma olduğunu ifade eden çalışma bulguları olduğu gibi (Alioğulları, 2012: 60), farklılaşma olmadığını ifade eden çalışma bulguları da (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 336; Bulunuz, 2019: 72; Gülü, 2019: 47) mevcuttur. Çalışma kapsamında kadın çalışanların, iş hayatında yer edinme ve yerini koruma zorlukları olduğu öngörüsüyle, sessizlik davranışında bulunacakları öngörülmüştür. Ancak çalışma bulgusu aksi yöndedir. Kamu sektöründe çalışma hakkının bir takım sınavlar sonucunda elde edilmesi ve

sonrasında kamuda kuralların hâkimiyetinin özel sektöre kıyasla daha fazla olması nedeniyle, sessizlik davranışının ortaya çıkmadığını düşünmek mümkündür.

Örgütsel sessizlik düzeyi ortalamalarının, yaş değişkeni açısından farklılaşp farklılaşmadığına bakılmış ve anlamlı bir farklılık olmadığı ($p=.4248$) görülmüştür. Bu bulguya göre H_2 hipotezi reddedilmiştir. Literatürde, ÖSD'nin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılaşmaya sahip olmadığını gösteren çalışma bulguları (Alioğulları, 2012: 63; Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 336; Bulunuz, 2019: 72; GÜDÜ, 2019: 49) mevcuttur.

Örgütsel sessizlik düzeyi ortalamalarının, eğitim durumu değişkeni açısından farklılaşp farklılaşmadığına bakılmış ve bir farklılaşma olmadığı ($p=.1450$) görülmüştür. Bu bulguya göre H_3 hipotezi reddedilmiştir. Literatürde, ÖSD'nin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılaşmaya sahip olduğunu gösteren çalışma bulguları olduğu gibi (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 337; Bulunuz, 2019: 73), anlamlı bir farklılaşmaya sahip olmadığını gösteren çalışma bulguları da (Alioğulları, 2012: 61; GÜDÜ, 2019: 50) mevcuttur. Bulunuz (2019), lisans ve üzerinde eğitime sahip olanların, lise mezunlarına kıyasla daha fazla sessizlik davranışı gösterdiğini, Kılıçlar ve Harbalıoğlu (2014) ise ön lisans düzeyinden başlayarak eğitim düzeyi azaldıkça sessizliğin arttığını ifade etmişlerdir. Korkmaz ve Aydemir'in (2015) çalışmasında ise, ÖSD ortalamaları eğitim seviyelerine göre farklılık göstermektedir. En yüksek düzeyde eğitim durumuna sahip olan çalışanlar sessizlik davranışı gösterebildiği gibi, en düşük eğitim durumuna sahip olanların da sessizlik davranışı gösterebildiği çeşitli araştırma bulgularında karşımıza çıkmaktadır. Bu durum; meslek türü, kariyer beklentisi, pozisyonunu koruma, özel ya da kamu sektöründe görev yapma gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanabilecek bir durumdur. Ayrıca, sessizliğin alt boyutları özelinde, neden sessizlik davranışı gösterildiği de yanıtlanması önem arz eden bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel ÖSD ortalamalarının, akademik ya da idari personel olma açısından bir farklılık içermediği ($p=.2151$) görülmüştür. Bu bulguya göre H_4 hipotezi reddedilmiştir. Literatürde ÖSD ile ilgili üniversitelerde yapılan çalışmalarda genelde örneklem olarak akademik personel seçilmiştir. Çakıcı (2008) idari personeli de akademik personel ile birlikte örneklem olarak ele alan bir çalışma yürütmüştür. Çalışmasında Çakıcı (2008) akademik ve idari personeli sessiz kalma nedenleri açısından karşılaştırmış, etik konular ve sorumluluklarla ilgili olarak akademik personelin idari personele kıyasla daha fazla sessiz kalma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca anlamlı çıkan bir diğer analiz sonucu ise çalışma koşulları ve olanaklar açısından idari personelin ÖSD ortalaması daha yüksek çıkmıştır (Çakıcı, 2008: 123). Etik konular ve sorumluluklarla ilgili olarak akademik personelin ortalamasının yüksek çıkması özellikle değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Genel ÖVD ortalamasının, yaş açısından anlamlı bir farklılaşmaya sahip olmadığı ($p=.7274$) görülmüştür. Sadece centilmenlik alt boyutunda bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre H_5 hipotezi reddedilmiştir. Literatürde de bu bulguyu destekleyen çeşitli sonuçlar (Alioğulları, 2012: 63; Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 336; Bulunuz, 2019: 72; GÜDÜ, 2019: 49) mevcuttur.

Genel ÖVD ortalamasının çalışma süresi açısından bir farklılığa sahip olduğu ($p=.002$) görülmüştür. Vicdanlılık, nezaket ve yardımseverlik alt boyutlarında da anlamlı bir farklılık söz konusudur. Bu bulguya göre H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Literatürde ÖVD ortalamalarının

çalışma süresine göre farklılık gösterdiğini ifade eden çalışmalar mevcut olduğu gibi, farklılık göstermediğini ifade eden çalışmalar da mevcuttur.

Alioğulları (2012), vicdanlılık ile sivil erdem boyutları açısından, ÖVD ortalamalarının anlamlı bir farklılık içerdiği bulgusuna ulaşmıştır (Alioğulları, 2012: 66). GÜDÜ (2019) ise ÖVD ortalamalarının; nezaket, centilmenlik ve sivil erdem boyutlarında anlamlı bir farklılığa sahip olduğunu ifade etmektedir (GÜDÜ, 2019: 51). Korkmaz ve Aydemir (2015) ve Bulunuz (2019) ÖVD ortalamalarının çalışma süresi değişkeni açısından anlamlı bir farklılaşma içermediği bulgusuna ulaşmışlardır (Korkmaz ve Aydemir, 2015:159; Bulunuz, 2019: 74).

Yapılan korelasyon analizi, örgütsel sessizlik ile genel örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Genel ÖVD'nin ise kabullenici ve korunmacı sessizlikle negatif yönlü, korunmacı sessizlik ile pozitif yönlü ilişkili olduğu görülmüştür. Genel ÖVD ve genel ÖSD arasında ise bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Bu bulgular ışığında H₇ hipotezi ret edilmiştir.

Genel örgütsel vatandaşlık ile genel örgütsel sessizlik düzeyi arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalara bakıldığında çoğunlukla negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Alev, 2002: 6; Alioğulları, 2012: 58; Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 335; Korkmaz ve Aydemir, 2015: 153; Fatima, vd., 2015: 848; Turgut ve Akbolat, 2017: 372; Mirpoor, 2018: 44; Bulunuz, 2019: 76; Alhas, 2024:147). Solak ve Erok (2018) çalışmasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, GÜDÜ (2019) ise çalışmasında bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır (Solak ve Erok, 2018: 1351; GÜDÜ, 2019: 54).

Örgütsel sessizlik düzeyinin alt boyutları ile ÖVD arasındaki ilişkiye dair yapılmış bazı çalışma bulguları aşağıdaki gibidir. Alhas (2024) ÖSD'nin 3 alt boyutunun da ÖVD ile negatif yönde ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Alhas, 2024: 147). Bulunuz (2019) kabullenici ve korunmacı sessizliğin ÖVD ile negatif yönlü, korunmacı sessizliğin ise pozitif yönlü ilişkili olduğu bulgusunu elde etmiştir (Bulunuz, 2019: 76). GÜDÜ (2019) kabullenici ve korunmacı sessizliğin, ÖVD ile negatif yönlü, korunmacı sessizliğin ise pozitif yönlü ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (GÜDÜ, 2019: 54). Solak ve Erok (2018) ÖVD'nin, korunmacı davranışla pozitif yönlü ilişkili olduğunu, kabullenici ve korunmacı sessizlikle ise ilişki olmadığını ifade etmişlerdir (Solak ve Erok, 2018: 1351). Turgut ve Akbolat (2017) ÖVD'nin, kabullenici ve korunmacı sessizlikle negatif yönlü ilişkili olduğunu, korunmacı sessizlikle ise pozitif yönlü ilişkili olduğunu test etmişlerdir (Turgut ve Akbolat, 2017: 372). Ürek vd., (2015) ÖVD'nin, korunma amaçlı ve kabul edilmiş sessizlik ile negatif yönlü ilişkili olduğunu, örgüt yararına sessizlik ile ise ilişkili olmadığını ifade etmişlerdir (Ürek, vd., 2015: 137).

Yapılan regresyon analizi, genel ÖVD'yi, korunmacı sessizliğin negatif yönde ve korunmacı sessizliğin ise pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Kabullenici sessizliğin ise ÖVD üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu bulgulara göre H_{8a} hipotezi reddedilmiş, H_{8b} ve H_{8c} hipotezleri ise kabul edilmiştir. H₈ hipotezi ise kısmen kabul edilmiştir.

Literatürde yer alan bazı çalışma bulgularına bakıldığında; Korkmaz ve Aydemir (2015) ÖSD alt boyutlarından izolasyon korkusunun, ÖVD üzerinde negatif bir etkisi olduğunu ifade etmektedir (Korkmaz ve Aydemir, 2015: 155). Solak ve Erok (2018) sadece korunmacı sessizlik

alt boyutunun ÖVD üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu görmüşlerdir (Solak ve Erok, 2018: 1351). Turgut ve Akbolat (2017) korunmacı ve korumacı sessizliğin ÖVD üzerindeki etkisini test etmiş ve korumacı sessizliğin ÖVD üzerinde pozitif yönlü, korunmacı sessizliğin ise negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu görmüşlerdir (Turgut ve Akbolat, 2017: 376). Ürek vd., (2015) korunma amaçlı sessizlik ve kabul edilmiş sessizliğin ÖVD üzerinde negatif yönde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır (Ürek, vd., 2015: 138). Mirpoor (2018) ise ÖSD'nin 3 alt boyutunun da, ÖVD üzerinde negatif yönde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Mirpoor, 2018: 44). Khan vd., (2016) ise genel ÖSD'nin, genel ÖVD üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğunu görmüşlerdir (Khan vd., 2016: 290).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, ÖSD, alt boyutlarında da ifadede edildiği gibi kendini koruma amaçlı sergilenebileceği gibi diğerlerini koruma amacıyla ya da kabullenme nedeniyle de sergilenebilen bir davranıştır. Bu nedenle boyutlarından bağımsız biçimde değerlendirilmesi ve başka kavramlarla ilişkilendirilmesi önemli riskler içermektedir. Asıl görevleri dışında, örgüt ve çalışma arkadaşları için, kendisinden istenmediği ve beklenmediği hâlde, olumlu bir davranış sergileyecek bireylerin suskunluklarının da bu bağlamda iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu konu genel ve yüzeysel bakışın ötesinde daha dikkatli ve hassas bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Yapılacak çalışmalarda bu hassasiyetin esas alınması bizleri kolay genellemeler yapma hatasından uzak tutabilecektir.

Örgütsel sessizlik düzeyini azaltacak biçimde bir kurum kültürünün oluşturulması, yöneticilerin algılanan güç mesafesini azaltmaları, soru sorma ve konuşmanın teşvik edildiği bir ortamın oluşturulması, çalışanların fikir alışverişi için cesaretlendirildiği bir atmosferin oluşturulması ve herkes için aynı anlama gelen ve uygulamada eşitliğin sağlandığı kriterlerin varlığı bir kurum açısından oldukça önemli başlıkları ifade etmektedir.

Literatürde üniversite personeli ile yürütülmüş ve ÖSD ile ÖVD'nin birlikte yer almadığı çalışmalar mevcuttur (Taşçı ve Koç, 2007; Çakıcı, 2008; Yaman ve Ruçlar, 2014; Algın ve Başkan, 2015; Bozer, 2016; Çavuşoğlu ve Köse, 2016; Balkan Akan ve Oran, 2017; Çankır, 2017; Sadıç, 2019; Turan, Akyel ve Tolukan, 2019; Manti, 2020). ÖSD ve ÖVD değişkeninin birlikte ele alındığı çalışmalar ise oldukça sınırlıdır (Alioğulları, 2012; Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014; Acaray ve Akturan, 2015; Fatima vd., 2015; Korkmaz ve Aydemir, 2015; Solak ve Erok, 2018). Ancak ÖSD ve ÖVD değişkeninin birlikte ele alındığı çalışmalar incelendiğinde, üniversitelerde görev yapan akademik ve idari personel ile yürütülmüş birkaç çalışma (Harbalıoğlu ve Gültekin, 2014; Mirpoor, 2018) dışında çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatürdeki bir boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

Bilimsel bir eğitim verilmesinin yanında, öğrenciler için akademik yönlendirmenin de yapıldığı üniversitelerde, özellikle akademik personelin özverisi gerek kurum için gerekse öğrenciler için oldukça önemlidir. Örgütsel sessizlik düzeyinin ölçülmesi yoluyla, akademik personelin çalışma ortamı ve dolaylı da olsa, ekstra rol davranışı sergileme potansiyelleri ile ilgili bir öngörude bulunmak söz konusu olabilecektir.

Eğitim kurumlarında yapılan çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla akademik personelin örneklem olarak seçildiği görülmektedir. Çalışmada ise gerek akademik gerekse idari personel örneklem grup olarak seçilmiş ve akademik personel ile idari personelin karşılaştırılabilmesi amaçlanmıştır.

Literatüre katkı sağlamasını umarak yapılan bu çalışma, henüz yeni sayılabilecek bir üniversitede idarecilerin mevcut durumu görüp anlamaları açısından da önem arz etmektedir. Konunun, anket yöntemi dışında, görüşme metodu gibi bireylerin kendilerini ifade etmelerine ve konuşmalarına imkân verecek bir biçimde araştırılması detayların anlaşılması açısından yarar sağlayabilecektir. Konunun; özel ve devlet üniversiteleri, eski ve nispeten yeni kurulmuş üniversiteler, büyük ve küçük şehirlerde yer alan üniversiteler gibi farklılık arz eden boyutlar göz ardı edilmeden araştırılması mevcut durumun anlaşılmasını ve karşılaştırmalar yapılmasını sağlayabilecektir.

Extended Abstract

Organizational employees are an important source of ideas and information regarding their work and the development of their practices. This issue is increasingly being addressed by organizations, and many programs designed for this purpose are being implemented. However, since employees have some reservations about sharing their thoughts or ideas, there are some problems regarding the functionality of these programs.

In the literature, employees remaining silent, referred to as organizational silence, has become a subject of more research than in the past. Two accepted issues regarding organizational silence have negatively affected the understanding of the importance and value of the subject. First, the state of silence, that is, not speaking, has been widely seen as a non-behavioral situation (inaction). When there is no speech, that is when there is no behavior, there is no salience and attention. Second, examining the absence of behavior is more complex than examining behavior.

The fact that silence behavior has become a habit for employees in organizations represents an important problem. In this context, the organization should correctly evaluate silence behavior regarding its antecedents and negative-positive results. Today's business world has taken on a structure where the desired level of success to be achieved quickly requires individuals to go beyond their expected formal roles and exhibit extra-role behavior (organizational citizenship behavior). This will be possible with the existence of a system that works well both organizationally and administratively, as well as an environment where extra-role behavior is rewarded, and individuals are not afraid to share their thoughts.

The concept of organizational silence can be expressed as "the concealment of ideas, suggestions, or concerns that can be verbally conveyed to an executive with authority within the organization regarding employees, products, or processes." Sometimes, managers' "fears of receiving negative feedback" and "implicit managerial beliefs" can lead to this situation. Van Dyne, Ang, & Botero (2003) have examined the concept of organizational silence under three headings: acquiescent, defensive, and prosocial. They state that acquiescent silence is exhibited with a sense of surrender, defensive silence is exhibited due to specific fears, and protective silence is exhibited due to cooperation with other individuals and sacrifice for them. Milliken, Morrison & Hewlin (2003) evaluate these fears under five headings.

Pioneering studies in the field of behavior emphasized that extra-role behavior should be exhibited for the organization to increase its functionality, while Bateman and Organ (1983)

used the concept of "citizenship" in the following years, thus paving the way for the emergence of organizational citizenship. Organizational citizenship behavior is defined by Organ (1988) as "voluntary behaviors that are not associated with a formal reward system and are displayed by the individual in order to fulfill and develop existing functions in the organization effectively." The subject has been examined by many researchers and expressed in different dimensions. However, the classification made by Organ is widely accepted. This classification includes the dimensions of altruism, courtesy, sportsmanship, conscientiousness, and civic virtue.

In the display of organizational citizenship behavior, it is seen that the behavioral patterns of individuals are addressed in four dimensions: promotive, prohibitive, affiliative, and challenging. Organizational citizenship behavior includes some negativities from the perspective of the organization, such as employees neglecting their responsibilities and helping other employees, training expenses being given to employees being less costly than receiving help, and employees' efforts to help being inadequate or leading to wrong results, indicating the existence of bad management in the organization. From the perspective of the individual, it can cause negativities such as indicating the existence of role ambiguities, damaging the effectiveness of performance evaluation processes, employees feeling more stressed and worn out, employees feeling that they are stealing from their private lives, and the emergence of classification as employees with high and low organizational citizenship behavior in the organization.

In studies examining the relationship between organizational silence behavior and organizational citizenship behavior in various sectors and countries, there are many research findings stating that there is a negative and significant relationship between the two concepts (Alev, 2022; Alioğulları, 2012; Kılıçlar & Harbalıoğlu, 2014; Korkmaz & Aydemir, 2015; Fatima, Salah-Ud-Din, Khan, Hassan & Hoti et al., 2015; Ürek, Bilgin Demir, & Uğurluoğlu, 2015; Khan, Kaleem & Ullah, 2016; Nafei, 2016; Turgut & Akbolat, 2017; Mirpoor, 2018; Bulunuz, 2019; Çetin, 2020; Alhas, 2024). Studies stating a positive and significant relationship between two concepts (Solak and Erok, 2018) or no significant relationship between two variables (Güdü, 2019) are pretty limited.

We conducted this research to investigate the potential relationship between the level of organizational silence and organizational citizenship behavior. The research was conducted with a sample group of 268 academic and administrative staff at Artvin Çoruh University. The 15-item organizational silence scale developed by Van Dyne, Ang & Botero (2003) and the 24-item organizational citizenship scale developed by Podsakoff, MacKenzie, Moorman & Fetter (1990) were used in the research. The SPSS 24 program was used in the research analysis process.

As a result of the research, it was seen that organizational silence levels did not differ according to gender, age, educational status, and academic or administrative staff member status. It was seen that organizational citizenship behavior did not show a significant difference as per the age variable but showed a significant difference as per the working period variable. The correlation analysis showed that organizational citizenship behavior has a negative relationship with acquiescent silence and defensive silence, while it has a positive relationship

with protective silence. The correlation analysis also showed no significant relationship between organizational silence and organizational citizenship behavior. The regression analysis also showed that defensive silence has a negative effect, protective silence has a positive effect, and acquiescent silence does not affect organizational citizenship behavior.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışma kapsamında katılımcılardan veri toplanmasında kullanılan araçlara ilişkin etik kurul onayı, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 01.11.2022 tarihli ve E-18457941-050.99-68857 sayılı kararlar verilmiştir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci Yazar
– Literatür	: Birinci Yazar
– Metodoloji	: İkinci Yazar
– Sonuç	: İkinci Yazar
Birinci yazar katkı oranı %50; İkinci yazar katkı oranı %50	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: Ethical approval for the tools used in the collection of data from participants within the scope of the study was granted by the Artvin Çoruh University Scientific Research and Publication Ethics Committee, with the decision dated 01/11/2022 and numbered E-18457941-050.99-68857.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First author
– Literature	: First author
– Methodology	: Second author
– Conclusion	: Second author
The contribution rate of the first author is 50%; the contribution rate of the second author is 50%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Acaray, A., & Akturan, A. (2015). The relationship between organizational citizenship behaviour and organizational silence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (207), 472-482. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.10.117>
- Akan, B. B., & Oran, F. Ç. (2017). Akademisyenlerin örgütsel sessizlik algıları: Konuya ilişkin bir uygulama. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 72-90.
- Alev, S. (2022). Okullarda örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik ilişkisinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 1-18. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2022..-606959>
- Algın, İ., & Başkan, G. A. (2015). Üniversitelerde örgütsel sessizliğin olası sonuçları. *Yükseköğretim Dergisi*, 5(2), 81-90.
- Alhas, F. (2024). Örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 10(1), 135-158. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2024.10.1.009>
- Alioğulları, Z.D. (2012). *Örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. (10.Baskı). Nobel Kitabevi.
- Bateman, T. S., & Organ, D. W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee "citizenship." *Academy of Management Journal*, 26(4), 587-595. <https://doi.org/10.2307/255908>

- Bolino M. C., Turnley W. H., & Niehoff B. P. (2004). The other side of the story: Reexamining prevailing assumptions about organizational citizenship behavior. *Human Resource Management Review*, 14(2), 229-246. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2004.05.004>
- Bozer, A. (2016). *Üniversite çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışı, iş tatmini ve iş performansının araştırılması*, [Yüksek lisans tezi]. Kırklareli Üniversitesi.
- Bulunuz, A. (2019). *Örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki: Bir alan araştırması*, [Yüksek lisans tezi]. Kırklareli Üniversitesi.
- Çakıcı, Y. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 117-134.
- Çankır, B. (2017). Akademisyenlerde tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(29), 193-210.
- Çavuşoğlu, S., & Köse, S. (2016). Örgüt kültürünün örgütsel sessizlik davranışına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 115-146. <https://doi.org/10.16953/deusbed.46003>
- Çetin, A. (2020). Spor çalışanlarında örgütsel sessizlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eurasian Research in Sport Science*, 5(1), 78-93.
- Fatima A., Salah-Ud-Din, S., Khan, S., Hassan, M., & Hoti H. A. K. (2015), *Journal of Economics, Business and Management*, 3(9), 846-850.
- Graham, J. W. (1991). An essay on organizational citizenship behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 4(4), 249-270. <https://doi.org/10.1007/BF01385031>
- Güdü, S. (2019). *Örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik davranışı arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- Harbalıoğlu, M., & Gültekin, B. İ. (2014). The Relationship between Organizational Silence and Organizational Citizenship Behavior: A Case Study at Kilis 7 Aralık University. *International Journal of Advances in Management and Economics*.3(2), 153-164.
- Khan, N.U., Kaleem M., & Ullah H. (2016). Relationship between organizational silence and citizenship behavior - mediating role of commitments: Evidence from Khyber Pakhtunkhwa Universities, *Pakistan Journal of Applied Economics*, Special Issue, 281-297.
- Kılıçlar, A., & Harbalıoğlu, M. (2014). Örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Antalya'daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 328-346.
- Kish-Gephart, J. J., Detert, J. R., Treviño, L. K., & Edmondson, A. C. (2009). Silenced by fear: The nature, sources, and consequences of fear at work. *Research in Organizational Behavior*, 29, 163-193. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2009.07.002>
- Korkmaz, O., & Aydemir, S. (2015). A research for the determination of the relationship between organizational conflict management and organizational alienation. *International Review of Management and Marketing*, 5(4), 230-241.
- Mantı, M. (2020). *Akademisyenlerde örgütsel stres ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki*, [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W., & Hewlin, P. F. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00387>
- Mirpoor, S.S. (2018). Prediction of organizational citizenship behavior based on the organizational silence of the employees of education, *Journal of Exploratory Studies in Law and Management*, 5(2), 40-46.
- Moorman, R. H., Niehoff, B. P., & Organ, D. W. (1993). Treating employees fairly and organizational citizenship behavior: Sorting the effects of job satisfaction, organizational commitment, and procedural justice. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 6(3), 209-225. <https://doi.org/10.1007/BF01419445>
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *The Academy of Management Review*, 25(4), 706-725. <https://doi.org/10.2307/259200>

- Nafei, W.A. (2016). Organizational silence: Its destroying role of organizational citizenship behavior. *International Business Research*, 9(5), 57-75.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behaviour: The good soldier syndrome*. Lenxington, MA: Lenxington Books.
- Pinder, C. C., & Harlos, K. P. (2001). Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. In G. R. Ferris (Ed.), *Research in personnel and human resources management*, 20, pp. (331-369) içinde. Elsevier Science/JAI Press. [https://doi.org/10.1016/S0742-7301\(01\)20007-3](https://doi.org/10.1016/S0742-7301(01)20007-3)
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Premeaux, S. F., & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the silence: The moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537-1562. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00390>
- Sadıç, E. (2019). *Sanal kaytarma ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Üniversite çalışanları üzerinde bir uygulama*, [Yüksek lisans tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Smith, C. A., Organ, D. W., & Near, J. P. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68(4), 653-663. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.68.4.653>
- Solak, S. G., & Erok, M. (2018). Örgütsel sessizlik sarmalında örgütsel vatandaşlık: Karaman ili örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3),1337-1356. doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.12.1058
- Taşçı, D., & Koç, U. (2007). Örgütsel vatandaşlık davranışı-örgütsel öğrenme değerleri ilişkisi: Akademisyenler üzerinde görgül bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2),373-382.
- Turan, E., Akyel, Y., & Tolukan, E. (2019). Akademisyenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-16. <https://doi.org/10.29299/kefad.2018.20.01.001>
- Turgut, M., & Akbolat, M. (2017). Örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel sessizlik ilişkisine yönelik sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(3), 357-384.
- Ürek, D., Bilgin Demir, İ., & Uğurluoğlu, Ö. (2015). Örgütsel sessizliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Bir eğitim ve araştırma hastanesi uygulaması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 122-141.
- Vakola, M., & Bouradas, D. (2005). Antecedents and consequences of organisational silence: An empirical investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441-458. <https://doi.org/10.1108/01425450510611997>
- Van Dyne, L., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00384>
- Van Dyne, L., Graham, J. W., & Dienesch, R. M. (1994). Organizational citizenship behavior: Construct redefinition, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 37(4), 765-802. <https://doi.org/10.2307/256600>
- Van Dyne, L., & LePine, J. A. (1998). Helping and voice extra-role behaviors: Evidence of construct and predictive validity. *Academy of Management Journal*, 41(1), 108-119. <https://doi.org/10.2307/256902>
- Williams, L. J., & Anderson, S. E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601-617. <https://doi.org/10.1177/014920639101700305>
- Yaman, E., & Ruçlar, K. (2014). Örgüt kültürünün yordayıcısı olarak üniversitelerde örgütsel sessizlik. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 36-50.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

Coğrafi İşaretli Geleneksel Yemeklerin Sürdürülebilir Mutfak Kültüründeki Yeri: Çorum İskilip Dolması Örneği

Nursena Adıyaman¹✉, Eda Güneş²

Öz

Çalışmanın amacı Çorum İskilip halkı için özel bir yere sahip yöresel bir yemek olan İskilip dolmasının tanıtılarak literatürde yer almasına ve bölgenin tanıtılmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca coğrafi işaretli yöresel yemeklerin geleneksel unsurlarının tespit edilerek sürdürülebilir mutfak kültüründe yerini ortaya koyarak gastronomi alanına katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Nitel araştırma deseni ile tasarlanan çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. 16 gönüllü katılımcı ile görüşülerek dolmanın genel özellikleri ile ilgili bilgi elde edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bilgiler içeriğine göre anlamlı gruplar hâline getirilerek içerik analizi yolu ile çözümlenmiştir. Bulgular tümdengelim ve tümevarım süreçleri izlenerek yorumlanmıştır. Yöresel özellikleriyle öne çıkan İskilip dolmasının hazırlanış aşamaları farklı yaşlardaki katılımcılar tarafından bilinmekte olup geleneksel pişirme tekniği yöre halkı tarafından bir ritüel olarak uygulanmaya devam etmektedir. Halkın geleneklerini koruması ve uzun yıllar sürdürmesi, yöresel lezzetlerin korunmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma ile yöresel yemeklerin nesilden nesile aktarılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması, geleneksel hazırlanışlarının devam ettirilmesi bölgenin mutfak kültürünün tanıtılması ve pazarlama çalışmaları açısından önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İskilip Dolması, Mutfak Kültürü, Sürdürülebilirlik, Yöresel Yemek, Çorum

JEL Kodları: S56, Z30, Z32

The Place of Traditional Dishes with Geographical Indication in Sustainable Culinary Culture: Çorum İskilip Dolma Example

Abstract

The study aims to introduce İskilip dolma, a local dish with a special place for the people of Çorum İskilip, and contribute to the literature and the region's promotion. In addition, it aims to contribute to the field of gastronomy by identifying the traditional elements of geographically indicated local dishes and revealing their place in sustainable culinary culture. In a study designed with qualitative research design, data were obtained with a semi-structured interview technique. Information about the general characteristics of Dolma was obtained by interviewing 16 volunteer participants. The information obtained from participants was grouped into meaningful groups according to their content analyzed through content analysis. The findings were interpreted by following deductive and inductive processes. The preparation stages of İskilip dolma, which stands out with its local features, are known by participants of different ages; the traditional cooking technique continues to be applied as a ritual by the local people. The preservation of local flavors by the people and the long-term preservation of their traditions. In this context, the study concluded that ensuring the sustainability of local dishes by transferring them from generation to generation and continuing their traditional preparations is important in promoting the region's culinary culture and marketing efforts.

Keywords: İskilip Dolması, Culinary Culture, Sustainability, Regional Dish, Çorum

JEL Codes: S56, Z30, Z32

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı, nursenaydnn1140@gmail.com, https://orcid.org/0009-0004-4952-0557

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, egunes@erbakan.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7422-9375

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, nursenaydnn1140@gmail.com

Giriş

İnsanlar için temel ihtiyaçlardan biri olan yeme-içme davranışı, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar sürekli olarak gelişme göstermiştir. Zaman içinde çeşitli keşifler yoluyla geliştirdikleri yemek pişirme teknikleri ve araçları ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda yemeklerin hazırlanışı, servisi, çeşitliliği de farklılık göstermiştir (Gökce, 2016: 1). Yemek, yalnızca fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan bir araç değil aynı zamanda ait olduğu bölgenin kimliğini ve kültürünü de simgeleyen bir olgudur (Gürhan, 2017: 1). Yemek ve mutfak kültürü toplumların yaşadığı coğrafya, iklim, doğal kaynaklar, dini inançlar, alışkanlıklar, diğer toplumlarla ilişkilerinden etkilenen ve toplum hakkında bilgi veren araçlardan biridir (Düzgün ve Durlu Özkaya, 2015: 42).

Kültürel değerlerin korunması ve nesiller arası aktarımın sağlanması için sürdürülebilirlik büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yöresel yemeklerin yapımında kullanılan geleneksel araç ve gereçlerin, tarifinin, pişirme tekniğinin, geleneksel sunum ve servis biçiminin korunması sürdürülebilirliği sağlanması açısından faydalı olabilmektedir (Aydoğdu ve Mızrak, 2017: 370). Bir bölgenin tanıtım çalışmalarında geleneksel mutfak kültürü ve yöresel yemeklerin turizmde kullanılması, kalkınma ve pazarlama çalışmaları için önemli bir rol oynamaktadır (Mızrak vd., 2017: 1000; Aydın, 2024: 2513).

Coğrafi konumu itibarıyla Asya ve Avrupa arasında köprü görevi gören Anadolu, yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve birçok toplumla ilişki kurarak hızlı bir gelişim göstermiştir (Düzgün ve Durlu Özkaya, 2015: 42). Anadolu'da hâkimiyet süren Türk toplumu ise önemli bir tarihe ve zengin bir kültüre sahip bir toplumdur. Kültürel çeşitliliği, birçok medeniyetle yaşadığı etkileşimi, coğrafi konumu, doğal kaynakları, ürün çeşitliliği de mutfak kültürünü etkilemiştir (Göde vd., 2021: 217). Türk mutfağının sahip olduğu çeşitli pişirme teknikleri, mutfakta kullanılan araç gereçleri, yemek sunumu ve servisi, yemeklerde kullanılan yöresel ürünleri, yemek yeme adetleri, etnik mutfak yapısı Türk mutfağını diğer mutfaklardan ayırmaktadır (Talas, 2005: 275; Ardıç Yetiş, 2015: 13).

Hitit uygarlığına merkez olan Çorum ili, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Hattuşa Antik Kenti'ne ev sahipliği yapmaktadır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 1986; Şahin, 2019: 1690). Orta Karadeniz Bölgesinin iç kısmında yer alan Çorum, Karadeniz Bölgesinden İç Anadolu Bölgesine geçiş sağlayan coğrafi konumu, maden kaynakları, tarımsal ürün çeşitliliği, kültürel tarihi ve zengin mutfak kültürü ile öne çıkan önemli şehirlerden biridir. Fakat Türkiye ve dünya turizm pazarında kayda değer bir yerini görmek mümkün değildir. Genel olarak leblebisi ile tanınan Çorum'un mutfak kültürü ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır (Yıldız, 2019: 148; Aykaç ve Tekeli, 2021: 1876).

Nitel araştırma desenlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yapılan bu çalışmada, Çorum'un İskilip ilçesinin yöresel yemeklerinden biri olan İskilip dolmasının tanıtılması ve literatürde yer alması amaçlanmaktadır. Ayrıca coğrafi işaretli geleneksel yemeklerin sürdürülebilir mutfak kültüründe yerini ortaya koyarak unutulmamasına, bölge turizmine ve gastronomi alanına katkı sağlamak alt amaçlar arasında yer almaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Çorum ve İskilip Mutfak Kültürü

Çorum ili, konumu itibarıyla Orta Karadeniz ve İç Anadolu ikliminin etkisi altındadır ve verimli toprakları, ürün çeşitliliği, önemli kültürel mirası ile ön plana çıkmaktadır (Alkan vd., 2016: 132; Şahin, 2019: 1690). Doğal, tarihi ve kültürel güzellikleri bir araya getiren Çorum ili, bölgeye ait pişirme tekniklerine ve zengin bir mutfak kültürüne sahiptir (Günay, 2007: 90). Geçmiş dönemlerde halk arasında mutfağa “aşevi” veya “aşocağı” denilmektedir ve geleneksel mutfak uygulamaları halk tarafından devam ettirilmektedir. Yüze yakın yemek çeşidi bulunan Çorum’un ilçe ve köylerinde yemeklerin yapılışında, servisinde, kullanılan malzemelerde farklılıklar vardır. Fakat genel olarak aş, lapa, çörek, söbelek dolması, kömbe, oğmaç, hingal, borhani, helise, çullama, madımak, İskilip dolması, kuru mantı, keşkek, kara çuval helvası, hedik, teltel, malak, hasıda, mayalı ve has baklava gibi birçok hamur işleri, tahıl, sebze ve et yemekleri Çorum mutfağının yöresel yemeklerindendir (Ortakçı, 2023: 1878; Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024; Sularoğlu, 2024: 31). Özel gün ve bayramlarda ise çeşitli ritüeller Çorum halkı tarafından geçmişten bugüne kadar uygulanmaya devam etmektedir. “Geçiş Dönemi Ritüelleri” olarak adlandırılan doğum, evlilik ve ölüme kadar olan doğum, dış çıkarma, sünnet, düğün, ölüm gibi süreçleri kapsayan özel günlerde birçok ritüel yapılmaktadır. Özellikle düğünlerde “Çorum beşlisi” olarak öne çıkan düğün çorbası, yahni, pilav, su böreği ve baklava geleneksel olarak yapılmaya devam etmektedir (Yıldız, 2019:12; Önçel ve Boz, 2023: 1048).

Çorum ilinin ilçesi olan İskilip Anadolu’nun en eski yerleşim yerlerinden biridir ve İskilip mutfağının kökeni Orta Asya bozkır mutfak kültürüne dayanmaktadır. Ürün çeşitliliği, yemek yapımında kullanılan araç ve gereçleri, geleneksel pişirme yöntemleri, servis usulleri ile ön plana çıkan zengin mutfaklardan biridir (Karadeniz ve Çorumlu, 2012: 62; Arvas, 2019: 233).

Türk Patent ve Marka Kurumu verilerine göre ilk olarak 2001 yılında Çorum Leblebisin coğrafi işaret tescili alması ile Çorum coğrafi işaretleme ile tanışmıştır ve Çorum’a ait coğrafi işaret tescili almış 22 ürün bulunmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024). Bu çalışmada ise 14 ilçesi bulunan (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024) Çorum ilinin İskilip ilçesinin coğrafi işaretli yöresel bir ürünü olan İskilip dolması ile ilgili bölge halkı ile çalışma yapmak amaçlanmaktadır.

1.2. Coğrafi İşaret Kavramı

Coğrafi işaret, bir ürünün kalitesini, geleneksel ve yerel niteliklerini korunmasını sağlayan ve ürünün karakteristik özellikleri ile ait olduğu bölgeyle ilişkisini gösteren kalite işaretini ifade etmektedir. Coğrafi işaretler “menşe adı” ve “mahreç işareti” olarak ikiye ayrılmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024: 1). Menşe adı, bir ürünün tüm özelliklerinin coğrafi sınırları belirlenmiş bir ülke, bölge veya yöreden kaynaklandığını ve üretim süreçlerinin bu sınırlar içinde yapıldığını göstermektedir. Mahreç işareti ise menşe adında olduğu gibi bir ürünün tüm özelliklerinin coğrafi sınırları belirlenmiş bir ülke, bölge veya yöre ile özdeşleşmesi ve üretim süreçlerinden en az birinin bu sınırlar içerisinde yapılmasını göstermektedir. İkisinin arasındaki temel fark ise menşe adının verildiği ürünler sadece ait oldukları yörede üretilirken, mahreç işareti ile tescillenen ürünler başka yörelerde de

üretilebilmektedir (Gökovalı, 2007: 144). Coğrafi işaretler, ürünü, tüketiciyi ve üretici koruyarak ülke ekonomisine ve yerel ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Geleneksel ürünlerin tanınmışlığını artırır, üretici destekler ve özellikle kırsal turizmin gelişmesinin önünü açmaktadır (Şahin ve Meral, 2012: 89; Çalışkan ve Koç, 2013: 197; Şahin, 2013: 24).

1.3. İskilip Dolması

İskilip dolması, 19 Nisan 2010 tarihinde mahreç işareti ile tescillenmiş Çorum'un İskilip ilçesine ait coğrafi işaretli bir üründür (Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024: 1). Tarihi çok eskilere dayanan İskilip dolması, İskilip dışındaki ilçelerde çok bilinmemektedir. Bölge halkı tarafından düğün, sünnet, ölüm gibi özel günlerde geleneksel yöntemiyle pişirilen ve servis edilen bir tören olarak ön plana çıkmaktadır (Arvas, 2019: 234). Büyükbaş hayvan eti ve akçeltik pirinci kullanılarak pişirilen İskilip dolması, genellikle çorba, sirke salatası, ayran ve helva ile servis edilmektedir. Pişirme süreci ve servis usullerinde gerçekleştirilen ritüeller günümüzde halen devam etmektedir. İskilip dolması, usta dolmacılar tarafından hazırlanan, kendine özgü ritüelleri olan özel bir yemektir. Günlük hayatta tüketilmeyen, ustalık isteyen, maliyetli ve zahmetli olan bu yemek özel kazanlarda, kazanların ağzı hamurla kaplanarak ağır ateşte yaklaşık 12-13 saat pişirilmektedir (Türkmen, 2023: 737-738). Yapımında "Ca" adı verilen bez torbalar kullanılması ve servisinin "Lenger" isimli bakır kaplarda yapılması İskilip dolmasının gelenekselleştirmektedir (Sularoğlu, 2024: 28).

2. Yöntem

Bu çalışmada Çorum mutfağına özgü coğrafi işaretli bir ürün olan İskilip dolmasının literatürde yer almasına katkı sağlayarak ve geleneksel unsurlarını tespit ederek sürdürülebilir mutfak kültüründeki yerini ortaya koymak ayrıca bölge tanıtımına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma; hipotezler yerine araştırma soruları kullanılarak insanlar, kurumlar ve olayların doğal çevresinde incelenmesini amaçlamaktadır (Baltacı, 2019: 269). Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin sebebi durum ve olayların incelenmesi, neden-sonuç ilişkisinin ortaya konulmasına imkân sağlamasıdır (Alkalay, 2020: 36). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Sözlü olarak bilgi aktarımının sağlandığı görüşme tekniği, katılımcıların duygu ve düşüncelerini anlama olanağı sunmaktadır (Gün vd., 2014: 5). Yarı yapılandırılmış görüşme ise görüşme tekniğine kıyasla daha esnek olup konuyla ilgili önceden hazırlanan soruların görüşme esnasında sırası, soruluş biçimi, soru eklenmesi veya çıkarılması gibi değişiklikler yapılabilmesine ve derinlemesine bilgi elde edilmesine olanak sağlaması (Kıroğlu vd., 2010: 28; Süren, 2022: 461) nedeniyle yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Açık uçlu ve kapalı uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu Süren'den (2022) uyarlanan form iki kısımdan oluşmaktadır; demografik bilgilerin (yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi ve meslek) yanında İskilip dolması hakkında bilgi elde etmeye yönelik 11 adet soru (tarihi, yapımında kullanılan teknik, malzemeler ve araç gereçler, hangi özel günlerde yapıldığı, servis ve sunum özellikleri, İskilip dışından gelen misafirlerin ilgisini çeken özellikleri) bulunmaktadır. Elde edilen bulgular katılımcıların verdikleri cevaplar ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmanın örnekleme amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir ve çalışmanın örneklemini Çorum ili İskilip ilçesinde ikamet eden 25-56 yaş aralığında, 9 kadın ve 7 erkekten oluşan toplam 16 gönüllü birey oluşturmaktadır (Tablo 1.) Katılımcıların İskilip dolmasını bilmeleri, yemeği yapma deneyimi olmaları veya geleneksel özelliklerini bilmeleri kriter olarak belirlenmiştir. Bu yöntemde örneklemin evreni temsil etmesinden çok araştırma konusu ile ilgili olup olmadıklarına bakılmaktadır. Katılımcı sayısı arttıkça tekrar eden veriler ortaya çıkması sebebiyle ve çalışmanın amaçları doğrultusunda yeterli bilgi elde edildiğinde ilave görüşmelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır (Nartgün, 2008: 50; Süren, 2022: 462).

Katılımcılara 2025 yılında gönüllülük ilkesi ile yüz yüze ve telefon aracılığı ile ulaşılmış; araştırmacı tarafından elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuna kaydedilmiştir. Sorulara verilen cevaplar, cevapların içeriğine göre anlamlı gruplar hâline getirilerek içerik analizi yolu ile çözümlenmiştir. İçerik analizi; elde edilen veriler kategorileri ayrılarak, kategorileri açıklayabilecek ilişkilere ulaşmayı amaçlamaktadır (Yenilmez ve Avcu, 2009: 40). Birbirini tamamlar nitelikte olması sebebi ile tümdengelim ve tümevarım süreçleri izlenerek bulgular yorumlanmıştır. Tümdengelim, genel bilgilerden hareketle özel durumları açıklamak olanağı sunarken; tümevarım, özel bilgilerden genel bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır (Arıkan, 2013: 17-18).

Çalışma kapsamında kullanılan yöntemler ve veri toplama araçları için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 24.01.2025 tarihli ve 2025/41 numaralı etik kurul onayı alınmıştır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu onayı alınmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı Numarası	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Seviyesi	Meslek
K1	33	Kadın	Ön lisans	Acil Tıp Teknisyeni
K2	40	Kadın	Lise	Esnaf
K3	25	Kadın	Lisans	Psikolog
K4	28	Kadın	Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
K5	39	Kadın	Lise	Ev Hanımı
K6	32	Kadın	Lisans	Diyetisyen
K7	27	Kadın	Lisans	Peyzaj Mimarı
K8	26	Kadın	Lisans	Operatör
K9	48	Kadın	İlkokul	Aşçı
K10	30	Erkek	Lisans	Döküm Ustası
K11	52	Erkek	Lisans	Aşçı
K12	48	Erkek	Ortaokul	Aşçı
K13	50	Erkek	Lisans	Memur
K14	43	Erkek	Yüksek Lisans	Komiser
K15	34	Erkek	Lise	Aşçı
K16	56	Erkek	İlkokul	Esnaf

Katılımcıların farklı mesleklere sahip olmasına dikkat edilmiştir ve aşçı olan katılımcılar diğer mesleklere göre çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim seviyesi en az ilkokul en fazla yüksek lisanstan oluşmaktadır.

3. Bulgular

Coğrafi işaret kavramının katılımcılar tarafından bilinirliğinin ve İskilip'te yapılan coğrafi işaret tanıtım faaliyetlerinin öğrenilmesi amacıyla; katılımcılara araştırma soruları kapsamında “Coğrafi işaret kavramını daha önce duydunuz mu? Evet ise nereden duydunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan yalnızca dördü (K1, K3, K8, K16) “Hayır” cevabını vermiştir. “Evet” cevabını veren katılımcıların coğrafi işaret kavramını nereden duyduklarına ilişkin ifadelerine ise aşağıda yer verilmiştir.

Coğrafi işaret kavramını daha önce bir yerde okumuştum. Halk Edebiyatı dersinde izlediğim bir video veya okuduğum bir kaynaktan diye hatırlıyorum. Coğrafi işaret, belirli bir yerle özdeşleşmiş, o bölgeye özgü ürünlerin tanıtılması ve korunması amacıyla kullanılan bir işarettir. İskilip dolması da bir coğrafi işarettir (K4).

Coğrafi işaret kavramını daha önce duydum. İskilip Belediyesinin yöreye özgü yemek ve el sanatlarına coğrafi işaret almak için çalışmaları vardı. Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı için OKA Orta Karadeniz Kalkınma Ajansının Çorum Amasya Samsun ve Tokat İllerine ait ürünler için yaptığı ürün kataloğu çalışmasında İskilip turşusunu ben tanıttım görselde benim turşularım kullanıldı. Tarım ve Orman Bakanlığının coğrafi işaretli ürünler çalışmasına da katıldım (K2).

“Sosyal medya ve belediyenin yaptığı çalışmalardan duydum” (K5, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15). “Üniversitede bir derste duydum” (K6, K7).

Bölgede yaşayanların tüketim sıklığını öğrenme amacıyla; katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolmasını daha önce tattınız mı? Evet ise ne sıklıkla tüketiyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan yalnızca biri (K7) “Hayır” cevabını vermiştir. “Evet” cevabını veren katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda Tablo 2. oluşturulmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların İskilip Dolması Tüketim Sıklığı

Katılımcı Numarası	Haftada 1-2 Defa	Ayda 1-2 Defa	Yılda 1-2 Defa	Sadece Özel Günlerde
K1		✓		
K2	✓			
K3				✓
K4		✓		
K5	✓			
K6			✓	
K8		✓		
K9	✓			
K10			✓	
K11				✓
K12				✓
K13		✓		
K14			✓	
K15	✓			
K16	✓			

Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda İskilip dolmasının emek ve zaman isteyen maliyetli bir yemek olması sebebiyle bölgede yaşayanların tüketim sıklığı birbirinden farklıdır (katılımcılardan %31,25'i haftada 1-2 defa tüketirken %25'i ayda 1-2 defa tüketmektedir). Haftada 1-2 defa tüketenler olduğu gibi yılda 1-2 defa veya sadece özel günlerden tüketenler bulunmaktadır.

İskilip dolmasının geleneksel özelliklerini öğrenmek amacıyla katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolmasının tarihi hangi dönemlere dayanır?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların İskilip dolmasının tarihine ilişkin verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

“600 yıllık bir geçmişi olduğunu, eski dönemlerde savaşa giden askerlere tok tuttuğu gerekçesiyle yedirildiğini ayrıca en eski düdüklü tencere mantığında pişirme usulüne sahip olduğunu biliyorum” (K1, K2, K3, K5, K6, K8, K9, K11, K12, K14, K15, K16). *“Tarihsel olarak, İskilip dolmasının kökenleri, Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanır. Ancak, kesin bir tarih vermek zordur çünkü bu tür geleneksel yemekler zaman içinde bölgesel değişimlerle evrilmiş ve gelişmiştir”* (K4, K7, K10, K13).

Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda geçmişi Osmanlı dönemine dayanan ve doyurucu özelliğinden dolayı askerler sefere çıkmadan önce orduya ikram edilen yemeğin günümüze kadar ulaşmasında bölge halkının ve tanıtım faaliyetlerinin önemi büyüktür.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolması yapımında kullanılan malzemeler nelerdir? Özellikle dikkat edilmesi gereken bir malzeme var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların İskilip dolması yapımında kullanılan malzemelere ilişkin verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

İskilip dolması Akçeltik pirincinden yapılması gerekmektedir. Bu pirincin normal pirinçten farkı daha nelerin küçük olmasına rağmen iki ölçü su götürmesi piştikten sonra iki katı büyümesi lezzetini de buradan almaktadır. İç pilav yapımında tereyağı zeytin yağı soğan tuz kullanılmaktadır. Dolma yapımında dana veya keçi eti kullanılmaktadır. Helva için un tereyağı şeker ve süt kullanılır. Sunumda kullanılan çorba için arpa şehriye salça yağ tuz et suyu kullanılır. Sirke salatası için yoğurt su sarımsak salatalık ve İskilip sıra üzüm sirkesi tuz kullanılır (K1, K2, K3, K4, K14).

“Tereyağı, zeytinyağı, soğan, pirinç, karabiber, kaya tuzu. Özellikle pirince dikkat edilmesi gerekir. Kırık pirinç olmamalı ve akçeltik veya sarı kılçık dediğimiz pirinçten kullanılmalıdır” (K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16).

Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda İskilip dolması yapımında kullanılan malzemelerin birçoğu kolay ulaşabilen malzemelerdendir. Et ise geçmişten günümüze Türk toplumunda önemli bir yere sahip besinlerden biridir. Türk toplumunda besin ihtiyacını karşılamak için geleneksel olarak küçükbaş hayvan eti ve büyük baş hayvan eti tüketilmektedir (Öztürk, 2019: 30). İskilip yakınlarında pirinç üretimi Osmancık bölgesinde yapılmasına rağmen Akçeltik pirincinin üretimi İskilip çevresinde yapılmakta ve çevre ilçeler bilmemektedir (Arvas, 2024).

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolması yapımında hangi araç ve gereçler kullanılır?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların İskilip dolması yapımında kullanılan araç gereçlere ilişkin verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

“Cağ denilen bez torba, dolma kazanı ve uzun süre pişmesinde rol oynayan meşe odunu kullanılır” (K1, K6, K7, K8). *“Kapaklı bakır kazan, cağ denilen bez torba, sacayağı, sini, pirinçleri ılık suyla tuzlayıp yıkamak için bamba denilen bakır küçük kazanlar kullanılır”* (K2, K10, K11, K12, K15).

Büyük kazan, sacayağı denilen 3 ayaklı demir, çağ adı verilen bez torba, yakacak olarak meşe veya meyve ağacı odunu ve tepsi kalaylı bakır kapları olması gerekiyor. Un ve su ile yoğrulmuş çok katı bir hamur elde edilerek bakır kazanın kapağı etrafına sıvanır. Böylece uzun süren pişme esnasında ıskilip dolmasının iyice ve demlenerek pişmesi sağlanacaktır. Lenger de servis edilir (K3, K4, K5, K9, K13, K14, K16).

Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda ıskilip dolmasında büyük kazanlar kullanılarak düdüklü mantığı ile yemeğin pişirilmesi sağlanmaktadır. Geleneksel olarak kullanılan araç gereçler de günümüze kadar değişiklik yaşanmaması ise sürdürülebilirliğin sağlanmasında büyük ölçüde önemli olmaktadır. Hem yemeğin hem araç gereçlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması da bölgeye özgü ritüellerin geleneksel olarak devam etmesine olanak sağlamaktadır.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “Hangi özel günlerde veya etkinliklerde tüketirsiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ıskilip dolmasının hangi özel günlerde veya etkinliklerde tüketildiğine ilişkin verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

“Düğün, nişan, bayram, mevlüt, davetler, arefe günü sabahı gibi tüm özel günlerimizde yapılır” (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16).

Bunlara ek olarak K4 ve K10 numaralı katılımcılar *“asker geceleri ve hatta bebeklerin beşik düğününde bile tüketilmektedir”* ifadelerini kullanmışlardır.

Kültürün temel yapı taşlarından olan gelenek ve görenekler Türklerde geçmişten günümüze sürdürülmektedir (Fidan ve Özcan, 2019: 66). Geleneklerin bir ritüel olarak uygulandığı özel gün ve etkinlikler insanları bir araya getirerek sosyal ilişkileri güçlendirmektedir.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “ıskilip dolması sadece yöreye ait bir yemek midir, yoksa başka bölgelerde de yapılır mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

“ıskilip dolması sadece ıskilip bölgemize ait meşhur yemeğimizdir. ıskilip dolması yapılabilmesi için gerekli bilgi ve beceri gerektirdiği için başka bölgelerde yapılamaz” (K1, K2, K3, K4, K5, K9, K12, K15). *“ıskilip dolması ıskilip yöresine aittir ilçe dışında yapılanlar bile aynı lezzeti sunmamaktadır”* (K6, K7, K8, K10, K11, K13, K14, K16).

Katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda ıskilip dolmasının çevre ilçelerde bilinmemesinde dolmanın ustalık isteyen bir yemek olmasının etkisi olabilmektedir. ıskilip’te usta çırak ilişkisi ile günümüze kadar yapım aşamalarında değişiklik yaşanmadan gelen dolmanın tekniğinin bölgeye özgü kalmasına neden olmuştur.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “ıskilip dolmasının servisi nasıldır, hangi ürünlerle servis edilir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ıskilip dolmasının servisine ilişkin verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

ıskilip dolması lenger dediğimiz tepsiye benzer kapaklı bakır kaplarda sunum yapılmaktadır. Servis sırasında sirke salatası dediğimiz sirke, tuz, seker, ayran birleşimiyle yapılan midedeki şişliği alan içeceklerle sunulur öncesinde dolmanın altındaki etin suyu ile pişmiş şehriye çorbası ikram edilir sonrasında ise un helvası yenir (K1, K4, K6, K7, K8, K10, K12).

ıskilip dolması sabah namazından sonra kazanların açılmasıyla misafirlere ikram edilmeye başlanır. Önce et suyundan yapılan şehriye çorbası karabiberli olarak ıskilip ekmeğiyle ikram edilir. Çorbalar yenildikten sonra masadan çorba kaseleri toplanır daha sonra sirke salataları ve ayran masaya üçer

adet eşit olarak servis yapılır daha sonra lenger adı verilen kapaklı bakır kaplarda İskilip dolması masaya servis yapılır. Yaklaşık 10-12 kişilik bir masaya bir lenger ikram edilir. Lengerdeki dolma biterse lenger ters çevrilip para konular dolmayı yapan ustaya lenger kapalı olarak gider. Dolma ustası lengere tekrar dolma koyarak servise gönderir. Bu adete lenger sıyırma denilir. Dolma yenildikten sonra son olarak misafirlere sütten yapılmış un helvası ikram edilir sonra dua edilip kalkılır (K2, K3, K5, K9, K11, K13, K14, K15, K16).

Servis ve sunumunda kullanılan yan ürünler dolmanın lezzetinin önüne geçmeyecek ve sindirimini kolaylaştıracak ürünler olması ile dikkat çekmektedir. Eski çağlardan beri birçok farklı alanda kullanılan bakır, mutfak eşyaları yapımında sıkça kullanılmaktadır. Lenger ise yemek servisinde kullanılan ve genel olarak pilav servis edilen yayvan bakır bir kaptır (Yavuz vd., 2019: 162)

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolması günümüzde modernleşti mi, yoksa geleneksel yöntemi hala aynı mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

İskilip dolması pişirilme yöntemi hala aynı büyük dolma kazanlarında Çağ denilen torbalarda pişirilir ki bu pişirilme yöntemi İskilip dolmasını dolma yapandır. Gelenekselliğini yitirmeden günümüze kadar gelmiştir. Lakin lenger dediğimiz bakır kapları normalde tek başına sofralarda servis edilirdi. Şu an ise daha hijyen olmasından kaynaklı tek kişilik Lengerlerde servis ediliyor. Daha olumlu bir modernleşme (K1, K9).

“İskilip dolması hala geleneksel yöntemlerle servis edilip anılmaktadır” (K2, K4, K5, K6, K7, K8, K12, K15). *“Maalesef modernleşti kalitesi ve tadı değişti İskilip ilçesinin düğünlerini salonlarda yapmasıyla eski tat kalmadı lengerler küçüldü malzemeler kalitesiz kullanılmaya başlandı”* (K3). *“Modernleştiği anda çamura benzer yani modernleştiremezler. Odun ateşinde pişmesi gerekiyor tüpte yapılırsa etli pilav yemiş olursun dolma yememiş olursun”* (K11, K16). *“Modernleşme denilemez aksine endüstriyel hale getirildi ve ucuz malzeme kullanıldığı için kalitesi bozuldu. Kaliteyi bozmadan geleneksel yöntemlerle pişirilen işletmeler ve. Ayrıca evlerde aslına uygun yapılmaktadır”* (K13, K14).

Özellikle beraber yenilen yemekler ve sofrada adetleri toplumun kimliğini yansıtmakla beraber nesiller arası etkileşimi arttıran önemli kültürel değerlerdir (Gürhan, 2017: 564). Bu nedenle Gelenekselliğin korunması ise yalnızca yemeği değil toplumu etkilemektedir. Geleneksel yapımının devam ettiğini düşünen katılımcıların yanı sıra günümüz şartlarına uyum sağladığı gerekçesiyle modernleştiğini düşünün katılımcılar vardır. Günümüz şartlarına uyum sebebiyle yaşanan küçük değişiklikler İskilip dolmasına zarar vermeyecek değişikliklerle sınırlı kalmıştır.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolması yapılırken herhangi bir özel teknik veya gelenek var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

“Özel teknik en önemlisi tabi ki dünyanın en uzun sürede buharda pişen yemeği. Çağ denilen torbalara pirinci doldurup buharda pişiriyoruz. Hamurdan kazanın ağzını kapatıp düdüklü tencere gibi yapıyor olmamız da önemli bir teknik” (K1, K3).

Çağlara konulan iç pilav 12-13 saat meşe odunuyla yavaş yavaş etin buharında pişmektedir. Dolma kazanlarının ağzı hamurla kapatılıp sadece bir yerinde delik bırakılmakta buradan buhar çıkmaktadır. Dolma yapımında kullanılan pirinç Akçeltik olmadığı zaman bu uzun süre pişme neticesinde lapa hamur şeklinde olabilmektedir bu da dolmanın özelliğini bozmaktadır. İskilip dolması mutlaka Akçeltik’ten yapılmalıdır (K2, K9, K12, K13).

“Dolma yapılırken bakır kazan ve odun ateşi olması ateşin sürekli olarak aynı seviyede yanması ile uzun saatler sonunda elde edilir” (K6, K10). “Teknik olarak bakır kazan hava almaması için hamur ile sıvazlanır ve küçük bir delik açılır bir nevi düdüklü etkisi oluşturulur” (K5, K11). “İskilip dolması yapılırken herhangi bir özel teknik değil birçok tekniği vardır ve her isteyen bu yemeği hazırlayamaz. En az 2 yıl bu işte ustalaşmış işin ehli kişiler yapabilir. Uzun pişen bir yemek olduğu için oldukça zor bir süreçten geçer” (K4, K7, K14, K15). “Herkesin bilmediği şekilde pirinç pilavı soğanla kavrulur bir tencere de değil de bir bez torbanın içinde altında bulunan etin buharıyla pişirilir. Tadını güzelleştirende onu farklı kılanda budur” (K8, K16).

Bez torbalar kullanılarak buharda pişirilen pirinçler ile İskilip dolmasını geleneksel pilavdan ayırmaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre ustalık ve pişirme tekniği dolma yapımı için çok önemlidir. Pişirme tekniğinin bilinmemesi veya hata yapılması dolmanın lezzetini bozabilmektedir.

Katılımcılara araştırma soruları kapsamında “İskilip dolması hakkında genellikle İskilip dışından gelen misafirlerin ilgisini çeken özellikler nelerdir?” sorusu yöneltmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

Etinin lezzeti, lokum gibi yumuşak olması, pirincin o kadar süre içinde tane tane olması, uzun sürede pişmesi ve torbaya dolduruyor olmamız da dikkat çekiyor tabi” (K1, K2, K6 K7, K11). “Kazanda uzun pişmesi ve dolmanın rengi. Genelde dolma deyince, biber dolması gibi bir şey zannediyorlar. Pilav gibi zannediyorlar. Ama etin buharında piştiği için tadını baya beğeniyorlar. Etin farklı gözükmesi, lengerde servis edilmesi, geleneksel pişirilmesi ve gözükmesi de ilgilerini çekiyor (K3, K4, K5, K9, K10, K12, K16).

İskilip dolması denildiğinde herkesin aklına yaprak sarması gelmektedir. Sarma bekleyen insanlar karşılarında pilav üstü et görünce biraz şaşırılmaktadır. Bunu biraz hafife alsalar da yemeği tattıktan sonra bu lezzetin basit bir yemek olmadığının işte o zaman farkına varıyorlar. Yemeği yiyen bir kez daha yemek istiyor. Çünkü eşi benzeri olmayan saatlerde odun ateşinde pişen lezzetli bir yemekten bahsediyoruz (K8, K14, K15).

“Dışarıdan gelenler çok duyulduğu için merak içinde yiyorlar. Yemeden anlaşılması ve yorum yapılması mümkün olmaz. Lezzeti öne çıkıyor. Vedat Milor İskilip dolması programını çekerken bize murat 124 araba ile Mercedes arasındaki fark gibi diyerek yemeklerle kıyaslamıştı” (K13).

Katılımcı görüşlerine göre İskilip dolması İskilip dışından gelen misafirlerin yapılışı, sunumu ve lezzetiyle ilgisini çekmektedir. İskilip dolmasını ilk defa yiyenler ve İskilip dışından gelen misafirler, İskilip dolmasını yaprak sarması veya biber dolması gibi doldurularak yapılan bir yemek olarak düşünmektedir. Fakat pilav üzerinde et olarak servis edilen İskilip dolması ile karşılaştıklarında şaşırılmaktadırlar

Sonuç ve Tartışma

Mutfak kültürü ve yöresel yemekler ait olduğu toplumun kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Bu nedenle bir toplumun veya bölgenin kültürüne araştırma çalışmalarında mutfak kültürü ve yöresel yemeklerinin de incelenmesi gerekmektedir (Sormaz ve Kaya, 2019: 306). Nesiller arası etkileşim ile kuşaklar arasında kültürel aktarım sağlanarak yöresel yemekler geleceğe aktarılmaktadır (Özdemir, 2019: 128). Bu bağlamda, kültürel farklılığı yansıtmaları için seçilen çalışma grubunun %68,75’i genç ve %31,25’i orta yaşlı katılımcıdan oluşmaktadır.

Gastronomi turizmi ise yiyecek ve içecek deneyimleri vasıtasıyla turistlere bir bölgenin kültürünü keşfetme imkânı sunar ve mutfak kültürünün tanıtımına katkı sağlayan bir turizm şeklidir (Özdemir ve Dülger Altınar, 2019: 3). Gastronomi turizmine katkı sağlayan, ürün ve bölge tanıtımında rolü olan coğrafi işaret kavramı ise Türkiye’de gelişmeye devam etmesine (Kan ve Gülçubuk, 2008: 64) rağmen çalışmanın bulgularına göre kavramın katılımcıların büyük bir kısmı tarafından bilinmesi (%75) ve bir katılımcının coğrafi işaret çalışmalarına katılması coğrafi işaret çalışmalarının hızlı gelişim gösterdiğini desteklemektedir.

Yapılan çalışmanın bulgularına göre 600 yıllık bir geçmişe sahip İskilip dolmasının tarihi Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Doyurucu özelliğinden dolayı askerler sefere çıkmadan önce orduya ikram edilen bir yemektir. Evlerde pişirilmeyen ve tecrübeli ustalar tarafından pişirilen İskilip dolmasının yapılışı zor ve maliyet gerektirmektedir (Arvas, 2019: 238).

Dolma Çorum’un diğer ilçelerinde çok fazla bilinmemekte ve yapılmamaktadır. İskilip’te ise dini bayramlar, nişan, düğün, mevlüt, asker gecesi gibi tüm özel gün ve etkinliklerde bir ritüel olarak yapılmaktadır.

Genel olarak katılımcıların İskilip dolması yapımında anlattıkları bilgilere dayanarak; soğan, pirinç, tereyağı, zeytinyağı, dana veya keçi eti, tuz, karabiber ve su kullanılmaktadır. Malzemeler arasında dikkat edilmesi gereken en önemli malzeme ise katılımcılar tarafından pirinç olarak belirtilmektedir. Normal pirince göre daha küçük taneli olan Akçeltik pirinci veya sarı kılçık denilen pirinç kullanılması gerekmektedir. Kırık pirinç kullanılmamaktadır. Pişirilme aşamasından önce pirinçlerin bamba adı verilen bakır küçük kazanlarda yıkama işlemi yapılmaktadır. Büyük kazan, sacayağı, pirinçlerin piştiği cağ denilen bez torba kullanılarak dolma pişirilmektedir. Odun ateşinde uzun süre pişen İskilip dolması için yakacak olarak ise meşe odunu kullanılmaktadır. Pişirilme sırasında düdüklü tencere görevi görmesi için kazanın ağzı un ve su karışımından elde edilen hamurla kapatılmaktadır. Lenger adı verilen kapaklı bir bakır kap ile sunum yapılmaktadır. Servis ilk olarak dolmanın altındaki et suyu ile yapılan arpa şehriye çorbası ile başlamaktadır. Daha sonra sindirimi kolaylaştırması için sirke salatası ve ayran ile lengerde İskilip dolması servis edilmektedir. 10-12 kişiden oluşan masalara birer adet İskilip dolması servisi yapılmaktadır. Dolmalar bittikten sonra ise son olarak un helvası servis edilmektedir. Ayrıca bölgeye özgü lenger sıyrma geleneği ise biten dolmanın ardından lenger ters çevrilerek para koyulur ve dolmayı yapan ustaya götürülür. Daha sonra dolma ustası lengere tekrar dolma koyarak servis yapılmaktadır. Tüm bu yapım ve tarif içeriği yöresel ürünlerimizin zenginliğini gösterdiği gibi; bölgesel, yöresel farklılıklarında unutulmamasını kayıt altına alınmasını desteklemektedir (Şengül ve Genç, 2016: 80).

Çalışmada İskilip dolmasının günümüzde modernleşme yaşayıp yaşamaması ile ilgili katılımcılar arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Popüler kültürün Türk yemek kültürü üzerine etkileri üzerine yapılan bir çalışmada uzman görüşleri ise geleneksel mutfığa dönüş yönünden olumlu olurken yemeğin gösteri ürünü olarak görülmesi yönünden olumsuz olarak değerlendirilmektedir (Soydan, 2023: 121-122). Geleneksel yapımının devam ettiğini düşünen katılımcıların yanı sıra günümüz şartlarına uyum sağladığı gerekçesiyle modernleştiğini düşünen katılımcılar vardır. Çalışmanın bulgularına göre dolmanın yapım aşamalarında herhangi bir modernleşme olmadığı ancak sunum şekli ile ilgili küçük değişiklikler yapıldığı

sonucuna ulaşılmıştır. Farklı teknik ve ritüellerle hazırlanan İskilip dolmasının bölge halkı için özel bir yeri vardır. Türkmen'in de (2023: 744) belirttiği üzere halk, dolmanın geleneksel olarak pişirilme tekniğini korumakta ve özel günlerde bir ritüel olarak yapmaya devam etmektedir. Bu nedenle yeni nesilde dolma yapım aşamaları ve pişirilme tekniği hakkında bilgi sahibidir.

Sonuç olarak bölge halkı için önemli bir yeri olan ve bir tören ritüeli olarak görülen İskilip dolması coğrafi işaretli bir ürün olması sebebiyle bölgeye ilgiyi artıran ve bölge tanıtımına katkı sağlayan geleneksel bir yemektir. Yarı yapılandırılmış görüşme sonucu elde edilen bulgulara göre ustalık, emek ve zaman isteyen bir yemek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dolma yapımında kullanılan malzemelere dikkat edilmesi gerekmektedir. İskilip dışında başka ilçelerde bilinmemesi İskilip dolmasının bölgeye has özellikleri taşımasını, yapımında ve sunumunda kullanılan araç gereçlerde değişiklik yaşanmamasını sağlamaktadır. Katılımcıların %68,75'ini oluşturan genç kuşağın dolmanın özel gün ve törenlerde sunumunun nasıl olduğu, geleneksel yapım aşamalarına hâkim oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda söz konusu yemek için bölge halkının sürdürülebilirliği sağladığı ve tanıtım faaliyetlerinde bulundukları sonucuna ulaşılmıştır. İskilip dolmasının özel gün ve törenlere, genç ve yaşlı kuşağı bir araya getirmesi kuşaktan kuşağa aktarımı sağlamada önemli bir rol üstlenmektedir.

Geleneksel yemeklerin ve yemek ritüellerinin unutulmaması, gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması konusunda halkın rolü büyüktür. Türk mutfağında unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin halk tarafından geleneksel olarak yapımına devam etmesi İskilip dolmasında olduğu gibi genç kuşağın hafızasında yer edinmesi sağlanmalıdır. Geleneksel mutfak kültürü hakkında halk bilinçlendirilmeli ve bu alanda belediye tarafından çalışmalar arttırılmalıdır. Literatürde İskilip Dolması ile ilgili çalışmaların az olması sebebiyle bu çalışmanın İskilip Dolmasının ve bölgenin tanıtımına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çorum ilinde geleneksel ürünlerini korumak adına coğrafi işaret çalışmalarını arttırılması, çeşitli gastronomik etkinlik ve festivaller gerçekleştirilmesinin turizm pazarlaması açısından bölgeye katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Extended Abstract

Anatolia has hosted different cultures interacting with many civilizations over the centuries. The various cooking techniques of Turkish cuisine, the tools used in the kitchen, food presentation and service, local products used in meals, eating customs, and ethnic cuisine structure distinguish Turkish cuisine from other cuisines. Sustainability and geographical indication studies are important in protecting cultural values, promoting the region, taking part in the tourism market, and transferring them from generation to generation. In this context, ensuring the sustainability of culinary culture, an element of culture is primarily possible by recording the recipes. It is important to ensure the sustainability of the local culinary culture by preserving traditional cooking techniques, cooking tools and equipment, and traditional service and presentation style. The Hittite State made its living from agriculture and animal husbandry. They used legumes such as wheat, barley, chickpeas, and beans, and domestic and wild animals such as sheep, goats, cattle, pigs, and deer, both in the economy and nutrition. Çorum province, the center of the Hittite civilization, stands out with its product diversity and rich culinary culture that brings natural, historical, and cultural beauties together. In general, aş, lapa, çörek,

söbelek dolması, kömbe, oğmaç, madımak, İskilip dolması, kuru mantı, kara çuval helvası, hedik, teltel, mayalı ve has baklava many pastries, grains, vegetables and meat dishes such as are local dishes of Çorum cuisine.

The study aims to contribute to promoting İskilip stuffed meat and the region, which has a special place for the people of Çorum İskilip. The study used a semi-structured interview technique, one of the qualitative research designs. By interviewing 16 volunteer participants aged between 25-55, information was obtained about the history of dolma, the techniques, materials, and tools used in its production, on which special days it is made, its service and presentation features, and its features that attract the attention of outsiders. The answers to the questions were analyzed by content analysis, and meaningful groups were grouped according to the content of the answers. Content analysis aims to reach relationships that can explain the categories by categorizing the obtained data. Since they complement each other, the findings were interpreted by following the deductive and inductive processes. While deductive reasoning offers the opportunity to explain special situations based on general information, inductive reasoning provides access to general information from special information. Findings were interpreted by following deductive and inductive processes.

The history of İskilip stuffed meat, which has a history of 600 years, dates back to the Ottoman Empire and is known as a campaign meal served to the army before going on a campaign due to its satisfying properties. According to the findings obtained in the study, the consumption frequency of people living in the region differs because İskilip stuffed food is a costly dish that requires effort and time. This dish requires skill and effort and is cooked for 12-13 hours. Rice and beef are the main ingredients of İskilip stuffing. İskilip stuffing is cooked using a large cauldron, trivet, and a cloth bag called *cağ*, in which the rice is cooked. The service starts with barley noodle soup made with the broth underneath the stuffing. Afterward, stuffed İskilip is served in a colander with vinegar salad and ayran to facilitate digestion. One İskilip stuffed dish is served to each table of 10-12 people. After the stuffed stuffing is finished, flour halva is served last. Changes are being made in the traditional service method to adapt to today's conditions. The preparation stages of İskilip stuffed meat, which stands out with its local characteristics, are known by participants of different ages, and the traditional cooking technique continues to be applied as a ritual by the local people. İskilip stuffed food attracts the attention of outsiders with its preparation, presentation, and taste. The fact that the local people preserve and maintain their traditions for many years ensures the preservation of local flavors.

The fact that İskilip stuffing brings together young and old generations on special days and ceremonies is important in ensuring the transfer from generation to generation. In this context, the study concluded that ensuring the sustainability of local dishes by transferring them from generation to generation and continuing their traditional preparations is important in promoting the culinary culture of the region and marketing efforts. It should be ensured that the dishes that have almost been forgotten in Turkish cuisine continue to be prepared traditionally by the public and have a place in the memory of the young generation, as in the case of İskilip stuffing. Public awareness about traditional culinary culture and the municipality's efforts in this field should be raised. It is thought that increasing geographical indication studies and organizing various gastronomic events and festivals to protect traditional products in Çorum province can contribute to the region's tourism marketing.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Katılımcılardan veri toplanmasında kullanılan araçlara ilişkin etik kurul onayı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 24.01.2025 tarihli ve 2025/41 sayılı kararla verilmiştir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci ve İkinci Yazar
– Literatür	: Birinci ve İkinci Yazar
– Metodoloji	: Birinci ve İkinci Yazar
– Sonuç	: Birinci ve İkinci Yazar
Birinci yazar katkı oranı %50; İkinci yazar katkı oranı %50	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: Ethical approval for the data collection tools used in the study was granted by the Scientific Research Ethics Committee for Social and Human Sciences at Necmettin Erbakan University, with the decision dated 24/01/2025 and numbered 2025/41.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First and Second authors
– Literature	: First and Second authors
– Methodology	: First and Second authors
– Conclusion	: First and Second authors
The contribution rate of the first author is 50%; the contribution rate of the second author is 50%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Akar Şahingöz, S., Akbulut, B. A. ve Örgün, E. (2015, Ekim, 8-10). *Nutrition and culinary culture in the Hittites period*. 3. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu. Ankara, Türkiye, https://www.researchgate.net/publication/284183985_Nutrition_And_Culinary_Culture_In_The_Hittites_Period_HITITLER_DONEMINDE_BESLENME_VE_MUTFAK_KULTURU#fullTextFileContent.
- Akın, G. ve Balıkcı, E. (2018). Anadolu'nun gizemli imparatorluğu Hititlerde beslenme ve mutfak kültürü. *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(Special Issue 3), 275-284.
- Alkan, S., Kaşık, G., Öztürk, C. ve Aktaş, S. (2016). Çorum ilinin yenir özellikteki makromantarları. *Turkish Journal Of Agriculture-Food Science And Technology*, 4(3), 131-138.
- Alkalay, G. (2020). *İlkokul yöneticilerine ve sınıf öğretmenlerine göre Suriyeli sığınmacı öğrencilerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri*. [Master's thesis]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ardıç Yetiş, Ş. (2015). Kapadokya yemek kültürü ve Mustafapaşa Beldesi (Sinassos) örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 12-19
- Arıkan, R. (2013). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arvas, A. (2019). Geçmişten bugüne geleneksel bir lezzet: İskilip Dolması. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 6(1), 229-239.
- Aydın, A. (2024). Sürdürülebilir bölge kalkınması, gastronomi turizmi ve pazarlama kapsamında yöresel yemekler (Local foods in the scope of sustainable regional development, gastronomy tourism and marketing). *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, 12(4), 2511-2536.
- Aydoğdu, A. ve Mızrak, M. (2017). Yöresel yemeklerin sürdürülebilirliğinde standart reçetelendirmenin önemi: Kastamonu mutfağı örneği-the importance of standardized recipes on sustainability of local foods: a case study from Kastamonu cuisine. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 366-394.

- Aykaç, E. ve Tekeli, M. (2021). Yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumu: Çorum ili örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1874-1895.
- Balcıoğlu, B. (1990). Bir hitit bayram ı ezen hadauri-hakkında bazı izlenimler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 34(1-2), 5-10.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Çalışkan, V. ve Koç, H. (2013). Türkiye’de coğrafi işaretlerin dağılışı özelliklerinin ve coğrafi işaret potansiyelinin değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 193-214.
- Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2024). Ne yenir?. <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58764/ne-yenir.html> adresinden 20.12.2024 tarihinde alınmıştır.
- Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2024). Coğrafi işaret çalışmaları. <https://Corum.Ktb.Gov.Tr/Tr-330774/Cografi-Isaret-Calismalari.Html> adresinden 19.12.2024 tarihinde alınmıştır.
- Düzgün, E. ve Durlu Özkaya, F. (2015). Mezopotamya’dan günümüze mutfak kültürü. *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, 3(1), 41-47.
- Fidan, S. ve Özcan, F. (2019). Gastronomi kenti Gaziantep’te özel gün yemekleri üzerine bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 12(67), 65-80.
- Göde, G. Kayaardı, S., Uyarcan, M., ve Söbeli, C. (2021). Tarihin gelişim sürecinde Türk yemek kültürü ve beslenme alışkanlıklarının değişimi. *Food And Health*, 7(3), 216-226.
- Gökce, B. (2016). Food Culture in Urartu (Urartu’da yemek kültürü). *Journal Of Human Sciences*, 13(2), 2656-2667.
- Gökovalı, U. (2007). Coğrafi işaretler ve ekonomik etkileri: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141-160.
- Günay, S. (2007). Gelişmekte olan Çorum turizmi: büyük potansiyel, yetersiz tanınmışlık ve umut veren turist tatmini. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16(1-2), 87-101.
- Gün, M. Akkaya, A., ve Kara, Ö. T. (2014). Yabancılar türkçe öğretimi ders kitaplarının Türkçe öğretim merkezlerinde görev yapan öğretim elemanları açısından değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 9(6), 1-16.
- Gürhan, N. (2017). Toplumsal değişme ve yemek kültürü üzerine sosyolojik bir çözümleme: mardin örneği. *Journal of International Social Research*, 10(54), 561-570.
- Kan, M. ve Gülçubuk, B. (2008). Kırsal ekonominin canlanmasında ve yerel sahiplenmede coğrafi işaretler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 57-66.
- Karadeniz, T. ve Çorumlu, M. S. (2012). İskilip armutları. *Akademik Ziraat Dergisi*, 1(2), 61-66.
- Kaya, M., ve Yaman, M. (2021). Hititlerden Anadolu’ya miras mutfak kültürü. *Kongre Kurulları*, 66-77.
- Keskin, E., Dönmez, B. ve Dağ, T. (2020). Hitit ekmek kültürü ve Hitit ekmekleri. *Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı Bildiriler Kitabı*, 282-291.
- Kıroğlu, K., Kesten, A. ve Elma, C. (2010). Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Mızrak, M., Aydoğdu, A. ve Yaşarsoy, E. (2017, Kasım, 23-25). Sürdürülebilir turizmde yöresel yemeklerin rolü ve önemi; Kastamonu örneği. *International Sustainable Tourism Congress*. Kastamonu, Türkiye, https://www.researchgate.net/profile/Ilker-Kilic-2/publication/332785696_TURISTIK_REKREASYON_ALANLARINDA_PSIKOLOJIK_TASIMA_KAPASITESININ_ONEMI_ESKISEHIR_ORNEGI/links/5cc9984e92851c8d22115a93/TURISTIK-REKREASYON-ALANLARINDA-PSIKOLOJIK-TASIMA-KAPASITESININ-OeNEMI-ESKISEHIR-ORNEGI.pdf#page=1009.
- Nartgün, Ş. S. (2008). Aday öğretmenlerin gözüyle Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına öğretmen atama esasları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 47-58.
- Ortakçı, A. (2023). Halk mutfağında kış hazırlığı: Çorum örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 12(4), 1872-1889.
- Öztürk, M. (2019). Osmanlı Devleti’nde hayvancılığın iktisadi boyutu. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür*

Araştırmaları Dergisi, 1(1), 28-44.

- Önçel, S. ve Boz, H. C. (2023). Türk mutfağında yemek kültürü ve yemek ritüelleri üzerine bir araştırma: İl kültür ve turizm müdürlüğü web siteleri örneği (A research on food culture and food rituals in turkish cuisine: the case of the provincial directorate of culture and tourism websites). *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, 11(2), 1043-1059.
- Özdemir, G. ve Dülger Altınar, D. (2019). Gastronomi kavramları ve gastronomi turizmi üzerine bir inceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-14.
- Özdemir, N. (2019). Kuşaklararasılık ve kültürel değişim. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 125-149.
- Reyhan, E. (2016). Hitit kültür dünyasında bayram ritüelleri. *Electronic Turkish Studies*, 11(16), 89-114.
- Soğandereli, F. (2020). Eski mezopotamya ve Anadolu'da mutfak kültürü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 1308-1342.
- Sormaz, Ü. ve Kaya, Ş. (2019). Yiyecek içecek işletmelerinde yöresel mutfak uygulamaları: Gaziantep örneği. *Gastroia: Journal Of Gastronomy And Travel Research*, 3(2), 304-323.
- Soydan, B. (2023). *Türk yemek kültüründe meydana gelen değişimler üzerine sosyolojik bir araştırma (İstanbul örneği)*. [Master's thesis]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Sularoğlu, G. (2024). *Özel gün ve törenlerdeki gastronomi uygulamaları: Çorum kültürü*. [Master's thesis]. Kapadokya Üniversitesi.
- Süren, T. (2022). Mengen'e özgü geleneksel bir yemek: Kaldırık dolması. *Turkish Studies-Social Sciences*, 17(3).
- Şahin, A. ve Meral, Y. (2012). Türkiye'de coğrafi işaretleme ve yöresel ürünler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2), 88-92.
- Şahin, S. Z. (2019). Çorum mutfağının gastronomi turizmi potansiyeli (Gastronomy potential of Çorum cuisine). *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, 7(4), 2550-2565.
- Şengül, S. ve Genç, K. (2016). Festival turizmi kapsamında yöresel mutfak kültürünün destekleyici ürün olarak kullanılması: Mudurnu ipekyolu kültür sanat ve turizm festivali örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 79-89.
- Şensoy, F. ve Tiritöğlu, S. (2018). Beslenme arkeolojisi: günümüz Ankara yemeklerinde geçmişin izleri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 209-233.
- Talas, M. (2005). Tarihi süreçte Türk beslenme kültürü ve Mehmet Eröz'e göre Türk yemekleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 273-283.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/Getkategori?P=Nufus-Ve-Demografi-109> adresinden 25.12.2024 tarihinde alınmıştır.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2024). Coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı. <https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret> adresinden 25.12.2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkmen, N. (2023). Bir tören ritüeli: İskilip dolması geleneği. *Folklor Akademi Dergisi*, 6(2), 731-751.
- Unesco Türkiye Millî Komisyonu. (1986). UNESCO Dünya Mirası Listesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/Unesco-D%C3%Bcnnya-Miras%C4%B1-Listesi> adresinden 1.12.2024 tarihinde alınmıştır.
- Yavuz, C. Akbulut, D., ve Şık, A. (2019). Türk mutfağında bakırın yeri ve bakır zanaatının geleceği. *Online Journal of Art & Design*, 7(3), 156-169.
- Yenilmez, K. ve Avcu, T. (2009). Altıncı sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki başarı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 37-45.
- Yıldız, F. N. (2019). *Halk inanışlarında dinin etkisi: Çorum ili örneği*. [Master's thesis]. Hitit Üniversitesi.

Yerel Yönetişimin ve Katılımcılığın Artırılmasında Kent Konseylerinin Önemi: İstanbul Kent Konseyi Örneği

Yeliz Karadeniz¹✉

Öz

Bu çalışma, yerel yönetişimde katılımcılığın artırılmasında kent konseylerinin oynadığı rolü, üstlendiği işlevleri ve yürüttüğü etkinlikleri İstanbul Kent Konseyi örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Yönetişim kavramının yerel düzeyde uygulanışını irdeleyen araştırmada, kent konseylerinin yerel yönetim süreçlerine vatandaş katılımını teşvik eden bir platform olarak sunduğu fırsatlar ele alınmıştır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması ve içerik analizi kullanılmıştır. Literatür taramasında yönetişim ilkeleri, yerel yönetişim ve katılımcılığın önemi ile kent konseylerinin görevleri analiz edilmiştir. Alan araştırması kapsamında ise İstanbul Kent Konseyi'nin 2020-2023 faaliyet raporları ve gerçekleştirdiği projeler incelenmiştir. Bulgular, İstanbul Kent Konseyi'nin toplumsal çeşitliliği göz önünde bulundurarak farklı kesimlerin yerel yönetim süreçlerine katılımını artırmak için özellikle dezavantajlı gruplara yönelik önemli projeler yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Bu projeler, kadınlar, gençler, çocuklar ve yaşlılar gibi grupların temsiliyi destekleyerek daha sürdürülebilir bir yönetim anlayışına katkı sağlamıştır. Katılımcılığın daha geniş kitlelere yayılması, etkinliğin artmasını sağlayacaktır. Kent konseyinin aldığı kararların uygulanmasında mevzuattan kaynaklı engeller ortaya çıkmaktadır. Bu engellerin kaldırılması, sürecin verimliliğini artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Katılım, Kent Konseyi

JEL Kodları: D70, H70, H83

The Importance of City Councils in Increasing Local Governance and Participation: The Case of Istanbul City Council

Abstract

This study aims to examine the role, functions and activities of city councils in increasing participation in local governance through the example of Istanbul City Council. The study examines the application of the concept of governance at the local level and discusses the opportunities offered by city councils as a platform that encourages citizen participation in local governance processes. Literature review and content analysis were used as methods in the study. The literature review analyzed the principles of governance, the importance of local governance and participation, and the historical development, duties and functions of city councils. As part of the field research, the 2020-2023 activity reports and projects of the Istanbul City Council were analyzed. The findings reveal that the Istanbul City Council carries out important projects to increase the participation of different segments of society in local governance processes, taking into account social diversity. These projects have contributed to a more inclusive and sustainable governance approach by supporting the representation of various groups such as women, youth, children and the elderly. Expanding participation to wider audiences will increase effectiveness. Some problems arise in the implementation of decisions taken. Solving these problems will increase the efficiency of the process.

Keywords: Governance, Participation, City Council

JEL Codes: D70, H70, H83

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Akyazı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ykaradeniz@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0594-3054>

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, ykaradeniz@subu.edu.tr

Giriş

Yönetişim kavramı, 1989 yılında Dünya Bankası'nın *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth* (Afrika'nın Sahra Altı: Krizden Sürdürülebilir Büyümeye) başlıklı raporunda ilk kez kurumsal bir bağlamda kullanılmıştır. Bu raporda, Afrika ülkelerinin ekonomik kalkınmasının önündeki en büyük engellerden birinin *kötü yönetim* (bad governance) olduğu belirtilmiştir. Dünya Bankası, ekonomik reformların başarılı olabilmesi için sadece piyasa temelli politikaların değil, aynı zamanda *iyi yönetim* (good governance) ilkelerinin benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

21. yüzyıldaki yönetim kavramı, klasik yönetim anlayışının hiyerarşik, merkeziyetçi ve devlet odaklı yapısının eksiklerini kapatarak katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim modelini öne çıkarmaktadır. Klasik yönetim anlayışı, karar alma süreçlerinde genellikle bürokratik ve kapalı bir sistem benimserken, yönetim bu süreçleri çok aktörlü ve diyalog temelli hale getirerek vatandaş, sivil toplum ve özel sektörün karar mekanizmalarına dahil edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, klasik yönetimde hesap verebilirlik ve şeffaflık genellikle ihmal edilirken, yönetim bu eksiklikleri gidererek kamu yönetiminde denetim mekanizmalarını güçlendirmekte ve kamusal güveni artırmaktadır. Böylece, yönetim, modern kamu yönetiminin daha etkin, esnek ve katılımcı olmasını sağlayarak klasik yönetim anlayışının sınırlarını genişletmektedir. Bu bağlamda yönetim kavramı, yalnızca devletin birincil karar alıcı olduğu merkeziyetçi bir yaklaşımın ötesine geçerek, farklı aktörlerin iş birliğini ve katılımını temel alan bir yönetim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yönetişim, devlet, özel sektör ve sivil toplum arasında ortak amaçlar doğrultusunda kurulan bir dengeyi ifade ederken; yerel yönetim ise bu yaklaşımın daha küçük ölçeklerde, yerel düzeyde uygulanmasını sağlamaktadır. Yerel yönetim, toplumsal refahın artırılmasında vatandaşların ve yerel paydaşların aktif katılımını teşvik ederek, daha etkin ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışı sunmayı hedeflemektedir (Cesur, 2018: 812). Yerel yönetim anlayışının önemli uygulama alanlarından biri de kent konseyleridir. Kent konseyleri, toplumun farklı kesimlerinin yerel karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayan, demokratik ve şeffaf bir platform olarak işlev görmektedir. Türkiye'de kent konseylerinin gelişimi, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği ile kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur. Bu bağlamda katılımcı demokrasinin yerel düzeyde somutlaştırılması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada, içerik analizi tekniği gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, yazılı, sözlü veya görsel materyallerin sistematik bir şekilde incelenerek anlamlı temalar, kategoriler ve örüntüler ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir nitel araştırma yöntemidir. Kent konseylerinin yerel yönetimdeki rolü, işlevleri ve etkinlikleri İstanbul Kent Konseyi örneği üzerinden ele alınmıştır. İstanbul, hem demografik çeşitliliği hem de karmaşık kentsel yapısıyla, yerel yönetim mekanizmalarının önemini en fazla hissettirdiği şehirlerden biridir. İstanbul Kent Konseyi'nin kuruluş süreci, yapısı ve 2020-2023 yılları arasındaki faaliyetleri incelenerek, yerel yönetimdeki katkıları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, kent konseylerinin katılımcılık ve yerel yönetim hedeflerine ulaşmada nasıl bir araç işlevi görebileceğini ortaya koymaktır. Özellikle İstanbul Kent Konseyi'nin katılımcı bütçe, kadın meclisi ve gençlik meclisi gibi uygulamaları, yerel yönetimlerde farklı toplumsal kesimlerin temsilini artırma çabalarını somut bir şekilde gözler önüne sermektedir.

1. Literatür Taraması

1.1. Yönetişim Kavramı ve İlkeleri

Yönetişim kavramı, geleneksel yönetim anlayışından farklı olarak, devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği yapmalarını ifade eden bir kavramdır. Yönetişim, yalnızca devletin tek başına karar alıcı ve uygulayıcı bir yapı olarak hareket etmesinden ziyade, farklı aktörlerin katılımını ve ortak sorumluluk anlayışını öne çıkarmaktadır (Aydın, 2013: 38). Kavram, özellikle küreselleşme süreciyle birlikte, devletlerin karmaşık ve çok boyutlu sorunlara daha etkin çözümler üretebilmek adına diğer paydaşlarla iş birliği içinde hareket etme ihtiyacını doğurmuştur.

Yönetişim, genellikle katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve adalet gibi temel ilkeler üzerine inşa edilmektedir. Katılımcılık ilkesi, karar alma süreçlerine ilgili tüm paydaşların dahil edilmesini ve farklı görüşlerin dikkate alınmasını vurgulamaktadır. Bu ilke, demokratik değerlerin güçlenmesine ve bireylerin karar mekanizmalarına aktif katılımına olanak tanımaktadır. Şeffaflık, yönetim süreçlerinde bilgiye erişimin kolay ve açık bir şekilde sağlanması anlamına gelmektedir. Şeffaflık sayesinde vatandaşlar ve diğer paydaşlar, alınan kararların arka planını ve uygulama süreçlerini daha iyi anlayabilmektedir. Hesap verebilirlik ilkesi, yöneticilerin ve karar alıcıların eylemlerinin sonuçlarından sorumlu tutulmalarını ifade etmektedir (Bozkurt, Turgay ve Sezen, 2008: 210-211). Hesap verebilirlik mekanizmaları, kamu kaynaklarının etkin ve doğru bir şekilde kullanılmasını sağlarken, yolsuzluk ve suistimal gibi sorunların önüne geçilmesine yardımcı olmaktadır. Etkinlik ve verimlilik ise yönetim süreçlerinin kaynakların en uygun şekilde kullanılarak en iyi sonuçların elde edilmesini sağlamaya yönelik bir yaklaşımı ifade etmektedir. Adalet ilkesi ise karar alma ve uygulama süreçlerinde eşitlik ve hakkaniyetin gözetilmesini içermektedir. Yönetişim anlayışında, toplumun her kesiminin haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanması önemli bir yer tutmaktadır (Çevikbaş, 2012: 40-45). Adalet ilkesi, özellikle dezavantajlı grupların haklarının korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında hayati bir role sahiptir.

Yönetişim kavramı, devletin yanı sıra özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da karar alma süreçlerinde etkin roller üstlenmesini sağlamaktadır. Bu durum, karmaşık ve çok boyutlu sorunların çözümünde daha geniş bir perspektif ve daha güçlü bir iş birliği ortamı yaratmaktadır. Ayrıca yönetim modeli, merkeziyetçi ve hiyerarşik yönetim anlayışının aksine, daha yatay ve esnek bir yapı öngörmektedir. Bu yapı, yerel yönetimlerin ve yerel aktörlerin daha fazla sorumluluk almasını ve yerel ihtiyaçlara daha hızlı çözümler üretilmesini kolaylaştırmaktadır (Çiçek, 2011: 66-67).

Sonuç olarak, yönetim kavramı, günümüz kamu yönetimi anlayışının dönüşümünde kilit bir rol oynamaktadır. Devlet, özel sektör ve sivil toplum arasındaki etkileşimi güçlendiren yönetim ilkeleri, daha demokratik, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim yapısının inşa edilmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, yönetim uygulamalarının başarısı, ilgili tüm aktörlerin aktif katılımı ve ortak sorumluluk bilinciyle hareket etmesine bağlıdır. Yönetişim, yalnızca bir yönetim modeli değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refah için stratejik bir yaklaşımdır (Doğan, 2016: 76).

1.2. Yerel Yönetişim ve Katılımcılık

Yerel yönetim, yerel düzeyde kamusal kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde birden fazla aktörün katılımını esas alan bir yönetim anlayışıdır. Geleneksel yerel yönetim modellerinden farklı olarak, yerel yönetim sadece devlet kurumlarının değil, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün ve vatandaşların da karar alma mekanizmalarına katılımını teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, yerel yönetimlerin daha şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir olmasını amaçlamaktadır (Doğan, 2016: 81). Yerel yönetim, yerel halkın ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkili çözümler üretmeyi hedeflerken, aynı zamanda toplumdaki sosyal sermayeyi güçlendirerek dayanışma ve iş birliği kültürünü yaygınlaştırmaktadır.

Yerel yönetişimin kapsamı oldukça geniştir. Altyapı hizmetlerinden çevre korumaya, eğitimden sağlık hizmetlerine kadar birçok alanda etkin bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda kentsel planlama, kriz yönetimi ve sosyal politikaların uygulanmasında da önemli bir araçtır. Yerel yönetim ile oluşturulan katılımcı mekanizmalar, vatandaşların kendi yaşam alanlarına dair karar alma süreçlerine doğrudan katkıda bulunmalarına olanak sağlamaktadır (Göçoğlu ve Gündüz, 2020: 8-12). Bu bağlamda mahalle toplantıları, kent konseyleri ve dijital katılım platformları gibi araçlarla vatandaşların görüş ve önerileri yerel yönetim politikalarına entegre edilmesi önerilebilir. Böylece vatandaşların aidiyet duygusu güçlenirken, alınan kararların yerel ihtiyaçlara daha uygun olması sağlanabilir.

Yerel yönetişimin en önemli boyutlarından biri katılımcılıktır. Katılımcılık, yerel yönetimlerin vatandaşların görüş ve önerilerini dikkate alarak onları karar alma süreçlerine dahil etmelerini ifade etmektedir. Bu süreç halkı yalnız yerel hizmetlerden faydalanan bir aktör olmanın ötesine geçirerek; karar alıcılar ve uygulayıcılarla etkileşime geçen halkın, toplumun ihtiyaçlarına daha duyarlı ve etkili politikalar geliştirmesine olanak tanımaktadır (Erdoğan, 2018: 298). Katılımcı bir yönetim anlayışı, şeffaflık, hesap verebilirlik ve adalet gibi temel yönetim ilkeleriyle desteklenerek yerel yönetimlerin toplumsal uyumu artırmasına ve güven inşa etmesine yardımcı olmaktadır. Bu sayede, vatandaşlar sadece pasif birer alıcı değil, aynı zamanda aktif birer katılımcı olarak yerel yönetimin şekillenmesinde söz sahibi olmaktadır.

Yerel yönetim aynı zamanda yerel kalkınmanın önemli bir itici gücüdür. Yerel düzeyde ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve sosyal refahın yaygınlaştırılması gibi hedefler, yerel yönetim mekanizmalarıyla daha sürdürülebilir hale gelmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde ve dezavantajlı grupların yoğun olduğu alanlarda, yerel yönetim; toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına ve kapsayıcı kalkınma politikalarının uygulanmasına yardımcı olmaktadır (Ökmen ve Parlak, 2013: 90).

Sonuç olarak, yerel yönetim, demokratik değerlerin yerel düzeyde somutlaştırılmasını sağlayan bir araçtır. Katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkin hizmet sunumu ilkeleri doğrultusunda, vatandaşların yönetime aktif katılımını sağlayarak daha güçlü ve sürdürülebilir toplumlar inşa etmektedir (Magnaghi, 2005: 17). Ancak yerel yönetişimin başarılı olabilmesi için güçlü bir siyasi irade, etkin kurumsal yapılar ve vatandaşların katılım kültürünün desteklenmesi gereklidir. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, yerel yönetim, sadece yerel yönetimlerin değil, aynı zamanda demokratik bir toplumun da temel taşlarından biri haline gelmektedir.

1.3. Kent Konseyleri

Kent konseyleri, yerel düzeyde halkın yönetime katılımını sağlamak, ortak sorunlara çözüm üretmek ve demokratik bir yönetim mekanizması oluşturmak amacıyla kurulan danışma ve iş birliği organlarıdır. Bu yapılar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler, özel sektör temsilcileri ve bireylerin bir araya gelerek yerel sorunlara çözüm önerileri sunduğu bir platform olarak faaliyet göstermektedir (Bulut, 2013: 85). Kent konseylerinin temel amacı, toplumun farklı kesimlerinin karar alma süreçlerine katılımını artırmak, yerel yönetimde şeffaflık ve hesap verebilirliği desteklemektir.

Kent konseyleri ya da benzer yapılar, yerel yönetim ve halk katılımı anlayışının güçlendiği 20. yüzyılın ortalarından itibaren dünya genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle demokratikleşme süreçlerinin ve yerel yönetim yaklaşımının önem kazandığı dönemlerde kent konseyleri gibi danışma organları, halkın yönetime katılımını sağlamak amacıyla çeşitli ülkelerde farklı isimler altında oluşturulmuştur (Kaypak, 2012: 178).

Kent konseyleri, yönetim anlayışının yerel düzeyde uygulanmasını sağlayarak klasik belediyeçilik anlayışının sınırlarını genişletmektedir. Özellikle yerel yönetimlerin şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir olmasını destekleyen bu yapılar, vatandaşların yerel yönetim politikalarına dair görüş bildirme ve yönetime katılma fırsatlarını artırmaktadır. Böylece kent konseyleri, yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma, sosyal adalet ve demokratik katılımı güçlendiren bir işlev üstlenilmektedir (Ökmen ve Parlak, 2013: 90).

1.3.1. Kent Konseylerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kent konseylerinin kavramsal temeli, 1960'lı yıllarda Avrupa'da gelişen yerel demokrasi ve katılımcı yönetim anlayışına dayanmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (1985) gibi uluslararası belgeler, yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmiştir. Bu bağlamda, Avrupa şehirlerinde yerel danışma kurulları ve topluluk forumları gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır. 1980'lerde Latin Amerika'da yaygınlaşan katılımcı demokrasi uygulamaları, özellikle Brezilya'nın Porto Alegre kentinde başlatılan katılımcı bütçeleme modelinde olduğu gibi, halkın yerel yönetim kararlarına aktif katılımını sağlamayı hedeflemiştir (Ökmen ve Parlak, 2013: 95).

Bu modeller, kent konseylerinin temellerini atan uygulamalardan biri olarak değerlendirilebilir. 1990'lı yıllarda, küreselleşmenin etkisiyle birlikte, yerel yönetimlerin daha kapsayıcı, şeffaf ve katılımcı hale getirilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun azaltılması ve yerel katılım temalarını vurgulaması, kent konseylerinin oluşturulmasını hızlandırmıştır (Arlı, 2010: 375).

Türkiye'de kent konseyleri, dünyadaki bu gelişmelerin bir uzantısı olarak, 2000'li yıllardan itibaren kurumsallaşmaya başlamıştır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2006 tarihli Kent Konseyi Yönetmeliği ile hukuki dayanak kazanmış, halkın yerel yönetime katılımını artırmak amacıyla ülke genelinde yaygınlaşmıştır. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi, kent konseylerinin yasal çerçevesini belirlemektedir. Maddeye göre, kent konseyleri, sürdürülebilir kalkınma, çevre bilinci, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, insan hakları, kültürel değerlerin korunması gibi konularda çalışmalar yapmak üzere oluşturulan yapılar olarak

tanımlanmıştır. Kent Konseyleri Yönetmeliği ise, kent konseylerinin kuruluşunu, çalışma usul ve esaslarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir (5393 sayılı Belediye Kanunu). Bu yönetmelikte; kent konseyi üyelerinin kimlerden oluşacağı, kararların alınma süreci ve konseyin işleyişine dair kurallar yer almaktadır. Ancak kent konseylerinin uygulamada, etkinliklerinin yeterli olmadığı, genellikle sembolik kaldıkları, konseylere katılımın sınırlı düzeyde gerçekleştiği ve yerel yönetim ile merkezi idare arasında uyum sorunlarının yaşandığı ifade edilmektedir (Zeren, 2017: 102).

1.3.2. Kent Konseylerinin Amaçları ve Temel İlkeleri

Kent konseylerinin temel amacı, halkın yerel yönetim süreçlerine aktif katılımını sağlayarak demokratik, şeffaf ve kapsayıcı bir yönetim ortamı oluşturmaktır. Bu süreçte kent konseyleri, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini teşvik ederek; toplumun tüm kesimlerini karar alma süreçlerine dahil etmeyi hedeflemektedir (Deniz, 2013: 398). Kentle ilgili sorunlara, halkın ihtiyaç ve taleplerini göz önünde bulundurarak çözüm önerileri geliştiren kent konseyleri, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Kentlilik bilincini artırmak, toplumda dayanışma ve farkındalık oluşturmak da konseylerin amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca kent konseyleri kadın, çocuk, yaşlı ve engelliler gibi dezavantajlı grupların yerel yönetimlerde daha güçlü bir şekilde temsil edilmesini desteklemektedir. Böylece, yerel düzeyde katılımcı demokrasi anlayışını geliştiren bir mekanizma olarak işlevi görmektedir. Kent konseyleri, işleyişinde belirli ilkeleri esas alır. Bu ilkeler arasında şunlar öne çıkmaktadır (Yılmaz ve Telsaç, 2021: 137):

- a) Tüm toplumsal kesimlerin yönetime eşit katılımını sağlamak,
- b) Alınan kararların açık ve toplum tarafından izlenebilir olmasını temin etmek,
- c) Yerel yönetimlerin ve kent konseyi üyelerinin, halkın karşısında sorumlu olmasını sağlamak,
- d) Toplumun tüm kesimlerini, özellikle dezavantajlı grupları, karar alma süreçlerine dahil etmek,
- e) Kent konseyine katılım ve burada görev alma süreçlerinin gönüllülük esasına dayanması,
- f) Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında iş birliği ve dayanışmayı teşvik etmek,
- g) Yerel kalkınma hedeflerine ulaşırken sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği gözetmektir.

Bu ilkeler, kent konseylerinin yerel yönetimlerde etkin bir rol oynayarak daha demokratik, şeffaf ve katılımcı bir yapıya dönüşmesini sağlamayı hedeflemektedir.

1.3.3. Kent Konseylerinin Yerel Yönetişimdeki Rolü ve Fonksiyonları

Yerel yönetim, vatandaşların karar alma aşamalarında aktif olarak yer almasını vurgulamaktadır. Kent konseyleri de yerel yönetişimin bir uzantısı olarak yerel yönetimde katılımcılığı destekleyen yapı şeklinde ortaya çıkmıştır. Kent konseyleri, kent sakinlerinin, yerel politika ve projelerde doğrudan etkileşimde bulunmalarını sağlayarak demokratik

yönetim anlayışını güçlendirmektedir (Akman, 2018: 750). Kent konseyleri, yerel toplumun çeşitli kesimlerini temsil etme amacı taşımaktadır. Bu, etnik gruplar, cinsiyet, yaş, meslek ve diğer faktörlere dayalı olarak kentteki çeşitli grupların görüş ve taleplerini dikkate alma çabalarını içermektedir. Yerel yönetim, bu çeşitliliği yönetim süreçlerine entegre etmeye çalışmaktadır (Zeren, 2017: 102).

Kent konseyleri, yerel yönetim süreçlerinde yer alan paydaşlar arasında diyalogu teşvik ederek katılımcı karar alma süreçlerine önem vermektedir. Yerel halkın görüşlerinin ve taleplerinin doğrudan ifade edilmesi, kent konseylerinin faaliyetlerinin temel bir özelliğidir (Şahangil, 2019: 1149). Kent konseyleri yerel hizmetlerde hesap verebilirliği de desteklemektedir. Kentteki sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel konularda stratejiler geliştirerek bu stratejilere yerel yönetim süreçlerinde rehberlik etmektedir (Şen, 2012: 4600). Yerel yönetim, kent konseylerinin kent gelişimini etkileyen konularda etkin bir rol oynamasını da sağlamaktadır.

Yerel yönetim, kent konseylerini yenilikçi projelerin oluşturulması ve uygulamaya geçirilmesi konusunda teşvik etmektedir. Bu doğrultuda, yerel toplulukların ihtiyaçlarına daha etkili cevap verebilen ve kentin sürdürülebilir kalkınmasını destekleyen çözümleri üretebilen bir kent konseyi faaliyet göstermektedir. Yerel yönetimde, kent konseyleri genellikle Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ile işbirliği yapmaktadır. Bu, kent konseylerinin kentteki çeşitli topluluklarla aktif bir şekilde iletişim kurmasını, yerel ihtiyaçları daha iyi anlamasını ve projeler geliştirmesini sağlamaktadır (Cesur, 2018: 810). Yerel yönetim sayesinde kent konseylerine finansal yönetimde sorumluluk tanınmaktadır. Kent konseyleri, bütçe yönetimi ile kent kaynaklarını daha adil bir şekilde dağıtmaya çalışmaktadır. Birçok yerel yönetim modelinde, kent konseyleri için düzenlenen seçimler, yerel halkın temsilcilerini belirleme sürecini içermektedir. Bu seçimler, kent konseylerinin meşruiyetini ve demokratik karakterini de sağlamlaştırmaktadır (Ateş ve Buyruk, 2018: 84).

Kent konseyleri, yerel politika ve planlama süreçlerine de etki etmektedir. Kentin gelişimi, altyapı projeleri, çevresel sürdürülebilirlik ve diğer stratejik konular konusunda görüş belirtme ve kararlara katılma hakları bulunmaktadır. Yerel yönetim, yerel halkın kent konseylerinin rolünü, yetkilerini ve önemini anlamasını sağlamak için eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerini de desteklemektedir (Batat, 2010: 94-99). Bunun, daha bilinçli ve katılımcı bir toplum oluşturmaya yönelik bir çaba olduğu söylenebilir.

Kent konseyleri, kentsel sorunlara çözüm üretmek, sosyal uyumu sağlamak ve yerel kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla çeşitli fonksiyonlar üstlenmektedir. Birincil fonksiyonları arasında, farklı toplumsal kesimlerin temsilcilerini bir araya getirerek ortak akıl oluşturmak yer almaktadır (Kocaoğlu, 2014: 10). Ayrıca, yerel düzeyde stratejik planların hazırlanması ve uygulama süreçlerine katkı sağlamak, kent vizyonunun belirlenmesinde aktif bir rol üstlenmek de kent konseylerinin fonksiyonları arasındadır. Bunun yanı sıra çevre koruma, sosyal projeler geliştirme ve dezavantajlı grupların haklarının savunulması gibi alanlarda da kent konseyleri etkin çalışmalar yürütmektedir. Bu fonksiyonlar, yerel halkın sorunlarını yerinde tespit ederek daha sürdürülebilir ve katılımcı bir yönetim modelinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Kalaycı ve Akın, 2021: 192).

Kent konseyleri, katılımcı demokrasinin yerel düzeyde işlerlik kazanması için bir platform sağlamaktadır. Bu yapılar, vatandaşların karar alma süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmasını destekleyerek temsil adaletini güçlendirmektedir (Çelik, 2013: 220). Ayrıca, yerel sorunlara yerinde çözümler üretilmesi ve halkın yönetime duyduğu güvenin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Kent konseylerinin etkin işleyişi, sadece yerel yönetimlerin performansını artırmakla kalmayarak, aynı zamanda toplumsal uzlaşa ve dayanışmayı da güçlendirmektedir. Bu sayede, yerel yönetimlerde daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve demokratik bir yapının inşasına olanak tanımaktadır (Çetinkaya ve Korlu, 2012: 99).

2. İstanbul Kent Konseyinin Kuruluşu ve Faaliyetleri

2.1. İstanbul Kent Konseyinin Kuruluşu

İstanbul Kent Konseyi (İKK), 2019 yılında resmi olarak kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Kuruluş sürecinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB) koordinatörlüğünde çeşitli kamu kurumları, üniversiteler, meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları bir araya gelmiştir. Konseyin ilk toplantısı, geniş katılımı gerçekleştirilmiş ve İstanbul'un öncelikli sorunlarının tespitine yönelik bir yol haritası oluşturulmuştur. Kent konseyinin yapısı, genel kurul, yürütme kurulu, meclisler ve çalışma gruplarından oluşmaktadır. Bu yapı, kent konseyinin geniş bir katılımı ile etkin bir şekilde işlemlerini sağlamaktadır (İKK, 2024).

İstanbul Kent Konseyi'nin kuruluşunda, şehrin tarihi, kültürel ve demografik özellikleri dikkate alınmıştır. Dünyanın en büyük metropollerinden biri olan İstanbul, çeşitli sosyal grupların ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir şehir olması nedeniyle özgün bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda konsey; farklı grupların temsilini ve sorunlarını gündeme taşımayı öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. İstanbul Kent Konseyi, çevre, ulaşım, göç, kentsel dönüşüm ve sosyal uyum gibi konularda çalışmalar yapmak üzere çeşitli meclisler ve çalışma grupları oluşturmuştur. Böylece İstanbul'un karmaşık yapısına uygun, katılımcı ve çözüm odaklı bir yönetim modeli benimsenmiştir (İBB, 2024).

İstanbul Kent Konseyi'nin misyonu, kentsel politika ve hizmetlerin planlanmasında, karar alma ve uygulama süreçlerinden etkilenen tüm İstanbullu vatandaşların bu süreçlere dahil olması ve hesap sorma hakkını kullanabileceği iletişim ağı oluşturmayı hedefleyen bir etkileşim sürecinin inşa edilmesi olarak ifade edilebilir. Vizyonu ise kentin ortak yaşam planlamasına yönelik karar alma süreçlerinde tüm aktörlerin söz sahibi olduğu, iletişimde şeffaf, katılımcı demokrasi anlayışını benimseyen ve sivil toplumu güçlü bir İstanbul yaratabilmektir (İKK, 2024).

İstanbul Kent Konseyi'nin kuruluşundan itibaren çalışma prensipleri, katılımcılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel yönetim ilkelerine dayanmaktadır. Genel kurul, konseyin en geniş katılımı organı olarak belirlenmiş ve İstanbul'un farklı bölgelerinden, sivil toplum kuruluşlarından, akademik çevrelerden ve meslek odalarından temsilcilerin yer alması sağlanmıştır. Genel kurulda alınan kararlar, yürütme kurulunda değerlendirilerek hayata geçirilmekte ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile diğer kamu kurumlarına öneri olarak sunulmaktadır (İKK, 2024).

Konseyin alt birimleri arasında; Kadın Meclisi, Gençlik Meclisi, Engelli Meclisi ve Çocuk Meclisi gibi farklı toplumsal grupların temsiline odaklanan meclisler bulunmaktadır. Bu

meclisler, özellikle dezavantajlı grupların sorunlarını gündeme taşıyarak yerel yönetim politikalarının daha kapsayıcı olmasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, kent konseyine bağlı olarak çevre, kültür, eğitim, ulaşım ve kentsel dönüşüm gibi alanlarda uzmanlardan ve gönüllülerden oluşan çalışma grupları kurulmuştur. Bu gruplar, İstanbul'un somut sorunlarına yönelik projeler ve çözüm önerileri üretmekle görevlidir (İKK, 2024).

İstanbul Kent Konseyi'nin çalışma usul ve esaslarını düzenleyen "İstanbul Kent Konseyi Çalışma Yönergesi", konseyin oluşumu, yönetim ilkeleri, organları ve bu organların görev ve yetkilerini belirlemektedir. Bu yönerge, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi ve Kent Konseyi Yönetmeliği'ne dayanılarak hazırlanmıştır. Yönergenin amacı, İstanbul'daki kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetişim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışan İstanbul Kent Konseyi'nin çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.

Yönergeye göre, İstanbul Kent Konseyi'nin organları şunlardır (İKK, 2024):

- *Genel Kurul*; Kent Konseyi'nin en yetkili organı olup, merkezi yönetim, yerel yönetim, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum temsilcilerinden oluşmaktadır. Genel Kurul, yılda en az iki kez toplanarak konseyin genel politikalarını belirlemektedir.
- *Yürütme Kurulu*: Genel Kurul tarafından seçilen ve en az yedi kişiden oluşmakta, Genel Kurul kararlarının uygulanmasını sağlamaktadır. Ayrıca gündemi tespit ederek ilgili belediyeye sunmaktadır.
- *Meclisler ve Çalışma Grupları*; Kadın Meclisi, Gençlik Meclisi gibi farklı toplumsal kesimlerin temsil edildiği meclisler ile belirli konularda derinlemesine çalışma yapmak üzere oluşturulan çalışma grupları, konseyin faaliyetlerini yürütmektedir.

Yönerge, ayrıca konseyin çalışma ilkeleri, toplantı ve görüşme usulleri, mali yapısı ve sekreteryaya hizmetleri gibi konuları da detaylandırmaktadır.

2.2. İstanbul Kent Konseyinin Faaliyetleri

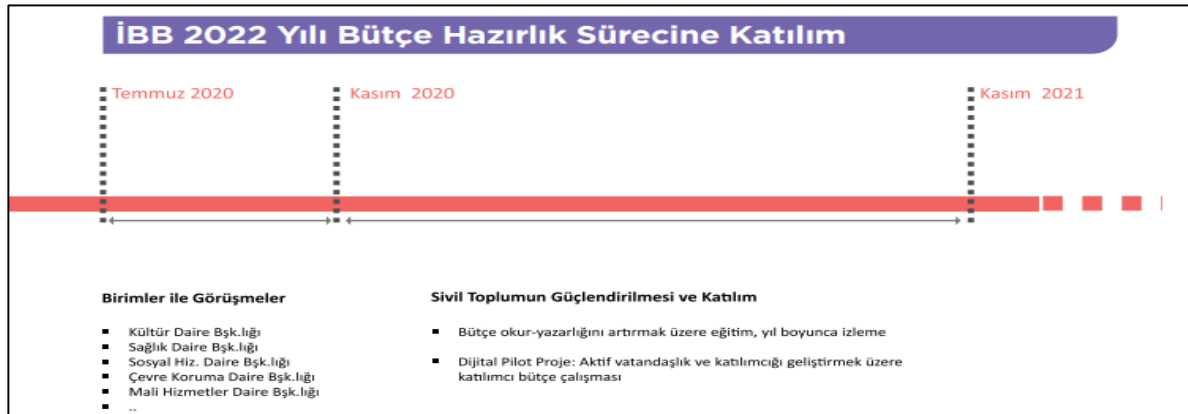
İstanbul Kent Konseyinin faaliyetlerinin neler olduğu ve bunların İstanbul ilinde yerel yönetişime etkisi olup olmadığını anlayabilmek için hem İstanbul Büyükşehir Belediyesinin web sayfası hem de İstanbul Kent Konseyinin web sayfası incelenmiştir. İstanbul Kent Konseyinin araştırılan bu faaliyetleri konseyin 2020-2023 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu etkinlikleri kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin amacı ve içeriği gerçekleştirilme tarihi esas alınarak sırasıyla özet olarak açıklanmaktadır (İKK, 2024):

a) *Katılımcı Bütçe*: Katılımcı bütçe, yurttaşların bütçenin tamamı veya bir kısmı hakkındaki kararlara dahil olduğu bir süreç olarak, yerel demokrasiyi güçlendiren, kaynakları etkin kullanmayı sağlayan ve aktif yurttaşlık ile sivil toplum ve yerel yönetim işbirliğini teşvik eden bir uygulama olarak kabul edilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2020 yılında başlatılan "Bütçe Senin" uygulaması, yerel demokrasiyi güçlendiren bir araç olarak, İBB'yi dünyadaki katılımcı bütçe ağının etkin bir paydaşı yapmıştır. İstanbul Kent Konseyi, katılımcı bütçeleme konusunu İBB ve ilgili paydaşlarla müzakere ederek, 2022 yılı yatırım

bütçesinin katılımcı bir şekilde hazırlanmasını gündeme almıştır. Bu süreçte akademisyenler, STK'lar, (İstanbul Planlama Ajansı) İPA ve İBB yetkilileriyle toplantılar düzenlenmiş; kamu ve sivil sektör arasında ortaklıklar geliştirme ve pilot projeler oluşturma olanakları tartışılmıştır. Katılımcı bütçeleme, şeffaflık, hesap verilebilirlik, sosyal adalet, etkin kaynak kullanımı ve toplumsal sermayeyi güçlendirme gibi faydalarıyla öne çıkmış Bursa, Kocaeli, Çanakkale gibi büyükşehir kent konseyleriyle de deneyim paylaşımları yapılmıştır. Bu süreç, katılımcı yerel demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlayan kent konseylerinin varlık amacıyla örtüşen bir örnek oluşturmuştur. “Bütçe Senin” uygulamasının planlanması ve tasarlanması süreci, İBB Kurumsal Gelişim ve Yönetim Sistemleri Daire Başkanlığı, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, İstanbul Planlama Ajansı ve ilgili STK temsilcilerinin İstanbul Kent Konseyi'nde bir araya gelerek ortak bir çalışma yürütmeleriyle gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, kent konseyinin bu süreçteki katkılarının, yerel yönetimle sivil toplum arasındaki etkileşimi artırdığını, şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendirdiğini, etkin kaynak kullanımı ve toplumsal sermayeyi desteklediğini söylemek mümkündür. Bu sürecin, kent konseylerinin yerel demokrasiyi güçlendirme ve vatandaşların karar süreçlerine dahil olma hakkını savunma amacını gerçekleştiren başarılı bir örnek teşkil ettiği vurgulanabilir.

Şekil 1: İstanbul'daki Katılımcı Bütçe Süreci

Kaynak: İstanbultentkonseyi.org, 25.12.2024

b) Meclislerin Kurulması: Kente dair talep, ihtiyaç ve sorunların iş birliği içinde tartışılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacıyla, yönetim ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde hareket edilmiştir. Bu doğrultuda, tüm İstanbulluların daha yaşanılabilir ve kaliteli bir kentin oluşumuna aktif katılımını sağlamak için İstanbul Kent Konseyi, çalıştaylar düzenleyerek İBB 2020-2024 Stratejik Planı doğrultusunda kurulması gereken çalışma gruplarını ve meclisleri belirlemiştir. Bu meclisler arasında, toplumda dezavantajlı grupta bulunan gençlik, kadın, engelli ve çocuk meclisi kurulmasına karar verilmiştir.

2021 yılından itibaren çalışmalarına başlayan İstanbul Kent Konseyi Kadın Meclisi, İstanbullu kadınların kente dair ihtiyaçlarının, taleplerinin ve çözüm önerilerinin yerel yöneticilerin aldığı kararlara yansıtılması, tüm kadınların kent yaşamındaki ve kent yönetimdeki rolünün güçlendirilmesi, kadınların girişimci bireyler olarak desteklenmesi doğrultusunda eğitim, araştırma vb. faaliyetlerin organize edilmesi gibi süreçlerde rol almaktadır. Bu konudaki farkındalığı artırabilmek amacıyla da söyleşi ve forumlar düzenlendiği tespit edilmiştir.

İstanbul Kent Konseyi Kadın Meclisi ile İngiltere Northumbria Üniversitesi ile 2022 yılında gerçekleştirilen “Güvenliği Nakşetmek” adlı proje kapsamında “Toplumsal Cinsiyet ve İstanbul’da Güvenlik Algısı Atölyesi” düzenlenmiştir. Atölye çalışmasında “World Cafe” tekniği uygulanarak çeşitli temalarda görüşmeler yapılmıştır. Yine benzer bir faaliyet olarak aynı yıl “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele ve Yerel Yönetimler” panelinden bahsedilebilir. Panel oturumunda, kadına yönelik şiddetle mücadele süreçlerinin güçlendirilmesinde, yerel yönetimler, sivil toplum ve kent konseyleri iş birliğinin ve koordinasyonun önemi vurgulanmıştır. Kadın Meclisi ve İBB Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı yılın belli dönemlerinde koordinasyon toplantısı yaparak kentte kadınlara yönelik yapılabilecek faaliyetler ve onların tercihlerinin öğrenilebileceği platformlar geliştirilmektedir.

İstanbul Kent Konseyinin kentte aktif katılımı sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir diğer meclisi olarak Gençlik Meclisinden de bahsedilebilir. Gençlik Meclisi, gençler arasında ayırım gözetmeden İstanbul’da sürdürülebilir gençlik politikalarının yaratılmasını ve geliştirilmesini, İstanbullu gençlerin kente ilişkin sorunlarının ve taleplerinin önceliklendirilerek belediyeye iletilmesini amaçlayan, bir katılım platformudur. Bu doğrultuda gençlerin yerel yönetime dair fikirlerini ortaya koyması için İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi de bir simülasyon geliştirmiştir. Bu simülasyonun amaçları arasında yerel yönetimlerin işleyiş biçimine yönelik ilgisi olan gençleri bir araya getirmek ve yaşanabilir bir kent için yapılabilecekleri gençlere danışmak yer almaktadır. Simülasyona katılacak gençler, genellikle üniversite öğrencileri, lise öğrencileri veya yerel yönetimlere ilgi duyan gençlerden oluşmaktadır. Katılımcılar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi’ni simüle eden bir platformda, belediye meclis üyeleri, komisyonlar ve diğer ilgili organlarla etkileşimde bulunmaktadır. Bu simülasyon, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini, bütçe dağılımını, projelerin değerlendirilmesini ve diğer yöneticilik pratiklerini gençlere öğretmeyi amaçlamaktadır. Katılımcılar, gerçek belediye meclis toplantılarındaki gibi, belirli projeler ve gündem maddeleri üzerinde tartışmalar yapmaktadır. Gençler, kendi önerilerini sunmakta, bu öneriler üzerinden oylama yapılmakta ve kararlar alınmaktadır (İBB, 2024).

Kent konseyinin yönetişimi geliştirmek adına yaptığı araştırma faaliyetleri de bulunmaktadır. 2022 yılında “Social Business” etkinliğinde Gençlik Meclisi İstanbullu gençlerin kültür-sanat faaliyetlerine erişiminde yerel yönetimler, sivil toplum ve özel sektör arasında oluşturulacak iş birliklerinin önemini vurgulamıştır. Gençlerin yerel yönetim süreçlerine aktif katılım imkânları, iyi uygulama örnekleri ve uygulamada görülen sorunları “Gençlik Meclislerinde Yönetişim Araştırması” temelinde değerlendirilmiştir. Ayrıca “Şehirlerde Yerel Demokrasi ve Gençlik Katılımı” başlıklı panel ve forum programı da gerçekleştirmiştir.

İstanbul Kent Konseyi tarafından kente dair talep, ihtiyaç ve sorunların iş birliği içinde tartışılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi, katılımcı yönetim anlayışının somut bir örneğidir. Bu yaklaşım, yönetişimin temel ilkelerinden biri olan katılımı güçlendirmekte ve vatandaşların karar alma süreçlerine dahil edilmesini sağlamaktadır. İstanbul Kent Konseyi yaptığı çalışmalarda, güçlü bir sivil topluma verdiği önemle yönetişimi sağlama, hesap verebilir olma amacını taşıdığı söylenebilir. Yine bu amaç doğrultusunda dezavantajlı grupların kamusal hayatta aktif hale gelebilmesine önem vermektedir.

c) *Katılım Okulu Projesi*: İstanbul Kent Konseyi (İKK), kendini bir demokrasi okulu ve laboratuvarı olarak görmektedir. Bu çerçevede, 2020 yılında katılımcı süreçlerden gelen görüş ve öneriler doğrultusunda "Katılım Okulu" başlığı altında amaçlar belirlemiş ve yerel düzeyde demokrasiyi güçlendirmeyi hedeflemiştir. İKK, katılımcılığı artırmak, paydaşların bilgi ve kapasitelerini geliştirmek ve yereldeki çalışmalar ile araçları çeşitlendirmek amacıyla kamu kurumları, sivil toplum ve yurttaşlarla iş birliği yapmıştır.

İstanbul Kent Konseyi Katılım Okulu, her yıl düzenli olarak eğitim yayınları, eğitim seminerleri ve proje/araştırma destekleme çalışmaları gibi başlıklarla katılımcılık, yerel demokrasi, kentsel adalet gibi konuları ele almaktadır. Yayınlar, vatandaşlara ve paydaşlara bültenler, mail ya da baskılı materyallerle iletilmektedir. Eğitim seminerleri ise yurttaşlar, sivil toplum çalışanları ve kamu kurum çalışanlarına yönelik düzenlenmektedir. Ayrıca, yükseköğrenim öğrencileri ve araştırmacıların katılımcılık, yerel yönetimler ve demokrasi üzerine projeleri de desteklenmektedir.

Sonuç olarak, Katılım Okulu Projesi, katılımcı yönetişimi güçlendiren bir laboratuvar işlevi görerek, demokrasi kültürünü yerel düzeyde yaygınlaştırmakta ve vatandaşları, kamu kurumlarıyla daha etkileşimli ve yapıcı bir şekilde çalışmaya teşvik edebilir. Bunun, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir katkı sunacağı söylenebilir. Ayrıca bu yapılar kamu kurumları, sivil toplum ve yurttaşlar arasında köprü kurarak bilgi ve kapasite gelişimini destekleyebilir. Bu projeler, yerel yönetim süreçlerine aktif katılımı teşvik ederken, karar alma mekanizmalarında daha kapsayıcı ve şeffaf bir yönetim anlayışının benimsenmesine katkı sağlayabilir. Böylece kent konseylerinin, katılım kültürünü geliştirerek demokratik yönetişimi güçlendiren birer laboratuvar işlevi gördüğü söylenebilir.

d) *Katılım Kafe Projesi*: İstanbul'un nüfus artışı ve çok merkezli yapısı, katılımcı demokrasi için yerel hizmetlerin önemini artırmaktadır. Bu doğrultuda, 2020 yılında Katılım Kafe çalışması ile İstanbul'un çeşitli ilçelerinde katılımcılığı yaygınlaştırmak hedeflenmiştir. Katılım Kafe, yurttaşların İstanbul'un kent kimliği ve aidiyet hissi üzerine fikir alışverişinde bulundukları herkese açık bir katılım modelidir. Her yıl düzenli olarak yapılan bu buluşmaların fikir ve önerileri İstanbul Kent Konseyi tarafından kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Proje kapsamında, her ay farklı bölgelerde yapılan toplantılarla katılımcıların fikirleri alınmaktadır.

İstanbul'un Kadıköy, Sarıyer, Esenyurt, Avcılar, Ataşehir, Küçükçekmece, Bayrampaşa, Esenler, Güngören, Sancaktepe ve Bakırköy ilçelerinde gerçekleştirilen Katılım Kafe toplantılarında, yerel sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve üniversiteler gibi kurumlar bilgilendirilerek açık çağrılar yapılmıştır. Katılımcı profili, yaş, cinsiyet ve çalışma alanlarına göre dengeli şekilde yapılandırılmıştır. Toplantıların raporları, büyükşehir ve ilçe belediyeleri, ilçe kent konseyleri ve kamuoyuyla dijital ve basılı olarak paylaşılmaktadır. Raporlar sayesinde, en çok ele alınan gündemler ve öne çıkan sorunlar değerlendirilmektedir. Bu tür projeler, katılımcı demokrasiyi günlük yaşamın bir parçası haline getirmekte ve insanların şehre dair görüşlerini, önerilerini ve endişelerini doğrudan yöneticilere iletmelerine imkan tanımaktadır. Toplantılarda ortaya çıkan fikirler, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de ortak çözümler geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu süreç, yerel yönetimlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda kararlar almasını sağlayarak, halkın güvenini pekiştirmektedir.

Buradan yola çıkarak, kent konseylerinin katılımı teşvik eden projelerle yurttaşların yerel yönetim süreçlerine doğrudan katkı sağlamasına imkan tanıdığı söylenebilir. Ayrıca bu tür projelerin, halkın şehir yönetimine dair aidiyet hissini artırarak ortak çözümler geliştirilmesini teşvik ettiği ve yönetişimin etkinliğini artırdığı belirtilebilir.

e) *Meydan Projesi*: İstanbul Kent Konseyi, İBB ve İstanbul Planlama Ajansı iş birliğiyle 2021 yılında yürütülen “İstanbul Meydanlarına Kavuşuyor” projesinde halk oylaması yaparak vatandaşların görüşlerini almıştır. Bu durum kentte katılımcılığa ve yönetişime verilen önemi göstermektedir. Bu tür faaliyetler, vatandaşların şehir planlaması ve gelişimine doğrudan katkı sağlama fırsatı sunarak, katılımcı demokrasiyi güçlendirdiği söylenebilir. Ayrıca, katılımın teşvik edilmesi, vatandaşların şehirle ilgili kararlar üzerinde söz sahibi olmalarını sağlamakta ve toplumsal bağlılık ile güvenin artmasına yol açmaktadır.

f) *Kentsel Hizmetler Atölyesi*: İstanbul Kent Konseyi, Sıfır Ayrımcılık Derneği, Roman Diyalog Ağı ve Bağ Derneği iş birliğiyle 2021 yılında düzenlenen “İstanbullu Roman Kadınlar için Kentsel Hizmetler Atölyesi”, Roman kadınların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Akademisyenler, STK ve belediye temsilcilerinin de katıldığı atölyede, öncesinde yapılan yüz yüze ve odak grup görüşmeleri verileri tartışılarak istihdam, eğitim, mekan ve kültürel önyargılar gibi sorunlar tespit edilmiş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Şekil 2: Atölye Çalışması

Kaynak: İstanbolkentkonseyi.org, 25.12.2024

Buradan yola çıkarak, bu faaliyet yönetişimin toplumsal katılımı ve halkın aktif rolünü vurgulayan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, sadece kentsel hizmetlere erişim sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal adaletin ve eşitliğin güçlendirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Ayrıca kent konseylerinin, dezavantajlı grupların yerel yönetim süreçlerine dahil edilmesini sağlayarak kapsayıcı bir yönetim anlayışını güçlendirdiğine de vurgu yapılabilir.

g) *Yerel Yönetim ve Şehir Yaşamında Katılımcılık Söyleşisi*: 2021 yılından itibaren her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen bu söyleşide sivil katılım ve yerel yönetimle ilgili bilgi ve tecrübeler paylaşılmaktadır. İstanbul Kent Konseyi'nin katılımcılık çalışmaları, katılımcı bütçe, çalışma grupları ve meclislerin önemi vurgulanmakta, İstanbulluların kentsel planlama süreçlerine dahil olmasının gerekliliği ve bunun sürdürülebilir kalkınma temelli sosyal politikalara katkıları ele almaktadır. Ayrıca, toplumsal değişim için yönetim temelli bir

perspektif değişiminin önemi ve bu süreçte konseyin üstlendiği sorumluluklar ifade edilmektedir.

İstanbul Kent Konseyi'nin bu süreçte üstlendiği sorumluluklar, yönetimdeki liderlik rolünü ve yerel düzeyde demokratik katılımın teşvik edilmesinin gerekliliğini pekiştirmektedir. Bu söyleşi katılımcı yönetişimin, sosyal politikaların şekillendirilmesindeki kritik rolünü ve toplumsal değişim için daha geniş bir vizyon geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

h) Marmara Urban Forumu: 2021 yılında gerçekleştirilen Marmara Urban Forumu'nda, “Yerelin Sesini Yükselt: Türkiye’de Kent Konseyleri Deneyimi” oturumunda kent konseyleri başkanları bir araya gelmiştir. İstanbul Kent Konseyi Başkanı, İKK’nın oluşum sürecinden ve halkın yerel demokrasi süreçlerine katılımının öneminden bahsetmiş, deneyimlerini paylaşmıştır. Ayrıca, kent konseylerinin sivil toplum ve yerel yönetim arasında sosyal diyalog kurmadaki rolünü vurgulamıştır.

Bu tür oturumlar, kent konseylerinin sadece yönetimdeki rolünü değil, aynı zamanda toplumsal katılımın ve demokratik süreçlerin güçlendirilmesindeki katkılarını vurgulayabilir. Sonuç olarak, kent konseylerinin halkla etkileşimde bulunarak, şehir yönetimini daha kapsayıcı, duyarlı ve sürdürülebilir bir hale getirmeleri, katılımcı yönetişimin ve sosyal diyalogun önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

ı) İstanbul Çocuklara Soruyor Projesi: İstanbul Kent Konseyi, “katılımcı demokrasi” anlayışıyla “İstanbul’da yaşayan her çocuk, Çocuk Meclisi’nin bir üyesidir” ilkesine dayanarak, 2021 yılından itibaren her yıl düzenli olarak çocukların kentle ilgili görüşlerini ifade edebilmeleri, isteklerini ve çözüm önerilerini sunabilmeleri için aktif bir rol üstlenmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Bu proje eğitim kurumlarından, STK’lardan, İBB’nin ilgili birimlerinden, çocuk ve gençlik merkezlerinden oluşan paydaşların iş birliği ile yürütülmüştür. Bu doğrultuda, 6-14 yaş grubundaki çocuklar için “İstanbul Çocuklara Soruyor” başlıklı proje başlatılmıştır. Proje, çocukların bulundukları yerlerde onlarla buluşmayı, “çocuklar için” değil, “çocuklarla birlikte” bir yol haritası oluşturmayı amaçlamaktadır. Proje sürecinde çocukların kente ilişkin görüşlerini ilgililere aktarabildikleri toplantılar yapılmıştır. Proje kapsamında, “<https://istanbulcocuklarasoruyor.org>” web sitesi hazırlanarak bu sitede proje hakkında detaylı bilgilere, projenin paydaşlarına, projenin yöntem ve uygulama adımlarına yer verilmiştir. Ayrıca web sayfası üzerinden online katılım sağlandığını belirtmekte fayda vardır.

Şekil 3: Proje Sürecinden Bir Örnek

Kaynak: İstanbulkentkonseyi.org, 25.12.2024

İstanbul Kent Konseyi'nin ilgili paydaşlarla işbirliği yaparak yürüttüğü bu proje, yerel yönetişimde katılımı teşvik etmekte ve özellikle çocukların sesini duyurmaktadır. Proje, yerel yönetimlerin, çocukların gözünden kentsel yaşamı daha iyi anlamalarına ve bu görüşleri göz önünde bulundurarak daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve adil politikalar geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, çocukların karar alma süreçlerinde söz sahibi olmalarını sağlayarak, toplumsal katılımı daha erken yaşlardan itibaren öğretmekte ve bu değerleri gelecek nesillere aktarmaktadır. Bu proje, çocukları aktif birer katılımcı olarak yerel yönetim sürecine dahil etmekte ve onların kentsel planlama, şehir yaşamı ve kamu politikaları konularında görüş beyan etmelerini sağlamaktadır. Bu da, şehri yönetenlerin çocukların ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına ve yerel yönetimlerin daha kapsayıcı hale gelmesine katkı sunmaktadır.

Buradan yola çıkarak, kent konseylerinin katılımcı demokrasiyi güçlendirmek adına rol üstlendiği söylenebilir. Bu katılım mekanizmalarının, aynı zamanda yönetişimin daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunduğu da vurgulanabilir.

i) *Yaşlı Dostu Kentler Çalıştayı*: Ataşehir Belediyesi, Ataşehir Kent Konseyi ve İstanbul Kent Konseyi'nin ortaklığında sadece 2022 yılında gerçekleştirilen “Yaşlı Dostu Kentler Çalıştayı”nda, çeşitli kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, meslek odaları, akademi ve kent konseyi temsilcilerinden oluşan katılımcılar bir araya gelmiştir. Çalıştayda, yaşlıların kent yaşamında karşılaştığı sorunlar, ayrımcılıklar ve çözüm önerileri, tematik masa çalışmaları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu masalar, kentsel altyapı, sosyal yaşama katılım, sağlık, spor, teknoloji, iletişim, katılım ve örgütlenme, afet dayanışması ve gönüllü çalışmalar gibi konuları kapsamıştır.

Bu faaliyetler, yaşlı bireylerin şehir yönetiminde daha aktif bir rol oynamalarını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kentlerin yaşlı dostu politikalarla şekillendirilmesine katkıda bulunmuş ve sürdürülebilir, adil bir toplum inşa edilmesine yönelik önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Bu tür katılımcı süreçler, yaşlı bireylerin kent yaşamındaki yerlerini güçlendiren ve onları toplumun ayrılmaz bir parçası haline getiren bir yönetim modelini benimsemektedir.

Bu doğrultuda, kent konseylerinin kapsayıcı yönetim anlayışıyla farklı toplumsal grupların ihtiyaçlarını dikkate alarak katılım mekanizmaları geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bu tür katılımcı süreçlerin, vatandaşların aktif kent sakinleri olarak toplumsal yaşama dahil edilmesini sağlayarak yönetişimi daha kapsayıcı hale getirdiği belirtilebilir.

j) *İnsan Kütüphanesi*: Sözlü iletişimin etkili bir adımı olan İnsan Kütüphanesi, bireyleri bir araya getirerek, yaşam deneyimlerini sunacak bir diyalog ortamına imkân verirken bu yolla sosyal etkileşimi sağlamayı amaçlamaktadır. Katılımcılar, İnsan Kütüphanesi etkinliklerinde kendi yaşam deneyimlerini aktaran bir “insan kitap” ile diyalog kurarak, etkileşime geçmektedir. İnsan Kütüphanesi, ilk olarak 2000 yılında Danimarka'nın Kopenhag şehrindeki bir festivalde “kitabı kapağına göre değerlendirmeyin” sloganı ile hayata geçmiş bir fikirdir. Bu fikrin asıl amacı; ayrımcılığı ve bireyler üzerindeki baskıyı empati kurma yoluyla azaltmaktır. Katılımcılar, kendi yaşam deneyimlerini aktaran bir “insan kitap” ile diyalog kurabilmektedirler. Kişiler arası bilgi ve deneyim aktarımının gücüne inanan İstanbul Kent Konseyi ilk etkinliği, İBB Çengelköy Mahalle Evi'nde 2022 yılında kadın katılımcılarla gerçekleştirmiştir.

Bu tür etkinlikler, özellikle yerel düzeyde, bireylerin kendilerini ifade etmeleri ve toplumsal sorunlarla ilgili görüşlerini paylaşmaları için önemli bir alan yaratabilir. İnsan Kütüphanesi, hem katılımcı yönetişimin hem de toplumsal katılımın bir arada işlediği bir model olarak, yerel halkın toplumsal diyalog süreçlerine dahil edilmesini ve bu süreçlere katkı sağlamalarını teşvik etmektedir. Ayrıca, bu proje, yerel yönetimlerin daha kapsayıcı ve adil politikalar geliştirmesine olanak tanır. Çünkü toplumun farklı kesimlerinden gelen bireylerin düşünceleri, çözüm önerileri ve yaşadıkları sorunlar doğrudan dinlenmektedir.

Sonuç olarak, İnsan Kütüphanesi Projesi, 2022-2024 yıllarında uygulanarak katılımcı demokrasinin güçlendirilmesine, toplumsal dayanışmanın artırılmasına ve şehrin daha kapsayıcı bir hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu tür projelerle kent konseylerinin, sadece sosyal etkileşimi değil, aynı zamanda kentsel yönetimde daha eşitlikçi ve adil bir yaklaşımın benimsenmesine yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

k) Yer-Kat Projesi: İstanbul Kent Konseyi Gençlik Meclisi, yerel yönetim süreçlerine dair bilgi edinmek ve bu bilgileri uygulamalı olarak deneyimlemek amacıyla 2023 yılında Yerel Katılım Atölyeleri Projesi'ni başlatmıştır. Proje, gençlere akademik ve pratik öğrenme fırsatları sunmayı hedeflemektedir. İlk atölye, “Yerel Yönetim Teorileri ve Tarihçesi” ve “Kent Hakkı ve Katılım Tartışmaları” başlığıyla İstanbullu gençlerle gerçekleştirilmiştir.

Bu proje, katılımcı demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan gençlerin yönetime katılımını doğrudan teşvik etmektedir. Proje, yerel yönetimlerin halkla daha yakın bir ilişki kurmasını sağlarken, aynı zamanda katılımcı bir yönetim modelinin inşa edilmesine de katkıda bulunmaktadır. Gençlerin, yerel yönetim süreçlerine daha bilinçli ve aktif bir şekilde katılmaları, yerel düzeydeki politikaların daha kapsayıcı ve demokratik olmasını sağlamaktadır.

Buradan yola çıkarak, kent konseylerinin gençlerin yerel yönetim süreçlerine aktif katılımını sağlayarak demokratik yönetişimi güçlendiren bir rolü olduğu söylenebilir. Ayrıca gençlerin yerel yönetim süreçleri hakkında bilgi edinerek, tartışmalara katılarak ve doğrudan deneyim kazanarak yönetim mekanizmalarına entegre edilmesinde de katkısı olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

l) Katılımcı Demokrasi Okulu: Avrupa Konseyi'nin liderliğinde, İstanbul Kent Konseyi ve Argüden Yönetişim Akademisi iş birliğiyle, ilk kez 19-23 Eylül 2023'de Türkiye'de düzenlenmiştir. Yerel yönetim ve sivil toplumdan katılımcıların yer aldığı bu programda, katılımcı demokrasiye dair teorik ve pratik bilgiler, yerel demokrasiyi güçlendirmeye yönelik Avrupa Konseyi araçları ile desteklenmiştir. Programda, yerel yönetimlerin katılımcı karar alma süreçlerine dair bir eğitim düzenlenmiştir. Bu uygulamayla, katılımcı yönetim ve yerel demokrasi anlayışını benimseyen bir eğitim platformu sunulmaktadır. Yerel yönetimlerde şeffaflık, eşitlik ve katılımın artması için önemli bir adım olup, katılımcıların yerel düzeydeki karar alma süreçlerine aktif bir şekilde dahil olabilmelerine olanak tanımaktadır. Bu tür projeler, yerel yönetimlerin halkla daha yakın bir ilişki kurmasını ve toplumsal sorunları daha etkili bir şekilde çözmelerini desteklemektedir.

Bu doğrultuda, kent konseylerinin yerel demokrasiyi güçlendirmekle kalmadığı, aynı zamanda yönetim ilkeleri doğrultusunda daha adil, etkili ve kapsayıcı yönetim modellerinin geliştirilmesine de zemin hazırladığı söylenebilir.

Sonuç

Yerel yönetim anlayışının pratikteki en önemli unsurlarından biri olan kent konseyleri, vatandaşların yerel yönetim süreçlerine aktif katılımını sağlayarak demokratik değerlerin yerelden güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu yapılar, toplumun farklı kesimlerinin taleplerini ve ihtiyaçlarını yerel yönetim politikalarına entegre ederek, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yönetim modeli sunmayı hedeflemektedir. İstanbul Kent Konseyi örneği, bu bağlamda önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. İstanbul'un sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda; kent konseyinin çalışmalarının, farklı toplumsal grupların sesini duyurması ve sorunlarına çözüm önerileri geliştirmesi açısından anlamlı olduğu görülmektedir.

Ancak, kent konseylerinin etkinliklerinin artırılması için bazı yapısal ve işlevsel sorunların çözülmesi gerekmektedir. Özellikle, katılımcılığın yalnızca belirli gruplarla sınırlı kalmaması, toplumun geniş kesimlerini kapsamaya büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, alınan kararların uygulamaya geçirilme oranının artırılması ve yerel yönetimler ile kent konseyleri arasında daha güçlü bir iş birliği sağlanması, bu mekanizmaların etkisini artırabilir. Bunu sağlamak için kent konseylerinin kararlarının tavsiye niteliğinden çıkıp bağlayıcı hale gelmesi için yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Belediye meclisleri, kent konseyi önerilerini dikkate almakla yükümlü kılınabilir. Kent konseyi kararlarının belediye stratejik planlarına dahil edilmesi için resmi protokoller oluşturulabilir. Kent konseyleri özerk bir bütçeye sahip olmalı, böylece projelerini uygulayabilmek için belediyelere tam bağımlı olmamalıdır.

İncelediğimiz faaliyetler, İstanbul Kent Konseyi ve çeşitli paydaşların iş birliğiyle yürütülen katılımcı demokrasi ve yönetim projelerinin güçlü birer örneğidir. Bu projeler, katılımı artırmayı, toplumsal sorunlara duyarlılığı geliştirmeyi ve yerel yönetim süreçlerini daha şeffaf ve kapsayıcı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Her biri, farklı sosyal gruplardan, özellikle dezavantajlı kesimlerden, gençler, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gibi çeşitli katılımçıların seslerini duyurmalarına olanak tanımaktadır.

Çalışmada incelenen faaliyetlerin, yerel katılımın artırılmasına yönelik çeşitli yöntemler sunduğu; bu yöntemlerin hem bilgi edinme hem de pratikte katılım fırsatı sağladığı tespit edilmektedir. Bu hem bilgi edinme hem de pratikte katılım fırsatları sağlamaktadır. Örneğin, Yer-Kat Projesi ve Katılımcı Demokrasi Okulu, gençlerin yerel yönetim süreçlerine katılımını artırmayı hedeflerken, İstanbul Çocuklara Soruyor Projesi çocukların görüşlerinin alınmasına olanak tanımaktadır. Faaliyetler, toplumsal çeşitliliği de göz önünde bulundurmakta ve bu çeşitliliği kapsayan bir sosyal diyalog kurmayı amaçlamaktadır. İnsan Kütüphanesi gibi etkinlikler, önyargıları kırmayı ve empati kurmayı teşvik edip, Yaşlı Dostu Kentler Çalıştayı gibi faaliyetler yaşlıların kent yaşamına katılımını artırmayı amaçlamaktadır. Katılımcı demokrasi anlayışı, yerel yönetimlerin ve sivil toplumun birlikte çalışmasını teşvik etmektedir. Katılımcı Demokrasi Okulu gibi projeler, yerel yönetimler ve sivil toplum arasında daha güçlü bir iş birliği ve etkileşim sağlamaya yönelik eğitimler sunmaktadır.

Çeşitli projeler, katılımçılara yerel yönetim, demokrasi ve toplumsal katılım konularında eğitimler sunmaktadır. Bu eğitimler, katılımçıların bilgi düzeyini artırırken, onları karar alma süreçlerine daha aktif bir şekilde katılmaya teşvik etmektedir. Katılım Okulu ve Yer-Kat Projesi gibi projeler, katılımçıların hem teorik bilgi hem de pratik deneyim kazanmalarını sağlamaktadır. Ayrıca her faaliyet, toplumun farklı kesimlerinin seslerini duyurmayı ve onlara

eşit haklar tanımayı amaçlamaktadır. Projelerdeki amaç, yerel demokrasiyi güçlendirerek, toplumsal adaleti ve katılımı sağlamaktır.

Sonuç olarak, kent konseyleri, yerel demokrasinin gelişiminde ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir role sahiptir. İstanbul Kent Konseyi örneğinde olduğu gibi, bu yapıların daha kapsayıcı, şeffaf ve katılımcı bir anlayışla yönetilmesi, yerel yönetimlerin etkinliğini artırmakla kalmayıp, toplumsal uzlaşa ve dayanışmayı da güçlendirecektir. Gelecekte, kent konseylerinin daha aktif bir rol oynayabilmesi için yasal düzenlemelerden kaynaklanan eksikliklerin giderilmesi örneğin özerk kuruluş haline getirilerek kendilerine ait bütçelerinin olması ve vatandaş katılımını teşvik eden yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece, kent konseyleri hem yerel yönetimlerin hem de demokratik bir toplumun temel taşlarından biri haline gelecektir.

Extended Abstract

In recent years, city councils have come to the forefront as an important tool in strengthening the understanding of local governance and participation. There are many studies in the literature showing that city councils contribute to the inclusion of the public in decision-making processes and the development of democracy at the local level. By enabling the public and local governments to cooperate, these councils create a more transparent and participatory management approach in urban planning, infrastructure services and social policy. Batat (2010) and Çelik (2013) state that city councils enable governance processes to become more democratic and inclusive by ensuring active participation of the public in local governments. Moreover, researchers such as Deniz (2013) and Kocaoğlu (2014) emphasize that city councils help develop policies that take into account the needs of different social groups living in the city by supporting core values such as social justice, participation and equality. In addition, through practices such as participatory budgeting, city councils allow the public to have a say in how financial resources are used. There is also evidence in the literature that city councils have positive impacts on social cohesion and local development. Zeren (2017) argues that city councils contribute not only to decision-making processes but also to the acceleration of social metamorphosis in the city by creating social networks that promote social solidarity. Accordingly, the role of city councils in governance contributes significantly to strengthening participation and democracy.

The methods used in this study are literature review and content analysis. In the literature review section, the conceptual basis of the study was established and within this framework, the principles of governance, the importance of participation and local governance, the historical development, establishment and duties of city councils were discussed. In the field research section, the activities carried out by the Istanbul City Council were analyzed through content analysis method, and the contributions of these activities to increasing participation and improving governance were investigated. The research was conducted through the web page of the Istanbul Metropolitan Municipality and the Annual Reports of the Istanbul City Council, and the findings obtained as a result of the examinations were reached. The findings are presented under the following headings. No ethics committee report was required for the publication of this study.

City councils are platforms where civil society organizations, local governments and citizens come together, enabling local governments to communicate more effectively with the public. These structures encourage public participation in urban decision-making processes and strengthen the culture of democracy at the local level. Participatory democracy and governance projects carried out by the Istanbul City Council and various stakeholders aim to strengthen the functioning of local governments with transparency, participation and social responsibility. These projects encourage the active participation of different segments of the public in decision-making processes at the local level and ensure the spread of democratic values throughout society. The understanding of participatory democracy not only provides a theoretical framework, but also gives participants hands-on experience. Activities targeting different groups such as youth, children, women and the elderly create opportunities for these groups to make their voices heard. Activities such as the Participatory Democracy School, Yer-Kat Project, Istanbul is Asking Children Project strengthen participants' knowledge acquisition processes, while at the same time providing them with skills on how to apply this knowledge in practice. Projects take important steps to reinforce cooperation between civil society and local governments. Activities such as the Elderly Friendly Cities Workshop aim to develop solutions that will enable the elderly to be more involved in urban life, while activities such as the Human Library encourage breaking down social prejudices and building empathy between different groups. By collecting the views of participants, these projects not only identify existing problems, but also contribute to governance processes by proposing solutions. By increasing the interaction of local governments and civil society, each project enables the building of a more sustainable, equitable and democratic city structure. Such projects see social participation not only as a goal but also as an engine of social change. In conclusion, the participatory democracy and governance approach of the Istanbul City Council enables local governments to establish a closer relationship with the public and contributes to making Istanbul a more livable city by developing a participatory approach that is sensitive to social problems.

In conclusion, city councils play an important role in enhancing governance and participation at the local level. By encouraging the active participation of the public in decision-making processes, these structures strengthen communication between local governments and citizens. City councils allow different social groups to make their voices heard and bring all stakeholders together, ensuring wider participation in democratic decision-making processes. In this way, a fairer and more transparent governance model is created by taking into account the views and needs of the public in finding solutions to local problems. The functioning of city councils contributes to increasing the awareness of participation in society and achieving sustainable development goals.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Yeliz Karadeniz'e aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: No conflict of interest exists.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Yeliz Karadeniz.
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Akman, Ç. (2018). Kent konseylerini yeniden düşünmek: kent konseyleri birliği'ne üye olan kent konseyleri üzerinden bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 740-764. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.415858>
- Arlı, A. (2010). Habitat II tartışmaları ve İstanbul'da toplumsal dönüşüm. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (16), 367-388.
- Ateş, H. ve Buyruk, G. (2018). Bir iyi yönetim ilkesi olarak katılımcılık ve Türk kamu yönetiminde katılımcılığın konumu. *Ombudsman Akademik*, (1), 81-98. <https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.494014>
- Aydın, A. H. (2013). *Kamu yönetimine giriş: temel konular yeni yaklaşımlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Batat, A. (2010). *Türkiye yerel gündem 21 uygulamalarının kent konseylerine dönüşüm sürecinin analizi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bozkurt, Ö., Turgay E. ve Sezen, S. (2008). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Bulut, T. (2013). *Şeffaf katılımcı ve etkin kent yönetimi için kent konseyleri*. Ekin Kitabevi.
- Cesur, A. (2018). Yönetişim perspektifinden kent konseylerinin kent yönetimindeki rolü ve işlevselliği. *Journal of International Social Research*, 11(55), 809-816. [10.17719/jisr.20185537251](https://doi.org/10.17719/jisr.20185537251).
- Çelik, A. (2013). Kent yönetimi bağlamında kent konseyinin işlevleri üzerine bir değerlendirme, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (2), 215-229.
- Çetinkaya, Ö. ve Korlu, R. (2012). Yerel demokrasinin sağlanmasında katılımcılık süreci ve kent konseylerinin rolü. *Maliye Dergisi*, (163), 95-117.
- Çevikbaş, R. (2012). AB'ye uyum sürecinde Türk kamu yönetiminin dönüşümü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 33-60.
- Çiçek, A. C. (2011). Neoliberalizmin YKY anlayışını meşrulaştırma aracı olarak "yönetişim" ve Türkiye kamu yönetimi üzerine yansımaları. Koçak, Y. (Ed.) *Kamu Yönetimi: Yönetim-Siyaset Ekseninde Yeniden Yapılanma içinde*. SFS Grup Yayınevi.
- Deniz, T. (2013). Kentleşme, yerel gündem 21 ve kent konseyleri, *International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*, 8(12), 391-402.
- Doğan, K. C. (2016). Postmodern kamu yönetimi, yerel yönetimler ve katılım: yerel yönetim odaklı bir yaklaşım. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 73-99. <https://doi.org/10.17336/igusbd.14844>
- Erdoğan, O. (2018). Yerel yönetimlerde katılımcı mekanizmalar ve Trabzon büyükşehir belediyesi örneği, *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 4(2), 295-310.

- Göçoğlu, V. ve Gündüz, O. (2020). Kamu yönetimi reformlarını yeni kamu işletmeciliği bağlamında okumak, *Ekonomi İşletme Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1), 1-16.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *Gündem-Haberler*. <https://ibb.istanbul/gundem/haberler> adresinden 10.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul Kent Konseyi. *Çalışma Grupları*. <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/calisma-gruplari/> adresinden 24.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul Kent Konseyi. <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/kent-konseyi-nedir/> adresinden 24.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul Kent Konseyi. *Kurumsal*. <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/kurumsal/> adresinden 24.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul Kent Konseyi. *Meclisler*. <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/ana-sayfa/meclisler/> adresinden 24.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- İstanbul Kent Konseyi. *Projeler*. <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/katilim-kafe-2/> adresinden 24.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- Kalaycı, S. ve Akin, A. (2021). Sosyal Hizmetlerin Yerelleşmesine Kent Konseylerinin Katkıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 189-210. <https://doi.org/10.33417/tsh.750180>
- Kaypak, Ş. (2012). Yerel yönetimlerde katılımcı/müzakereci demokrasi sürecinde sivil toplum kuruluşlarının önemi. *International Journal Of Management Economics And Business*, 8(17), 171-196.
- Kocaoğlu, M. (2014). Katılımcı demokrasi algılaması ve kent konseyleri: Kırşehir kent konseyi örneği, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-15.
- Magnaghi, A. (2005). *The Urban Village, A Charter for Democracy and Local Self-Sustainable Development*, Zed Books.
- Ökmen, M. & Parlak, B. (2013). *Kuram ve uygulamada yerel yönetimler: kavramlar, yaklaşımlar, yapılar ve mevzuat*. Orion Kitabevi.
- Şahangil, S. (2019). Postmodern kamu yönetimi çerçevesinde yönetsel katılım: yerel hizmet sunumunda katılım olgusu, *Journal of International Social Research*, 12(66), 1146-1157.
- Yılmaz, V. & Telsaç, C. (2021). Yerel yönetimler ve katılım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(40), 235-254.
- Zeren, H. E. (2017). *Kent konseyleri, dünyadaki görünümü ve Türkiye analizi*. Ekin Kitabevi.

Cumhuriyet Sonrası Dönemde Türk Milliyetçiliği: Hüseyin Nihal Atsız Üzerinden Bir Değerlendirme*

Serdar Kenan Gül¹✉, Turan Küçük²

Öz

Hüseyin Nihal Atsız, Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğinin en güçlü ve etkili temsilcilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Atsız'ın milliyetçilik anlayışı daha çok tarihi, etnik ve kültürel değerleri merkeze alarak şekillenmiş, geçmişle derin bir bağ kurarak Türk kimliğini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Şair, yazar ve tarihçi olarak da tanınan Atsız, milliyetçi söylemlerini edebiyat ve tarih aracılığıyla topluma aktarmış; böylece özellikle genç kuşaklar üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Atsız'ın düşünceleri, milliyetçiliği sadece siyasi bir hareket olarak değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir bilinç olarak görmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet sonrası dönemde Türk milliyetçiliğinin dönüşümünü ve bu sürecin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini, Hüseyin Nihal Atsız'ın perspektifinden analiz etmektir. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda makale, Türk milliyetçiliğinin değişen sosyopolitik koşullarda nasıl şekillendiğini ve Atsız'ın fikirlerinin milliyetçilik anlayışını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. İrkçı-Turancı milliyetçiliğin önde gelen temsilcisi olarak Atsız, Kemalist milliyetçiliği özellikle ırk temelli bir bakış açısıyla eleştirmiştir. Atsız'ın radikal yaklaşımları, bu akımı Kemalist milliyetçilikten net bir şekilde ayırtmış ve iki ideoloji arasındaki farkları belirginleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, İrkçılık-Turancılık, Hüseyin Nihal Atsız

JEL Kodları: Z00, Z10, Z19

Turkish Nationalism in the Post-Republican Period: An Evaluation on Hüseyin Nihal Atsız

Abstract

Hüseyin Nihal Atsız is one of the most potent and influential representatives of Turkish nationalism in the Republican era. Atsız's understanding of nationalism was shaped by focusing more on historical, ethnic, and cultural values and aimed to strengthen Turkish identity by establishing a deep connection with the past. Atsız, a poet, writer, and historian, conveyed his nationalist discourses to society through literature and history; thus, he left a lasting impression, especially on the younger generations. Atsız's thoughts are remarkable in that he viewed nationalism as a political movement and a cultural and ideological consciousness. This study aims to analyze the transformation of Turkish nationalism in the post-Republican period and the effects of this process on social structure from the perspective of Hüseyin Nihal Atsız. A qualitative research method was adopted in this context, and literature review and content analysis methods were used. In this context, the article reveals how Turkish nationalism was shaped under changing sociopolitical conditions and how Atsız's ideas affected the understanding of nationalism. As the leading representative of racist-Turanist nationalism, Atsız criticized Kemalist nationalism, especially from a race-based perspective. Atsız's radical approaches clearly distinguished this movement from Kemalist nationalism and crystallized the differences between the two ideologies.

Keywords: Nationalism, Turkish Nationalism, Racism-Turanism, Hüseyin Nihal Atsız

JEL Codes: Z00, Z10, Z19

* Bu çalışma, Prof. Dr. Serdar Kenan Gül danışmanlığında Turan Küçük tarafından Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2025 yılında tamamlanan "Cumhuriyet Sonrası Dönemde Türk Milliyetçiliği Yorumları: Erol Güngör ve Hüseyin Nihal Atsız Üzerinden Bir İnceleme" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, skgul@kastamonu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4771-9202

² Kastamonu Orman Bölge Müdürlüğü, turankucuk@ogm.gov.tr, https://orcid.org/0009-0003-6626-2396

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author,** skgul@kastamonu.edu.tr

Giriş

Küreselleşmenin dünya genelinde yaygınlaşmasıyla birlikte milliyetçiliğin etkisinin azaldığı yönünde görüşler ortaya atılsa da ulus devletlerin varlığı ve egemenliği açısından bu konu günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Buna rağmen milliyetçilik, hala önemli bir siyasal ve toplumsal olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Milliyetçilik kavramını ya da milliyetçilik ideolojisini açıklamak ve tanımlamak adına birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Milliyetçilik kaçınılmaz bir şekilde millet, etnisite, ırk, kültür ve din gibi kavramlarla ilişki içinde olan bir kavramdır ve bu kavramlarla ilişki içinde olması, milliyetçiliğin anlamını zenginleştirdiği kadar onu karmaşık hale de getirmiştir. Üzerinde uzlaşılan ve tartışmasız şekilde karşımızda duran gerçek ise milliyetçiliğin bir ideoloji olarak tamamıyla modern bir olgu olduğudur.

Milliyetçilik düşüncesi ilk olarak Avrupa’da ortaya çıkmış ve bundan sonra dünyada hızla yayılan bir ideoloji haline gelmiştir. Kuşkusuz, her ideoloji gibi milliyetçilik de kendi tarihsel koşulları altında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Milliyetçilik, temel olarak sanayileşmenin getirdiği değişim ve dönüşümle, Amerikan ve Fransız Devrimleriyle birlikte modern bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Alman Romantizmi ve Napolyon Savaşları, milliyetçiliği besleyen ve geliştiren önemli etkenlerdir. Modernleşme ve iletişim araçlarının gelişimi de milliyetçiliğin yayılmasını ve güçlenmesini desteklemiştir. Milliyetçiliğin gelişim sürecini kısaca özetlemek gerekirse; Birinci Dünya Savaşı öncesinde bütünleştirici bir özellik taşıyan milliyetçilik, savaş sırasında saldırgan bir hal almış ve savaş sonrasında ise ayrılıkçı bir nitelik kazanmıştır.

Cumhuriyet sonrası Türkiye’de milliyetçilik, toplumsal kimliğin yeniden inşasında ve millî değerlerin korunmasında merkezi bir rol oynamıştır. Ancak milliyetçilik ideolojik olarak sabit bir kavram olmaktan ziyade dönemlere, toplumsal gelişmelere ve farklı düşünürlerin bakış açılarına göre değişmiştir. Farklı düşünce ekollerinden önemli bir isim olan Hüseyin Nihal Atsız, bu ideolojiyi kendine özgü bakış açısıyla yorumlamış ve Türk milliyetçiliğine kendi perspektifinden katkıda bulunmuştur.

Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan birçok Türk milliyetçiliği yorumu olmasına karşın bunların arasında en fazla öne çıkan ve Türk milliyetçiliği düşüncesini en çok etkilediği var sayılan iki yorum; muhafazakâr milliyetçilik ile ırkçı-Turancı milliyetçilik olmuştur. Her iki bakış açısı da günümüz Türk milliyetçiliğini derinden etkilemiş ve kendi ortaya çıktıkları dönemde önemli fikir insanları tarafından temsil edilmişlerdir. ırkçı-Turancı milliyetçilik, Hüseyin Nihal Atsız ve onun etrafındaki yazarlardan destek gören, daha sert bir milliyetçilik anlayışını temsil etmektedir. ırkçı-Turancı milliyetçilik aslen Atsız’ın görüşleri ekseninde şekillenmiştir. Bu anlayış Türk kimliğini siyasi (yurttaşlık) ve kültürel temelden etnik ve biyolojik bir temele oturtmuş ve Kemalist milliyetçiliğin göz ardı ettiği Turancılık idealini öne çıkararak savunmuştur. Kemalist rejimin Batılılaşma politikalarına ve Sovyetler Birliği ile geliştirilen ilişkilere eleştirel yaklaşmış, özellikle komünizme ve komünist ideolojiyi savunanlara karşı sert bir duruş sergilenmiştir. Kemalist milliyetçilik, Batı medeniyetine entegrasyonu ve uluslararası barışı savunan bir anlayışla şekillenirken, ırkçı-Turancı milliyetçilik daha izole, ırka dayalı ve yayılmacı bir perspektif benimsemiştir. Kemalist

milliyetçiliğin rasyonel ve pragmatik temellerine karşılık, ırkçı-Turancı milliyetçilik daha ideolojik ve romantik bir nitelik taşımaktadır.

Hüseyin Nihal Atsız'ın özellikle biyolojik ırkçılık ve ırkçı-Turancı milliyetçilik vurgusu, onu hem Kemalist milliyetçilikten hem de bu anlayışa karşı gelişen muhafazakâr milliyetçilikten önemli ölçüde ayırmaktadır. Ayrıca dönemin konjonktürü, Kemalist milliyetçiliğin daha etkili ve sürdürülebilir bir politika olarak benimsenmesine olanak sağlamışken, ırkçı-Turancı milliyetçilik ise daha çok marjinal bir hareket olarak kalmıştır. Bu iki anlayış arasındaki gerilim, dönemin uluslararası ve iç politik gelişmeleri ile de şekillenmiştir. Bu hareket ya da milliyetçilik, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında güç kazanmış, ancak 1944 Türkçülük-Turancılık Davası ile büyük bir darbe almıştır. Bununla birlikte bu milliyetçilik yıllar sonra tekrar ve birçok bakış açısını etkileyerek yeniden gündeme gelmiştir.

Bu makalede, Cumhuriyet sonrası Türk milliyetçiliğinin Hüseyin Nihal Atsız'ın düşünceleri çerçevesinde nasıl şekillendiğini analiz etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; bu doğrultuda literatür taraması ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Literatür taraması, Atsız'ın yazılı eserleri, kitapları, makaleleri, dergi yazıları ve söylemleri gibi birincil kaynaklara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Atsız'ın görüşlerine ilişkin akademik çalışmalar, eleştirel değerlendirmeler ve diğer çalışmalar da araştırma kapsamında incelenmiştir.

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de milliyetçilik, toplumsal kimliğin yeniden inşasında ve millî değerlerin korunmasında merkezi bir rol oynamıştır. Ancak milliyetçilik ideolojik olarak sabit bir kavram olmaktan ziyade dönemlere, toplumsal gelişmelere ve farklı düşünürlerin bakış açılarına göre değişmiştir. Farklı düşünce ekollerinden önemli isim olan Hüseyin Nihal Atsız, bu ideolojiyi tarihsel ve kültürel eksenli milliyetçilik anlayışı ile yorumlamış ve Türk milliyetçiliğine kendi perspektiflerinden katkıda bulunmuştur. Bu araştırma, Cumhuriyet sonrası Türk milliyetçiliğinin ideolojik ve sosyolojik evrimini Hüseyin Nihal Atsız'ın düşünce dünyası çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda makale, Türk milliyetçiliğinin değişen sosyopolitik koşullarda nasıl şekillendiğini ve Atsız'ın fikirlerinin milliyetçilik anlayışını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türk milliyetçiliğinin bugünkü toplumsal bağlamdaki rolünü ve etkisini anlamak için geçmişteki ideolojik temellerini anlamının önemini vurgulamaktadır. Atsız'ın Türk milliyetçiliğine katkılarının derinlemesine incelenmesi, sadece milliyetçiliğin tarihi konusunda değil, aynı zamanda ideolojik akımların Türkiye'deki toplumsal yapı üzerindeki etkisi konusunda da önemli bir kaynak sağlayacaktır.

Çalışmada öncelikle Hüseyin Nihal Atsız'ın hayatı ve düşünsel gelişimi ele alınarak 1944 Türkçülük-Turancılık davası ve sonrasındaki süreç incelenmektedir. Daha sonra Atsız'ın milliyetçilik anlayışının temel prensipleri ile ideolojisi ve görüşleri ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise, Atsız'ın milliyetçilik ve ırkçılık üzerine söylemleri ile milliyetçilik anlayışının günümüzdeki etkileri çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. Hüseyin Nihal Atsız'ın Hayatı ve Düşünsel Gelişimi

Hüseyin Nihal Atsız, 12 Ocak 1905 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Deniz Kuvvetleri subaylarından Yüzbaşı Mehmed Nail Bey, annesi ise Fatma Zehra Hanım'dır. Ailesinin kökeni, Gümüşhane'nin Torul kazasının Midi köyüne dayanmaktadır. Atsız'ın dedesi Hüseyin Ağa, 1832 yılında bu köyde doğmuş, 1850'li yılların başında İstanbul'a yerleşmiştir. Dede Hüseyin Ağa, 1894 yılında vefat etmiştir (Sançar, 1973a: 8). Hüseyin Nihal, eğitim hayatına Kadıköy'deki Fransız Mektebi'nde başlamıştır. Ancak ailesinin babasının görevi nedeniyle sıkça yer değiştirmesi, onun eğitim hayatını da etkilemiştir. Aynı yıl Alman Okulu'nda eğitim gören Atsız, daha sonra Mısır'da bulunan Süveyş'teki bir Fransız okulunda da öğrenim görmüştür. Çocukluk yıllarındaki bu çok yönlü eğitim ortamı, onun farklı kültürlerle tanışmasına ve dil becerilerini geliştirmesine katkı sağlamıştır (Yurtsever, 2017: 12).

Hüseyin Nihal'in entelektüel yönü, onun genç yaşlarda Türkçülük ideolojisine ilgi duymasına ve bu alanda derinleşmesine olanak tanımıştır. Özellikle tarih ve edebiyat alanlarındaki çalışmaları, onun Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Atsız, yalnızca yazılarıyla değil, aynı zamanda öğretmenlik kariyeriyle de etkili bir figür olmuştur. Boğaziçi Lisesi'nde öğretmenlik yaparken, Orhun dergisi aracılığıyla Türkçülük düşüncesini yaymaya devam etmiştir (Yurtsever, 2017: 12). 1941-1943 yılları arasında, öğretmenlik görevine ek olarak, Atsız'ın çeşitli dergilerde yazı ve şiirleri yayımlanmaya devam etmiştir. *Çınaraltı*, *Tanrıdağ*, *Bozkurt* ve *Kopuz* gibi dönemin önemli yayın organlarında yayımlanan eserleri, Türkçülük düşüncesinin yayılmasına ve tartışılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Doktor Rıza Nur ile sıkça görüşmesi, bu düşüncenin teorik altyapısının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Atsız'ın sıkça ziyaret ettiği Rıza Nur'un Taksim'deki dairesi, bir anlamda fikir alışverişlerinin ve entelektüel tartışmaların merkezi haline gelmiştir.

Atsız'ın, Atatürk, Cumhuriyet ve devrimler hakkındaki fikirlerinin değişmesindeki en önemli aktörlerden biri de hiç şüphesiz Rıza Nur'du. Atsız, Rıza Nur'u ilk olarak onun *Türk Tarihi* adlı eserinden tanımıştır. Bu eser, Atsız'ın Türklük sevgisini pekiştiren ve Selçuklu ile Osmanlı devletlerini aynı devletin iki farklı hanedanı olarak gören bir anlayışı desteklemiştir. Atsız, bu kitabı okuduğunda çok etkilendiğini ve Rıza Nur'un Türkçülüğe en büyük hizmetinin bu eser olduğunu dile getirmiştir (Deliorman, 2000: 98; Karabulak, 2016: 25).

Rıza Nur ve Atsız arasındaki ilişki, başlangıçta mektuplaşmalar yoluyla kurulmuş, daha sonra ise yüz yüze görüşmelere evrilmiştir. Atsız'ın rejim ve inkılaplar konusundaki fikirlerinin değişiminde, Rıza Nur'un yönlendirmelerinin etkili olduğu belirtilmektedir. Rıza Nur ve Atsız arasındaki ilişki yalnızca fikrîsel bir yakınlıkla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bir "manevi baba-oğul" bağını da içermiştir. Rıza Nur, 1940 yılında Atsız'ı manevi oğlu olarak evlat edinmiştir. Rıza Nur'un, vefatından sonra mirasının Türkçülük ideolojisine hizmet edecek şekilde kullanılması yönündeki vasiyeti, bu bağın derinliğini göstermektedir (Taşan, 1977: 5; Karabulak, 2016: 31).

Rıza Nur'un Türk tarihi anlayışı, Atsız'ın tarihsel yorumlarını derinden etkilemiştir. Rıza Nur'un Türk devletlerini tek bir bütün olarak değerlendirme fikri, Atsız'ın tarih yazımında da benimsenmiştir (Nur, 1967: 26). Ayrıca, Atsız'ın lise tarih kitaplarını eleştirisinde de Rıza Nur'un etkisinin olduğu iddia edilmektedir. Atsız, bu kitapları hem bilimsel hem de millî

yönden yetersiz bulmuş ve “yakılacak kitaplar” olarak nitelendirmiştir (Orhun, 2000: 44). Rıza Nur’un Atatürk ve Cumhuriyet dönemi hakkında hatıralarında kullandığı ifadeler, zaman zaman tartışmalara neden olmuştur. Ancak Atsız’ın, bu ifadelerden haberdar olmasına rağmen Rıza Nur’a olan bağlılığında bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir (Karabulak, 2016: 117).

Atsız’ın, Nurullah Barman ve İsmat Rasim Tütüncü gibi isimlerle kurduğu ilişkiler, Türkçülük hareketinin sosyal ve entelektüel boyutunu güçlendirmiştir. Hasan Ali Yücel ile yaşadığı polemikler ve bu çerçevede kaleme aldığı sert eleştiriler, onun ideolojik duruşunu ve entelektüel mücadele azmini gözler önüne sermiştir. Atsız’ın yayınladığı dergiler ve yazdığı yazılar, dönemin komünist ve Türkçü düşünceleri arasındaki ideolojik çatışmanın tam ortasında yer almıştır (Ercilasun, 2018: 33-42).

1.1. 1944 Türkçülük-Turancılık Davası

Hüseyin Nihal Atsız, 1940’lı yıllarda Türkçü düşüncenin önde gelen savunucularından biri olarak, yazıları ve açık mektuplarıyla fikirlerini yaymaya devam etti. Türkçülüğü hem entelektüel hem de siyasi bir bakış açısıyla savunan Atsız, bu dönemde özellikle komünist ve sol görüşlere yönelik sert eleştirileriyle dikkat çekti. Diğer yandan, Sabahattin Ali, Almanya’daki eğitim yıllarının ardından Türkiye’ye dönerek Marksist düşünceleri benimsedi ve bu görüşü edebi eserlerine yansıttı. 1940 yılında yayımladığı “İçimizdeki Şeytanlar” adlı romanında, Hüseyin Nihal Atsız, Mükrimin Halil Yinanç ve Zeki Velidi Togan gibi isimleri alaycı ve küçümseyici bir dille tasvir etmesi nedeniyle Türkçüler arasında büyük bir tepki uyandırdı (Ercilasun, 2018: 62-68).

Atsız, bu durumu ideolojik bir saldırı olarak gördü ve *İçimizdeki Şeytanlar* adlı eserini kaleme alarak, Sabahattin Ali’ye doğrudan cevap verdi. Atsız, Sabahattin Ali’nin Türkçüleri hedef almasını, onun “aşağılık duygusu” ve komünist düşüncelerine olan bağlılığıyla ilişkilendirerek eleştirdi. Aynı zamanda, Türkçü düşüncenin Türk milletinin birliği ve geleceği için hayati önem taşıdığını vurguladı (Ercilasun, 2018: 62-69).

Ancak Atsız’ın mücadeleleri yalnızca Sabahattin Ali ile sınırlı kalmadı. Reha Oğuz Türkkan ile yaşadığı fikir ayrılıkları, Türkçü hareket içindeki bölünmeleri gözler önüne serdi. Türkkan, 1939’da “Kitap Sevenler Kurumu’nu” kurarak Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları* ve Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun *Çağlayanlar* eserlerini yeni yazıyla yayımladı. Atsız da bu kurumun üyelerindendi. Ancak Türkkan’ın Türkçüler arasında bir hiyerarşi oluşturmaya çalışması ve “Gürem” adlı gizli bir örgütten bahsetmesi, hareket içinde anlaşmazlıklara neden oldu. Türkkan’ın çıkardığı Gök Börü dergisinde yayımlanan 5 Kasım 1942 tarihli “Hesap Veriyoruz” başlıklı yazı, Türkçülerin millî değerlere sahip çıkması gerektiğini vurgulasa da hareket içinde tartışmalara yol açtı (Ercilasun, 2018: 62-68).

Atsız, Türkçülük mücadelesini yalnızca edebi eserleriyle değil, aynı zamanda doğrudan hükümete ve muhaliflerine yazdığı açık mektuplarla sürdürdü. Orhun dergisinde yayımlanan yazılarında, dönemin komünist figürlerini eleştirerek, Pertev Naili Boratav, Ahmet Cevat Emre, Sadrettin Celal ve Sabahattin Ali’yi “komünist” olarak nitelendirdi. Onların devlet kademelerinde görev almalarının tehlikelerini vurguladı. Bu sert eleştiriler hükümetin tepkisini çekerken, özellikle Sabahattin Ali ile arasındaki gerilim, hukuki bir sürece dönüştü (Darendelioğlu, 1968: 115; Türkeş, 1972: 31; Bank, 2024: 252).

1 Nisan 1944'te Orhun dergisinin 16. sayısında yayımlanan “Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup”, büyük yankı uyandırarak Atsız'ın Boğaziçi Lisesi'ndeki öğretmenlik görevinden alınmasına neden oldu. Ancak bu durum, milliyetçi çevrelerde Atsız'a olan desteğin artmasına yol açtı. 26 Nisan 1944'te başlayan Sabahattin Ali davası, geniş bir kamuoyu ilgisi gördü. Dava süreci, özellikle Türk gençliği arasında büyük bir etki yarattı ve 3 Mayıs 1944'te Ankara'da binlerce Türkçü gencin katıldığı gösterilere dönüştü (Müftüoğlu, 1974: 42-43; Türkkkan, 1988: 34; Deliorman, 2013: 55-56). Bu olay, Türkçü hareketin tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olan 3 Mayıs Olayları olarak anılmaya başlandı.

3 Mayıs Olaylarından sonra hükümet, Türkçü harekete yönelik sert önlemler almaya başladı. 7 Mayıs 1944'te Hüseyin Nihal Atsız'ın Maltepe'deki evi polis tarafından arandı ve yazışmalarına el konuldu. Aynı dönemde, Reha Oğuz Türkkkan, Zeki Velidi Togan, Nejat Sançar ve birçok Türkçü aydın gözaltına alındı. 47 kişi hakkında, “hükümeti devirmeye yönelik gizli cemiyet kurma” suçlamasıyla ırkçılık-Turancılık Davası açıldı (Ercilasun, 2018: 72-94).

Bu süreçte Atsız, 12 Temmuz 1944'te İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün yeraltındaki bir hücrelerine konuldu. Hijyenik olmayan koşullarda ağır sorgulamalara maruz kaldı. 9 Mayıs 1944'te yapılan üçüncü duruşmada, onun savunması Türkçü camiada büyük yankı uyandırdı (Ercilasun, 2018: 72-94): “*Maalesef kendisine vatandaş denilen bir şahsın açtığı hakaret davasının hesabını vermek için karşınızda bulunuyorum. Hapisten ve cezadan korkan bir insan değilim. Türk milletinin istiklali ve geleceği için bu davada bulunmak hayatımın en büyük şereflerinden biridir.*”

Bu sözleri nedeniyle savcı Kazım Alöç, 2 Şubat 1945 tarihli iddianamesinde, Atsız'ın Türk Ceza Kanunu'nun 142, 148 ve 159. maddeleri gereğince “hükümeti devirmeye teşebbüs” suçundan cezalandırılmasını talep etti (Goloğlu, 1974: 248-250). Mahkeme, 29 Mart 1945'te kararını açıklayarak, Zeki Velidi Togan'a 10 yıl ağır hapis, Hüseyin Nihal Atsız'a ise 6 yıl 6 ay hapis cezası verdi. Ancak, 23 Ekim 1945'te Askerî Yargıtay bu kararları bozarak sanıkları serbest bıraktı (Öztekin, 2018: 229).

Irkçılık-Turancılık Davası, tek parti yönetiminin Türkçü harekete karşı sert tutumunu gözler önüne serdi. Bu süreç, Türkçülerin devlet nezdinde bir tehdit olarak algılanmasına yol açarken, aynı zamanda Türkçülük ideolojisinin geniş kitlelerce benimsenmesini sağladı. 3 Mayıs Olayları, milliyetçi hareket için bir dönüm noktası olarak kabul edilerek, daha sonra Türkçülük Günü olarak anılmaya başlandı (Ercilasun, 2018: 72-82).

Bu süreç, Atsız ve diğer Türkçü aydınların Türk milletine olan bağlılıklarını pekiştirmiş ve Türk milliyetçiliği ideolojisinin geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Ancak yaşanan baskılar, Türkçülerin uzun yıllar boyunca akademik, edebi ve siyasi alanlarda engellerle karşılaşmalarına neden olmuştur.

1944 Irkçılık-Turancılık Davası, Hüseyin Nihal Atsız ve diğer Türkçü aydınların Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki en önemli siyasi ve ideolojik davalarından biri olarak tarihe geçmiştir. Bu süreçte, Türkçülük hareketi mensupları, hükümete darbe hazırlığı yapmak, gizli cemiyet kurmak ve halkı kışkırtmak gibi ağır suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Dava, yalnızca Türkçülük ideolojisinin sorgulanması değil, aynı zamanda dönemin siyasi ve sosyal baskı mekanizmalarının bir yansıması olmuştur.

1.2. Irkçılık Turancılık Davası Sonrası Süreç

İrkçılık-Turancılık Davası ve sonrasındaki süreç, Nihal Atsız'ın Türkçülük mücadelesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönem, Türkçülüğün ideolojik sınırlarının çizildiği, aynı zamanda baskılarla daha sağlam bir şekilde kenetlendiği bir dönem olmuştur. Atsız, yaşadığı zorluklara rağmen mücadelesinden vazgeçmemiş, Türk milletine olan bağlılığını edebiyatı, yazıları ve örgütlenme çalışmalarıyla göstermiştir. 1950'li yıllarda yaşanan bu süreç, Türkçülük ideolojisinin Türkiye'nin siyasi ve kültürel hayatında kalıcı bir iz bırakmasını sağlamıştır. Hüseyin Nihal Atsız, Türkçülük ideolojisinin öncülerinden biri olarak hem siyasi hem de entelektüel hayatında önemli etkiler yaratmış bir düşünürdür. Atsız, erken yaşlarından itibaren Türk milliyetçiliğine ve tarihine duyduğu ilgiyle öne çıkmıştır. Eğitim sürecini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamlayan Atsız, burada Zeki Velidi Togan gibi önemli hocaların etkisiyle tarih ve Türkoloji alanlarında derinleşmiş, bu birikim Türkçülük ideolojisinin kuramsal altyapısını şekillendirmesine katkıda bulunmuştur (Durna ve Koçak, 2024: 270).

Atsız ve arkadaşları, ideolojik mücadelelerini yeniden örgütlemek için çalışmalara başlamışlardır. 02 Nisan 1950 Milliyetçiler Federasyonu'nun kurulması, Türkçülüğün yeniden örgütlenmesinde önemli bir adım olmuştur. 14 Mayıs 1950 Demokrat Parti'nin seçim zaferiyle Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının sona ermesi, Türkçüler için yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Türkçülük mücadelesine hem entelektüel hem de sosyal alanlarda devam eden Atsız, 1950 yılında Haydarpaşa Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. Aynı yıl, Türkçüler Yardımlaşma Derneği'nin kuruluşuna öncülük etmiş ve haftalık Orkun dergisini yayımlamaya başlamıştır. Dergi, Türkçü fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak Atsız, 1951'de müzmin dizanteri hastalığına yakalanmış ve bu durum, çalışmalarını bir süre sekteye uğratmıştır (Ercilasun, 2018: 114-119).

03 Mayıs 1951 tarihinde, Türk Milliyetçiler Derneği'nin Ankara'daki merkezinde düzenlenen 3 Mayıs Türkçüler Bayramı, Türkçü hareketin moralini yükseltmiş ve ideolojik birlikteliği sağlamıştır. Atsız, bu süreçte yayınladığı yazılar ve yaptığı açıklamalarla Türkçülüğün önde gelen sesi olmaya devam etmiştir. Atsız'ın başlattığı Orkun dergisi, 68 sayı boyunca Türkçü fikirlerin yayılmasında etkili bir araç olmuştur. Ancak, derginin yayımladığı yazılar, özellikle hükümete yönelik eleştirileri nedeniyle sık sık davalara konu olmuştur. "Yalan" başlıklı yazısı nedeniyle hakkında kamu davası açılmıştır. Bu yazı, dönemin siyasi atmosferinde Türkçü hareketin sesini duyurması açısından dikkat çekicidir. 18 Ocak 1952 tarihinde yayımlanan 68. sayı, Orkun dergisinin son sayısı olmuştur. Atsız, bu dergiyle Türkçü hareketin fikrî altyapısını güçlendirmiş, ancak dönemin siyasi ve toplumsal baskıları nedeniyle daha fazla devam edememiştir (Ercilasun, 2018: 114-119).

1958 yılında *Deli Kurt* romanının yayımlanması, Atsız'ın edebî kimliğini güçlendiren bir diğer önemli olaydır. Bu roman, Türk tarihine duyduğu derin ilgiyi ve Türkçülük ideolojisini sanatsal bir dille ifade ettiği önemli bir eser olarak dikkat çeker. Aynı yıl eşi Bedriye Atsız'ın talebe müfettişi olarak Almanya'ya gitmesi ve çocukları Buğra ile Yağmur'un da ona katılması, Atsız'ın aile hayatında önemli bir dönemeç olmuştur. 1959 yılında Büyük Doğu dergisinde yayımlanan "Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi ve Çektiklerimiz" başlıklı hatıraları, Atsız'ın 1944 ırkçılık-Turancılık Davası sürecindeki deneyimlerini ve Türkçülük mücadelesini anlattığı

önemli bir metindir. Aynı yıl hiciv türünde yazdığı *Z-Vitamini* adlı romanı, Selim Pusat takma adıyla yayımlanmış ve büyük ilgi görmüştür. Ancak bu yıllar, Atsız'ın ideolojik mücadelesi kadar, hakkındaki davalar ve eleştirilerle de şekillenmiştir (Ercilasun, 2018: 143-146).

Aralık 1968'de Türkiye Milliyetçiler Birliği Derneği'nin kurulması, Türkçülük hareketinin yeniden örgütlenmesi açısından önemli bir adımdır. Derneğin merkezi İstanbul'a taşınmış ve adı tekrar Türkçüler Derneği olarak değiştirilmiştir. Atsız, bu derneğin genel başkanlığına getirilmiştir. Dernek, Türkçü ideolojinin yayılması ve milliyetçi hareketin birleştirilmesi için bir platform haline gelmiştir. 1969'un başında Atsız, öğretmenlik görevinden emekli olmuştur. Bu durum, onun ideolojik mücadelesine daha fazla zaman ayırmasını sağlamıştır. Aynı yıl, "16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar" başlıklı yazısı, Türk tarihi ve milliyetçilikle ilgili yanlış algılara karşı sert bir eleştiri olarak yayımlanmıştır. Bu yazı, onun tarihsel birikimini ve eleştirel yaklaşımını bir kez daha gözler önüne sermiştir (Ercilasun, 2018: 214-217).

Atsız, hayatı boyunca Türkçülük ideolojisini savunmuş, bu uğurda edebiyat, tarih ve politika alanlarında etkili çalışmalar yapmıştır. Siyasi baskılara, davalara ve işkencelere rağmen mücadelesinden vazgeçmeyen Atsız hem fikirleriyle hem de eserleriyle Türk milliyetçiliği tarihine silinmez bir iz bırakmıştır. Onun edebi ve siyasi mirası, Türkçülüğün kuramsal temellerinin oluşturulmasında kritik bir rol oynamıştır. Hüseyin Nihal Atsız, Türk milliyetçiliği ve Türkçülük ideolojisinin öncü isimlerinden biri olarak, 20. yüzyıl Türkiye'sinde hem entelektüel hem de siyasi alanda önemli etkiler bırakmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllar, Atsız'ın hem ideolojik mücadelesinde hem de bireysel yaşamında hareketli bir dönem olmuştur. 1968 yılı, Türkiye'de toplumsal ve siyasi gerilimlerin yükseldiği bir dönemdir. Bu dönemde sol görüşlü ve Kürtçü grupların İstanbul Üniversitesi'ni işgal etmesi, Türkiye'de ideolojik çatışmaların şiddetini artırmıştır. Bu olaylar, Atsız ve Türkçü hareket için mücadele alanının genişlediği ancak aynı zamanda zorlaştığı bir dönemi işaret etmektedir (Ercilasun, 2018: 157-162).

1960'lı yılların sonlarına doğru, Atsız'ın liderlik ettiği Türkçü hareket hem akademik hem de edebi bir nitelik kazanmıştır. Ötüken dergisi, Türkçülerin temel yayın organı olarak bu dönemde önemli bir rol oynamış, Türk tarihine ve milliyetçiliğine dair tartışmaların merkezi haline gelmiştir. Atsız ve Nejdî Sançar'ın yazıları, derginin en dikkat çeken içeriklerinden olmuştur. Hüseyin Nihal Atsız, 1960'lı yıllarda hem liderlik hem de entelektüel üretim açısından Türkçülük hareketine yön veren bir figür olmuştur. Emeklilik dönemi, onun daha fazla yazı ve fikir üreterek Türkçü ideolojiyi zenginleştirdiği bir dönem olmuştur. Atsız'ın hem Türk tarihi ve kültürüne yönelik çalışmaları hem de milliyetçilik ideolojisi üzerine eleştirileri, onun Türk düşünce hayatındaki kalıcı etkisini pekiştirmiştir. Türkçülük hareketinin bu dönemde kazandığı ivme, büyük ölçüde onun önderlik vasfı ve entelektüel birikimi sayesinde olmuştur (Ercilasun, 2018: 190-195).

Atsız, 1969 yılının ağustos ayında, dinlenmek ve tedavi görmek amacıyla Almanya'ya gitmiştir. Bu ziyaret, onun sağlık sorunları nedeniyle ideolojik çalışmalarını bir süreliğine askıya almasını gerektirmiştir. Ancak, Eylül 1969'da yurda dönen Atsız, Türkçü hareketin liderlerinden biri olarak çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir. 1969'un sonlarında Türkiye'de yapılan genel seçimlerde, Adalet Partisi tek başına iktidara gelirken Milliyetçi

Hareket Partisi (MHP) sadece bir milletvekili çıkarabilmiştir. Bu dönemde Atsız ve Türkçü liderler, ideolojik hedeflerini daha geniş kitlelere ulaştırmak için çaba sarfetmişlerdir. Aynı yıl yayımlanan “68. Vilâyete Seyahat” başlıklı yazısı, Türk milliyetçiliği ve Türkçülük perspektifinden Türkiye’nin sosyo-politik yapısına dair eleştiriler içermektedir (Atsız, 1969: 3).

Hüseyin Nihal Atsız, Türkçülük ideolojisinin öncü isimlerinden biri olarak hem edebi hem de ideolojik bir mücadele yürütmüş ve 20. yüzyıl Türkiye’sinin siyasi ve kültürel atmosferine önemli katkılar sunmuştur. Özellikle 1970’li yıllar, onun fikir mücadelesinin, hukuki sıkıntılarının ve sağlık sorunlarının iç içe geçtiği bir dönemdir. 1970 yılı, Atsız’ın kaleme aldığı “Konuşmalar” başlıklı yazısı nedeniyle devam eden hukuki sorunlarla başlamıştır. 14 Ocak 1970’te sonuçlanan dava sonucunda Atsız ve Mustafa Kayabek 15 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu, onun fikirlerini savunma konusunda karşılaştığı zorlukların yalnızca bir örneğidir. Aynı yıl yayımladığı “Türkçülüğe Karşı Yobazlık” ve “Yobazlık Bir Fikir Müstehasesidir” başlıklı yazıları, Türkçülük hareketi içindeki ideolojik saflığı koruma çabasını ve radikal eleştirilerini yansıtmaktadır (Atsız, 1970: 3).

Atsız, 1971 yılında bronşit ve diğer sağlık sorunları nedeniyle sık sık istirahate çekilmek zorunda kalmıştır. Aynı dönemde, “Konuşmalar” yazısı nedeniyle temyiz sürecindeki hukuki duruşmalar devam etmiştir. Bu süreçte, Atsız’ın tarihsel konulara olan ilgisi ve akademik yönü, Zeki Velidi Togan’a adanan Ötüken dergisinin özel sayısındaki yazılarıyla kendini göstermiştir. 1972 yılı, Atsız’ın Türkçülük hareketi içindeki liderlik rolünden daha çok eleştirel bir konuma geçtiği bir dönem olmuştur. Ağustos 1972’de yayımladığı “Türkçülük ve Siyaset” başlıklı yazısıyla MHP’ye yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Bu yazı, Türkçülüğün siyasetten bağımsız bir duruşa sahip olması gerektiği yönündeki görüşlerini ortaya koymuştur. 1973 yılı, Atsız’ın sağlık sorunlarının yanı sıra hukuki sıkıntılarının da arttığı bir yıl olmuştur. Aralık 1973’te Sağmalcılar Cezaevi’ne nakledilmiş, burada geçirdiği zorlu süreç Türk milliyetçileri arasında büyük bir dayanışma kampanyasına yol açmıştır. Üniversite hocalarının, gazetecilerin ve öğrencilerin girişimleriyle başlayan bu kampanyalar sonucunda, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 22 Ocak 1974’te Atsız’ı affetmiştir ve Atsız tahliye edilmiştir (Körüklü ve Yavan, 2000: 82).

1974 yılı, Türkiye’nin Kıbrıs Barış Harekâtı ile ulusal birliğin ve milliyetçiliğin güçlendiği bir dönem olmuştur. Atsız, bu dönemde yazılarıyla Türk milliyetçiliği ve tarihsel konulara dair düşüncelerini dile getirmeye devam etmiştir. 1975 yılı, Atsız’ın hayatının hem kişisel hem de ideolojik anlamda önemli değişimlere sahne olduğu bir dönem olmuştur. 24 Mart 1975’te Bedriye Hanım ile olan evliliği sona ermiş, kişisel yaşamındaki bu değişim onun sağlığını da olumsuz etkilemiştir. Aynı yıl yayımlanan “Mendebur Amerikalı” başlıklı yazısı, onun uluslararası politikalara ve Türkiye üzerindeki dış etkilere yönelik eleştirilerini yansıtmaktadır. Bu yazı, onun Türkçülük perspektifinden modern dünya düzenine yönelik eleştirilerini bir kez daha ortaya koymuştur. 1975 yılının sonunda, Atsız’ın sağlık durumu daha da kötüleşmiş ve hayatı boyunca sürdürdüğü mücadelesi sona ermiştir. 11 Aralık 1975’te vefat eden Atsız, Türkçü hareketin sembol isimlerinden biri olarak geride derin bir miras bırakmıştır. 13 Aralık 1975’te Karacaahmet Mezarlığı’nda toprağa verilmiştir (Akgöz, 2016: 262-263).

2. Atsız'ın Milliyetçilik Anlayışının Temel Prensipleri

Atsız'ın milliyetçilik anlayışı, esasen kültürel ve tarihsel bir üstünlük vurgusuna dayanır. Ona göre, Türk milletinin tarihi ve kültürel değerleri, millî kimliği korumanın ana unsurlarıdır. Atsız, Türk milliyetçiliğini Türk tarihi ve kültürüne dayandırarak, Türkiye'nin modernleşme sürecinde millî kimliğini kaybetmemesi gerektiğini savunmuştur (Atsız, 1966a: 13). Türk milletinin köklerine ve ırk birliğine dayalı olarak tanımladığı milliyetçilik anlayışı, bugün bazı milliyetçi çevrelerde kendini koruyarak Türk milletinin tarihî varlığını ve kültürel kimliğini güçlendirme arzusu olarak devam etmektedir.

Kemalist milliyetçilik anlayışı ile ırkçı-Turancı milliyetçilik yorumunun ayrıldığı en temel noktalardan biri olan Turancılık fikri, Atatürk dönemi dış politikası ve yeni Cumhuriyetin kendini nerde konumlandığı ile yakından ilgilidir. Modernleşme ve birbirinden ayrılmaz şekilde telakki edilen Batıcılığa, Mustafa Kemal Atatürk'ün en başında beri taraftar olduğu açıktır. Batı ile ilişkiler bağlamında gerek Türk Tarih tezi ile gerekse de Güneş Dil Teorisi gibi tezler ve çalışmalarla, Batı medeniyetine aidiyet ve bütünlük teması sürekli vurgulanmak istenmiştir. Dolayısıyla Turancı fikirlerin bu derece sert ve kesin bir şekilde reddedilmesinde; Turancılık fikrinin irredantist yanının etkili olduğu söylenebilir.

Kemalist milliyetçilik anlayışının etnik vurgusu zaman zaman oldukça görünür olsa da hiçbir zaman ırkçı bir ideolojiye dönüşmemiştir. Hâlbuki ırkçı-Turancı milliyetçilik, çok açık bir şekilde kendi ideolojisini ırka ve soya yaptığı vurgu üzerine temellendirmiştir. Kemalist milliyetçilik kendini medeniyetler arenasında diğer milletleri de bu medeniyetlerden değerli bir parça olarak görme eğilimindedir. Bu eğilim, Ziya Gökalp'in şu sözlerinde ifadesini bulacak derecede Gökalp'in medeniyet vurgusuna benzemektedir:

Görülüyor ki Türkçülük bütün aşkıyla yalnız kendi orijinal harsına meftun olmakla beraber, şoven ve mutaassıp da değildir. Avrupa medeniyetini tam ve sistematik bir surette almaya azmettiği gibi, hiçbir milletin harsına karşı istigna (çekinme, istekli olmama) ve istihfafı (küçümsemesi) da yoktur. Bilakis, bütün harslara kıymet veririz ve hürmet ederiz. Hatta birçok itisafına (doğru yoldan sapma) hedef olduğumuz milletlerin bile, siyasi teşkilatlarını sevmemekte devam etmekle beraber; medeni ve harsi eserlerine meftun, mütefekkirleriyle sanatkârlarına hürmetkâr kalacağız (Gökalp, 1976: 102).

Kemalist milliyetçiliğin bu eğilimi, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ve yurttaşlık temeline dayalı, her bir milleti değerli ve eşit gören milliyetçilik anlayışından izler taşımaktadır. Ancak, etnisiteye olan vurgusu ve Turancılığı kesin bir dille reddetmesi, Gökalp'in çizgisinde olmadığını göstermektedir.

Kemalist milliyetçilik anlayışı ile ırkçı-Turancı milliyetçilik anlayışının gerilimlerinden birini oluşturan Batıcılık ve modernleşme, Kemalist milliyetçiliğin geçirdiği tüm dönüşümlere rağmen değişmez ve kat'î düsturu olarak kalmıştır. ırkçı-Turancı milliyetçilik ise Batıcılık ve Batı'ya karşı ve ona adeta düşmandır.

Kemalist milliyetçiliğin dönemin koşullarına göre değişen ve araçsallık kazanan milliyetçilik tutumu, Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekçi, ayakları yere basan ve dolayısıyla her türlü hayalcilikten uzak bakış açısında yatmaktadır. Dönemin koşulları göz önüne alındığında hem Mustafa Kemal Atatürk'ün hem de İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği'ni karşısına alacak ve Türkleri birleştirecek güçte olmadıklarının açık bir şekilde farkında

olmaları, yeni kurulan Türk devletinin barışçı, modern ve evrensel insani değerler üzerine inşa edildiği izleniminin bütün dünyaya karşı verilmesi açısından değerlendirilmelidir.

Ayrıca, zor ve imkânsızlıklar içinde verilen bir bağımsızlık savaşının ardından, oldukça kıt ve yetersiz kaynaklarla; siyasi ve iktisadi bağımsızlığı olan, medeni ülkeler arasında yerini almış ve ilerlemeci bir devlet ve buna uygun bir millet yaratma çabasında olan Kemalist rejim, irredantist ve hayalci hiçbir fikre tenezzül etmemiştir. Bu fikirler doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'ni tehlikeye atacak ve dönemin şartlarını göz önüne alınmadan yapılacak her faaliyete karşı çıkmıştır. Dolayısıyla, her ne kadar Kemalist milliyetçilik anlayışı etnisite vurgusu olan bir millet tanımı yapmış ve otoriter bir yönetim tarzı ile devletçi bir yaklaşım izlemiş olsa da; dönemin konjonktürü değerlendirildiğinde, ırkçı-Turancı milliyetçilik ile Kemalist milliyetçiliğin ne kadar farklı temeller ve idealler üzerine kurulmuş olduğu ortaya çıkacaktır.

3. Atsız'ın İdeolojisi ve Görüşleri

Hüseyin Nihal Atsız'ın ideolojisi ve görüşleri; ırkçılık düşüncesi, Turancılık, komünizm karşıtlığı, din ve ahlak ve tarih anlayışı başlıkları altında açıklanacaktır.

3.1. Irkçılık Düşüncesi

Atsız'ın ırkçılık anlayışı gençlik yıllarına dayanmaktadır ve Askerî Tıbbiye yıllarında Türk antropolojisine duyduğu ilgiyle şekillenmiştir. 1928'de Türk Yurdu dergisinde, kafatası ölçümlerinin etnografik bağları desteklemesi gerektiğini savunan bir yazı kaleme almıştır (Özcan, 2018: 70). Antropoloji derslerinde aktif tartışmalara katılmış, bu süreçte Şevket Aziz ve Cezmi Türk gibi isimlerle iş birliği yapmıştır. Antropolojiyi tarih yazımında destekleyici bir delil olarak gören Atsız, Türklüğü yalnızca kültürel ve dilsel bir bağlamda değil, fiziksel, fizyolojik ve biyolojik bir olgu olarak tanımlamıştır (Atsız ve Oran, 1953: 1455). Atsız, kan ırkçılığına dayalı bir Türkçülük anlayışını benimseyerek, Türk olmayı üç nesil boyunca Türk kanına sahip olmakla ilişkilendirmiştir. Atsız, dil veya kültür yoluyla Türklüğe dâhil olmayı yetersiz bulmuş ve bunun ancak biyolojik bağlarla mümkün olduğunu savunmuştur (Atsız, 1947: 4). Bu bağlamda, Osmanlı ordusundaki Arnavut, Kürt ve Arapların ihanet örneklerini kullanarak, Türk olmayanların Türklüğe zarar verebileceğini ileri sürmüştür. Atsız'ın milliyet tanımı, Ziya Gökalp'in kültür temelli yaklaşımlarından ziyade Rıza Nur'un biyolojik temelli fikirlerine dayanmaktadır (Nur, 1942: 4). Ona göre, Türk ırkının varlığı, biyolojik saflığın korunması ve bu özelliklerin davranışlarla desteklenmesiyle mümkündür (Küçükcalcan, 2016: 202).

Nihal Atsız'ın ırkçılık anlayışı, yalnızca Türk soyluların ülke yönetiminde söz sahibi olmasını öngörür ve Türkçülüğün en temel unsurlarından biridir. Bu anlayış, dışa dönük bir hedef olan Turancılık ile birleşerek ayrılmaz bir bütün oluşturur. Turancılık, Türkçülüğün dış politika vizyonunu temsil ederken, ırkçılık iç meselelerde saf bir ırk ve ırk bilincinin oluşturulmasını amaçlar. Bu iki unsur, birlikte çalışarak Türklerin tarihsel birliğini sağlama hedefini taşır (Atsız, 1952: 2-7; Dursun, 2023: 259). Atsız'ın gerçekte ırkçı olmadığı savları ileri sürülse de Atsız, referanslarını Mendel biyolojisi üzerine inşa etmiş ırk ve melezlik konusunda üç nesillik bir karışmanın ırkı ortadan kaldıracağını ifade etmiştir, bu yüzden nüfusun saflığına etki eden evlilik ve doğumu Türkçü biyopolitikanın en önemli noktası olarak

görmüştür (Yaşlı, 2016: 26; Çelen, 2024: 55-57).

Nihal Atsız, eserlerinde Türklerin brakisefal olduklarını belirtirken, bu konuda yeterince bilimsel ve usulüne uygun araştırma yapılmadığını düşünen Cezmi Türk ile benzer görüşleri paylaşmıştır (Dursun, 2023: 250-255). Antropolojik verilere dayanan Türk tarihi yazımı girişimlerinin olduğu bir dönemde, Atsız, I. Tarih Kongresi'nden önce "Atsız Mecmua"'da görüşlerini dile getirmiştir (Dursun, 2023: 252). Atsız, Türklerin ırk sınıflandırmalarında yanlış değerlendirilmesine karşı çıkmış ve bu sınıflandırmaların bilimin objektif esaslarına dayanmadığını savunmuştur. Türklerin Moğol ve Tonguzlarla aynı dil ailesine mensup olduğunu belirtmiş, buna rağmen Türklerin "sarı ırk" içine, Aryanilerin ise Türklerden farklı olarak "beyaz ırk" içine yerleştirilmesini eleştirmiştir. Türklerle Aryaniler arasında bilimsel bir yakınlık bulunmadığını vurgulayan Atsız, bu tür ayrımların bilimsel gerçeklere aykırı olduğunu savunmuştur (Atsız, 1931a: 6-7).

Atsız, Türk siyasal hayatında Türklük gururunu korumaya yönelik tavizsiz tutumu ve ırk merkezli ideolojisi nedeniyle önemli bir figür olarak tartışılmaya devam etmektedir. Türk olmayan bir komutana selam vermediği için askerlik mesleğinden ayrılması, onun bu konudaki katı duruşunun sembolik bir örneği olarak görülür. ırk kavramına bağlılığı, yazı ve şiirlerindeki keskin üslubu ile birleşerek, onu Türk siyasetinin en bilinen ırkçı figürlerinden biri yapmıştır (Atsız, 1965: 3; Dursun, 2023: 249).

Öztuna, Atsız'ın 1944 ırkçılık-Turancılık davası'ndan sonra biyolojik ırkçılığı terk ederek, kültürel milliyetçiliğe yöneldiğini ve primordialist yaklaşımdan duygu temelli etno-sembolizme kaydığını iddia eder (Öztuna, 1976: 45-46). Nihal Atsız, milliyetçiliğin modern dünyadaki yeniden şekillenmesinde, Nâmik Kemâl, Ziya Gökalp ve Rıza Nur gibi öncüllerin yanı sıra halk kültürü ve duyguya verdiği önemle etno-sembolist akıma yakın durmaktadır. Ancak, değişmez biyolojik özelliklere olan inancı nedeniyle, Edward Shils ve Clifford Geertz'in savunduğu ilkçi milliyetçilik anlayışının bir temsilcisi olarak değerlendirilmelidir (Shils, 1957; Dursun, 2023: 249-250). Bazı çevreler, dönemin dünya genelindeki ırkçı söylemlerini ve siyasî iktidarın bu tür fikirleri bilimsel olarak kabul etmesini gerekçe göstererek Atsız'ı aklama çabasına girmiştir. Oğlu Yağmur Atsız ise, Atsız'ın kafatası ölçme eylemlerini ciddiyetten uzak bir şaka olarak yansıtmış, kullanılan aletin de aslında bir pelvimetre olduğunu belirtmiştir (Dursun, 2023: 250-252). Reha Oğuz Türkkkan, kafatası ölçme konusunda Yağmur Atsız'ın açıklamalarını, bir anekdot aktararak reddetmiştir (Türkkkan, 2015). Atsız, 1944 ırkçılık-Turancılık Davası sonrasında sürekli ırkçılıkla suçlanmasına karşı, bu suçlamaların kafatası ölçümleri yapan Kemalistlere yöneltildiğini gerektiğini savunmuştur. Kardeşi Nejdett Sançar ise bu tür çalışmaların Atatürk'ün teşvikiyle başladığını olumlayarak belirtmiştir. Ancak 1966'da yayımlanan Türk Ülküsü kitabında ırk ve ırkçılık kelimeleri yerine soy ve soyculuk ifadeleri kullanılarak bu suçlamaların etkisi azaltılmaya çalışılmıştır (Türk, 1931: 127-129; Maksudyan, 2007: 88; Dursun, 2023: 251).

Atsız, Türklerin tarihte yabancılarla karışmama konusundaki titizlikleri sayesinde ırk bütünlüğünü koruduğunu ve topluma dâhil edilen yabancı unsurları da asimile ederek toplumsal yapıyı bozmadan uyum sağladığını savunur. Nihal Atsız'a göre ırkçılık, Türklerin tarih boyunca kendilerini korumak için geliştirdikleri millî bir savunma mekanizmasıdır (Sançar, 1973b: 74). Anadolu'da yabancıların uzun süre yaşayıp Türkçe konuşmalarına rağmen topluma tam olarak

kabul edilmemesi, ırkçılığın Türkler arasında bir gelenek olduğunu gösterir. Atsız, Türkleri tarihsel, kültürel ve biyolojik açıdan ortak özelliklere sahip, değişmez bir halk olarak görür. Ona göre, Türklerin devasa bir coğrafyaya yayılmasına rağmen ırk saflığını koruması, ırkçılığın Türklerin değişmez bir karakteri olduğunu kanıtlamaktadır. Irkçılık hem ilmî hem de tarihî bir sürekliliğe sahip bir olgu olarak Türklerin varlıklarını sürdürmelerinin temel unsurlarından biridir (Atsız, 1931b: 157-160; Dursun, 2023: 260).

3.2. Turancılık

Atsız, Turancılık idealini, tarihî mirasları da kapsayacak şekilde tüm Türkleri tek bir devlet çatısı altında birleştirme ülküsü olarak tanımlamıştır. Bu ülkü, onun gözündeki bir milletin varlığını anlamlı kılan en kutsal hedeflerden biridir (Deliorman, 2013: 170). Ancak, yaşadığı dönemde Türklerin büyük bir kısmı bağımsızlıklarını kaybetmiş, farklı devletlerin kontrolü altına girmiştir. Atsız’a göre Turan, Türklerin yaşadığı bütün toprakları, hatta bugün Türklerin kalmadığı Kırım gibi tarihî Türk yurtlarını da kapsar. Bu nedenle, “Osmanlı ülkesinin Turan olmadığı” yönündeki ifadenin de doğru olmadığını savunur (Atsız, 1975: 32-38).

Atsız, Turancılığın MÖ 3. yüzyıla kadar uzanan köklü bir düşünce sistemi olduğunu ifade eder ve bunu Türk Milleti’nin ülküsü olarak tanımlar. Ancak, bu kavramın herkes tarafından farklı şekillerde yorumlandığını ve bir tür “romantizm” olarak gösterildiğini dile getirir (Güntürk, 2018: 26). Atsız, millî ülkülerin şiirsel bir yönü olan romantizmi barındırdığını kabul etmekle birlikte, bu ülkülerin yalnızca romantik bir hayalden ibaret olmadığını vurgular. Ona göre, ülküler, gerçeğe dayanan, net ve somut amaçları olan bir duygu ve düşünce sistemidir. Böylece Turancılığı hem tarihî bir gerçeklik hem de geleceğe yönelik bir ideal olarak ele alır (Atsız, 1968: 37; Namal, 2022: 49).

Hüseyin Nihal Atsız, II. Dünya Savaşı sırasında kaleme aldığı “Yabancı Bayraklar Altında Ölenlere Ağıt” başlıklı makalesini, başka devletlerin boyunduruğu altında, istemedikleri saflarda savaşan ve yaşamlarını yitiren Türklere ithaf etmiştir. Makalesinin başlangıcında, ırkdaşlarına hitap ederek şu ifadeleri kullanır: “*Ey, istemedikleri saflarda gönülsüz olarak çarpışıp kan döken uzaktaki kardeşler!*” Bu sözlerle, onların içinde bulunduğu durumu derin bir üzüntüyle karşıladığını dile getirir. Atsız, yazısının bu Türklere bir ağıt niteliği taşıdığını vurgulayarak, onların yaşadığı trajediyi duygusal bir biçimde ele alır (Atsız, 1943: 21-22).

Hüseyin Nihal Atsız, 18 Haziran 1966 tarihinde Ulus gazetesinde yayımlanan “İrkçi ve Turancı Dergiler Okullara Niçin Gönderiliyor? Bakana Tekrar Soruyor ve Cevap İstiyoruz” başlıklı eleştirel bir yazıya yanıt olarak kaleme aldığı “Turancıyız, Ne Olacak?” başlıklı makalesinde, Turancılık fikrini ve kendisine yöneltilen eleştirilere dair görüşlerini dile getirmiştir (Atsız, 1966b: 17). Atsız, Türk milletinin tarih boyunca olduğu gibi yeniden birleşmesi fikrini en üstün millî ideal olarak görmektedir. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların “maskaralık” olarak nitelendirdiği ideallerine karşı çıkarak, bu tür hedeflerin Türk milleti için anlam ifade etmediğini savunur. Atsız’a göre, bir milletin büyüme ve birleşme hedefine sahip olmaması, varlığını tehdit eden ölümcül bir düşüncedir (Namal, 2022: 44).

“Turancılık Romantik Bir Hayal Değildir” (2 Şubat 1968) başlıklı makalesi, Orhon Seyfi Orhon’un Turancılık hakkındaki yanlış yorumlarını eleştirmek amacıyla yazılmıştır. Atsız,

Orhon'un makalesinde yer alan bazı noktaları sert bir şekilde eleştirir. Orhon, Ziya Gökalp'in Türkçülüğünü pasif bir şekilde tanımlayarak, Gökalp'in eski Türk ülkelerinin zapt edilmesini savunmadığını iddia eder. Ancak Atsız, Gökalp'in "Moskofun ülkesi viran olacak; Türkiye büyüüp Turan olacak" gibi dizelerini örnek göstererek bu fikrin yanlış olduğunu kanıtlar. Orhon, Turancılığı Yunanlıların Megalo İdeası'na benzetmemenin doğru olduğunu söyler. Atsız, bir milletin büyüme hedefinden korkmasının o milletin çöküşüne neden olabileceğini belirterek, Turancılığı Türk milletinin doğal ve zorunlu bir hedefi olarak nitelendirmiştir (Atsız, 1968: 3-4).

Atsız'ın 30 Nisan 1973 tarihli "Turancılık" makalesinde meseleyi geniş kapsamlı ele alır. Turancılığı nesillerden fedakârlık ve mücadele isteyen bir inanç olarak görür. Türk milletinin, millî bir hedefe sahip olmadan varlığını sürdüremeyeceğini savunur. Turancılığın maceracı bir düşünce olarak eleştirilmesine karşı çıkar. Enver Paşa'nın Kafkas Cephesi'ndeki başarısızlığını örnek göstererek bir başarısızlık nedeniyle bir fikrin yanlış olduğunun iddia edilemeyeceğini belirtir. Ona göre, macera ve risk, büyük milletlerin büyümesi için gereklidir. Kristof Kolomb'un Hindistan'a gitme girişimi, Babür'ün Hindistan'a, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a girişi gibi tarihi olayları, başarılı maceralar olarak değerlendirmiştir. Turancılığı sadece kültürel bir birlik olarak anlamının yanlış olduğunu, siyasi birliğin kültürel birliği de beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Atsız, Türkiye dışındaki Türklerle ilgilenmenin bir macera olarak görülmesini eleştirmiş ve bu tutumun, gençlerin tarihlerinden kopuk bir şekilde yetişmesine neden olduğunu belirtmiştir (Atsız, 1973: 3-4).

3.3. Komünizm Karşıtlığı

Hüseyin Nihal Atsız, Türkçü-Turancı ideolojinin önde gelen isimlerinden biri olarak, anti-komünist söylemin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Atsız'ın yazıları ve eylemleri, komünizmi "Moskova ajanlığı" ve "Türk milletine yönelik bir tehdit" olarak tanımlayan sağ ideolojinin belirgin örneklerini sunmaktadır (Atsız, 1997d: 4-6).

II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş'ın etkisiyle Türkiye'de anti-komünist söylem hızla yaygınlaşmıştır. Hüseyin Nihal Atsız, komünizme karşı duruşunu hem yazıları hem de teşkilatlanma çabalarıyla ortaya koymuş ve bu süreçte, komünizmi millî değerlere, dine ve devlete yönelik bir tehdit olarak konumlandırmıştır (Bayraktar, 2020: 257).

Atsız, komünizmi sadece bir ideoloji olarak değil, "Moskofçuluk" olarak tanımlamıştır. Ona göre komünistler, milliyetçi değerlere düşman ve Moskova'nın çıkarları doğrultusunda çalışan ajanlardır. Atsız, komünizmi "dini inkâr eden, mülkiyeti tanımayan ve insanları köleleştiren zalim bir rejim" olarak nitelendirmiştir (Atsız, 1997c: 118). Atsız'ın yazılarında, komünistler "vatan haini" ve "Türk milletinin düşmanı" olarak tasvir edilir. Komünistlerin, Rusya'nın dünya egemenliği planlarına hizmet eden ajanlar olduğunu öne sürmüştür (Atsız, 1997a: 13-14).

Atsız, anti-komünist söyleminde özellikle solcu akademisyenleri hedef almış ve bu kişileri isim vererek ihbar etmiştir. 1944 yılında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı açık mektuplarda, komünistlerin devlete ve millî değerlere zarar verdiğini savunmuş ve bu kişilere karşı önlem alınmasını talep etmiştir. Bu mektuplar, 1944 ırkçılık-Turancılık davası'nın fitilini ateşleyen önemli belgelerden biri olarak kabul edilir (Bayraktar, 2020: 267).

Komünizmi, milliyetçiliğe ve Türk kimliğine zarar veren bir ideoloji olarak gören Atsız, komünistleri “en alçak vatan hainleri” olarak nitelendirmiştir. Ona göre komünizm, yoksulluk, gerilik ve bilgisizlik bataklıklarında gelişen bir ideolojidir ve bu nedenle toplumsal kalkınma ile bu tür ideolojilere karşı koymak mümkün olabilir (Dağ, 2010: 54): “*Komünizm; yoksulluk, gerilik ve bilgisizlik bataklıklarında açan bir çiçektir*” (Atsız, 1997e: 119-120).

Atsız, komünizmin yanı sıra Siyonizm ve masonluğu da Türk milletinin düşmanları arasında saymıştır. Ona göre bu akımlar, Türk milletinin millî değerlerini yok etmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır (Dağ, 2010: 55).

3.4. Din ve Ahlak

Atsız’a göre insanlar, hangi dine mensup olurlarsa olsunlar, inanma ihtiyacı duyan varlıklardır. Bu inanç, çoğu zaman toplumu bir arada tutan önemli bir dinamik olarak öne çıkar. Ancak bu inanç, toplumu manipüle etmek için kullanıldığında zarar verici bir hale gelir. Atsız, “din’i bir araç olarak kullananları” şarlatan olarak niteler ve bu tür davranışlara halkın karşı durması gerektiğini ifade eder (Cündioğlu, 2017: 107; Cengiz, 2020: 45). Atsız’ın “Bozkurtların Ölümü” isimli eserinde, “Türk Tanrısı” kavramı dikkat çeker. Burada Tanrı, sadece Türkleri destekleyen, onlara yardım eden bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Bu anlayış, Türk kimliği ile inanç arasında kurulan bağı ortaya koyar (Kapıcı, 2022: 19).

Atsız’ın eserlerinde İslam’ın sosyal bir realite olarak kabul edildiği, ancak İslam’a dayalı bir siyaset anlayışını reddettiği gözlenir. Hilafet’in kaldırılmasını desteklemiş ve Cumhuriyet dönemindeki laiklik anlayışını önemsemiştir (Taş ve Göksüçukur, 2019: 473). Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki şeyhlik ve tarikat hareketlerine sert eleştiriler yönelten Atsız, rejime karşı ayaklanmaların bertaraf edilmesi gerektiğini savunmuştur. Hilafet rejiminin geri getirilmesine yönelik çabaları şiddetle eleştirerek, çağdaş bir devlet yapısının laiklik temelinde kurulması gerektiğini dile getirmiştir (Akgül, 1999: 109). Atsız, dini bir toplumsal dinamik olarak kabul eder, ancak onun bireyler üzerindeki etkisinin çıkar sağlamak için kullanılmasına karşıdır. Dinin bireysel bir alan olarak ele alınması gerektiğini savunur. Eserlerinde toplumun dini suistimal edenlere karşı bilinçlendirilmesi gerektiği mesajını verir (Cündioğlu, 2017: 107).

Atsız, 1930’lu yıllarda yazdığı makalelerinde din olgusunun toplumdaki rolü üzerine çarpıcı eleştirilerde bulunur. Bu dönemde, dinin bir “mefkûre” olma gücünü yitirdiğini ve Türkçülük fikrinin bu boşluğu doldurması gerektiğini savunmuştur. 1932 tarihli bir makalesinde, “din bir mefkûre olma kuvvetini kaybetmiştir” diyerek, Türkçülüğün bu rolü devralması gerektiğini belirtmiştir (Atsız, 1932: 213).

Atsız’ın din konusundaki görüşlerindeki daha yumuşak söylemler, ahlak anlayışı ile de yakından ilişkilidir. Ona göre, bir milletin varlığını devam ettirebilmesi, ahlaki değerlere sıkıca bağlı kalmasıyla mümkün olabilir. Atsız, ahlaki yozlaşmayı, bir toplumun çöküşünün en önemli sebeplerinden biri olarak görür ve bu yozlaşmayı engellemenin yegâne yolunun millî ve dini değerlerin bir arada yaşatılması olduğunu savunur. Atsız’ın bu kapsamda yaptığı çağrılar, özellikle Türk toplumunun Batı medeniyetlerinin yozlaşmış değerlerinden uzak tutulması ve Türk özülleri üzerine inşa edilmesi gerekliliği etrafında şekillenmiştir (Yılmaz, 2019: 46-47). Ahlak konusuna büyük önem veren Atsız, ahlakı bir milletin temel taşı olarak görmüştür. Atsız’a göre ahlak, millet yapısının temelidir. O olmadan hiçbir şey olmaz (Atsız, 1997c: 165).

Atsız, dini millî hayatı yücelten bir değer olarak görmüştür. Ona göre din, birey ve millet için vazgeçilmez bir manevi ve ahlaki dayanak noktasıdır. Atsız’a göre: “*Bugünkü Türk dünyasının dayandığı iki esaslı temelden birisi, İslam dinidir ve bu din, millî varlığımızın ayrılmaz bir parçasıdır*” (Atsız, 1997e: 115).

Atsız’ın din konusundaki fikirleri, dönemine göre çeşitlilik gösterse de, temelinde Türkçülük ülküsü ile birleşen bir millî perspektif yatmaktadır. Din, Atsız için bazen eleştirilen bir medeniyet unsuru, bazen ise millî birliğin destekleyici bir ögesi olmuştur. Türk kimliğini ön plana alan bu yaklaşım, onun eserlerinde çok boyutlu bir şekilde yer bulmuştur.

3.5. Tarih Anlayışı

Hüseyin Nihal Atsız’ın tarih anlayışı, millî bir hafıza oluşturma ve Türk milletinin tarihsel bütünlüğünü koruma çabası üzerine inşa edilmiştir. Atsız, Türk tarihini kesintisiz bir süreç olarak görmüş, tarih metodolojisi ve olaylara yaklaşımıyla kendine özgü bir tarihçilik ekolü geliştirmiştir. Atsız’a göre tarih, bir milletin hafızasıdır. Ona göre tarihin temel işlevi, geçmiş olaylardan dersler çıkararak geleceğe ışık tutmaktır. Atsız bu görüşünü şu şekilde açıklar: “*Tarihi bilmek, millî kudret ve millî kusurları bilmek demektir*” (Atsız, 1935: 1).

Atsız, geçmişini millî ruhun bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Şair kimliğiyle kaleme aldığı Toprak Mazi şiirinde bu düşüncesini şu dizelerle ifade eder (Atsız, 2018: 75): “*Arkasında olmasaydı şanlı bir mazi, bu milletten çıkar mıydı bir büyük Gazi?*”

Atsız’a göre Türk tarihi, aralıksız bir bütündür. Türklerin kurduğu devletlerin farklı hanedanlarca yönetilmiş olmasını, devletlerin ayrı kabul edilmesi gerektiği anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’nin yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını da “rejim değişikliği” olarak değerlendirir. Şöyle der (Atsız, 2015b: 11): “*Bir Osmanlı devleti yoktu ki yıkılmış olsun. Sadece Osmanlı hanedanı vardı. Yıkılan odur.*”

Atsız, Türk tarihini iki ana bölüme ayırır: Anayurttaki Türk Tarihi ve Yabancı İllerdeki Türk Tarihi. Bu yaklaşımı, Türklerin tarihini bütüncül bir bakış açısıyla ele almasını sağlamıştır (Atsız, 2015a: 16). Atsız, tarihin bir bilim olmadığını, tarihçilerin olaylara yaklaşımında mantık ve sağduyuya dayalı bir yöntem izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Tarihin metodolojisi konusunda ise şöyle bir eleştiride bulunur (Atsız, 2015b: 1): “*Tarih metodu denilen şeyi tarihçilerin muhayyilesi uydurmuştur.*”

Ayrıca, geçmişin doğru değerlendirilmesi için olayların yaşandığı dönemin şartlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur (Atsız, 1997b: 52): “*Mazide yaşayanların fikir ve mefkûreleri bize aykırı gelse bile, onları zaman ve mekân şartları içinde mütalaa etmeliyiz.*”

Hüseyin Nihal Atsız’ın tarih yorumu, Türk tarihini millî birliğin zengin bir dokusu halinde ören ilgi çekici bir anlatıdır. Onun yaklaşımı sadece ideolojik ve metodolojik çerçevelerin önemini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda ulusun mirasıyla derin bir bağ kurulmasına da ilham verir. Bugün, onun görüşleri güçlü bir şekilde yankılanmakta, ulusal kimliğin ve kolektif hafızanın özünü korumak için hayati bir temel oluşturmaktadır.

Sonuç

Hüseyin Nihal Atsız, milliyetçiliğin teorik ve pratik yönlerini kendi düşünce dünyasına göre yeniden yorumlayarak Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğine önemli katkılarda bulunmuştur. Atsız'ın düşünce yapısı, Türk milletine duyduğu derin sevgiye, tarihi ve kültürel mirasa olan saygıya, ırk birliğini ön plana çıkarmaya ve güçlü bir Turancılık idealine dayanmaktadır. Onun düşünce dünyasında Türkçülük ve tarih bilinci merkezi bir rol oynamaktadır. Atsız, Türk milletini büyük bir tarihi bütün olarak değerlendirmiş ve Türkçülük fikrini bu tarihin sürekliliği üzerine inşa etmiştir. Atsız'ın ırk anlayışı, biyolojik bir ırkçılık anlayışından uzak olup, daha çok kültürel bağlamda bir "ırk birliği" arayışını yansıtmaktadır. Atsız, Türk milletinin saflığını koruması gerektiğine inanarak, bu saflığın Türk kültürü ve tarihi ile bütünleştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Atsız, Türk milliyetçiliğine daha etnik ve tarihî kökenlere dayalı bir perspektif kazandırmıştır. Atsız'ın milliyetçilik anlayışında "Türklük" biyolojik ve tarihî bir aidiyet olarak kabul edilir. Ona göre, Türk milletinin saflığını koruması için etnik bir kimliğin korunması zorunludur; bu nedenle, Türk milliyetçiliği, etnik saflığın korunması ve millî birliğin sağlanması gibi hedefleri içerir. Atsız, Türk milletini tarihî bir misyonun taşıyıcısı olarak görür ve Türklüğün tarihî mirasının devamı için Türklerin biyolojik ve kültürel saflıklarını korumaları gerektiğini savunur.

Atsız, milliyetçiliğin dışlayıcı bir anlayışla ele alınması gerektiğini savunur. Ona göre, Türk milletinin kendine özgü kimliği, tarihî düşmanlarına karşı korunmalı ve gerektiğinde katı tedbirlerle bu kimlik savunulmalıdır. Bu nedenle, Atsız, kültürel kimlikten çok biyolojik bir kimliğe vurgu yapar ve milliyetçiliği bu çerçevede şekillendirir. Bu düşünceler, onun Turancılık fikrini de destekler; Atsız, tüm Türkleri tek bir çatı altında toplama ve Türk dünyasında etnik bir birliği sağlama idealine sahiptir.

Atsız'ın Türk milliyetçiliğine yaptığı en belirgin katkılardan biri, Turancılık idealidir. Turancılık, tüm Türk milletlerini bir araya getirme hedefiyle şekillenmiş bir idealdir ve Atsız, bu ideali Türk milliyetçiliğinin nihai amacı olarak görür. Ona göre, Türk milletinin tarihi birliği ve kültürel üstünlüğü, Türk dünyasını birleştirmekle mümkündür. Bu ideal, Atsız'ın milliyetçiliğine bir misyon katmış ve Türk milliyetçiliğini etnik dayanışma çerçevesinde tanımlayan bir çizgiye çekmiştir.

Hüseyin Nihal Atsız, ırkçı-Turancı milliyetçiliğin önde gelen temsilcisi olarak, Kemalist milliyetçiliği özellikle ırk temelli bir bakış açısıyla eleştirmiştir. Kemalist rejimin milliyetçilik anlayışı ile ırkçı-Turancı milliyetçilik arasında 1920'li yılların sonlarından itibaren başlayan gerilimler, Nihal Atsız gibi isimlerin fikirleri etrafında şekillenmiştir. Atsız'ın radikal yaklaşımları, bu akımı Kemalist milliyetçilikten belirgin bir şekilde ayırmış ve iki ideoloji arasındaki farklılıkları daha açık hale getirmiştir.

Atsız'ın milliyetçiliği tarihsel ve etnik bağlamlarda tanımlayan daha muhafazakâr ve gelenekçi yaklaşımı, Türk milliyetçiliğinin anlamını ve sınırlarını genişletmiştir. Atsız'ın romantik ve idealist yaklaşımı, Türkçülüğün köklerini ve duygusal bağlarını güçlendirmiştir. Hüseyin Nihal Atsız'ın milliyetçilik anlayışı, Tablo 1'de bazı alt başlıklarda özet olarak ifade edilmiştir:

Tablo 1: Hüseyin Nihal Atsız'ın Milliyetçilik Anlayışı

Hüseyin Nihal Atsız	
Milliyetçiliğin Temeli	Etnik ve tarihî temellere dayanır; Türklüğün biyolojik saflığını vurgular.
Kimlik Anlayışı	Türk kimliği, biyolojik ve tarihî bir aidiyet olarak tanımlanır; etnik birlik ön plandadır. Etnik saflık ön plandadır.
Yaklaşım Tarzı ve Hedef	Dışlayıcıdır; etnik Türklere odaklanır ve diğer etnik unsurlara mesafeli yaklaşır. Türklüğün etnik ve kültürel bütünlüğünü sağlamak
Din ve Milliyetçilik	İslam, sosyal bir gerçeklik olarak kabul edilir; ancak milliyetçilikte Türklük önceliklidir. Dini siyaset reddedilir.
Turancılık	Turancılığı Türk milliyetçiliğinin nihai amacı olarak görür; tüm Türklerin birliğini savunur.
Modernleşme ve Batı	Batı etkisine karşı daha sert bir tutum sergiler; Türklüğün bağımsızlığını güçlü şekilde korur.
Toplum ve Ahlak	Ahlaki değerler önemlidir, ancak biyolojik Türklük bu değerlere üstün tutulur.
Birlik Anlayışı	Milliyetçilik, Türk milletinin etnik ve tarihî özelliklerini korumaya yönelik bir çerçeveye sunar.
Etkisi ve Amacı	Türk kimliğini korumak, dış etkilerden arındırılmış bir millet oluşturmak. Türklüğün biyolojik ve tarihî mirasını koruma misyonu.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Günümüzde Hüseyin Nihal Atsız, Türk milliyetçiliğinin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Milliyetçiliği etnik ve kültürel temellere dayalı olarak tanımlayan özgün bir düşünce sistemi geliştirmiştir. Atsız'ın milliyetçilik anlayışı, Türk tarihine ve kültürüne duyulan derin bir bağlılıkla şekillenmiş, güçlü bir “ırk ve soy birliği” vurgusuyla belirginleşmiştir. Günümüzde, Atsız'ın milliyetçilik anlayışının etkileri, özellikle milliyetçi kesimler arasında hissedilmekte ve Türkiye'deki bazı siyasal ve sosyal hareketlerin ideolojik temelini oluşturmaktadır.

Atsız'ın milliyetçilik anlayışı, küreselleşme karşısı bir duruş sergileyerek, Türk milletinin dış etkilerden bağımsız bir milli kimlik oluşturma gerekliliğini savunmaktadır. Bu durum, küreselleşme sürecinde yerel değerlerin korunması gerektiğini düşünen kitleler arasında popüler bir görüş haline gelmiştir.

Hüseyin Nihal Atsız'ın milliyetçilik anlayışı, günümüzde Türk toplumunda milliyetçi ve muhafazakâr düşüncelerin temel taşlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Atsız'ın etnik köken, tarih ve kültür odaklı milliyetçilik anlayışı, Türkiye'deki milliyetçi kesimler tarafından sahiplenilmekte ve millî kimliğin korunması, kültürel değerlerin yaşatılması konusunda güçlü bir referans noktası olarak görülmektedir. Atsız'ın düşünceleri, genç nesiller ve siyasi partiler arasında halen etkisini korumakta olup, Türkiye'nin millî kimliğini Batı'ya bağımlı olmayan bir yapı üzerine inşa etme amacına hizmet etmektedir.

Extended Abstract

In post-Republican Türkiye, nationalism has played a central role in reconstructing social identity and protecting national values. However, rather than being an ideologically fixed concept, nationalism has changed according to periods, social developments, and the perspectives of different thinkers. Hüseyin Nihal Atsız, an important figure from different

schools of thought, interpreted this ideology from his unique perspective and contributed to Turkish nationalism from his own perspective.

Although many interpretations of Turkish nationalism emerged during the Republican period, the two most prominent interpretations that are considered to have influenced the idea of Turkish nationalism the most were conservative nationalism and racist-Turanist nationalism. Both perspectives have profoundly influenced contemporary Turkish nationalism and were represented by prominent intellectuals at the time of their emergence.

Racist-Turanist nationalism refers to a stricter understanding of nationalism advocated by Hüseyin Nihal Atsız and the writers around him. Racist-Turanist nationalism was originally shaped around Atsız's views. This understanding shifted Turkish identity from a political (civic) and cultural basis to an ethnic and biological one, and defended it by emphasizing the ideal of Turanism, which Kemalist nationalism ignored. It was critical of the Westernization policies of the Kemalist regime and the relations with the Soviet Union, and took a particularly harsh stance against communism and those who advocated communist ideology. While Kemalist nationalism was shaped by an understanding that advocated integration into Western civilization and international peace, racist-Turanist nationalism adopted a more isolated, race-based, and expansionist perspective. In contrast to the rational and pragmatic foundations of Kemalist nationalism, racist-Turanist nationalism was more ideological and romantic.

Hüseyin Nihal Atsız's emphasis on biological racism and racist-Turanist nationalism significantly distinguishes him from both Kemalist nationalism and the conservative nationalism that developed against this understanding. Moreover, the conjuncture of the period allowed Kemalist nationalism to be adopted as a more effective and sustainable policy, while racist-Turanist nationalism remained a marginal movement. The tension between these two understandings was also shaped by the international and domestic political developments of the period. This movement or nationalism gained strength especially during and after the Second World War, but suffered a major blow with the Turkism-Turanism Trial of 1944. However, this nationalism came back to the agenda years later, influencing many perspectives.

In this article, in order to analyze how post-Republican Turkish nationalism was shaped through the thoughts of Hüseyin Nihal Atsız, a qualitative research method was adopted, and literature review and content analysis methods were used. The literature review was based on primary sources such as Atsız's written works, books, articles, magazine articles, and discourses. In addition, academic studies, critical evaluations, and other studies on Atsız's views were also analyzed within the scope of the research.

In post-Republican Turkey, nationalism has played a central role in the reconstruction of social identity and the protection of national values. However, rather than being an ideologically fixed concept, nationalism has changed according to periods, social developments and the perspectives of different thinkers. Hüseyin Nihal Atsız, a prominent figure from different schools of thought, interpreted this ideology with a historical and culture-based understanding of nationalism and contributed to Turkish nationalism from his own perspective. This research aims to analyze the ideological and sociological evolution of post-Republican Turkish nationalism within the framework of Hüseyin Nihal Atsız's world of thought.

In this context, the article reveals how Turkish nationalism was shaped in changing sociopolitical conditions and how Atsız's ideas influenced the understanding of nationalism. It also emphasizes the importance of understanding the ideological foundations of Turkish nationalism in the past in order to understand its role and impact in today's social context. An in-depth examination of Atsız's contributions to Turkish nationalism will provide an important resource not only on the history of nationalism but also on the impact of ideological currents on the social structure in Turkey.

Hüseyin Nihal Atsız made significant contributions to Turkish nationalism in the Republican period by reinterpreting the theoretical and practical aspects of nationalism according to his own world of thought. Atsız's thought structure is based on his deep love for the Turkish nation, respect for historical and cultural heritage, emphasizing racial unity and a strong Turanism ideal. Turkism and historical consciousness play a central role in his world of thought. Atsız considered the Turkish nation as a great historical whole and built his idea of Turkism on the continuity of this history. Atsız's understanding of race is far from a biological understanding of racism, but rather reflects the search for a "racial unity" in a cultural context. Atsız believed that the Turkish nation should preserve its purity and argued that this purity should be integrated with Turkish culture and history.

One of Atsız's most prominent contributions to Turkish nationalism is the ideal of Turanism. Turanism is an ideal shaped with the aim of uniting all Turkic nations, and Atsız sees this ideal as the ultimate goal of Turkish nationalism. According to him, the historical unity and cultural superiority of the Turkish nation are possible by uniting the Turkic world. This ideal added a mission to Atsız's nationalism and drew Turkish nationalism to a line that defined it within the framework of ethnic solidarity.

Hüseyin Nihal Atsız, as the leading representative of racist-Turanist nationalism, criticized Kemalist nationalism, especially from a race-based perspective. The tensions between the Kemalist regime's understanding of nationalism and racist-Turanist nationalism that began in the late 1920s were shaped around the ideas of figures such as Nihal Atsız. Atsız's radical approaches clearly distinguished this movement from Kemalist nationalism and made the differences between the two ideologies clearer.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci ve İkinci Yazar
– Literatür	: Birinci ve İkinci Yazar
– Metodoloji	: Birinci ve İkinci Yazar
– Sonuç	: Birinci ve İkinci Yazar
Birinci yazar katkı oranı %50; İkinci yazar katkı oranı %50	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First and Second authors
– Literature	: First and Second authors
– Methodology	: First and Second authors
– Conclusion	: First and Second authors
The contribution rate of the first author is 50%; the contribution rate of the second author is 50%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Akgöz, S. (2016). *Basında Atsız*. Bozkurt Yayınları.
- Akgül, M. (1999). *Türk modernleşmesi ve din*. Çizgi Kitabevi.
- Atsız, B. ve Oran, H. (1953). *Tarih III- Yeni ve Yakın Çağlar*. İnkılap Yayınları.
- Atsız, H. N. (1931a). Türkler hangi ırktandır? *Atsız Mecmua*, Sayı: 1. 15 Mayıs.
- Atsız, H. N. (1931b). Yirminci asırda Türk meselesi II: Türk Irkı = Türk Milleti. *Atsız Mecmua*, Sayı: 6.
- Atsız, H. N. (1932). Maziye inkâr edenler, darülfünun ve milli tarih kongresi. *Atsız Mecmua*, Sayı: 16.
- Atsız, H. N. (1935). *Türk tarihi üzerine toplamalar*. Arkadaş Basımevi.
- Atsız, H. N. (1943). Yabancı bayraklar altında ölenlere ağıt. *Orkun*, Sayı: 14.
- Atsız, H. N. (1947). Büyük adamlar. *Özleyiş*, Sayı: 6, Mart, s.4.
- Atsız, H. N. (1952). Veda. *Orkun*, Sayı: 68, 18 Ocak.
- Atsız, H. N. (1965). Düşmana taviz verilmez. *Ötüken*, Sayı: 24, 16 Aralık.
- Atsız, H. N. (1966a). *Türk ülküsü*. Bozkurt Yayınları.
- Atsız, H. N. (1966b). Turancıyız, ne olacak? *Ötüken*, Sayı: 64, 25 Haziran, 17-18.
- Atsız, H. N. (1968). Turancılık romantik bir hayal değildir. *Ötüken*, Sayı: 3, Mart, 3-4.
- Atsız, H. N. (1969). Vilayete seyahat. *Ötüken Dergisi*, Sayı: 72. Aralık.
- Atsız, H. N. (1970). Yobazlık bir fikir müstehasesidir. *Ötüken Dergisi*, Sayı: 83, Kasım, s.3.
- Atsız, H. N. (1973). Turancılık. *Ötüken*, Sayı: 114.
- Atsız, H. N. (1975). Bir ansiklopedinin büyük yanlışları. *Ötüken*, Sayı: 64, Şubat.
- Atsız, H. N. (1997a). *Türk ülküsü*. İrfan Yayınları.

- Atsız, H. N. (1997b). *Makaleler II*. İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (1997c). Türk ahlakı. *Makaleler III*. İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (1997d). *Makaleler IV*, İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (1997e). Türk milletine çağrı. *Türk Ülküsü*. İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015a). Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır. *Türk Tarihinde Meseleler*. Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015b). *Türk tarihi üzerine toplamalar*. Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2018). *Yolların sonu*. Ötüken Yayınları.
- Bank, R. B. (2024). Siyaset yapma biçimi olarak milliyetçilik ve antikomünizm: Olgular, süreçler, arayışlar. *Memleket Siyaset Yönetim*, 19(42), 243-278. <https://doi.org/10.56524/msydergi.1389884>
- Bayraktar, Ö. (2020). Türkiye’de anti-komünist söylem ve Nihal Atsız. *Kafdağı*, 5(2), 256-275.
- Cengiz, F. Ç. (2020). Nihal Atsız’daki Kemalizm: Millî ve seküler bir dinin izini sürmek. *Mülkiye Dergisi*, 44(1), 37-64.
- Cündioğlu, D. (2017). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Din ve Siyaset*. Kapı Yayınları.
- Çelen, M. K. (2024). *Atsız ve Irkçılık: Eleştirel Notlar*. Ötüken Yayınları.
- Dağ, Ç. (2010). *Hüseyin Nihal Atsız’ın Türk kültür tarihindeki yeri*. [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Darendelioglu, İ. E. (1968). *Türkiye’de milliyetçilik hareketleri*. Tokar Yayınları.
- Deliorman, A. (2000). *Tanıdığım Atsız*. Yenilenmiş 2. Baskı. Orkun Yayınları.
- Deliorman, A. (2013). *Atsız: Hayatı, Görüşleri, Eserleri*. Berikan Yayınları.
- Durna, F. Z. ve Koçak, H. (2024). Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Kimlik Olarak İnşası. *Gazi Türkiyat*, (35), 255-276.
- Dursun, M. (2023). *Nihâl Atsız: Milliyetçi bir liderin siyasi entelektüel portresi*. [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Ercilasun, A. B. (2018). *Atsız: Türkçülüğün mistik önderi*. Panama Yayınları.
- Goloğlu, M. (1974). *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*. Turhan Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güntürk, S. (2018). *Hüseyin Nihal Atsız’da kimlik kültür eğitim kavramları*. [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kapıcı, U. C. (2022). *Hüseyin Nihal Atsız’ın din ve milliyetçilik anlayışı*. [Yüksek lisans tezi]. Kastamonu Üniversitesi.
- Karabulak, O. (2016). *Türkiye’de Türkçü hareket: Atsız ekolü (1931- 1975)*. [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Körüklü, R. ve Yavan, C. (2000). *Türkçülerin Kaleminden Atsız*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Küçükaltan, K. B. (2016). *Her devrin menkûbu*. Aygan Yayıncılık.
- Maksudyan, N. (2007). *Türklüğü ölçmek/bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı çehresi 1925-1939*. Metis Yayınları.
- Müftüoğlu, M. (1974). *Çankaya’da kabus (3 Mayıs 1944)*. Yağmur Yayınevi.
- Namal, Y. (2022). Hüseyin Nihal Atsız’ın Turancılık anlayışı üzerine bir değerlendirme. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 33-50.
- Nur, R. (1942). Tanrıdağ. Sayı: 1, 6 Mayıs.
- Nur, R. (1967). *Hayat ve Hatıratım I*. Altındağ Yayınevi.
- Ocak, C. (2019). *Türk milliyetçiliğinde ekonomi meselesi*. [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Orhun, M. (2000). “Hocam Hüseyin Nihal Atsız Beğ.” *Türkçülerin kaleminden Atsız*, (Hzl. Refet Körüklü ve Cengiz Yavan), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 42-46.

- Özcan, Ö. (2018). Atsız'ın bilinmeyen bir yazısı. *Türk Yurdu*. Temmuz, 70-73.
- Öztekin, H. (2018). 1944 Irkçılık - Turancılık davası ve basındaki tartışmalar. *Selçuk İletişim*, 11(1), 212-236. <https://doi.org/10.18094/josc.345500>
- Öztuna, Y. (1976). Büyük Bir Dil ve tarih bilgini Atsız'ın ardından. *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 3, Mart.
- Sançar, N. (1973a). Yaşayan Türk milliyetçileri: Nihal Atsız. Ötüken. S. 109, 8-9.
- Sançar, N. (1973b). *İsmet İnönü'yle hesaplaşma*. Afşın Yayınları.
- Shils, E. (1957). Primordial, personal, sacred and civil ties. *British Journal of Sociology*, 8(2), 130-145.
- Taş, K. ve Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı dönemi batıcılık, İslamcılık Türkçülük fikir akımları ve din. *Dini Araştırmalar*, 1(1), 463-488.
- Taşan, B. (1977). Bir şehir, üç insan: Rıza Nur, Nihal Atsız, Sabahattin Ali. *Soyut*. Sayı: 99.
- Türk, C. (1931). Türk antropolojisine methal. *Atsız Mecmua*, Sayı: 6.
- Türkeş, A. (1972). *1944 milliyetçilik olayı*. Kutluğ Yayınları.
- Türkkan, R. O. (1988). *Tabutluktan Gurbete*. Boğaziçi Yayınevi.
- Türkkan, R. O. (2015). *Yeterince Türk Çıkmadı*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yeterince-turk-cikmadi-3433646> adresinden 17.10.2024 alınmıştır.
- Yaşlı, F. (2016). *Türkçü Faşizmden "Türk İslam Ülküsü"ne*. Yordam Kitap.
- Yılmaz, T. (2019). *Hüseyin Nihal Atsız'ın din ve toplum görüşleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Yurtsever, E. (2017). *Hüseyin Nihal Atsız Beğ'in yaşantısı*. (Ed. S. Y. Gömeç), Atsız Armağanı II (ss.11-16), Altınordu.

Türkiye’de Enflasyon ile Kamu Harcamaları Arasındaki Asimetrik Nedensellik İlişkisi: 1979-2023 Döneminden Kanıtlar

Yasin Karadeniz¹✉

Öz

Bu çalışma, 1979-2023 döneminde Türkiye’de kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada, Hacker-Hatemi-J Simetrik Nedensellik Testi ile Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi yöntemi kullanılmaktadır. Yapılan asimetrik nedensellik testi sonuçları gerek cari gerek yatırım gerekse transfer harcamalarının büyüme oranlarındaki pozitif şokların enflasyonu etkilemediğini göstermektedir. Buna karşılık enflasyonda meydana gelen pozitif şoklardan cari harcamalar ile yatırım harcamalarının pozitif şoklarına doğru bir nedensel ilişki tespit edilmektedir. Ayrıca yatırım harcamalarının büyümesinde meydana gelen negatif şoklardan da enflasyonun negatif şoklarına doğru bir nedensellik söz konusudur. Bununla birlikte sonuçlar, transfer harcamalarının pozitif ve negatif şoklarından enflasyona doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Ek olarak simetrik nedensellik sonuçları da enflasyon ile transfer harcamaları arasında çift yönlü bir nedenselliğe; enflasyon ile cari harcamalar arasında ise tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir. Sonuçta, elde edilen bulgulara göre incelenen dönemde kamu harcamalarının enflasyonist olmadığını; buna karşılık enflasyonu düşürmek için elverişli bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte kamu yatırım harcamalarından enflasyona doğru tespit edilen asimetrik nedensellik ise ekonomide eksik istihdam durumunun varlığını ima etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Kamu Harcamaları, Asimetrik Nedensellik

JEL Kodları: H50, E31, C29

The Asymmetric Causality Between Inflation and Public Expenditures in Türkiye: Evidence from 1979 to 2023

Abstract

This paper aims to investigate the relationship between public expenditures and inflation in Türkiye over the period 1979–2023. To this end, the study employs the Hacker–Hatemi-J symmetric causality test and the Hatemi-J asymmetric causality test methods. The results of the asymmetric causality analysis indicate that positive shocks in the growth rates of current, investment, and transfer expenditures do not cause inflation. However, there is evidence of a causal relationship running from positive shocks in inflation to positive shocks in current and investment expenditures. Moreover, the findings reveal a causal relationship between negative shocks in investment expenditure growth and negative shocks in inflation. However, the results indicate that there is no causal relationship from either positive or negative shocks in transfer expenditures to inflation. Additionally, the symmetric causality results suggest a bidirectional causal relationship between inflation and transfer expenditures, as well as a unidirectional causality running from inflation to current expenditures. Overall, the results suggest that public expenditures were not inflationary during the examined period. On the contrary, they may serve as an effective tool for curbing inflation. Nevertheless, the presence of asymmetric causality from public investment expenditures to inflation implies that underemployment conditions may persist in the economy.

Keywords: Inflation, Public Expenditure, Asymmetric Causality

JEL Codes: H50, E31, C29

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Gümüşhacıköy Hasan Duman MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Maliye Programı, yasin.karadeniz@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3087-3729>

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, yasin.karadeniz@amasya.edu.tr

Giriş

Kamu harcamalarının miktarı ve bileşimine ilişkin alınan kararlarda onların enflasyon üzerindeki etkisi çoğunlukla tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle kamu harcamalarının miktar ve bileşimi açısından enflasyonist etkilerinin tespit edilmesi, bu konudaki politikaların belirlenmesi açısından önemlidir.

Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi, genelde harcamaların toplam talep üzerindeki etkisi ve vergi dışı yöntemlerle finanse edilmesi üzerinden açıklanır. Öncelikle kamu harcamalarının merkez bankası kaynaklarından finanse edilmesi, para arzını mal arzından daha hızlı büyütecek (Miller, 1983:8) ve çıktı başına para stokundaki bu artış da enflasyonu artıracaktır (Friedman, 1969: 173).

Harcamaların mevduat bankalarından borçlanma yoluyla karşılanması ise, toplam mevduat hacmini ve dolayısıyla para arzını artıracaktır. Diğer yandan, iç borçlanma ile finansmanın, piyasa faizlerini yükselterek özel sektör yatırımlarını azaltması açısından da enflasyonist olduğu ileri sürülmektedir. Buna ek olarak özel sektörden borçlanma yoluyla finansman, devlet tahvillerine dayalı para benzeri yeni finansal araçlar yaratılmasına neden olur ve bu da enflasyonisttir (Miller, 1983: 9).

Keynes'in görüşlerinden ilhamla ortaya koyulan fonksiyonel maliye görüşü, vergi ve kamu harcamalarını ekonomideki toplam harcama düzeyini kontrol aracı olarak değerlendirir. Buna göre vergilerle birlikte kamu harcamalarını da ekonomideki toplam harcama düzeyini, üretimi mümkün olan tüm mal ve hizmetleri cari fiyatlarla satın alabilecek düzeyde tutmak için bir araç olarak görür. Buna göre kamu harcamaları eğer eksik istihdam durumu söz konusuysa fiyatlar genel düzeyinde bir artışa neden olmamaktadır. Diğer yandan ekonomi tam istihdam düzeyindeyken kamu harcamalarının artırılması (ve/veya vergilerin düşürülmesi) yoluyla artan toplam harcama düzeyi enflasyona neden olur (Lerner, 1943: 39-40).

Kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkinin yönü her zaman harcamalardan enflasyona doğru olmayabilir. Kamu kesimi tarafından da kullanılan mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişimler, çıktı düzeyi aynı kalsa bile, doğal olarak harcama düzeyinin değişmesine neden olacaktır. Bununla birlikte bu iki değişken arasındaki ilişki karşılıklı nedensellik şeklinde de olabileceği gibi birine gelen pozitif ve negatif şokların diğeri üzerindeki etkisi de farklılaşabilir. Söz gelimi harcamalara gelen bir pozitif şok, enflasyonun pozitif şokunun nedeni olabilirken yine harcamalara gelen bir negatif şok enflasyonun negatif veya pozitif şokunun nedeni olmayabilir.

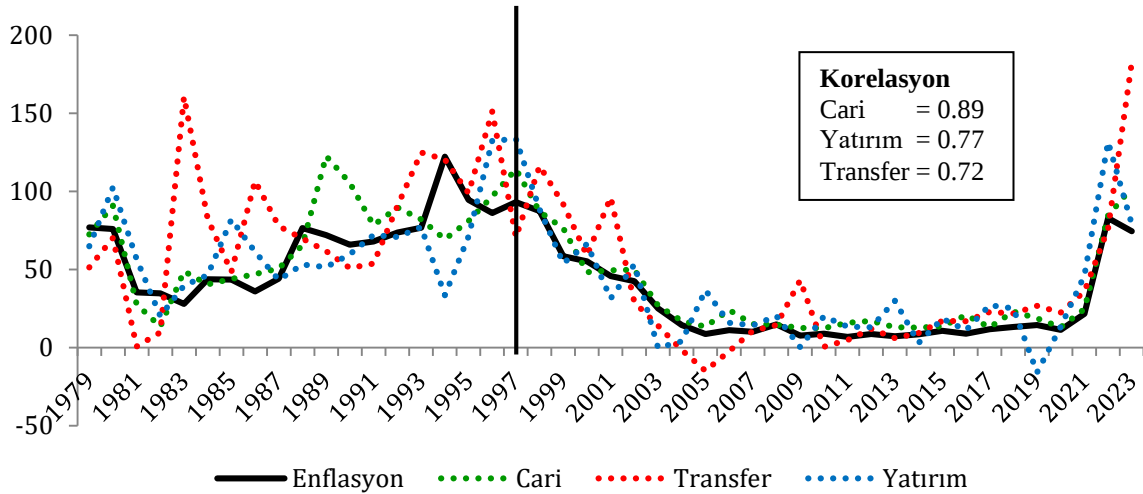
Enflasyonist süreçlerin ve mali dengesizliklerin uzun yıllar boyunca birlikte görüldüğü Türkiye gibi ülkelerde enflasyon ve kamu harcamaları arasındaki nedensel ilişkinin tespiti, makroekonomik politikaların kurgulanmasında önemli bir yol gösterici olabilir. Bu çalışma da Türkiye'de kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini asimetrik boyutuyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu konuda yapılmış çalışmaların çoğunlukla kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki nedenselliğin asimetrik boyutunu ele almaması nedeniyle bu çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. 1979-2023 dönemi için kamu harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Türkiye'de 1979-2023 döneminde kamu harcamaları ile

enflasyona ilişkin gelişmelere yer verilmekte; ardından da konuyla ilgili literatür özetlenmektedir. Üçüncü bölümde ekonometrik analizde kullanılan veri seti ve yönteme ilişkin açıklamalar yapılmakta; dördüncü ve son bölümde ise analiz bulguları raporlanarak değerlendirilmektedir.

1. Türkiye’de 1979-2023 Döneminde Enflasyon ve Kamu Harcamalarının Seyri

Türkiye’de 1979-2023 döneminde enflasyon, Şekil 1’de de görüldüğü üzere, 1998 yılına kadar genel olarak artış eğilimindeyken bu tarihten sonra düşüşe geçmekte ve 2005-2020 tarihleri arasında düşük ve stabil bir seyir izlemektedir. Ayrıca enflasyon oranı ile cari, yatırım ve transfer harcamalarının artış oranlarının da dönem boyunca uyumlu bir seyir izlediği görülmektedir. Şekilde verilen korelasyon katsayılarına bakıldığında da enflasyon ile cari, yatırım ve transfer harcamaları arasında aynı yönde yüksek bir korelasyon dikkat çekmektedir. Bununla birlikte harcamalardaki artış oranının genelde enflasyonun üzerinde gerçekleştiği de görülmektedir.

Şekil 1: Türkiye’de 1979-2023 Dönemi Kamu Harcamaları ve Enflasyonun Gelişimi

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024) ve TCMB (2024)

Enflasyon eğilimindeki bu değişimin başlangıcının, 1998 yılında para ve maliye politikalarının eşgüdümlü olarak kullanıldığı enflasyonla mücadele programına denk geldiğini söylemek mümkündür. Bu program kapsamında para politikasının çerçevesi, iç varlık artışının sınırlandırılması ve para yaratımının dış varlık artışına bağlanması şeklinde oluşturulmuştur. Ayrıca kamu açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmemesi yönünde de bir ilke benimsenmiştir. Ek olarak döviz kurlarının aylık artışı da enflasyon hedefiyle ilişkilendirilmiştir (TCMB, 1998; TCMB, 1999a). 1998 Yıllık Programda, enflasyonla mücadelede para politikasıyla uyumlu olacak şekilde maliye politikasının çerçevesi de bütçede faiz dışı fazla verilmesi, maaş-ücret ve tarımsal destekleme fiyatlarının enflasyon hedefiyle uyumlu olarak belirlenmesi şeklinde çizilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

1998 yılında enflasyonla mücadele kapsamında para ve maliye politikasında belirlenen hedeflerin büyük ölçüde tutturulduğu görülmektedir. Bu yılda kamu kesimi faiz dışı fazlası

GSYH'ye oranla % 0.7'den %2.2'ye çıkarken iç varlıklarda da düşüş söz konusudur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

2000 yılında da “Enflasyonu Düşürme Programı” adıyla bir program daha açıklanarak enflasyonla mücadele politikasının sonraki yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Programda faiz dışı fazlanın artırılması, enflasyon hedefiyle uyumlu gelirler politikası ile net iç varlıklar kaleminde tavan uygulaması ve sepet kurun hedef enflasyon oranında artırılacağına taahhüdü gibi politikalar yer almaktadır (TCMB, 1999b). 2000 yılındaki programın bir yıl önce ekonomide yaşanan yaklaşık %3.3'lük daralmanın hemen akabinde açıklanması, bu konudaki kararlılığı gösterir niteliktedir.

Büyük kararlılıkla uygulamaya koyulmasının ardından bankaların mali yapılarını bozacak şekilde hızla yükselen faizler ve likidite sıkışıklığıyla birlikte yaşanan döviz krizi, programa olan güveni iyice sarsmıştır. Bunun neticesinde ise “Enflasyonu Düşürme Programı” terk edilerek “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı uygulamaya koyulmuştur. Bu arada yapılan erken seçimler tek başına iktidarla sonuçlandığından uzun bir aradan sonra siyasi istikrar temin edilmiş ve yeni hükûmet de programı benimseyerek uygulamaya devam etmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 12-13).

Bu yeni program kapsamında Merkez Bankası bilanço kalemi olan parasal tabanın büyüklüğü, hedef enflasyon ve büyüme oranına çıpalanmıştır. Diğer taraftan net uluslararası rezervler için de belirli bir alt sınır belirlenmiştir. Parasal hedeflemenin yanı sıra Merkez Bankası, enflasyonun gelecekte alabileceği değerlere göre kısa vadeli faiz oranlarını değiştirebileceğini belirten örtük enflasyon hedeflemesi politikası uygulamasına geçmiştir. Bu doğrultuda Merkez Bankası'nın 2003 yılında parasal taban ve net uluslararası rezervlere ilişkin belirlediği tüm hedeflere ulaştığı görülmektedir. Sonuç olarak; Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) da destekleriyle uygulanan program neticesinde Türk lirasının değerlendirilmesi, iç borçlanma faizlerinin düşmesi, enflasyon beklentilerinin iyileşmesi ve iç talep yetersizliği gibi nedenlerle enflasyon da düşmüştür (TCMB, 2002: 14-15; TCMB, 2003: 75-76).

Şekil 1'den görüldüğü üzere 2021 sonrasında enflasyonda hızlı bir yükseliş yaşanmakta ve yaklaşık 20 yıllık görece düşük enflasyon dönemi kapanmaktadır. Enflasyondaki artışla birlikte kamu harcamalarının büyüme oranlarının da arttığı görülmektedir. Bununla birlikte son 2 yılda kamu harcamalarındaki artış oranlarının enflasyondan ciddi ölçüde ayrıştığı da dikkat çekmektedir. Bu ayrışmada, 2023 yılındaki seçim ile yine aynı yılın başında meydana gelen büyük 6 Şubat depremlerinin etkili olduğu düşünülebilir.

2. Literatür

Kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkinin yönünü ortaya koyan; farklı ülkeler, dönemler ve metodolojik yaklaşımları kullanan ampirik çalışmalardan oluşan ve sürekli genişleyen bir literatürün olduğu söylenebilir.

Türkiye üzerine yapılan az sayıda çalışmanın sonuçları, genel olarak kamu harcamaları ile enflasyon arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalardan Kanca ve Bayrak (2016) tarafından 1980-2011 dönemi için yapılan çalışmada, kamu harcamalarından enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bölükbaş ve Alp (2018), 1960-2017 dönemi için yaptıkları çalışmalarında zamanla değişen nedensellik analizi yöntemi

kullanmışlardır. Çalışmanın bulguları, bazı dönemlerde kamu harcamalarından enflasyona bazı dönemlerde ise enflasyondan kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki olduğu yönündedir. Çadircı ve Kaya (2024) ise 2006-2023 dönemi için yaptıkları asimetrik nedensellik analizi sonucunda, kamu harcamalarının negatif şoklarından enflasyonun pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisini ortaya koymuşlardır. Buna ek olarak çalışmada, enflasyonun pozitif ve negatif şoklarından kamu harcamalarının pozitif ve negatif şoklarına doğru da bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Büyükbaşaran vd. (2020) 2003Q2-2018Q4 dönemi için yaptıkları Bayes SVAR analizi sonucunda, kamu harcamalarındaki artışı enflasyondaki azalışla ilişkilendirmişlerdir. Bunlara karşılık Kekeç ve Arslan (2023) tarafından Ocak 2008 – Ağustos 2022 dönemi aylık verileriyle yapılan Granger nedensellik testi sonuçları, enflasyon ile kamu harcamaları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Türkiye’de kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik yapılan regresyon analizlerinden biri, Ulusoy ve Yiğit (2016) tarafından 1990-2015 dönemi için yapılan çalışmada yer almaktadır. Yapılan tek değişkenli regresyon sonuçları toplam, cari, transfer ve yatırım harcamalarının enflasyonu artırdığını; çoklu regresyon sonuçları ise sadece cari harcamaların enflasyonu artırdığını ortaya koymaktadır. Diğer bir çalışmada Öksüz ve Aydın (2023), 1983-2021 dönemi için yaptıkları analizde, sosyal harcamaların artışının enflasyon üzerinde azaltıcı etkisini gösterirler. Fouirer ARDL sınır testiyle 2006-2022 dönemini analiz eden Ersin ve Kırca (2024), cari transfer harcamalarındaki artışın enflasyonu artırıcı etkisini ortaya koymaktadırlar.

Konuyla ilgili uluslararası literatürde yer alan bazı güncel çalışmalar, kamu harcamaları ile enflasyon arasında bir ilişkinin varlığı konusunda genellikle farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Attari & Javed (2013) tarafından yapılan ve Pakistan ekonomisi için 1980-2010 dönemini kapsayan nedensellik analizi sonucunda; kamu cari ve yatırım harcamaları ile enflasyon arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamaktadır. Aynı ülke için 1972-2015 dönemi için Hussain & Zafar (2017) tarafından yapılan çalışmada ise kamu harcamaları ve enflasyon arasında karşılık nedensellik bulgusu ortaya koyulmaktadır. Diğer yandan, Shifaniya vd. (2022) 1977-2019 dönemini kapsayan çalışmalarında uyguladıkları Granger nedensellik testi sonucunda, Hindistan’da kamu harcamalarıyla enflasyon arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını; Sri Lanka’da ise sadece kamu harcamalarından enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadırlar. Roşoiu (2015) ise Romanya ve 1998-2014 dönemi için yaptığı nedensellik analizi sonucunda, enflasyondan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır. Olayungbo (2013), Nijerya’da 1970-2010 dönemi için kamu harcamalarının negatif şoklarından enflasyonun pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmektedir.

Belirli bir ülke grubuna yönelik yapılan çalışmalardan Korkmaz ve Güvenoğlu (2021), 9 OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkesi ve 2010-2019 dönemi için yaptıkları nedensellik analizi sonucunda, enflasyondan kamu harcamalarına doğru bir nedensel ilişkinin varlığı ortaya koymaktadırlar. Daha fazla OECD ülkesini kapsayan Güneş (2020) tarafından yapılan çalışmada ise 28 ülke için 1995-2018 döneminde, enflasyon ile kamu harcamaları arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir. Buna karşılık Ceyhan ve Akdağ (2022) tarafından BRIC-T ülkeleri için yapılan ve 1995-2019 dönemini

kapsayan çalışmanın sonucunda, kamu harcamaları ile enflasyon arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı bulgusu ortaya koyulmaktadır. Bunlardan farklı bir yöntemle Afonso vd. (2018) tarafından gelişmekte olan sekiz piyasa ekonomisi için yapılan ve 1980-2015 dönemini kapsayan çalışmada, DOLS (Dinamik En Küçük Kareler) tahmincisinden elde edilen bulgulara göre kamu tüketim harcamalarındaki artış karşısında enflasyonda da artış meydana gelmektedir.

Özetle, konuyla ilgili ampirik literatürde daha çok nedensellik testlerinin kullanıldığı ve çoğunlukla tek taraflı bir nedensellik olduğu bulgusunun tespit edildiği görülmektedir. Türkiye ile ilgili çalışmaların bulguları çoğunlukla ilişkinin yönünün kamu harcamalarından enflasyona doğru olduğunu göstermektedir. Son olarak uluslararası literatürde yer alan çalışmaların bulgularının ise oldukça farklılık arz ettiği söylenebilir.

3. Veri Seti, Model ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye için kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik analizin gerçekleştirilmesinde 1979-2023 dönemi yıllık verileri kullanılmaktadır. Enflasyon değişkeni olarak; tek bir baz yılı üzerinden kesintisiz ve daha uzun bir veri imkânı sunan ve İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından açıklanan ücretliler geçinme endeksinin yıllık yüzde artış oranı tercih edilmektedir. Bu endeksin 1978 baz yılı olması nedeniyle örneklem tarihi 1979 yılından başlamaktadır. Diğer bir değişken olan kamu harcamaları ise ekonomik tasnif çerçevesinde cari kamu harcamaları (EXPC), kamu yatırım harcamaları (EXPI) ve kamu transfer harcamaları (EXPT) olarak ele alınmaktadır. Bu harcama serileri yıllık yüzde değişim şeklinde kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan enflasyon verisi (INF), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Veri Dağıtım sisteminden; kamu harcamalarına ilişkin veriler ise T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan Yıllık Programlar ile Ekonomik ve Sosyal Göstergeler veri tabanından derlenmiştir.

Veri seti oluşturulurken katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmadığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Ekonometrik analizin gerçekleştirilmesinde öncelikle serilerin birim kök özellikleri, NG-Perron (2001) birim kök testi ile sınanmaktadır. Bu test, kalıntılar negatif seri korelasyona sahip olduğunda literatürdeki diğer testlere nazaran boyut bozulmalarına karşı daha dayanıklıdır. Testte hesaplanan istatistikler şu şekildedir (Ng & Perron, 2001: 1521-1523):

$$MP_T = [c^{-2}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 - \bar{c} T^{-1} \tilde{y}_T^2] / s_{AR}^2 \quad (1)$$

$$MZ_a = (T^{-1}y_T^2 - s_{AR}^2)(2T^{-2} \sum_{t=1}^T y_{t-1}^2)^{-1} \quad (2)$$

$$MSB = (T^{-2} \sum_{t=1}^T y_{t-1}^2 / s_{AR}^2)^{1/2} \quad (3)$$

$$MZ_t = MZ_a x MSB \quad (4)$$

Hesaplanan test istatistikleri Ng & Perron'de (2001) belirtilen kritik değerlerden büyük olduğunda "Seri birim kök içermektedir" temel hipotezi kabul edilecektir.

Analizin sonraki aşamasında simetrik ve asimetrik nedensellik testleri uygulanmaktadır.

Simetrik nedensellik testi olarak bu çalışmada, Hacker & Hatemi (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmaktadır. Bu test, Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testinin küçük örneklem performansını artırmak için bootstrap dağılımının kullanılmasını önermektedir. Yapılan Monte Carlo simülasyonları bu testin daha küçük boyut bozulmaları sergilediğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan çalışmada, asimetrik nedensellik analizi için ise Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen test kullanılmaktadır.

Asimetrik nedensellik analizi, pozitif ve negatif şokların farklı nedensel etkilere sahip olabileceğini ifade eder. Öncelikle y_{1t} ve y_{2t} şeklinde iki entegre değişkenin rassal yürüyüş süreci şu şekilde tanımlanır (Hatemi-J, 2012: 448-450):

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}, \quad (5)$$

ve

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}, \quad (6)$$

Burada $t = 1, 2, \dots, T$, $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ sabitleri başlangıç değerleridir; ε_{1i} ve ε_{2i} değişkenleri beyaz gürültü terimlerini gösterir. Pozitif ve negatif şoklar ise; $\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0)$, $\varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0)$, $\varepsilon_{1i}^- = \max(\varepsilon_{1i}, 0)$ ve $\varepsilon_{2i}^- = \max(\varepsilon_{2i}, 0)$ şeklinde tanımlanır. Buradan hareketle;

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, \quad (7)$$

ve

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^-, \quad (8)$$

Daha sonra pozitif ve negatif şoklar her bir değişken için kümülatif şekilde tanımlanır. Pozitif şoklar arasındaki nedensel ilişki test edilmek istenirse; $t_t^+ = (y_{1t}^+, y_{2t}^+)$ varsayımından hareketle şu VAR (p) modeli kullanılır:

$$y_t^+ = v + A_1 y_{t-1}^+ + \dots + A_p y_{t-p}^+ + u_t^+ \quad (9)$$

Daha sonra seçilecek bir bilgi kriterine göre uygun gecikme uzunluğu belirlenerek, y_t^+ 'nin k'nıncı ögesi Granger nedeni değildir y_t^+ 'nin w'nıncı ögesinin şeklinde temel hipotez test edilir. Eğer reddedilirse, nedensellik ilişkisi olduğu anlaşılır.

4. Bulgular

Tablo 1'de gösterilen değişkenlere ilişkin özet bilgiler incelendiğinde; Enflasyon oranının dönem içinde ortalama %42.6 olarak gerçekleştiği; dönem içinde en yüksek %122.2'lik oranla üç haneli değerlere ulaştığı görülmektedir. Buna karşılık dönem içerisinde enflasyonun en düşük değeri %6.9 olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	INF	EXPC	EXPI	EXPT
Ortalama	42.59	47.97	46.00	53.54
En Büyük	122.17	122.57	133.51	182.60
En Küçük	6.86	12.36	-15.93	-14.86
Standart Sapma	31.98	33.98	35.86	48.25
Gözlem	45	45	45	45

Tablo 1’de dikkat çeken bir diğer husus, ortalama ve en büyük değerlere bakıldığında tüm değişkenlerin uyum içinde olduklarıdır. Şöyle ki, enflasyonun ortalama değeri ve en yüksek değeriyle harcamaların değerleri birbirine yakındır. Bu da enflasyon ile harcamalar arasında yüksek bir korelasyona işaret etmektedir.

Tablo 2: NG & Perron (2001) Birim Kök Testi Sonuçları-1

Değişken	Düzey				Birinci Fark			
	MZ _a	MZ _t	MSB	MPT	MZ _a	MZ _t	MSB	MPT
INF	-5.76	-1.49	0.25	15.44	-21.45**	-3.26**	0.15**	4.33**
EXPC	-7.17	-1.63	0.22	13.08	-21.08**	-3.22**	0.15**	4.42**
EXPT	-12.95	-2.23	0.17	8.67	-20.3**	-3.03**	0.14**	5.37**
EXPI	-14.06	-2.56	0.18	6.96	-21.26**	-3.20**	0.15**	4.64**
	MZ _a		MZ _t		MSB		MPT	
%1	-23.8		-3.42		0.14		4.03	
%5	-17.3		-2.91		0.16		5.48	
%10	-14.2		-2.62		0.18		6.67	

Not: ** %5 anlamlılığı göstermektedir. Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak seçilmiş ve uygun gecikme uzunluğu SIC’e göre seçilmiştir.

Tablo 2’deki birim kök testi sonuçları incelendiğinde; tüm değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin düzeyde kritik değerlerden büyük olduğu, dolayısıyla değişkenlerin birim kök içerdikleri anlaşılmaktadır. Birinci farkı alınan değişkenlerin test istatistikleri %5 için kritik değerlerden küçük olmakta, dolayısıyla değişkenler %5 anlamlılık düzeyinde durağanlaşmaktadır.

Tablo 3: NG & Perron (2001) Birim Kök Testi Sonuçları-2

Değişken	Düzey				Birinci Fark			
	MZ _a	MZ _t	MSB	MPT	MZ _a	MZ _t	MSB	MPT
INF ⁺	-5.66	-1.61	0.28	15.94	-20.97**	-3.23**	0.15**	4.39**
INF ⁻	-23.95***	-3.38**	0.14**	4.24**	-	-	-	-
EXPC ⁺	-6.69	-1.77	0.26	13.63	-20.35**	-3.17**	0.15**	4.55**
EXPC ⁻	-3.24	-1.04	0.32	23.48	-12.16	-2.45	0.20	7.57
EXPT ⁺	-6.35	-1.76	0.27	14.32	-20.73**	-2.99**	0.14**	5.72**
EXPT ⁻	-2.05	-0.72	0.35	29.63	-20.32**	-3.18**	0.15**	4.51**
EXPI ⁺	-8.77	-1.82	0.20	11.30	-20.89**	-3.20**	0.15**	4.52**
EXPI ⁻	-9.27	-2.15	0.23	9.82	-20.14**	-2.98**	0.14**	5.60**
	MZ _a		MZ _t		MSB		MPT	
%1	-23.8		-3.42		0.14		4.03	
%5	-17.3		-2.91		0.16		5.48	
%10	-14.2		-2.62		0.18		6.67	

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak seçilmiş ve uygun gecikme uzunluğu SIC’e göre seçilmiştir. EXPC⁻ değişkeninin ikinci farkına ilişkin istatistikler sırasıyla -0.68, -0.52, 0.77 ve 110.94’tür.

Tablo 3’te değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarına ayrılarak uygulanan birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre, INF⁻ değişkeni düzeyde durağanken diğer değişkenler birinci farkında durağanlaşmaktadır. Buna karşılık düzeyde birim kök içeren EXPC⁻ değişkeni ise ne birinci ne de ikinci farkında durağanlaşmaktadır. Bu nedenle bu değişkenin analize dâhil edilmemesinin uygun olacağına karar verilmiştir.

Tablo 4: Hacker-Hatemi-J Simetrik Nedensellik Sonuçları

	İstatistik	%1	%5	%10	p + d _{max}
EXPC $\nrightarrow$ INF	1.188	8.796	4.316	2.775	1+1
INF $\nrightarrow$ EXPC	14.087***	8.220	4.354	2.903	1+1
EXPT $\nrightarrow$ INF	5.913**	7.886	4.268	2.882	1+1
INF $\nrightarrow$ EXPT	12.212***	8.531	4.270	2.856	1+1
EXPI $\nrightarrow$ INF	1.298	8.462	4.224	2.840	1+1
INF $\nrightarrow$ EXPI	2.617	7.760	4.038	2.805	1+1

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve uygun gecikme uzunluğu HJC tarafından belirlenmiştir. Bootstrap sayısı 10.000'dir. " $\nrightarrow$ " ifadesiyle "Nedensellik yoktur" temel hipotezi kastedilmektedir.

Tablo 4'te Hacker-Hatemi-J simetrik nedensellik testi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre, transfer harcamalarından enflasyona (EXPT $\nrightarrow$ INF) ve enflasyondan transfer harcamalarına (INF $\nrightarrow$ EXPT) doğru bir nedensel ilişkinin bulunmadığına yönelik temel hipotezler reddedilmektedir. Buna göre, transfer harcamaları ile enflasyon arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir.

Cari harcamalar ile enflasyon arasında ise, enflasyondan cari harcamalara doğru (INF $\nrightarrow$ EXPC) bir nedensellik ilişkisi vardır. Diğer yandan yatırım harcamalarıyla enflasyon arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 5: Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Sonuçları

	İstatistik	%1	%5	%10	p + d _{max}
EXPC ⁺ $\nrightarrow$ INF ⁺	0.218	11.584	5.078	3.174	1+1
EXPC ⁺ $\nrightarrow$ INF ⁻	0.520	10.151	6.616	3.083	1+1
EXPT ⁺ $\nrightarrow$ INF ⁺	2.563	12.548	5.253	3.165	1+1
EXPT ⁺ $\nrightarrow$ INF ⁻	2.888	40.432	18.592	12.898	4+1
EXPT ⁻ $\nrightarrow$ INF ⁺	0.057	10.867	4.880	3.103	1+1
EXPT ⁻ $\nrightarrow$ INF ⁻	1.898	43.648	20.496	13.889	4+1
EXPI ⁺ $\nrightarrow$ INF ⁺	0.036	12.050	5.142	3.217	1+1
EXPI ⁺ $\nrightarrow$ INF ⁻	17.812***	10.137	4.887	3.226	1+1
EXPI ⁻ $\nrightarrow$ INF ⁺	0.054	11.684	5.071	3.186	1+1
EXPI ⁻ $\nrightarrow$ INF ⁻	0.100	9.435	4.466	3.052	1+1
INF ⁺ $\nrightarrow$ EXPC ⁺	7.206**	12.790	5.216	3.136	1+1
INF ⁺ $\nrightarrow$ EXPC ⁻	2.413	11.336	5.371	3.480	1+1
INF ⁺ $\nrightarrow$ EXPI ⁺	3.886*	14.951	5.446	3.164	1+1
INF ⁺ $\nrightarrow$ EXPI ⁻	2.377	9.455	4.596	3.097	1+1
INF ⁻ $\nrightarrow$ EXPI ⁺	0.003	12.819	5.329	3.136	1+1
INF ⁻ $\nrightarrow$ EXPI ⁻	2.223	10.141	4.823	3.235	1+1
INF ⁺ $\nrightarrow$ EXPT ⁺	0.047	10.541	4.424	2.888	1+1
INF ⁺ $\nrightarrow$ EXPT ⁻	33.797**	46.656	21.480	14.614	4+1
INF ⁻ $\nrightarrow$ EXPT ⁺	0.000	10.335	4.706	3.211	1+1
INF ⁻ $\nrightarrow$ EXPT ⁻	0.010	10.136	4.933	3.287	1+1

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve uygun gecikme uzunluğu HJC tarafından belirlenmiştir. Bootstrap sayısı 10.000'dir. " $\nrightarrow$ " ifadesiyle "Nedensellik yoktur" temel hipotezi kastedilmektedir.

Tablo 5'te gösterilen sonuçlara göre; enflasyonun pozitif şoklarından kamu yatırım harcamalarının pozitif şoklarına doğru (INF⁺ $\nrightarrow$ EXPI⁺) bir nedensellik ilişkisi bulunmadığına

yönelik temel hipotez istatistiki olarak %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Buna karşılık kamu yatırım harcamalarının negatif şoklarından enflasyonun negatif şoklarına doğru ($EXPI \neq INF^-$) bir nedensellik ilişkisi bulunmadığına yönelik temel hipotez istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir.

Diğer yandan enflasyonun pozitif şoklarından cari kamu harcamalarının pozitif şoklarına doğru ($INF^+ \neq EXPC^+$) ve enflasyonun negatif şoklarından kamu transfer harcamalarının negatif şoklarına ($INF^- \neq EXPT^-$) doğru bir nedensellik olmadığına yönelik temel hipotezler istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir.

Özetle Tablo 5'teki sonuçlar, yatırım harcamaları ile enflasyon arasında karşılıklı nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır. Ancak bu ilişkinin yönü pozitif ve negatif şoklar açısından değişmektedir. Şöyle ki, yatırım harcamalarının negatif şoklarından enflasyonun negatif şoklarına; enflasyonun pozitif şoklarından yatırım harcamalarının pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

Simetrik ve asimetrik nedensellik testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde; cari harcamalardan enflasyona doğru simetrik ve asimetrik bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir. Buna karşılık enflasyondan cari harcamalara doğru simetrik bir nedensellik ilişkisi vardır. Diğer yandan transfer harcamaları ile enflasyon arasında karşılıklı bir simetrik nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişkiye değişkenler pozitif ve negatif şoklarına ayrılarak bakıldığında ise, sadece enflasyonun negatif şoklarından transfer harcamalarının negatif şoklarına doğru bir nedensellik bulunmaktadır. Diğer bir deyişle ilişki asimetriktir.

Son olarak, simetrik nedensellik testi yatırım harcamaları ile enflasyon arasında herhangi bir nedensel ilişkinin varlığını göstermese de değişkenleri pozitif ve negatif şoklarına ayırarak analiz eden asimetrik nedensellik testi sonuçları, iki değişken arasında asimetrik bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Kamu harcamalarının özellikle eksik istihdam durumlarında genişletici mali araç olarak kullanımı oldukça yaygındır. Esasen bu aracın bu yöndeki kullanımı da hükûmetler tarafından çoğunlukla siyasi kazanımla ilişkilendirilmektedir. Buna karşılık ekonomi tam istihdamla yakınsadıkça artan harcamaların enflasyonu artıracakları öngörülmektedir. Bununla birlikte enflasyonla mücadele amacıyla harcamaların kısılması, özellikle de hükûmetler açısından taşıdığı siyasi riskler nedeniyle çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Ayrıca harcamalarda yaşanan kesintilerin, söz gelimi yatırım harcamalarında olduğu gibi ülkenin üretim kapasitesini olumsuz etkileyerek uzun dönemde fiyat istikrarının aleyhine bir sonuca yol açması da muhtemeldir. Teoride enflasyon ve kamu harcamaları arasındaki ilişki genel olarak bu şekilde ortaya koyulmakla birlikte, bu ilişkinin politika yapıcılara yol gösterici nitelikte olabilmesi için değişen zamana ve gelişen yöntemlere göre sürekli olarak test edilmesi gerekmektedir.

Türkiye için mümkün olan en geniş zaman aralığında (1979-2023) kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi yardımıyla ampirik olarak ele alan bu çalışmanın sonuçları, kamu harcamalarındaki pozitif şokların enflasyonist olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, öncelikle söz konusu dönemde toplam talebin

genellikle yetersiz düzeyde seyrettiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte harcamalardaki artışa vergilerin de aynı yönde karşılık vermesi nedeniyle toplam talep üzerinde bir baskı oluşmamış olabileceği de iddia edilebilir. Ancak yatırım harcamalarının pozitif şoklarından enflasyonun pozitif şoklarına doğru bir nedensellik yokken; yatırım harcamalarının negatif şoklarından enflasyonun negatif şoklarına doğru bir nedenselliğin varlığı, daha çok yetersiz toplam talep çıkarımını destekler niteliktedir.

Ampirik bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; enflasyondaki pozitif şokların cari ve yatırım harcamalarına da aynı yönde yansıdığı görülmektedir. Bu da esasen beklenen bir durumdur. Çoğunluğu personel giderlerinden oluşan cari harcamaların, ücretlerdeki düzeltme nedeniyle enflasyonu takip etmesi normaldir. Ayrıca emek dışında piyasadan alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışın da diğer carileri ve yatırım harcamalarını artırıcı etkisi kaçınılmazdır. Diğer taraftan transfer harcamaları için aynı durum geçerli olmamaktadır. Burada artan enflasyon karşısında transferlerde bir ayarlamamanın söz konusu olmadığı söylenebilir. Buna karşılık enflasyondaki düşüşe ise transferlerin aynı yönde tepki verdiği görülmektedir.

Bu çalışmada 1979-2023 dönemi için elde edilen bulgular ışığında, kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin asimetric yapısı ve nedenselliğin yönü dikkate alındığında, kamu harcamalarının miktarına yönelik planlamaların enflasyonist etkilerinden ziyade, toplam talebi telafi edici işlevine odaklanmasının daha uygun olacağı söylenebilir.

Son olarak, bu çalışmanın asimetric nedensellik analizine ilişkin sonuçlar, Çadırcı ve Kaya (2024) tarafından yapılan çalışmadaki bulgularla kısmen uyumludur. Söz konusu çalışmada yazarlar, kamu harcamalarından enflasyona doğru asimetric bir nedensellik ilişkisi tespit ederken enflasyondan kamu harcamalarına yönelik nedensellik ilişkisinin simetric olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Extended Abstract

The utilization of public expenditures as an expansionary fiscal policy tool is particularly prevalent during periods of underemployment. This approach is grounded in Keynesian economic thought, which emphasizes the role of government spending in stimulating aggregate demand and reducing unemployment. However, in practice, the implementation of such policies is often intertwined with political motivations, as governments may use increased public spending to gain electoral support or maintain political legitimacy. As the economy nears full employment, the theoretical expectation is that continued fiscal expansion may exacerbate inflationary pressures due to demand-side overheating. Despite this, curbing public expenditures in response to rising inflation is frequently constrained by political considerations, as spending cuts—especially in socially or politically sensitive areas—can carry substantial political costs for incumbent governments. Furthermore, reductions in strategic spending areas, such as infrastructure or public investment, may impair a country's long-term productive capacity, thereby undermining the broader goal of price stability. While the theoretical framework offers a structured understanding of the potential links between public spending and inflation, these relationships

are not static. They must be empirically reevaluated over time, using updated data and methodologies, to provide relevant and effective guidance for policymakers operating under evolving macroeconomic conditions.

This paper investigates the relationship between public expenditures and inflation in the context of Türkiye, using annual data for the period 1979-2023. In this study, the cost of living index for wage earners, published by the Istanbul Chamber of Commerce, is utilized as a proxy for inflation. This index is preferred due to its uninterrupted coverage over a more extended period. The public expenditure data are employed in terms of annual growth rates.

The limited number of studies conducted on Türkiye generally indicate a relationship between public expenditures and inflation. Several of these studies suggest a causal link between public expenditures and inflation (Kanca and Bayrak, 2016; Çadırcı and Kaya, 2024; Büyükbaşaran et al., 2020). In contrast, Kekeç and Arslan (2023) find no evidence of a causal relationship between the two variables. However, the findings of regression analyses examining the relationship between public expenditures and inflation in Turkey predominantly highlight the inflationary effects of government spending. One notable study by Ulusoy and Yiğit (2016), covering the period from 1990 to 2015, reports that univariate regression results indicate a positive impact of total, current, transfer, and investment expenditures on inflation. In contrast, the multivariate regression results suggest that only current expenditures have a statistically significant inflationary effect.

Similarly, Öksüz and Aydın (2023) demonstrate, in their analysis of the 1983–2021 period, that an increase in social expenditures has a dampening effect on inflation. In another recent study, Ersin and Kırca (2024) employ the Fourier ARDL bounds testing approach to examine data from 2006 to 2022 and find that rising current transfer expenditures contribute to higher inflation.

This paper uses the Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test to investigate the relationship between public expenditures and inflation from both symmetric and asymmetric perspectives.

The asymmetric causality results indicate that there is no causality from positive shocks in the growth rates of current, investment, and transfer expenditures to positive and negative shocks in inflation. However, there is a causal relationship between positive shocks in inflation and positive shocks in current and investment expenditures. Moreover, there is a causal relationship between negative shocks in investment expenditures and negative shocks in inflation. No causal relationship is found from transfer expenditures to inflation.

This paper, which empirically addresses the relationship between public expenditures and inflation over the broadest possible timeframe for Türkiye, implies that positive shocks in public expenditures are not inflationary. This suggests that aggregate demand generally remained insufficient during the analyzed period. Additionally, it can be argued that an increase in expenditures might not have exerted pressure on aggregate demand due to concurrent tax increases. However, the existence of a causal relationship from negative shocks in current and investment expenditures to negative shocks in inflation further supports the argument of insufficient aggregate demand.

When the relationships between inflation and public expenditures are examined, it becomes evident that positive inflationary shocks are transmitted in the same direction to both current and investment expenditures. This outcome is largely anticipated. Given that a significant portion of current expenditures comprises personnel-related costs, these expenditures would align with inflation due to wage adjustments. Furthermore, the rising costs of goods and services procured from the market, apart from labor, naturally contribute to an increase in both current and investment expenditures.

In contrast, the same pattern does not hold for transfer expenditures. There appears to be little to no adjustment in transfer payments in response to rising inflation. However, it is noteworthy that transfer expenditures tend to decrease in response to declining inflation, indicating an asymmetric response to inflationary dynamics.

In light of the findings obtained for the period 1979-2023, considering the asymmetric structure of the causality relationship between public expenditures and inflation and the direction of causality, it can be said that it would be more appropriate for plans regarding the amount of public expenditures to focus on their compensatory function for aggregate demand rather than their inflationary effects.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Yasin Karadeniz'e aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Yasin Karadeniz
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- Afonso, A., Şen H., & Kaya, A. (2021). Government size, unemployment and inflation nexus in eight large emerging market economies. *Hacienda Pública Española / Review of Public Economics*, 235(1), 133-170.
- Attari, M. I. J., & Javed, A. Y. (2013). Inflation, economic growth and government expenditure of pakistan: 1980-2010. *Procedia Economics and Finance*, 5, 58-67.
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye'de 1970-2011 yılları arasında oluşan ekonomik ve siyasi gelişmelerin seyri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-20.
- Bölükbaş, M. ve Alp, M. (2018). Türkiye'de enflasyon ve kamu harcamaları arasındaki ilişki: 1960-2017 dönemi için bir analiz. IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, September, 7-8, Didim-Aydın, 1121- 1132.

- Büyükbaşaran, T. Cebi, C. ve Yılmaz, E. (2020). Interaction of monetary and fiscal policies in turkey. *Central Bank Review*, 20(4), 193-203.
- Ceyhan, M. S. ve Akdağ, H. (2022). Kamu harcamaları ve makroekonomik göstergeler arasındaki nedensellik ilişkisi: bric-t ülkeleri. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 7(1), 100- 118.
- Çadırcı, Ç. ve Kaya, L. (2024). Enflasyon ve döviz kuru etkisi altında kamu harcamaları ve dış borç ilişkisi: türkiye için simetrik ve asimetrik nedensellik analizi. *KOCATEPE İİBFD*, 26(2), 222-237.
- Ersin, İ. ve Kırca, M. (2024). Türkiye’de cari transfer harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi: kesirli frekanslı fourier ARDL sınır testi ile analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(3), 887 – 905.
- Friedman, M. (1969). *The optimum quantity of money and other essays*. Aldine Publishing Company.
- Güneş, H. (2020). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyona etkisi: 28 oecd ülkesi için bir panel veri analizi. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-15.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489–1500.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Hussain, M. I., & Zafar, T. (2018). The interrelationship between money supply, inflation, public expenditure and economic growth. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 7(1), 1-24.
- Kanca, O. C. ve Bayrak, M. (2016). Kamu harcamalarının Türkiye’de bazı makro ekonomik değişkenler üzerine etkisi. *Maliye Finans Yazıları*, 106, 169-212.
- Kekeç, H. M. ve Arslan, M. (2023). Kamu Harcamalarının Makro değişkenlere etkisinin araştırılması üzerine ampirik bir uygulama: türkiye örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, (93), 227-240.
- Korkmaz, S., & Güvenoğlu, H. (2021). The relationship between government expenditures, economic growth and inflation in oecd countries. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 490-498.
- Lerner, A. P. (1943). Functional finance and the federal debt. *Social Research*, 10(1), 38–51.
- Miller, P. J. (1983). Higher Deficit policies lead to higher inflation. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review* (Winter 1983): 8-19.
- Ng, S., & Perron, P. (2001). Lag length selection and the construction of unit root tests with good size and power. *Econometrica*, 69(6), 1519–1554.
- Olayungbo, D. O. (2013). Government spending and inflation in nigeria: an asymmetry causality Test. *International Journal of Humanities and Management Sciences (IJHMS)*, 1(4), 238-242.
- Öksüz, M. ve Aydın, M. (2023). Türkiye’de sosyal harcamaların makroekonomik etkileri: 1990 sonrası kriz dönemleri özelinde bir analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 16(1), 275-296.
- Roşoiu, I. (2015). The impact of the government revenues and expenditures on the economic growth. *Procedia Economics and Finance*, 32, 526-533.
- Shifaniya, A. J. F., Hettiarachchi, K. H. I. S., Weeraddana, M. N., & Parmila, N. S. (2022). The impact of government expenditure on inflation: evidence from sri lanka and india. *Sri Lankan Journal of Banking and Finance*, 5(1), 101-118.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). Ekonomik ve sosyal göstergeler; yıllık programlar. <https://www.sbb.gov.tr/adresinden> 21.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- TCMB (1999b). 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/555855c8-90e0-4740-9188-e5b03bdc96a8/baskan_ParaPol00.pdf?MOD=AJPERES adresinden 26.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- TCMB (1998). 1998 Yılı Para Politikası Uygulaması. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fda0f0a0-7e3e-42df-a7bd-c8167dc81b62/1998_Ercel.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-fda0f0a0-7e3e-42df-a7bd-c8167dc81b62-m3fBeKj adresinden 26.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- TCMB (1999a). Enflasyonla Mücadele Işığında Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/729e109d-7a31-443a-a4f8-d80d74a342d5/Gelismeler.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-729e109d-7a31-443a-a4f8-d80d74a342d5-m3fBeKj> adresinden 26.10.2024 tarihinde alınmıştır.

- TCMB (2002). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2002 Yıllık Rapor. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Yillik+Rapor/> adresinden 26.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- TCMB (2003). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2002 Yıllık Rapor. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Yillik+Rapor/> adresinden 26.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- TCMB (2024). Tüm Seriler. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden 21.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995) Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes, *Journal of Econometrics*, 66, 225–50.
- Ulusoy, A. ve Yiğit, N. (2016). Türkiye’de kamu harcamaları enflasyon ilişkisinin ampirik analizi: 1990- 2015 Dönemi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(12), 375-390.

Evaluation of the Digital Management Literature Through the Bibliometric Analysis Method

Berkant Dulkadir¹✉, Gülşen Kırpık²

Abstract

Digital management analyzes data within businesses based on emerging technologies, ensuring the efficiency and effectiveness of management and organizational activities. This research conducted a bibliometric analysis of all studies on the concept of "digital management," and evaluated the resulting information. In this context, articles containing the keyword "digital management" were examined in the Web of Science database. The search identified 1,389 articles and visualized them using the VOSviewer mapping method. A gradual increase and concentration of research has been observed since 2014. Studies were concentrated in China and the US, and were most frequently published in the journal "Leveraging Probabilistic Optimization for Digital Transformation Maturity Evaluation of Construction Enterprises." The most cited article, "Organizing for Innovation in a Digitalized World" (1,263 citations), was analyzed to identify the most frequently studied concepts related to "digital management" to determine the most frequently studied concepts (especially the concept of "digital") and how these studies were grouped. It is anticipated that the study will systematically present the current state of the literature, identify research trends, TDK collaboration networks, and most frequently cited topics, and also guide new research.

Keywords: Bibliometric Analysis, Digital Management, Digital Transformation, Scientific Mapping

JEL Kodları: M100, M150, M190

Bibliyometrik Analiz Yöntemi ile Dijital Yönetim Literatürünün Değerlendirilmesi

Özet

Dijital yönetim, işletmelerdeki verileri gelişen teknolojiler temelinde analiz ederek, yönetim ile örgütsel faaliyetlerin verimli ve etkili olmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, "dijital yönetim" kavramı üzerine yapılan tüm çalışmaların bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiş ve ortaya çıkan bilgiler değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Web of Science veri tabanında "dijital yönetim" anahtar kelimesini içeren makaleler incelenmiştir. Taramada, 1389 makale tespit edilmiş ve VOSviewer haritalama yöntemi ile görselleştirilmiştir. Çalışmanın 2014 yılından itibaren kademeli olarak artıp yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Çalışmaların Çin ve ABD'de yoğunlaştığı ve en çok "İnşaat Şirketlerinin Dijital Dönüşüm Olgunluk Değerlendirmesi için Olasılıksal Optimizasyonun Kullanımı (Leveraging Probabilistic Optimization for Digital Transformation Maturity Evaluation of Construction Enterprises)" dergisinde yer aldığı görülmüştür. En çok atıf alan makale, 1263 atıf ile "Dijitalleşmiş Bir Dünyada İnovasyon için Örgütlenme (Organizing for Innovation in a Digitalized World)" makalesidir. Ayrıca, dijital yönetim anahtar kelimesi ile en çok hangi kavramların incelendiği (özellikle "dijital" kavramı) ve bu çalışmaların nasıl gruplandığı araştırılmıştır. Çalışmanın literatürdeki durumu sistematik bir biçimde ortaya koyacağı, araştırmacıların eğilimlerini, TDK iş birliği ağlarını ve en çok atıf alan konuları belirleyeceği ve ayrıca yeni araştırmalara yol göstereceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Dijital Yönetim, Dijital Dönüşüm, Bilimsel Haritalama

JEL Kodları: M100, M150, M190

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Gölbaşı MYO., Yönetim ve Organizasyon Bölümü, bdulkadir44@hotmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6074-9473

² Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği Bölümü, gkirkpik@adiyaman.edu.tr, ORCID. https://orcid.org/0000-0003-4785-9624

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, bdulkadir44@hotmail.com

Introduction

Digitalization has begun to gain importance with the development of computers, computer networks, and internet technologies since the 1960s (Sucu, 2021: 125). With the beginning of the digital economy era, the concept of digital management has become a notable field of study in both academic circles and industry (Han et al., 2024: 1). The basis of digital management lies in the restructuring of science, technology, and economic processes in parallel with technological developments. In this context, digitalization is considered as a dynamic transformation process that deeply affects businesses, business functions, and processes. In this transformation process, businesses need to reexamine their ways of doing business and implement digitalization-based transformation activities, such as designing new business models (Sağlam, 2021: 398). In a digitalized business, digital management practices are adopted and digital systems are structured. These systems are used effectively in various business functions such as digital human resources management, digital marketing, digital accounting, digital logistics management and digital customer relationship management (Sucu, 2021: 125-131).

With the dawn of the digital economy era, digital management has become a research area that has attracted intense interest in both academia and industry, and has emerged as a critical component in modern businesses (Han et al., 2024: 1). While digital transformation increases the operational efficiency, decision-making processes, and accountability mechanisms of businesses, it also brings with it new challenges in terms of auditing and compliance. In this context, the support of business managers for digital management processes is of great importance for businesses to adapt to rapid technological developments. This is because, thanks to digital management support, businesses can optimize their management processes and develop effective and efficient strategies against rapidly changing environmental conditions. Moreover, the effective implementation of digital management support gives businesses greater flexibility and increases their competitiveness. Through the effective use of digital tools, organizations can respond more quickly to market changes and customer needs; this provides them with a significant competitive advantage (Kovtunen et al., 2024: 50; Rasyad & Mawardah, 2024: 367-368; Mugurusi et al., 2021: 1; Sucu, 2021: 6).

When the literature on the subject is examined, it is seen that the interest in the concepts of digitalization, digital management, and digital transformation is at a very high level. For example, research on digital strategy has shown exponential growth from 2005 to 2022 (Cruz-Martínez et al., 2024: 1). In this study, it is aimed to analyze the digital management literature bibliometrically. Bibliometric analysis provides a systematic approach to measure and visualize the development of research trends, key authors, and thematic areas in the field. When the studies including bibliometric analyses on digitalization are examined, it is seen that digitalization (Cobelli & Blasioli, 2023: 299; Özoğul Balyalı & Akgış İlhan, 2023: 117), digital transformation (Baysal, 2023: 33; Chawla & Goyal, 2022: 1069; Özispa & Akdaş, 2019: 60), digital technology (Sikandar et al., 2022: 34; Yeung et al., 2022: 1), digital strategy (Cruz-Martínez et al., 2024: 1), digital leadership (Yıldırım & Gemici, 2025: 37; Erer et al., 2023: 1;

Güler, 2023: 1; Tigre et al., 2023: 40), digital marketing (Acar & Orman, 2025: 48; Saheb et al., 2021: 1; Erkan, 2020: 149; Zeren & Kaya, 2020: 35), digital supply chain (Baştuğ & Kayhan, 2023: 453; Gagliardi et al., 2023: 612; Akandere & Haksess, 2021: 2417), digital human resources management (Çoban Kumbalı, 2024: 621; Alkahlout, 2023: 783), digital maturity (Demirel et al., 2024: 102; Ozyasar & Bakan, 2024: 1329), digital innovation (Cheng et al., 2023: 1; Zhang et al., 2017: 95), digital literacy (Çetin, 2022: 111), digital sustainability (Gültekin & Korkmaz, 2024: 248) and digital management in sports (Xu et al., 2024: 1) have been reached. As can be seen, a large number of studies on digital and can be identified with the bibliometric analysis method. However, although the concept of digital management has inevitably come to the fore in recent years, studies on the concept using bibliometric analysis are limited. In fact, the concept of digital governance can indeed be studied through bibliometric analysis, as evidenced by various research efforts using this methodology to explore different aspects of digital governance. However, only one bibliometric analysis study on digital governance has been found in the field of sports (Xu et al., 2024: 1).

As can be seen, many studies on digital and digitalization are accessed through bibliometric analysis. However, although the concept of digital governance has inevitably come to the fore in recent years, studies on the concept using bibliometric analysis are limited. In fact, the concept of digital governance can be examined through bibliometric analysis, as evidenced by various research efforts that use this methodology to explore different aspects of digital governance. However, only one bibliometric analysis study on digital governance in the field of sports has been found (Xu et al., 2024: 1). In theory and in terms of practice, the evolving concept of digital governance has gained more importance in recent years. Therefore, the need to systematically analyze the literature on the concept of digital governance has emerged. In this sense, bibliometric analysis is important as a field of literature in terms of revealing the development process, pioneering research, and influential authors on the subject.

Despite numerous studies in the fields of digital marketing, digital transformation, and digital engineering, the literature lacks a comprehensive study that directly and holistically addresses the concept of digital management. Studies focusing on digital management are scarce. Furthermore, the vast majority of existing studies focus on technical disciplines such as engineering and environmental sciences, while research addressing digital management in the social sciences is quite limited. In this context, this study, which aims to reveal the place of the concept of digital management in the social sciences literature, fills a significant gap in the literature. The absence of any bibliometric analysis on digital management in the literature makes this research both original and a significant contribution to the literature. The primary objective of this study is to systematically analyze the scattered studies in the field of digital management and clarify the conceptual framework. Bibliometric studies typically utilize tools such as VOSViewer and CiteSpace to analyze co-citation networks, collaboration patterns, and keyword occurrences, providing insights into the structure of the field (Cruz-Martínez et al., 2024: 1; Xu et al., 2024: 1). Based on this, this study will examine the themes that the digital governance literature has focused on over the years, the evolution of these themes, prominent research trends, keyword analyses, citation networks, and collaboration maps using bibliometric methods.

1. The Concept of Digital Management and Its Importance For Businesses Discussion

When various definitions of digital management are examined, it is seen that this concept stands out as a modern management approach based on the digitalization of business processes and the effective use of information resources (Седіков et al., 2024: 30). Digital management refers to the transformation of operational models, increased transparency, risk reduction, and improvement of decision-making processes through the integration of digital technologies into business management processes (Havrylets et al., 2025: 26). In this context, digital management is defined as an integrated system consisting of digital tools, processes, and strategies that facilitates the transition of management systems to a continuous and stable working order. This system contributes to increasing economic efficiency and strengthening accountability to stakeholders-customers, business partners, and society (Tiahunova & Kruchak, 2024: 87). Furthermore, the integration of digital technologies such as artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), and automation into operational management processes increases efficiency, encourages innovation, and supports the competitiveness of businesses in rapidly changing market conditions (Priyatna, 2024: 2653). Management information systems (MIS) and data analytics applications, on the other hand, support strategic decision-making processes, enabling businesses to respond quickly to market dynamics (Rasyad & Mawardah, 2024: 367).

Digital management is essential for businesses in today's rapidly evolving technological environment. It increases operational efficiency, decision-making, and customer engagement while encouraging innovation and collaboration. Integration of digital tools not only streamlines processes, but also positions companies to effectively adapt to market changes. In today's fast-paced and competitive market, effective corporate governance of digital management technologies is essential. These technologies are not just tools; they are vital assets that help organizations manage their operations more efficiently (Sokolov & Kaplun, 2024: 78). There are key points that highlight the importance of digital management.

Digital management facilitates automation and optimization of management processes, leading to increased economic efficiency (Tiahunova & Kruchak, 2024: 87). Technologies such as data analytics, IoT, and AI are crucial for increasing flexibility and competitiveness in enterprises (Kovtunen et al., 2024: 50; Rasyad & Mawardah, 2024: 367-368; Tiahunova & Kruchak, 2024: 87). Integration of digital management technologies helps improve risk management and compliance, which are critical aspects of corporate governance (Sokolov & Kaplun, 2024: 78).

Implementation of digital solutions requires careful consideration of control mechanisms to ensure financial stability and compliance with ethical standards (Havrylets et al., 2025: 26). Establishment of standardized management protocols is essential to reduce risks associated with the misuse of digital technology (Han et al., 2024: 1). Digital management can serve as a platform for sustainable development by using various digital analytical and predictive tools. These tools help management to predict and adapt to changes in the external environment, which is crucial for maintaining operational stability (Tiahunova & Kruchak, 2024: 87). Organizations should adopt new technologies, including information technology (IT) and

management information systems (MIS), to increase operational efficiency and innovation (Lazarov, 2024: 367; Rasyad & Mawardah, 2024: 367).

Customer relationship management (CRM) systems help businesses understand customer preferences, enabling customized products and services (Sokolov & Kaplun, 2024: 78). In the study conducted by Hussein & Nabil (2024: 225), it is stated that digital management will provide effective leadership and employee empowerment. It is also emphasized that digital management focuses on adapting organizational structures to digital methods, aligning them with goals, and focusing on skill development and continuous education.

2. Literature Review

Digital management, in a technological sense, is increasingly taking place in the literature today. Some studies conducted with the concept of digital management are as follows: In the study conducted by Kovtunen et al. (2024: 54-55), it was concluded that the integration of various digital technologies, such as data analytics, the Internet of Things (IoT), artificial intelligence and machine learning, can significantly increase the operational efficiency of businesses. It was emphasized that these technologies help to streamline processes and improve decision-making. The concept of digital governance became academically evident in the late 1990s and early 2000s with the widespread use of information and communication technologies. Historically, this concept has shifted from simple electronic service delivery to a multidimensional structure in which complex technologies such as artificial intelligence, big data, and blockchain are integrated, and in this process, sub-conceptual structures such as smart cities, digital governance, and data-driven decision-making have emerged. While existing studies can generally be classified under thematic headings such as technological infrastructure, service delivery, policy development, and socio-economic impacts, new sub-divisions such as digital inequality, cybersecurity, and ethical discussions have come to the fore in recent years. Bibliometric analyses reveal the dynamic and multi-layered nature of digital governance literature by showing how academic interest in this field has diversified over time and which concepts have come to the fore.

In the literature, digital management (Седіков et al., 2024: 30) is considered as a modern trend in corporate development. In the study by Седіков et al. (2024: 30), the main aspects and difficulties of digital management, such as automation, digitalization, and the need for specialized competence to create effective software shells for business management, were highlighted. In addition, in this study, difficulties related to digital management, such as insufficient automation, lack of qualified specialists, and complex algorithm changes, were mentioned, and the need for a unified system in the digitalization of business processes was also emphasized.

Sharipov and Dyakonova (2022: 138) analyzed the development of the digital economy. The changes and consequences of the rapidly developing digital economy on the national economy were investigated from a managerial point of view. Digitalization not only brings enormous benefits to economic development, but also risks. The role of the state in improving the business ecosystem in the digital economy is increasing as a result of digital transformation. Many aspects of digital management in the modern economy are addressed. These include: the creation of a methodology system for measuring and evaluating digital transformation, the disclosure of the value of a digital platform and the creation of a control mechanism with multiple joint management, the promotion of digital innovation, the study of regulatory

methods compatible with the development of new business formats, the improvement of laws and regulations, the creation of a legal digital economy management system, the use of the potential of big data to increase the level of digital governance, the strengthening of international exchange and cooperation, the creation of a common international digital economy management system.

In the study conducted by Han et al. (2024: 1), 1303 articles between 2000-2022 were analyzed and digital management in businesses were examined, and future research directions on misuse of digital technology and corporate performance were evaluated using the IPO Panoramic Research Framework Model. The study emphasized the transformative potential of digital management support in increasing corporate efficiency, flexibility and competitiveness. In addition, the importance of ethical issues in the adoption of new technologies was mentioned.

In the study conducted by Kovtunen et al. (2024: 50), digital management support in modern enterprises was examined. In order to increase efficiency, flexibility and competitiveness, concepts and approaches for optimizing management processes with digital technologies such as data analytics, IoT, artificial intelligence and machine learning were mentioned.

The study conducted by Tiahunova & Kruchak (2024: 87) mentions the importance of digital management in increasing the operational efficiency and sustainability of businesses, especially in challenging times. The study emphasizes the need for businesses to adopt digital solutions in order to be successful in a rapidly changing environment.

In the study conducted by Lazarov (2024: 367), it is mentioned that digital transformation brings significant changes to organizations and new management strategies required to adapt to these changes. According to Lazarov (2024: 367), digital transformation is not only about technology, but also fundamentally changes the way organizations work and compete. This transformation can create new competitive advantages, but it also requires organizations to rethink their management and strategic approaches. Most of the current research on digital transformation tends to focus on aspects such as technological adoption, innovation and value creation. Organizations should adopt different strategies for digital transformation. Factors such as the size of the organization, level of internationalization, research and development expenses, engaging in foreign direct investment, level of financial performance, wages and salaries, technological investment, resource-based view, knowledge-based view and using established organizational theories can differentiate the organization's digital transformation strategies (Cazoni et al., 2024: 3387; Lazarov, 2024: 367).

Digital management means integrating digital technologies into business management processes, transforming operational models, and improving decision-making processes. Organizations emphasize the importance of digital tools in improving efficiency, transparency, and risk management. As businesses adapt to the digital environment, they face both opportunities and challenges, which requires a careful approach to control and monitor operations (Havrylets et al., 2025: 27). When the study conducted by Sokolov & Kaplun (2024: 78) is examined, it is understood that digital management technologies have a transformative role in increasing productivity, decision-making, collaboration, customer experience, and risk management in businesses.

Digital bibliometric analysis of digital management allows the identification of research trends, topical concentration, and most cited studies in this field, thus indicating which areas are prioritized by policymakers. This allows academic studies, universities, and other research institutions to develop different policies related to digital transformation. Institutions that provide financial funding can increase scientific productivity by conducting measurement and evaluation, focusing on strategically important issues, and maintaining a strategic focus. By monitoring digitalization, managers can make appropriate investment decisions for innovative applications and infrastructure. As can be seen from the studies above, while digital governance offers significant benefits, it also presents challenges, particularly in ensuring that organisations have the expertise and resources required to implement and maintain these systems effectively. This complexity can sometimes lead to resistance or slow adoption within businesses.

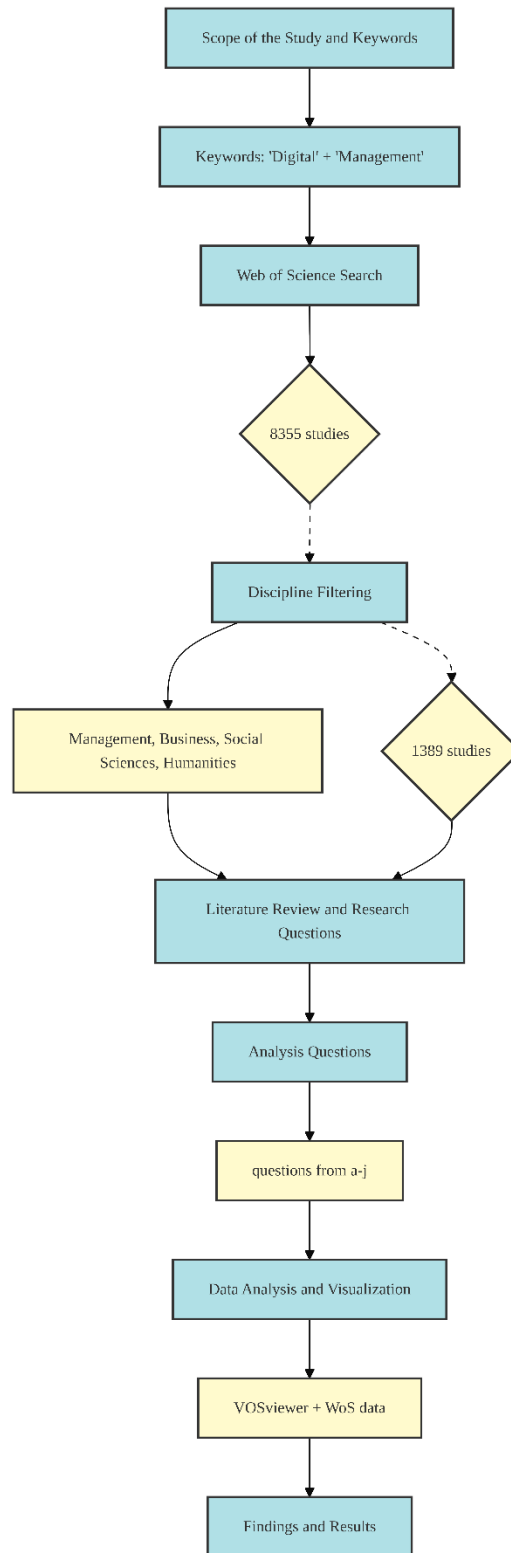
3. Research Findings

In this section, comprehensive information is provided about the purpose of bibliometric analysis of digital management literature, its importance, the method of obtaining data, the method of data analysis, and the findings.

3.1. Purpose and Importance

Within the scope of the research, a bibliometric analysis of the literature was conducted in order to reveal the current situation, develop it, and guide future research on the concept of digital management. Publications containing the keywords “digital” and “management” were scanned in the Web of Science (WoS) database, and it was determined that a total of 8355 studies were prepared between the years 1986-2024. Although studies containing the keywords “digital” and “management” found their place in many fields, especially due to technological developments, in this study, only studies conducted in the fields of management and organization were used, in accordance with the researcher's field. When filtered according to these fields, the number of studies was determined as 1389. The 1389 studies obtained were evaluated with the bibliometric analysis method, and the study findings were obtained. It was aimed to contribute to the literature through recommendations derived from evaluating the findings

Figure 1: Data determination process of bibliometric analysis of digital management

Source: Created by the author

Figure 1 shows the flow chart of the research titled “Bibliometric Analysis of Digital Management”. First, in the search conducted in Web of Science, 8355 studies were found, and after applying the discipline filter, the study continued with 1389 studies. Afterwards, the

analysis questions were determined, data analysis was performed using VOSviewer and WoS data, and the findings were stated.

3.2. Method

In this study conducted to examine the studies related to the concept of digital management, bibliometric analysis and scientific mapping methods were used. Bibliometric analysis is a content analysis study that aims to provide frequency and citation analysis of articles by using various criteria such as studies, methods, and references that are the subject of the research (Acar, 2023: 1153). Scientific mapping, which is one of the bibliometric analysis methods, can be defined as the processing of data sets belonging to publication information obtained from various databases, the creation of networks, and their interpretation by an expert in the field (Kıdak, Demir and Özdemir, 2017: 44). The data used in the study were collected from the “Web of Science (WoS)” database. The reason for choosing this database is that it includes journals with high impact factors and provides convenience in bibliometric analysis studies by offering comprehensive content.. The study was conducted solely on the WoS database because it has a high impact factor and is a reliable source because it indexes the best journals. Scopus, while offering a broader journal base, is not as effective as WoS. Google Scholar, on the other hand, contains limited information because it only provides literature. In this sense, WoS meets certain scientific quality standards. Bibliometric analysis of digital management provides guidance for academic studies and strategic planning by revealing research trends, conceptual developments, and collaboration networks in the field. It also provides data-based insights in shaping digital transformation policies and determining institutional innovation strategies. The study is based on the concept of digital management in the literature, and only publications containing the keywords “digital” and “management” were examined. Although 8355 studies were identified by using the keywords digital and management together, it was aimed to customize the study to the field of social sciences and to highlight the studies that addressed the concept of digital management in the field of social sciences. In this way, it was planned to provide clearer information to researchers in the field of social sciences. In addition, in order to evaluate the concept at the level of social sciences, only academic studies within the scope of management, business, social sciences (interdisciplinary) and multidisciplinary humanities were considered. As a result of the specified scan, 1389 studies published between 1997 and 2024 (both years included) were reached. Although the “Web of Science” database contains information on all studies from 1972 to the present, as a result of the filtering, it was determined that the first study in the field of social sciences was conducted in 1997.

Recently, especially in the field of social sciences, the evaluation and visualization of scientific studies with social network analysis has been widely used. The leading application used for this purpose, VOSviewer, reveals authors, their connections, citations and bibliographic matches. The basis of VOSviewer is based on the principle of creating and visualizing bibliometric networks (Mardiastuti et al., 2021: 1). While 1389 academic studies were examined with bibliometric analysis, the following questions were sought:

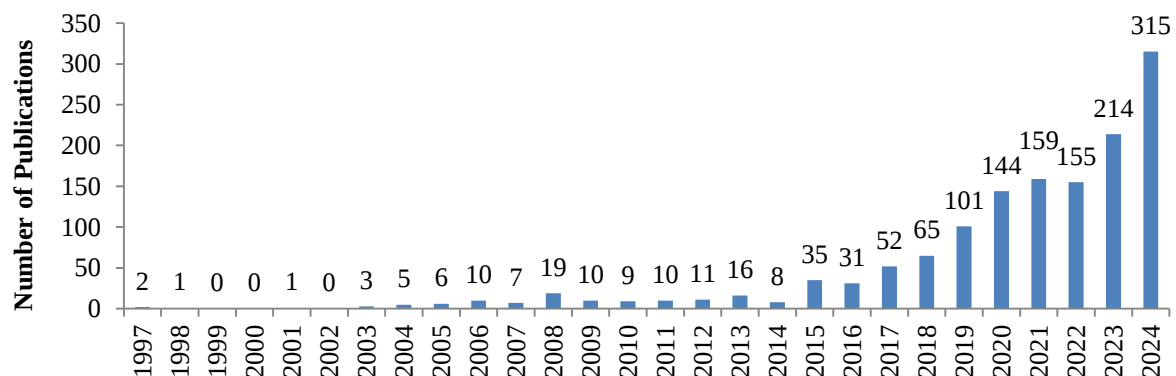
1. What is the trend of the concept of digital management in its historical development process?

2. In which disciplines has the concept of digital management been used?"
3. What types of publications have been made about the concept of digital management
4. In which countries has the concept been addressed and with what intensity?
5. How do citations change over the years and the number of publications?
6. Which publications are cited the most?
7. What is the relationship between authors citing each other in relation to the concept?
8. In which journals are articles about the concept concentrated?
9. What is the conceptual relationship between the keywords in studies related to the concept?
10. What is the current situation at the national level regarding the concept?

3.3. Findings and Discussion

Within the scope of the research, publications containing the keywords “digital” and “management” were scanned in the WoS database, and as a result of the scan, 8355 studies were identified. When the identified studies were filtered as those conducted in the fields of management, business, social sciences (interdisciplinary), and multidisciplinary humanities, 1389 studies were reached, and the bibliometric analysis was performed on these 1389 studies. The primary reason for selecting only business and management topics from Web of Science in this study is to target only relevant literature. This will further strengthen the scope of the study. This will make it easier to access other influential sources within the study's category. Unnecessary and non-contributory information will be reduced, and the quality of field-specific studies will be enhanced. Although the Web of Science database includes publications from 1975 to the present, no study containing the keywords “digital” and “management” was found in the database until 1997. The distribution of the number of publications by year is given in Figure. In the graph of the distribution of the number of publications by year, it is seen that the number of studies, which showed an irregular and small increasing trend until 2015, started to increase after this date. Although the number of studies in many academic fields decreased between 2020 and 2022, known as the pandemic period, studies on digital management continued to increase. This differentiation reveals that digital management was not affected much during the pandemic period. The highest number of studies was conducted in 2024 with 315. The graph shows that the concept of digital management has started to take place more in the literature in recent years and is becoming more popular. Although there were 28 publications in 2025 as of mid-February, 2025 was not included in the study. When linearly proportioned, it is evaluated that the concept will continue to be popular and will be the subject of research in 2025 in a similar number to previous years.

Figure 2: Distribution of Publication Numbers by Year

Source: Created by the author

The scanning of studies on the concept of digital management was conducted in the field of social sciences, where the concept originates from. The data show that for a significant portion of the studies, more than one discipline was defined at the same time. It was determined that a total of 15,773 definitions were made in 200 different disciplines for 2,551 academic studies for the concepts of “digital” and “management”. When the 4 disciplines within the scope of social sciences were filtered, it was determined that 1,389 studies were found and a total of 1,717 definitions were made for these studies. This data shows that although digital management is studied in many disciplines, it is predominantly addressed within the social sciences. Because, 10.88% of all definitions were made in 4 disciplines, which is 2% of the total number of disciplines. Table 1 shows the 4 different disciplines that emerged as a result of the scanning and the number of definitions made for these disciplines.

Table 1: Disciplines in which Articles Were Published

Discipline	Number of Publication Identifications
Management	862
Business Administration	646
Social Sciences (Interdisciplinary)	139
Multidisciplinary Humanities	70
Total	1717

Source: Created by the author

In the classification of 1389 publications determined to be made in social science disciplines within the scope of the study, it is seen that articles have an important place. The reason why the total number of publications is more than 1389 is that some publications are published with more than one publication type. Although all types are included in Table 2 for studies published in more than one type, in other evaluations only the main publication is included in the analysis and the validity of the data is ensured. When the number of publications given in Table 2 is examined, it is seen that the first place is articles with 900 and the second place is papers with 330. Studies made in these two publication types constitute 88.47% of the total publications.

Table 2: Publication Types and Publication Numbers

Publication Type	Publication Number
Article	997
Paper	330
Early Access	76
Review	60
Book Chapter	25
Editorial Document	12
Total	1500

Source: Created by the author

Table 3 shows the distribution of publication numbers by country. According to the table, it is seen that 1389 articles on the concept of digital management were conducted in 101 different countries. This data shows that digital management is a concept that is addressed on a global scale and attracts the attention of scientists around the world. According to the number of articles, the first 3 countries that contribute the most to the literature are China with 157 articles, the USA with 154 articles, and Russia with 136 studies. Turkey is in 34th place with

14 studies. Nevertheless, since the creation of the database is carried out with objective rules, correct information about the ranking can be obtained proportionally.

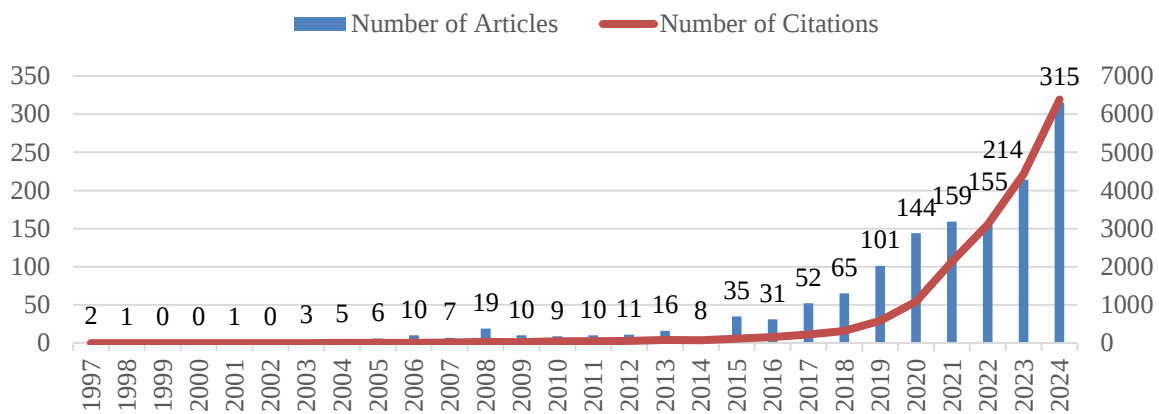
Table 3: Distribution of Publication Numbers by Country

Country	Number of Publications	Country	Number of Publications	Country	Number of Publications	Country	Number of Publications
China	157	Czech Republic	20	Singapore	7		
USA	154	Taiwan	20	Wales	7	Bosnia	
Russia	136	Vietnam	19	Bulgaria	5	Herzegovina	
Germany	129	Saudi Arabia	17	Egypt	5	Ghana	
Italy	122	Greece	16	Israel	5	Hungary	
England	110	South Korea	16	Jordan	5	Iraq	2 (Total 18 pieces)
France	64	Austria	15	Tunisia	5	Kuwait	
Brazil	56	Pakistan	14	Argentina	4	Nigeria	
India	55	Türkiye	14	Bahrain	4	Qatar	
Spain	49	Slovakia	13	Ecuador	4	Uzbekistan	
Finland	45	Scotland	12	Estonia	4	Zimbabwe	
Romania	43	Cyprus	11	Kazakhstan	4	Armenia	
Canada	42	Thailand	11	Latvia	4	Belarus	
Australia	36	Colombia	10	Lebanon	4	Ethiopia	
Indonesia	35	Ireland	10	Oman	4	Fiji	
Netherlands	35	Belgium	9	Peru	4	Georgia	
Poland	33	Croatia	9	Albania	3	Hong Kong	
Sweden	33	Lithuania	9	Azerbaijan	3	Kosovo	
Switzerland	30	United Arab Emirates	9	Brunei	3	Kyrgyzstan	
Malaysia	28	Iran	8	Chile	3	Liechtenstein	
Portugal	28	Japan	8	Luxembourg	3	Macedonia	1 (Total 19 pieces)
Norway	25	Morocco	8	Northern Ireland	3	Malta	
South Africa	22	New Zealand	8	Slovenia	3	Mauritius	
Denmark	21	Serbia	8			Monaco	
Ukraine	21	Mexico	7			Montenegro	
						North Macedonia	
						Sudan	
						Tajikistan	
						Tanzania	
						Yemen	

Source: Created by the author

When Figure 3, which shows the status of citations to publications obtained from the WoS database on a yearly basis, is analyzed, it is seen that the number of citations, which progressed horizontally and in small numbers until 2015, continued to increase after this date, and this increase is continuous. The 1389 articles examined within the scope of the research were cited 19621 times in 15740 different publications. When the publications of researchers who cited their own work were excluded, it was concluded that 18925 citations were made in 15358 publications. The highest number of citations was made in the last 3 years. The number of citations in the last three years was 6484 in 2024, 4434 in 2023, and 3108 in 2022. This data shows that 70.97% of the total citations were made in the last three years, and the importance of the concept is increasing day by day.

Figure 3: Annual Analysis of Citations

Source: Created by the author

According to the number of citations, the first 15 studies are shown in Table 4, including their publication year, average annual citation number, number of citations between 1997-2017, number of citations for the last 7 years, and total number of citations. When the cited studies are analyzed according to their authors, it is seen that the study titled “Organizing for Innovation in the Digitized World” published by Yoo, Youngjin, and their colleagues in 2012 ranks first with 1263 citations. In addition, it is seen that most of the citations are from 2018 and later, parallel to the number of new publications. The reason why some publications have been cited in the year immediately before their publication is the preprint publishing process, which is frequently used abroad.

Table 4: Analysis of publications according to citation numbers

Number	Author(s)	Publication Year	Publication Year Annual Average	1997-2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Total
1	Yoo, Youngjin; Boland, Richard J., Jr.; Lyytinen, Kalle; Majchrzak, Ann	2012	92	166	68	99	128	197	155	228	222	1263
2	Warner, Karl S. R.; Waeger, Maximilian	2019	170,29	0	0	3	50	144	196	341	404	1138
3	Horvath, Dora; Szabo, Roland Zs.	2019	93	0	0	3	48	118	158	150	159	636
4	Kumar, Ashish; Bezawada, Ram; Rishika, Rishika; Janakiraman, Ramkumar; Kannan, P. K.	2016	57,9	37	36	72	84	106	66	76	93	570
5	Kache, Florian; Seuring, Stefan	2017	52	6	21	46	69	95	79	72	75	463
6	Kohtamaki, Marko; Parida, Vinit; Patel, Pankaj C.; Gebauer, Heiko	2020	64,67	0	0	0	19	53	70	111	127	380
7	Appio, Francesco Paolo; Frattini, Federico; Petruzzelli, Antonio; Messeni; Neirotti, Paolo	2021	61,2	0	0	0	0	12	47	121	115	295
8	Di Vaio, Assunta; Palladino, Rosa; Pezzi, Alberto; Kalisz, David E.	2021	48,8	0	0	0	2	23	48	70	90	233
9	Swaminathan, Vanitha; Sorescu, Alina; Steenkamp, Jan-Benedict E. M.; O'Guinn, Thomas Clayton; Gibson; Schmitt, Bernd	2020	37,33	0	0	0	10	47	54	46	58	215
10	Lokuge, Sachithra; Sedera, Darshana; Grover, Varun; Xu, Dongming	2019	30,71	0	0	4	19	31	40	47	68	209

Table 4 (continued): Analysis of publications according to citation numbers

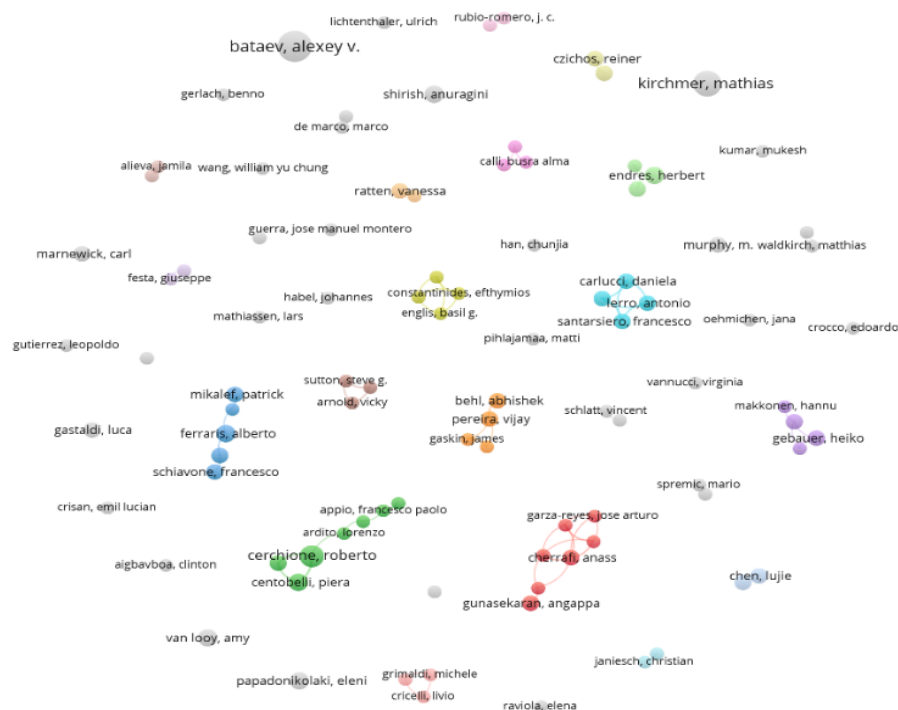
11	Manesh, Mohammad Fakhar; Pellegrini, Massimiliano Matteo; Marzi, Giacomo; Dabic, Marina	2021	42,4	0	0	0	12	32	51	54	60	209
12	Baiyere, Abayomi; Salmela, Hannu; Tapanainen, Tommi	2020	34,17	0	0	0	6	25	35	57	77	200
13	Yang, Miying; Fu, Mingtao; Zhang, Zihan	2021	39,2	0	0	0	0	5	28	56	93	182
14	Attaran, Mohsen	2020	28,17	0	0	0	1	19	32	48	61	161
15	Qian, Xiaoning (Alice); Papadonikolaki, Eleni	2021	25,17	0	0	0	3	29	33	38	46	149

Source: Created by the author

Although a holistic data can be obtained for publications other than the first 15 out of 1104 publications used in the research, it will be more understandable to interpret them by grouping. In this context, 16 publications were cited between 101-148, 55 publications between 51-100, 217 publications between 11-50 and 588 publications between 1-10. 498 publications were not cited at all.

In the association of cited publications, it was determined that the number of authors with 2 or more publications and at least 20 citations was 96. The visualization of the citation relationship of these authors with each other is given in Figure 4. According to the visual, it was determined that there was no dominant citation relationship among the authors, instead, there was a small number of clusters with 3 or more authors in terms of citation to each other. When the general situation is considered, it is seen that the authors generally refer to their own publications in groups of two or only to their own publications. It can be said that this situation shows that there is a lot of diversity in digital management. Because Figures 4 and 5 were taken using VOSviewer, the point sizes may vary depending on their significance. Because the image was taken directly from VOSviewer and transferred to the study, no changes can be made to the image

Figure 4: Citing Relationship of Authors Cited More Than 20 Times

Source: Created by the author

Due to the generality of the articles and their higher number compared to other types of publications, the publication unit was considered as an article. When the journals in which the articles were published were examined, it was seen that there was no concentration on a journal. It was determined that 997 articles included in the scope of the research were published in 200 different journals. The highest number of articles was published in the journal named “Cogent Business Management” with 42 articles. The 12 journals in which 10 or more articles were published are given in Table 5.

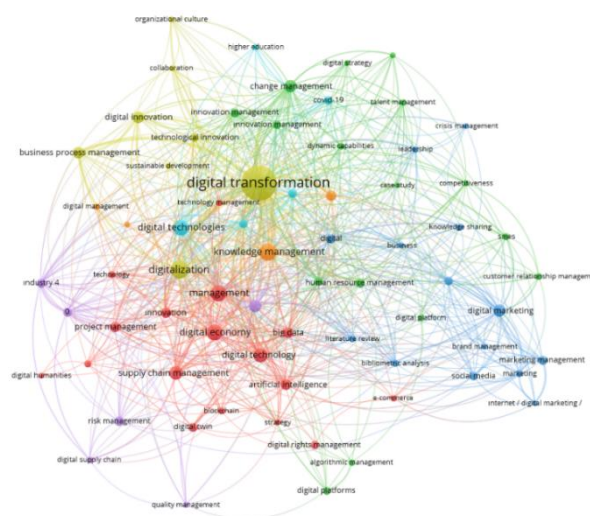
Table 5: List of Publication Numbers by Journals

Order	Journal Name	Number of Publications
1	Cogent Business Management	42
2	IEEE Transactions on Engineering Management	35
3	Technological Forecasting and Social Change	27
4	Business Process Management Journal	19
5	European Journal of Innovation Management	18
6	Quality Access To Success	14
7	Studies In Systems Decision and Control	13
8	Socio Economic Systems	12
9	Systems	11
10	Human Systems Management	10
11	Journal of Knowledge Management	10
12	Journal of Manufacturing Technology Management	10

Source: Created by the author

According to the related concept mapping, a total of 4711 keywords, including the keywords “digital” and “management”, were used in 1389 studies. Due to the large number, when keywords with a repetition number of 10 or more were taken for a more understandable analysis, the number of keywords was reduced to 70. In this context, it was determined that the most used keywords in the studies containing “digital” and “management” were digital transformation, digitalization, information management, management, digital economy, digital technologies, change management, supply chain management, industry 4.0 and digital technology. The relationship concept map of the keywords is given in Figure 5.

Figure 5: Keyword Relationship Network

Source: Created by the author

As a result of the evaluation of the data obtained from WoS, it was determined that there were 14 studies belonging to researchers in Turkey. The author names, full publication names, number of citations, year of publication and discipline of these studies are given in Table 6, sorted from newest to oldest, according to the year of publication.

Table 5: Analysis of Studies Conducted from Turkey

Author(s)	Publication Name	Number of Citations	Publication Year	Discipline
Chen, ZS; Wang, ZR; Wang, XJ; Skibniewski, MJ; Gupta, BB; Deveci, M	Leveraging Probabilistic Optimization for Digital Transformation Maturity Evaluation of Construction Enterprises	13	2024	Business Administration; Management
Yilmaz, DI; Artan, D	An Occupational Safety Risk Management System for Coastal Construction Projects	3	2024	Business Administration; Management
Çalli, BA; Özşahin, M; Coskun, E; Arik, AR	Do Generative Leadership and Digital Literacy of Executive Management Help Flourishing Micro and Small Business Digital Maturity?	8	2022	Management
Kayabay, K; Gökalp, MO; Gökalp, E; Eren, PE; Koçyigit, A	Data science roadmapping: An architectural framework for facilitating transformation towards a data-driven organization	13	2022	Business Administration
Arsal, RE; Durdu, HT; Tongarlak, MH	Organizational Enablers of Data-Driven Digital Transformation: A Case Study from Banking Industry	3	2022	Management
Yildirim, N; Siyahi, BT; Özbek, O; Ahioğlu, I; Kahya, AS	A Combined Multi-Criteria Decision-Making Framework for Process-Based Digitalisation Opportunity and Priority Assessment (DOPA)	0	2022	Business Administration
Çalli, BA; Coskun, E	A Longitudinal Systematic Review of Credit Risk Assessment and Credit Default Predictors	13	2021	Social Sciences (Interdisciplinary)
Öztay, ET	The Relationship Between Awareness and Behavioural Change In The Context Of The Issue Of Violence Against Women From The Perspective Of Digital Public Relations and Online Events	0	2021	Social Sciences (Interdisciplinary)
Vardarlier, P; Ozşahin, M	Digital Transformation of Human Resource Management: Social Media's Performance Effect	24	2021	Management
Büyüközkan, G; Göçer, F	A Novel Approach Integrating AHP and COPRAS Under Pythagorean Fuzzy Sets for Digital Supply Chain Partner Selection	67	2021	Business Administration; Management
Kose, I; Guner, S; Isguzerer, B; Sisli, ME	A Case Study of the Extended Interactive Innovation Management Model in Insurance Company	3	2018	Business Administration, Social Sciences (Interdisciplinary)
Akcil, U; Altinay, Z; Altinay, F	Assessing the Effects of Managers in the Digital Age on the Management Process of Digital Citizenship Roles	16	2016	Social Sciences (Interdisciplinary)
Suerdem, A; Oztaysi, B	Interdisciplinary Collaboration Of Engineers And Social Researchers To Face Societal Challenges: Designing An E-Recruitment System For Disadvantaged Groups	4	2015	Business Administration
Seker, SE; Eryarsoy, E	Generating Digital Reputation Index: A Case Study	4	2015	Business Administration

Source: Created by the author

Conclusion and Recommendations

Digital management defines the management activities that businesses implement based on scientific technologies. Therefore, in order to increase the contribution of the concept of “digital management” to the literature by analyzing it in detail, conducting a bibliometric analysis will be beneficial. Bibliometric analysis shows the distribution and trends of studies in terms of all countries, publications, years, and authors related to any study. The bibliometric analysis of the concept of digital management was conducted using the Web of Science database. The identified articles were visualized with tables and graphs depending on countries, fields, citation numbers, years, authors, journals, and national publications. According to the research results, it was determined that the concept of “digital management” attracted attention and has been included in studies. When the distribution of the number of publications by year is examined, it is seen that the number of publications started to increase with 35 articles in 2015, and this figure was 315 articles in 2024. The rapid increase in the number of publications shows that the concept of “digital management” is important in businesses. It has been determined that the discipline with the most studies is the concept of “Management”. It has been observed the scientific studies are mostly in the form of articles, numbering 997, and the highest number of articles were published in China, the USA and Russia, respectively. The fact that the number of publications is in the mentioned countries shows that the concept of “digital management” is important in developed countries and that the subject is sensitive. According to Web of Science data, it is seen in Figure 2 that the number of citations has increased rapidly since 2015. In terms of the citation status of the authors, it is seen that the study published in 2012 by the authors named “Yoo, Youngjin; Boland, Richard J., Jr.; Lyytinen, Kalle; Majchrzak, Ann” is the most cited study. When the number of publications is examined according to the journals, 42 studies were conducted on “digital management” in the journal named “Cogent Business Management”. In the studies on “digital management” conducted in our country, it is seen that the study named “Leveraging Probabilistic Optimization for Digital Transformation Maturity Evaluation of Construction Enterprises” by the authors named “Chen, ZS; Wang, ZR; Wang, XJ; Skibniewski, MJ; Gupta, BB; Deveci, M” has the highest number of citations in the field of business and management in 2024, with 13 citations.

As stated by Sucu (2021: 131), digitalization has positively impacted business functions, consumers, and stakeholders in terms of efficiency, profitability, and sustainability. However, the human factor will not disappear entirely after digitalization. This perspective is especially supported by Society 5.0, where humans remain the key element in using and developing technology and digital tools. Rasyad & Mawardah (2024: 366) emphasize that digital transformation is crucial for modern business strategies. Organizations must adapt to technological advancements to take full advantage of emerging opportunities. To achieve sustainable growth and foster innovation, they should explore effective digital business management strategies. Information Technology (IT) and Management Information Systems (MIS) play a vital role in this process. Effective use of data enables companies to make informed decisions and shape their strategies. To respond swiftly to market shifts, organizations need to be flexible and adaptable. Continuous innovation is essential to remain competitive and relevant. Collaborating with external parties, such as startups and academic institutions, is vital for driving innovation and optimizing resources. Evidence indicates that organizations

implementing these strategies can boost operational efficiency, adapt to market dynamics, and gain a competitive edge. As can be understood from the studies in the literature, digital transformation is very important in the management of businesses in the context of sustainability (Gültekin & Korkmaz, 2024: 248; Tiahunova & Kruchak, 2024: 87; Rasyad & Mawardah, 2024: 366; Sucu, 2021: 26). With the digital transformation, the administrative processes of businesses have also become digital, and management processes have started to operate faster, more effectively, and more efficiently. As emphasized by Cazoni et al. (2024: 3396), Khaliev et al. (2024: 55) and Sharipov & Dyakonova (2022: 138), digital management is very important for businesses that aim to successfully implement their strategies, and it is necessary to create supportive legal and regulatory environments to facilitate digital transformation in businesses and ensure sustainable growth. Today, information technologies have become indispensable. With the study, the concept of "digital management" has been outlined in general terms bibliometrically and an attempt has been made to guide all future studies. The research is limited to articles related to the concept of "digital management" in the Web of Science database. In future studies on digital management, analyses can be made using other databases. With these studies, serious contributions can be made to the literature in our age of information technology. While bibliometric analysis provides valuable information about digital management, it is essential to recognize its limitations, such as potential biases in publication sources and the need for qualitative assessments to complement quantitative findings. This dual approach can increase understanding of the complexities of digital management.

Other authors reviewing the literature have found that digital management significantly increases technological efficiency, streamlines business processes, provides competitive advantage, and supports sustainability through methods such as machine learning. It also facilitates organizational activities and optimizes management processes. Beyond digitizing processes, digital management brings multidimensional impacts including organizational transformation, leadership, ethics, security, and citizen participation. Leadership understanding has evolved, with data-based decision support systems shaping managerial choices; decisions now rely more on analytics than personal experience, requiring technology literacy for managers.

Bibliometric studies not only show publication and citation counts but also offer deeper insights into research trends, knowledge exchange, and strategic planning. When interpreted holistically, they reveal interdisciplinary interactions, guide strategic collaborations, and support the development of academic publication policies. During the pandemic, digital management ensured the continuity of public services and institutional processes through remote work, e-government tools, and data-driven crisis management. This highlighted the strategic necessity of digital infrastructure and the role of digital competence in managerial success. Bibliometric analysis shows that digital management has developed both theoretically and practically, becoming increasingly interdisciplinary over time. Future research could explore the thematic evolution of concepts like artificial intelligence and algorithmic governance, while also examining theoretical aspects of digital ethics, data security, and transparency.

Genişletilmiş Özet

Çalışma, dijital yönetim kavramı üzerine yapılan çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Web of Science veri tabanında 'dijital yönetim' anahtar kelimesini içeren 1389 makale analiz edilerek, bu alandaki araştırma durumları, iş birliği ağları ve en çok atıf alan çalışmalar belirlenmiştir. Dijital yönetim, işletmelerdeki verileri gelişen teknolojiler doğrultusunda analiz ederek yönetsel faaliyetlerin verimli olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu sürece bağlı olarak, işletmelerin tüm iş sistemlerini gözden geçirmesi ve yeni iş uygulamaları tasarlaması gibi dijital tabanlı dönüşüm faaliyetleri yürütmesi uygun olacaktır. Dijital yönetim, operasyonel verimlilik, karar alma faaliyetleri ve müşteri etkileşimin, artırırken, yenilik ve iş birliğini teşvik edecektir. Literatür çalışmalarında dijitalleşme, dijital yönetim ve dijital dönüşüm kavramlarına olan ilginin çok yüksek olduğu kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Ancak dijital yönetim kavramı üzerine bibliyometrik analiz kullanan çalışmalar çok sınırlı olmakla birlikte, bu çalışma ile dijital yönetim literatürünü bibliyometrik olarak analiz etmeyi amaçlayan bir çalışma amaçlanmıştır. Bibliyometrik analiz, araştırma konularının neler olduğunu, anahtar kavramların ve diğer alanların gelişimini ölçmek ve haritalarla görselleştirmek için sistematik bir yaklaşım olarak kendini göstermektedir.

Çalışmada, dijital yönetim kavramıyla ilgili çalışmaları incelemek için bibliyometrik analiz ve bilimsel haritalama tekniği kullanılmıştır. Çalışma için kullanılan veriler ise Web of Science (WoS) veri tabanından toplanılmıştır. Bu veri tabanının seçilmesinin nedeni, yüksek etki faktörlü dergilerin büyük bir kısmını içermesi ve bibliyometrik analiz çalışmalarında kapsamlı içerik sağlayarak analiz kolaylığı sağlamasındandır. Dijital yönetim kavramının literatürdeki yerini incelemek amacıyla, yalnızca 'dijital' ve 'yönetim' anahtar kelimelerini içeren yayınların taranması yoluna gidilmiştir. Bu anahtar kelimelerle birlikte 8355 çalışma tespit edilmiş olsa dahi, çalışma sadece sosyal bilimler alanına özelleştirilerek yalnızca yönetim, işletme, sosyal bilimler ve multidisipliner beşeri bilimler kapsamındaki akademik çalışmalar dikkate alınarak araştırma yapılmıştır. Yapılan tarama neticesinde, 1997 ve 2024 yılları arasında yayınlanmış 1389 çalışma tespit edilmiştir. Web of Science veri tabanı 1975 tarihinden günümüze kadar olan yayınları içermesine rağmen, 'dijital' ve 'yönetim' anahtar kelimelerini içeren bir çalışma 1997 yılına kadar bulunamadığı belirlenmiştir. Yıllara göre yayın sayısının dağılımı incelendiğinde, 2015 yılına kadar düzensiz ve küçük bir artış eğilimi gösteren çalışmaların sayısının bu tarihten sonra artmaya başladığı görülmektedir. Pandemi dönemi olarak bilinen 2020-2022 yılları arasında birçok akademik alandaki çalışma sayısı azalmasına rağmen, dijital yönetim üzerine yapılan çalışmalar artmaya devam etmiştir. En yüksek çalışma sayısı 2024 yılında 315 ile gerçekleştirilmiştir.

Dijital yönetim kavramı üzerine yapılan çalışmaların taranması sosyal bilimler alanında gerçekleştirilmiştir. En çok yayın yapılan disiplinler sırasıyla yönetim (862), işletme yönetimi (646), sosyal bilimler (139) ve multidisipliner beşeri bilimler (70) olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen 1389 yayının sınıflandırılmasında makalelerin önemli bir yer tutmaktadır. En çok yayın türü makale (997) ve bildiri (330) olarak belirlenmiştir. Ükelere göre yayın sayısının dağılımına bakıldığında, dijital yönetim kavramı üzerine 101 farklı ülkede 1389 makale yürütüldüğü görülmektedir. Bu veri, dijital yönetimin küresel ölçekte ele alınan bir kavram olduğunu göstermektedir. Makale sayısına göre literatüre en çok katkı sağlayan ilk 3

ülke sırasıyla Çin (157 makale), ABD (154 makale) ve Rusya (136 çalışma) olmuştur. Türkiye ise 14 çalışma ile 34. sırada yer almaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen 1389 makale, 15740 farklı çalışmada 19621 kez atıf almıştır. En yüksek atıf sayısı son 3 yılda yapılmıştır. Son üç yıldaki atıf sayısı 2024'te 6484, 2023'te 4434 ve 2022'de 3108 olmuştur. Bu veriler, toplam atıfların %70,97'sinin son üç yılda yapıldığını ve kavramın öneminin her geçen gün arttığını göstermektedir. Atıf sayılarına göre ilk 15 çalışma incelendiğinde, Yoo, Youngjin ve arkadaşlarının 2012 yılında yayınladığı "Organizing for Innovation in the Digitized World" başlıklı çalışmanın 1263 atıfla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Makalelerin yayınlandığı dergiler incelendiğinde, araştırma kapsamındaki 997 makalenin 200 farklı dergide yayınlandığı belirlenmiştir. En yüksek makale sayısı "Cogent Business Management" dergisinde 42 makale ile yayınlanmıştır. İlgili kavram haritalamasına göre, 'dijital' ve 'yönetim' anahtar kelimeleri dahil olmak üzere 1389 çalışmada toplam 4711 anahtar kelime kullanılmıştır. En çok kullanılan anahtar kelimelerin dijital dönüşüm, dijitalleşme, bilgi yönetimi, yönetim, dijital ekonomi, dijital teknolojiler, değişim yönetimi, tedarik zinciri yönetimi, endüstri 4.0 ve dijital teknoloji olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, dijital yönetim kavramının ilgi çektiği ve çalışmalara dahil edildiği kendini göstermiştir. Yayın sayılarının 2015 yılında 35 makale ile artmaya başladığı ve bu sayının 2024 yılında 315 makaleye çıktığı görülmektedir. Yayın sayısındaki hızlı artış, 'dijital yönetim' kavramının işletmelerde önemli olduğunu göstermektedir. Dijitalleşme iş süreçlerini, tüketici, paydaş, verimlilik, kârlılık ve sürdürülebilirlik konularını olumlu etkilemiştir. İşletmeler ortaya çıkan imkanlardan tam olarak yararlanmak için teknolojik gelişmelere uyum sağlaması gerekmektedir. Dijitalleşme ile işletmelerin yönetim süreçleri de dijital bir hal almış, yönetim süreçleri daha etkili ve verimli işleyecek bir duruma gelmiştir. Bibliyometrik çalışmalar sadece yayın ve atıf sayılarını göstermekle kalmayıp, aynı zamanda araştırma konularının eğilim durumlarını, bilgi alışverişlerini ve stratejik konularda daha derinlemesine bilgiler sunarak fayda sağlamaktadır. Pandeminin olduğu dönemde dijital yönetim uzaktan çalışma, e-devlet gibi kavramlarda kendini belirgin bir şekilde göstermiştir.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci Yazar
– Literatür	: İkinci Yazar
– Metodoloji	: Birinci Yazar
– Sonuç	: İkinci Yazar
Birinci yazar katkı oranı %50; İkinci yazar katkı oranı %50	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Çalışmada yalnızca akademik dilin düzenlenmesi için kısmi olarak yapay zeka kullanılmıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First author
– Literature	: Second author
– Methodology	: First author
– Conclusion	: Second author
The contribution rate of the first author is 50%; the contribution rate of the second author is 50%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: The study utilized artificial intelligence only partially for the purpose of academic language editing

References

- Acar, N. (2023). Animasyon konulu makalelerin bibliyometrik analizi: Dergipark örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 1153–1165.
- Acar, T., & Orman, F. (2025). Research trends in digital marketing and data-driven marketing: A bibliometric analysis. *Управленец*, 15(6), 48–59. <https://doi.org/10.29141/2218-5003-2024-15-6-4>
- Akandere, G., & Haksas, H. (2021). Web of Science’da taranan dijital tedarik zinciri çalışmalarının bibliyometrik analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2417–2435.
- Alkahlout, O. (2023). Dijital insan kaynakları yönetimi çalışmalarının bibliyometrik analizi (2013–2022). *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 783–794. <https://doi.org/10.47097/piar.1359880>
- Baştuğ, M., & Kayhan, R. (2023). Dijital tedarik zinciri literatürünün bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi. *Journal of Research in Business*, 8(2), 453–481. <https://doi.org/10.54452/jrb.1269354>
- Baysal, C. (2023). Dijital dönüşümün son on yılı: Web of Science’de taranan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 3(1), 33–52. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.63407>
- Cazoni, C., Ciocoiu, C. N., Pîrcălăboiu, A., Giuleşteanu, A., & Ceaşescu, E. C. (2024). Digital transformation of management processes: A comprehensive review of key factors. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 18(1), 3387–3420. <https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0276>
- Chawla, R. N., & Goyal, P. (2022). Emerging trends in digital transformation: A bibliometric analysis. *Benchmarking: An International Journal*, 29(4), 1069–1112. <https://doi.org/10.1108/BIJ-01-2021-0009>
- Chen, Z. S., Wang, Z. R., Wang, X. J., Skibniewski, M. J., Gupta, B. B., & Deveci, M. (2024). Leveraging probabilistic optimization for digital transformation maturity evaluation of construction enterprises. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 71, 8717–8746. <https://doi.org/10.1109/TEM.2024.3396503>

- Cheng, C., Wang, L. H., Xie, H., & Yan, L. (2023). Mapping digital innovation: A bibliometric analysis and systematic literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 194, Article 122706. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122706>
- Cobelli, N., & Blasioli, E. (2023). To be or not to be digital? A bibliometric analysis of adoption of eHealth services. *The TQM Journal*, 35(9), 299–331. <https://doi.org/10.1108/TQM-02-2023-0065>
- Cruz-Martínez, G. A., Vega-Muñoz, A., Salazar-Sepúlveda, G., & Toledo-Aceituno, P. (2024). Analysis of studies on digital strategy: A bibliometric study. *Sustainability*, 16, 8789. <https://doi.org/10.3390/su16208789>
- Çetin, S. A. (2022). Dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 14(3), 111–129. <https://doi.org/10.46291/ZfWT/140308>
- Çoban Kumbalı, H. (2024). The effect of digitalization on human resource management practices: A bibliometric analysis. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 46(3), 621–642. <https://doi.org/10.14780/muiibd.1513054>
- Demirel, B. E., Güven, E., & Eren, T. (2024). Türkiye’deki dijital olgunluk konusunda yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Business in The Digital Age*, 7(2), 102–111. <https://doi.org/10.46238/jobda.1518702>
- Erer, B., Demirel, E., & Savaş, Y. (2023). Dijital liderliğin görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 6(1), 1–22. <https://doi.org/10.52848/ijls.1257255>
- Erkan, İ. (2020). Dijital pazarlamanın dünü, bugünü, geleceği: Bibliyometrik bir analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 149–168.
- Gagliardi, A. R., Festa, G., Usai, A., Dell'Anno, D., & Rossi, M. (2023). The impact of knowledge management on the digital supply chain – a bibliometric literature review. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 53(5/6), 612–627. <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-07-2022-0206>
- Grinko, A., & Hryenko, P. (2022). Digital management as the basis of innovative business development. *Scientific Horizons*, 2(2), 68–79. <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-2-07>
- Güler, Ö. (2023). Dijital liderlik araştırmaları üzerine bibliyometrik bir analiz. In F. Bal & O. E. Ufacık (Eds.), *Yönetim & Organizasyon Alanında Seçme Yazılar* (pp. xx–xx). Özgür Publications. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub258>
- Gültekin, Z., & Korkmaz, F. (2024). “Dijital sürdürülebilirlik” başlıklı uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizi. *Denetim*, 15(31), 248–261.
- Han, X., Hu, Y., Li, W., & Zhou, R. (2024). Enterprise digital management: Research review, current status and prospects. *Management System Engineering*, 3(1), 1–19. <https://doi.org/10.1007/s44176-024-00032-z>
- Havrylets, O., Bilak, O., & Khoma, S. (2025). Digital business management: Aspects of control and oversight of business operations. *Бізнес-Навігамор*, 1(78), 26–30. <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/12260>
- Hussein, I. A., & Nabil, J. (2024). Digital management and its impact on raising the efficiency of employee performance (A field study on a sample of Iraqi private companies). *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 6(2), 47–59. <https://doi.org/10.31149/ijefsd.v6i2.5241>
- Khaliev, M. S.-U., Starovoitova, O. V., & Sungatullina, L. M. (2024). The role and importance of IT management in modern business. *Економіка і Управління: Проблеми, Решення*, 11/13(152), 55–61. <https://doi.org/10.36871/ek.up.p.r.2024.11.13.007>
- Kıdak, L. B., Demir, H., & Özdemir, E. (2017). Bilimsel haritalama yöntemiyle hastane yönetimi alanındaki tematik değişimin analizi. *Genel Tıp Dergisi*, 27(2), 43–50.
- Kovtunen, Y., Lozan, O., Shakhovska, N., & Shpotiuk, M. (2023). Digital management of enterprise competitiveness. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 243, 499–504. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.231213.074>
- Kul, G., & Altuğ, S. (2024). Dijital dönüşüm ve bilgi yönetimi alanlarındaki akademik yayınların bibliyometrik analizi. *Journal of Research in Business and Management*, 5(1), 17–30.

- Müller, M., & Kleinaltenkamp, M. (2024). Digitalization and business model innovation: A systematic review and research agenda. *Journal of Business Research*, 160, 113967. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113967>
- Nunes, B., Martins, J., & Ferreira, A. (2023). Digital transformation in manufacturing SMEs: A bibliometric analysis. *Procedia Computer Science*, 215, 366–373. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.12.045>
- Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2024). *Business model generation* (4th ed.). Wiley.
- Özer, A. (2023). Dijitalleşmenin iş süreçleri yönetimine etkileri: Bibliyometrik bir inceleme. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 112–128.
- Öztürk, A. (2021). Dijital iş modelleri: Kavramsal çerçeve ve literatür taraması. *Turkish Journal of Management Studies*, 5(1), 45–67.
- Patterson, R., & Jenkins, S. (2023). Emerging trends in digital enterprise management: A bibliometric study. *International Journal of Information Management*, 67, 102567. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102567>
- Sarı, M. (2024). Dijital pazarlama ve müşteri ilişkileri yönetiminde yenilikçi uygulamalar: Bibliyometrik yaklaşım. *Pazarlama ve Yönetim Dergisi*, 18(3), 230–250.
- Savaş, M. A., & Yalçın, H. (2023). Dijital dönüşüm ve liderlik: Bibliyometrik bir değerlendirme. *İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 101–120.
- Topal, B., & Kalkan, A. (2023). Dijital iş dünyasında sürdürülebilirlik: Bir bibliyometrik analiz. *Sürdürülebilirlik Dergisi*, 11(4), 223–240. <https://doi.org/10.1007/s12345-023-1234-5>
- Uysal, E., & Kaya, Z. (2024). Dijital yönetim ve liderlik: Literatür taraması ve bibliyometrik analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 95–117.
- Ünal, S., & Demirtaş, S. (2023). Dijitalleşme sürecinde insan kaynakları yönetimi: Bibliyometrik bir inceleme. *İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi*, 25(2), 45–67.
- Yıldırım, T., & Kaya, M. (2023). Dijital dönüşüm literatürüne bir bakış: Bibliyometrik analiz. *Teknoloji ve Yönetim Dergisi*, 9(2), 120–135.
- Yılmaz, D. (2023). Dijital çağda bilgi yönetimi ve organizasyonel performans: Bibliyometrik bir çalışma. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 7(1), 50–70.
- Zhou, L., Li, Y., & Wang, S. (2024). The evolution of digital supply chain management research: A bibliometric analysis. *International Journal of Production Economics*, 275, 108428. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2024.108428>

Açık Alan Giyiminde Veblen Etkisi: Doğa Sporcularının Bakış Açısıyla Fenomenolojik Bir İnceleme

Erdoğan Ekinci¹✉, Metin Özkul²

Öz

Bu araştırmanın amacı, doğa sporcularının, açık alan giysilerinin doğa sporlarıyla ilgilenmeyen bireyler tarafından statü sembolü olarak kullanımına ilişkin algılarını ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Ayrıca doğa sporcularının gözünden Veblen etkisini (gösteriş/statü amaçlı pahalı tüketim) inceleyerek açık alan giyimindeki prestij ve algıların nasıl şekillendiğini belirlemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenoloji deseni çerçevesinde tasarlanmıştır. Araştırmanın katılım kriterleri; 18 yaş ve üzeri, en az lise mezunu ve en az son 5 yıldır doğa sporlarıyla aktif olarak ilgilenen bireylerden oluşmuştur. Bu kriterleri karşılayan 5 erkek ve 4 kadın olmak üzere toplam 9 doğa sporcusu, çalışmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Çalışmadaki veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Analizler sonucunda, dört ana tema (açık alan giyiminde işlevsellik ve kalite bilinci, gösteriş ve tüketim kültürü, kullanıcı profili ve ayrışma pazar gelişimi ve ürün algısı) ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, açık alan giyiminin teknik bir gereksinim değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir sembol hâline geldiğini göstermektedir. Veblen etkisi, doğa sporcularının giyim tercihlerinde doğrudan belirleyici olmamakla birlikte, bu ürünlerin şehir hayatında bir statü sembolü olarak kullanılması, moda temelli giyim tercihlerinin yaygınlaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Açık Alan Giyimi, Veblen Etkisi, Doğa Sporları

JEL Kodları: D11, D12, L83, Q26

The Veblen Effect in Outdoor Clothing: A Phenomenological Study from the Perspective of Outdoor Athletes

Abstract

This study aims to explore how outdoor sports participants perceive and evaluate the use of outdoor apparel as a status symbol by individuals not engaged in outdoor activities. It also examines the Veblen effect, which involves conspicuous and status-driven consumption, from the perspective of these athletes, focusing on how prestige and perception shape their preferences for outdoor clothing. The research follows a phenomenological design within the qualitative research approach. Participants were required to be 18 years or older, have a high school education or higher, and be actively involved in outdoor sports for at least the past five years. The sample consisted of nine individuals, five men and four women, who met these criteria. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using a content analysis approach. Four main themes emerged: functionality and quality awareness, conspicuousness and consumer culture, user profiles and differentiation, and product perception within market development. The findings suggest that outdoor clothing has evolved into a socio-cultural symbol beyond its technical function. While the Veblen effect does not directly influence athletes' clothing choices, its role in shaping perceptions of urban status reveals the growing impact of fashion-driven preferences.

Keywords: Outdoor Clothing, Veblen Effect, Outdoor Sports

JEL Codes: D11, D12, L83, Q26

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Programı, erdoganekinci@artvin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6816-9393>

² Öğr. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, metinozkul@artvin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8755-5743>

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, erdoganekinci@artvin.edu.tr

Giriş

Günümüzde doğa sporlarının, fiziksel bir aktivite olmasının yanında bireylerin; yaşam tarzlarını, sosyal aidiyetlerini ve toplumsal rollerini tanımladıkları bir alan hâline geldiği söylenebilir. Bu tanımlamayı özellikle açık alan giyim ürünlerinde görmek mümkündür. Başlangıçta doğa koşullarına uygun olarak geliştirilen ürünler, sadece işlevsellik amacı gütsede zamanla yaşamın her alanına sızmış ve günlük giyimin bir objesi hâline gelmiştir. Bu ürünler fonksiyonel görevlerinin yanında taşıdıkları sembolik anlamlarla da öne çıkmaktadır. Statü, prestij ve kimlik ifadesi gibi anlamlar yüklenen bu tür ürünlerin günümüz sosyal ve kültürel dönüşüm dinamikleri içerisinde yerini sağlamlaştırdığı görülmektedir. Bununla birlikte, açık alan giyim ürünlerine yönelik tüketimde sağlıklı yaşam, çevre bilinci ve sosyal medyada görünürlük gibi nedenlerle bu tür ürünlerin tercih edildiği izlenmektedir. Özellikle doğayla iç içe olan ve açık hava aktivitelerine katılan bireylerde; streste azalma, fiziksel-ruhsal-zihinsel sağlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum konularında olumlu etkiler görülmesi (Jackson vd., 2021: 2), bu tercihlerin artmasında etkili olmaktadır. Tüm bunlar, açık alan giyim tercihlerine yön veren tüketim davranışlarının altında yatan sembolik ve sosyolojik motivasyonları, pek çok alan için analiz konusu hâline getirmektedir.

Tarih boyunca başarı, genellikle zekâ ve yetenekle ilişkilendirilmiş; zenginlik ise sosyal bir statü göstergesi olarak görülmüştür. Bu anlamda, Veblen'in gösterişçi tüketim kavramının bu anlayışı teorik bir çerçeveye oturttuğu söylenebilir. Veblen gösterişçi tüketimin; servetin ve statünün israf yoluyla sergilenmesi olduğunu savunur. Bu tür tüketim, prestij kazanma aracı olarak özellikle aylak sınıf tarafından tercih edilir (Han vd., 2010: 18). Veblen'e göre gösterişçi tüketim, üst sınıfın zenginliğini sergileme ve alt sınıftan ayrışma isteğine dayanır. Pahalı ve israfçı tüketim toplumda statü ve fazilet göstergesi olarak kabul edilir. İtibar kazanmanın ve korumanın yolu ise gereksiz harcamalardan geçer (Veblen, 2005: 59, 73). Bu çerçevede, bireylerin tüketim tercihleri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik anlamlar da taşımaya başlamakta; lüks mallar, bu çok katmanlı anlam dünyasının somut bir yansıması hâline gelmektedir. Lüks mallar, zorunlu ihtiyaçlardan çok sembolik ve duygusal değer sunan, prestijli, nadir ve kaliteli ürünlerdir (Kapferer & Valette-Florence, 2021: 305).

Tüketim, kültürel değerlere bağlı olarak toplumdan topluma değişir. Alım motivasyonunda işlevsellikten çok özgünlük, kalite ve statü arzusu öne çıkar (Phau & Prendergast, 2000: 125; Tynan vd., 2010: 1157). Bu ürünler, tüketicilerde takdir edilme ve yüksek statü elde etme isteğini de harekete geçirir. Tüketim, günümüzde haz ve başarının bir simgesi hâline gelirken, bireylerin tüketim davranışları sosyal statünün temel göstergesi olarak görülmektedir (Eastman vd., 1999: 43). Tüketiciler, ürünlerle birlikte bu ürünlerin imajını da tüketmektedir. Statü arzusu, özellikle lüks ürün tüketiminde güçlü bir motivasyon kaynağıdır. Gelir düzeyi ne olursa olsun, prestij kazanma isteği tüketicileri lüks ürünlere yönlendirebilmektedir (Chan vd., 2015: 3). Bu bağlamda markalar, yalnızca bir ürün ya da hizmet sunmanın ötesine geçerek, tüketicilerin sosyal statü, kimlik ve prestij arayışlarına hitap eden güçlü semboller hâline gelmektedir.

Markalar, bireyler için kimlik, başarı ve tanınma aracı olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Tüketiciler, statü ve farklılaşma arzularıyla prestijli markaları tercih etmekte, bu da markaların ekonomik gücünü artırmaktadır (O'Cass & McEwen, 2004: 35). Marka

sahipleri, paydaşlardan gelen bilgilerle prestij oluştururken (Tynan vd., 2010: 1168), kaliteli hizmet ve işçilikle öne çıkan markalar statü sembolü hâline gelmektedir (Han ve Kim, 2020: 4; Vigneron & Johnson, 1999: 2). Markalar, güven ve sadakat oluşturmak için güçlü kimlik, yüksek farkındalık ve duygusal bağlılık stratejilerini kullanmaktadır. Bu stratejilerle oluşan bilişsel ve duygusal bağ "marka görünürlüğü" olarak tanımlanır (Cheah vd., 2015: 405). Marka görünürlüğü, logonun belirginliğiyle belirli tüketicileri diğerlerinden ayırır. Mercedes ve Volvo gibi markalar, ayrıcalıklı imajlarıyla bu görünürlüğün örneklerindendir (Phau & Prendergast, 2000: 126; Han vd., 2010: 16). Veblen etkisi, fiyat arttıkça talebin de arttığı lüks tüketim yapısını açıklamakta ve markaların stratejilerini şekillendirmektedir. Tüketiciler ise yüksek fiyatlı ürünleri, prestij ve duygusal fayda elde etmek amacıyla tercih etmektedir (Hagtvedt & Patrick, 2009: 610). Lüks markalar, sosyal tanınırlık arayan tüketicilerin bu yaklaşımı sayesinde kârlılık sağlamaktadır (Kapferer & Valette-Florence, 2021: 303). Dijitalleşme ve gelir artışı da bu eğilimi desteklemektedir. Bu tüketim ve prestij arayışı aynı zamanda doğa sporlarına olan ilgiyi artırmakta, doğa temelli aktivitelere katılan bireylerin özel giyim ihtiyaçlarını da beraberinde getirmektedir.

Doğa sporlarına katılım, tüm dünyada yükseliş eğilimindedir (Cornell vd., 1999: 302; Ghimire vd., 2014: 53; Jackson vd., 2021: 2506). Bu durumun başlıca nedeni, diğer spor türlerinde kolaylıkla elde edilemeyen uzmanlaşma ve mükemmellik geliştirme olanağı sunmasıdır (Breivik, 2016: 261). Doğa sporları; kara, su, hava, kar ve buz tabanlı açık alan rekreasyon aktivitelere (kaya tırmanışı, akarsu kanosu, yamaç paraşütü vb.) katılımı içermektedir (Cordell vd., 1999: 221). Bu bağlamda, doğa sporları genellikle doğa temelli, bireyci, hedonist ve rekabetçi olmayan, maceracı ve sürdürülebilir aktiviteler olarak tanımlanmaktadır (Melo vd., 2020: 2). Doğa sporlarının tanımından da anlaşılacağı üzere, hem zorlu doğa koşullarına uygun dayanıklı ve sağlam açık alan giyimine hem de belirli spor aktiviteleri için özel olarak tasarlanmış giysilere olan talep giderek artmaktadır (Ranavaade & Karolia, 2017: 33). Açık alan giyimi, başlangıçta dağcılık kıyafetleriyle özdeşleşmiş olsa da 2000'li yıllardan itibaren bu giysilerin gündelik yaşamda da kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, açık hava etkinliklerine yönelik giysilerin genelini kapsayan bir terim hâline gelmiştir (Sung vd., 2005: 1139). Açık alan giyimi, sporcuların soğukta meydana gelebilecek yaralanma ve hastalıklardan korunmak için sahip oldukları birincil araçtır. Özellikle vücudun daha fazla ter üreten bölgelerinde ve yüksek fiziksel efor sırasında hem ısı yalıtımı sağlaması hem de ısıyı dağıtması açısından sporcuların ihtiyaçlarını karşılaması (Rau, 2012: 113) açık alan giysilerine olan talebi artırmaktadır.

Açık alan giysilerine olan talep, tüm pazarlama değerinden daha yüksek bir büyüme oranıyla sürekli artmaktadır (Ruckman, 2005: 124). Özellikle yirmi birinci yüzyılda, modada genel bir eğilim olarak spor giyimin daha ana akım stiller tarafından benimsenmesiyle birlikte açık alan giyiminin gündelikleştiği görülmektedir (Horton vd., 2016: 181). Günümüzde açık alan giysileri sadece günlük kullanım ürünü olmanın ötesinde, aynı zamanda güncel moda trendinin bir temsili hâline gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, doğa sporları ürünlerinin tüketim fikri sıklıkla değişmektedir (Thomassey, 2010: 472). Her yıl artan spor ve rekreasyon etkinlikleri, yeni türde giysilerin üretilmesi ve bu giysiler için yenilikçi malzemelerin geliştirilmesi için itici bir güç hâline gelmektedir. Ayrıca yıllık moda trendleri, açık alan giyiminin stil çeşitliliğinde özellikle ürün çeşitliliği, renk ve süsleme gibi unsurlarda

değişikliklere yol açmaktadır (Chuprina vd., 2023: 294). Bu durum, hızlı bir ürün güncelleme döngüsünü ve açık alan giysilerinin önemli bir niş bölümünü göstermektedir (Sun vd., 2014: 307).

Açık alan aktivitelerine yönelik giyim, çok çeşitli ürünleri kapsamaktadır. Bu pazarın merkezinde, genel olarak doğa yürüyüşü, dağcılık, dağ koşusu, dağ bisikleti, kayak vb. aktivitelere uygun olan giysiler yer almaktadır (Jenkins, 2018: 421). Açık alan pazarı her geçen gün büyümekte, bu pazara yeni markalar katılmakta ve özellikle gençler arasında günlük yaşamda giyilebilecek ürün serilerinin geliştirilmesi ile yeni markaların piyasaya sürülmesi gerçekleşmektedir (Lee, 2011: 1050). Açık alan giyim markaları, faaliyetlerini bir dizi misyon, vizyon ve değerler üzerine kurarak markalarının ruhunu oluşturur; böylece yalnızca ürün satmakla kalmayıp aynı zamanda tüketicilerin bu değerlere duygusal bağ kurmalarını sağlamayı hedeflemektedir (Ojala, 2018: 6). Son yıllarda doğa sporları operatörleri, giyim üreticileri ve eğlence sektörü arasında oldukça güçlü ve birbirini karşılıklı olarak besleyen iş ilişkileri ortaya çıkmış; bu ilişkilerin bağları ise lojistik temellerden ziyade moda aracılığıyla kurulmuştur (Buckley, 2003: 130).

Moda sektöründeki dinamik gelişmeler, açık alan giyim markaları arasındaki rekabetin yoğunlaşmasına yol açmış, şirketlerin tüketicilerin düşüncelerini ve görüşlerini daha iyi anlamaya yönelik çabalarını artırmalarını zorunlu kılmıştır; bu durum ise markaların tüketici davranışındaki değişikliklere uyum sağlamalarını gerektirmektedir (Jung & Oh, 2016: 49). 2010'ların ortalarından itibaren athleisure wear ("athletic: spor" ve "leisure: serbest zaman" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır) büyük bir popülerlik kazanmış ve geniş bir pazar hâline gelmiştir. Günlük yaşam ve serbest zaman aktivitelerini aynı anda tatmin edebilen athleisure wear giyime olan talep hızla artmıştır (Chung & Ha, 2025: 2). Açık alan giyim markaları açısından bakıldığında, bu alan oldukça geniş bir potansiyel tüketici kitlesine sahiptir. Sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde doğa sporlarına yönelik yıllık harcamaların yaklaşık 646 milyar dolar civarında olduğu ve bu tutarın yaklaşık 4 milyar dolarının ise açık alan giyim ürünlerine ayrıldığı bilinmektedir (Butow, 2014: 9). Bu bağlamda, açık alan giyim ve ekipman endüstrisindeki şirketler, verimliliğe, tutarlılığa ve yeterliliğe dayalı sürdürülebilirlik stratejilerini (hedefler ve satın alımları azaltma, moda değişimleri, ürün ömrü vb.) aktif olarak uygulamaktadır (Gossen & Kropfeld, 2022: 720).

Öte yandan Veblen, spor giyim ile üst sınıf arasında bağlantılar kurarak, insanların mülkiyet sinyalleri gönderip tüketicilerin benlik kavramlarını başkalarının görüş ve tepkilerine dayalı olarak oluşturduklarını belirtmiş; bu sosyal dürtüyle lüks ürünlerin başkalarına göstermek amacıyla alınmasını gösterişli tüketim olarak tanımlamıştır (Kim vd., 2022: 31). Açık alan giysilerinin zorunlu işlevselliğine estetik ve moda unsurlarının eklenmesi, bu giysilerin yalnızca açık alan aktivitelerinde değil, aynı zamanda günlük yaşamda da tercih edilmesini sağlarken, bu eğilim farklı tüketici profillerine hitap etmek isteyen markaların pazarı alt bölümlere ayırmasına ve açık alan giyimini rekreasyon kültürünün bir parçası olarak yeni bir tüketim alanında konumlandırmasına yol açmıştır (Jin & You, 2018: 15). Son dönemlerde doğa sporları markaları, tüketicilerin sosyal değerlerini ifade edebilmekte ve bunun yanı sıra özgürlük, yaşam ve güç sembolü olabilmektedir (Cao, 2014: 6008).

Günümüzde açık alan giysilerinin kullanımına yönelik olguların ortaya konması, spor ekonomisi bağlamında tüketici davranışları, tüketim alışkanlıkları, pazar dinamikleri ve pazarlama stratejileri gibi birçok alana yeni yaklaşımlar kazandıracaktır. Alanyazın incelendiğinde; açık alan giysileriyle ilgili dayanıklılık, fonksiyonellik, fiyat performansı, marka, statü gibi yönleriyle ele alınmıştır (Fuck vd., 2024: 653; Han, 2016: 219; Je, 2012: 2; Kim vd., 2019: 15; Rhee ve Lee, 2011: 78; Qu vd., 2021; 2). Bu araştırmalardan çok azı, açık alan giyiminde hem Veblen etkisini hem de kullanıcıların sosyo-psikolojik açıdan tüketici algılarını değerlendirmiştir. Bu bağlamda, araştırmamız tüketici algısı ve gösterişçi tüketim unsurlarını bir arada kullanarak alanyazına katkı sunması açısından önemlidir. Bu araştırma, doğa sporlarıyla ilgilenen bireylerle doğa sporlarıyla ilgilenmeyen bireylerin açık alan giysilerine yönelik algılarını incelemek ve bu algıların Thorstein Veblen tarafından ortaya konan gösterişçi tüketim kavramı bağlamında nasıl şekillendiğini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle araştırmanın, doğa sporları alanında açık alan giysilerinin sadece fonksiyonellik açısından değil, aynı zamanda sosyal statü (toplum içerisindeki saygınlık/konum), gösteriş, farklılaşma gibi psikolojik unsurların sosyo-kültürel yansımalarını doğa sporcularının perspektifinden değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Şehir kullanıcılarının algılarından farklı olarak doğa sporcularının bu giysilere yönelik algılarının Veblen etkisi bağlamında incelenmesi; özellikle mikro düzeyde eksik kalan tüketici algısı ve tüketim davranışları alanında akademik literatüre önemli katkılar sağlarken aynı zamanda açık alan giysi sektörü için de yol gösterici olacaktır.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, doğa sporcularının, doğa sporlarıyla ilgilenmeyen bireylerin açık alan giysilerini nasıl algıladığını ve bu giysilerin statü sembolü olarak kullanımını nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Ayrıca, doğa sporcularının gözünden Veblen etkisini inceleyerek, açık alan giyimine ilişkin algıların nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, doğa sporcularının açık alan giyim konusunda deneyimlerini saptamak için nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji; bireylerin belirli bir olguyu nasıl algıladıklarını ve deneyimlediklerini inceleyen bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu yöntem, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde kendi öznel bakış açılarıyla ve içten bir şekilde sunması sebebiyle tercih edilmiştir. Doğa sporcularının açık alan giyiminde karşılaştıkları durumlara yükledikleri anlamları ve yaşantılarını doğrudan kendi anlatımlarıyla ele almak, bu araştırma kapsamında fenomenolojik yaklaşımın seçilmesinin temel gerekçesidir. Böylece, nicel yöntemlerle ortaya konulamayacak derinlikte bir anlam çözümlemesi sağlanması hedeflenmiştir. Araştırma verileri, katılımcılarla belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bu bağlamda, araştırma kesitsel niteliktedir. Bu çalışma özelinde ise Veblen etkisinin, doğa sporcularının açık alan giyim tercihlerine nasıl yansıdığı ortaya koymak için Gösterişçi Tüketim Modeli kullanılmıştır. Bu model, “gösterişçi, eşsiz, sosyal onay, haz ve kalite” boyutlarından oluşmaktadır (Vigneron ve Johnson 1999: 3).

1.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, Türkiye’de aktif olarak doğa sporlarıyla ilgilenen bireyler oluşturmaktadır. Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemine uygun olarak, küçük bir örneklem grubuyla derinlemesine veri toplamak yeterli görülmüştür. Örneklem büyüklüğü (n=9), katılımcıların deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyacak düzeyde belirlenmiş ve veri toplama sürecinde bilgi doygunluğuna ulaşıldığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle daha fazla katılımcıya ulaşma gereği duyulmamıştır. Ayrıca doğa sporlarıyla aktif olarak ilgilenen bireylerin seçilmesi, araştırmanın amacına doğrudan hizmet etmektedir. Bu bireyler, açık alan giyim tercihlerini hem işlevsel hem de deneyimsel olarak değerlendirebilecek yeterli bilgi ve farkındalığa sahiptir. Bu nedenle, bu tür katılımcıların seçimi bilinçli ve amaca yönelik bir tercihtir. Örneklem seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile ölçüt örnekleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme; farklı yaş, cinsiyet, meslek ve deneyim düzeylerinden katılımcılarla çalışarak, olgunun çeşitli boyutlarının ortaya konmasını sağlamaktadır (Patton, 2014: 75). Ölçüt örnekleme; araştırmacı tarafından belirlenmiş veya daha önceden hazırlanmış bazı ölçütleri karşılayarak bununla ilgili tüm durumları inceleme ve değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Başaran, 2017). Bu bağlamda, katılım sağladıkları doğa sporları türünde en az 5 yıllık deneyime sahip, en az lise mezunu ve katılımcıların 18 yaş ve üzerinde olmaları bu araştırmanın ölçütlerini oluşturmaktadır. Bu katılımcılar uzun süreli saha deneyimine sahip bireyler oldukları için tercih edilmiştir. Bu ölçütlere uyan 9 gönüllü (5 erkek, 4 kadın) çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda, doğa sporlarına uzun süreli ve düzenli katılım sağlayan bireyler, açık alan giyimine ilişkin ihtiyaçları, beklentileri ve deneyimleri en derin biçimde yaşayan ve gözlemleyen grubu oluşturmaktadır. Bu durum, onların hem işlevsel hem de anlamsal yönleriyle bu konudaki algılarını daha zengin bir şekilde ifade edebilmelerini sağlamaktadır. Doğa sporlarına aktif ve sürekli katılım sağlayan bireylerin bu alana yönelik tutum ve algılarında belirgin bir özgünlük taşıdıkları ve bu bireylerin önemli bir aktivite deneyimine sahip oldukları bilinmektedir (Breivik, 2010: 268; Melo vd., 2020. 12). Nitel araştırmalarda nicelikten ziyade incelenen konunun derinlemesine anlaşılması ön planda olduğundan küçük örneklem grupları yeterli kabul edilmektedir. Nitekim, görüşmelerde tekrarlanan temalar veri doygunluğunu göstermektedir. Bu araştırmada, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 15.05.2025 tarihi ve E-18457941-050.99-178450 sayılı kararıyla gönüllülerin isimleri gizli tutulmuştur. Görüşmeciler (G) harfi ile kodlanarak G1, G2, G3... biçiminde kod isimlerle adlandırılmıştır. Tablo 1’de katılımcılara ait demografik bilgiler yer almaktadır.

Tablo1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Doğa Sporları Türü	Deneyim Yılı
G1	49	Erkek	Bekar	Lise	Esnaf	Rafting	5
G2	48	Erkek	Evli	Lisans	Öğretmen	Doğa Yürüyüşü	25
G3	40	Kadın	Evli	Lisans Üstü	Yönetici	Rafting	10
G4	49	Erkek	Evli	Ön Lisans	Emekli	Doğa Yürüyüşü	20
G5	43	Erkek	Bekar	Lise	İşçi	Dağcılık	6
G6	43	Kadın	Bekar	Lisans	Öğretmen	Doğa Yürüyüşü	7
G7	36	Kadın	Bekar	Lisans	İşçi	Dağcılık	5
G8	55	Erkek	Evli	Lisans	Emekli	Dağcılık	20
G9	44	Kadın	Bekar	Lisans Üstü	Öğretmen	Doğa Yürüyüşü	12

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze gerçekleştirilen bireysel görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerde katılımcılara kişisel bilgi formunun yanı sıra araştırma konusuyla ilgili beş sorunun yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Bu formun hazırlanması sürecinde literatür bilgisine ek olarak, nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman üç akademisyenin görüşlerinden yararlanılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda veri toplama formu gözden geçirilerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmaya ilişkin demografik bilgi formu; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim düzeyi, mesleği, düzenli olarak katılım sağladıkları doğa sporu türü ve doğa sporlarındaki deneyim süresine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Araştırmada yer alan yarı yapılandırılmış görüşme soruları ise şu şekildedir:

- Sizce açık alan kıyafetleri, sporcular için mi tasarlanıyor yoksa artık daha çok şehir hayatında bir gösteriş unsuru olarak mı görünüyor? Sizce neden?
- Sizce açık alan giyim, işlevselselcilikten çok bir statü göstergesi hâline mi geldi? Eğer öyleyse, bunu nasıl gözlemliyorsunuz?
- Açık alan kıyafetlerinin giderek daha geniş kitlelerce kullanılması, gerçek doğa sporcuları için bir avantaj mı, yoksa bu durum spor kültürünü olumsuz mu etkiliyor? Nasıl yorumlarsınız?
- Profesyonel olarak doğa sporlarıyla ilgilenen kişiler, pahalı markalar yerine işlevselliğe odaklanan ürünler mi tercih ediyor? Yoksa ürünün yüksek fiyatta olması ya da marka olması ürünün kaliteli olduğunun bir göstergesi olarak mı görülüyor? Sizin gözlemlerinizi neler?
- Gelecekte açık alan giyiminde gösteriş tüketiminin nasıl bir yöne evrileceğini düşünüyorsunuz?

1.4. Verilerin Toplanması

Katılımcılarla birebir görüşmeler yapılmış; bu görüşmeler, katılımcıların kendi belirledikleri bir zaman diliminde özel olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amaç ve kapsamı ayrıntılı olarak açıklanmış, araştırmaya katılımın tamamen gönüllüğe dayandığı belirtilmiş ve her katılımcıya bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formu eposta yoluyla gönderilerek imzalatılmıştır. Araştırma verileri, 16-20 Mayıs tarihleri arasında gönüllü katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmelerde elde edilen ses kayıtları, 21 Mayıs 2025 tarihinde araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında Word belgesine aktarılarak analize hazır hâle getirilmiştir. Elde edilen veriler, 22-27 Mayıs 2025 tarihleri arasında raporlaştırılmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Bu çalışma, doğa sporcularının açık alan giyimine ilişkin tercihlerinde Veblen etkisinin nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini anlamaya yönelik fenomenolojik bir yaklaşımla tasarlandığı için, nitel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan veriler, yarı yapılandırılmış mülakatlar sonucunda elde edilmiş ve ses kayıtları kelimesi kelimesine yazıya dökülmüştür. Transkript edilen veriler ise içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kodlama süreci beş aşamada gerçekleştirilmiştir; veriyle bütünleşme ve ön

okuma, açık kodlama, benzer kodların gruplanarak kategorilerin oluşturulması, ana temaların belirlenmesi, temaların yorumlanarak örüntülerin ortaya çıkarılması. Kodlama sürecine iki araştırmacı dâhil olmuş, kodlayıcılar arası görüş farklılıkları uzlaşılı görüşmeleri ile giderilmiştir. Veri analiz sürecinde nitel veri analizine olanak tanıyan MAXQDA 2022 yazılımı kullanılmıştır.

1.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik, araştırmada elde edilen veriler ile araştırmanın konusu arasında tutarlılık oluşturma sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 80). Araştırmaya elde edilen verilerin rastlantısal şekilde karşılaşılabilecek kendine özgü durumların niteliğini ortaya koymasına ise güvenirlilik denilmektedir (Silverman, 2018: 40). Araştırmada, güvenirliliğin ve geçerliliğin gerçekleştirilmesi amacıyla “aktarılabirlik, tutarlık, inandırıcılık ve teyit edilebilirlik” teknikleri kullanılmıştır (Creswell, 2018: 63). Araştırmada elde edilen verilerde, çoklu kodlayıcı yaklaşımı seçilerek aktarılabirliğe ilişkin kanıtlar sunulmuştur. Katılımcılarına ait çeşitli alıntılar yapılarak inandırıcılık ortaya konmuştur. Görüşmeler yazıya dökülerek ve birden fazla araştırmacı ile kodlama gerçekleştirilerek güvenirlilik sağlanmıştır. Veriler, tekrar gözden geçirilerek geçerlik kontrol edilmiştir. Son olarak, Miles ve Huberman’a (1994: 93), ait Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) yaklaşımı ile araştırmaya ilişkin elde edilen verilerle %88 uyum puanı sağlanarak tutarlık sağlanmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde katılımcı görüşlerine dayalı olarak yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, doğa sporcularının açık alan giyimine ait bakış açılarına ilişkin dört ana tema ve 25 kod tespit edilmiştir. Bu temalar; “Açık Alan Giyiminde İşlevsellik ve Kalite Bilinci”, “Gösteriş ve Tüketim Kültürü”, “Kullanıcı Profili ve Ayrışma” ve “Pazar Gelişimi ve Ürün Algısı” olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçları, doğa sporcularının açık alan giyimine yönelik deneyim ve tutumlarının Veblen etkisi bağlamında kapsamlı bir biçimde anlaşılmasını sağlamıştır.

Tablo 2: Doğa Sporcularının Açık Alan Giyimine İlişkin Görüşleri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Açık Alan Giyiminde İşlevsellik ve Kalite Bilinci	İşlevselliğe öncelik verme	G1, G3, G4, G5, G7, G9
	Fiyat/performans dengesi gözetimi	G1, G2, G3, G6, G8
	Kalite bilinci ve dayanıklılık	G1, G3, G4, G5, G8
	Profesyonellik gerektiren sporlar için uygun ürün tercihi	G3, G5, G6, G9
Gösteriş ve Tüketim Kültürü	Statü göstergesi olarak marka tercihi	G1, G2, G4, G7, G9
	Marka baskılı ürünlerle aidiyet/kimlik sergileme	G2, G4, G6, G7, G9
	Günlük kullanımda tercih edilmesi	G1, G3, G4, G6, G8, G9
	Moda etkisi ve dış görünüme odaklı kullanım	G2, G3, G8, G9
Kullanıcı Profili ve Ayrışma	Gerçek doğa sporcuları ile şehir kullanıcılarının ayrışması	G1, G2, G3, G4, G7, G9
	Spor geçmişi olmayan kullanıcıların görünürlük çabası	G2, G3, G4, G6, G8
	Ürünü doğru amaçla kullanan ile sadece moda uyanın farkı	G3, G4, G6, G7, G9
Pazar Gelişimi ve Ürün Algısı	Açık alan giyim pazarının büyümesi ve yaygınlaşması	G2, G3, G4, G5, G8
	Marka algısının değişimi ve sembolik değer kaybı	G2, G4, G6, G8
	Fiyatların artmasının erişilebilirliği zorlaştırması	G2, G3, G4, G9

2.1. Açık Alan Giyiminde İşlevsellik ve Kalite Bilinci

Araştırmada katılımcıların görüşleri doğrultusunda açık alan giyimini işlevsellik ve kalite bilinci olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda öne çıkan kodlar; “işlevselliğe öncelik verme, fiyat/performans dengesi gözetimi, kalite bilinci ve dayanıklılık ve profesyonellik gerektiren sporlar için uygun ürün tercihi” şeklinde oluşmuştur.

Doğa sporcularının görüşlerine göre, açık alan giyiminde temel belirleyici unsurun işlevsellik olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların, ürünün kullanım amacına uygunluğu, dayanıklılığı, teknik özellikleri ve performansı gibi unsurlara odaklandıkları görülmektedir.

“Açık alan kıyafetleri biz doğa yürüyüşü ya da tırmanış yapanlar olarak işlevi açısından alıyor ve kullanıyoruz. Ben de dâhil birçok kişi fiyat-performans dengesine göre daha ulaşılabilir ürünleri tercih ediyor. Bir kişi doğaya hiç gitmese bile outdoor bir yağmurluk aldığında, şehirde yağmura yakalandığında pişman olmuyor; ürünün konforunu ve kalitesini fark ediyor” (G1).

“Gerçek doğa sporlarıyla ilgilenen kişiler... bir dağcı büyük ürün alırken ürünün markasına bakmaz... işlevselliğine bakar. Teknik özelliklerine bakar, ürünü öyle satın alır. Teknolojisine bakar, fiyatına bakar, işlevselliğine bakar” (G4).

Katılımcılar, açık alan giyiminde fiyat-performans dengesini temel belirleyici olarak görmektedir. Bu bağlamda doğa sporcuları, pahalı veya popüler markalar yerine ürünün gerçek ihtiyacı karşılayıp karşılamadığına, ekonomik uygunluğuna ve işlevselliğine önem vermektedir.

“Kullanılan materyaller sonuçta şehir şartlarında oluşmayan koşullar için var. Mesela aşırı soğuk bir iklimde yaşamıyorsa kişi, kaz tüyü bir monta ihtiyacı duymayacaktır. Bilinen markaların gerçekten işlevsel olduğunu biliyoruz ama gerçekten daha uygun fiyatlı ve işlevsel ürünler de olduğunu biliyorsak onlara yöneliyoruz” (G5).

“Tüketim tercihlerim; ihtiyacım olan işlevsel malzemeyi, kendi zevkime ve bütçeme uygun, mümkünse kampanya ile düşen fiyatlarda almaya çalışmak yönünde” (G8).

Doğa sporcuları, açık alan giyimine yönelik tercihlerinde kalite bilincini, fiyat-performans duyarlılığı ile birleştirmekte ve bu durum tercihlerini yönlendirmektedir. Katılımcılar, kaliteli ve işlevsel ürünlerin önemini vurgularken, bu ürünlere erişimde ekonomik bir denge kurma çabası içerisinde olduklarını da açıkça ifade etmektedir.

“Fiyat-performans oranı gerçek sporcular için önemlidir ve ürün seçimlerinde belirleyicidir. Bu da doğa sporlarıyla gerçekten ilgilenen bireylerin bu ürünlere ulaşmasını zorlaştırıyor” (G2)

“Bu tamamen bütçeyle de alakalı. Ama gerçekten daha uygun fiyatlı ama daha işlevsel ürünler de olduğunu, eğer çevremizden biliyorsak, onlara yöneliyoruz. İlla böyle bir marka bağımlılığı yok. Sırf marka diye gidip o ürünü almıyorum. Önemli olan gerçekten işlevsel mi, ihtiyacımı gideriyor mu?” (G6).

Katılımcılar dağcılık, doğa yürüyüşü, kampçılık gibi zorlu doğa sporları aktivitelerine katılımda, teknik açıdan yeterli ve güvenli ekipman kullanımının zorunlu olduğunu vurgulamışlardır.

“Gerçek doğa sporlarıyla ilgilenen kişiler ‘hani ben dağcı diyeyim’ bir dağcı büyük ürün alırken ürünün markasına bakmaz. İşlevselliğine, teknik özelliklerine bakar” (G4).

“Dağcılık faaliyeti yapanlar veya trekking yapanlar, bilenler işlevselliğine bakıyor malzemenin, markasına değil. Hem malzeme her yerde giyilmez; bunu bilmesi için insanın eğitim alması lazım” (G7).

2.2. Gösteriş ve Tüketim Kültürü

Doğa sporcuları, açık alan giyimine yönelik tutumların özellikle şehir hayatında bir ihtiyaçtan çok, sosyal statü ve kimlik sunma amacıyla tercih edildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ürünlerin giderek işlevsellikten uzaklaşarak bireylerin sosyal statülerini, yaşam tarzlarını veya ait oldukları grupları göstermek için kullandıkları bir sembole dönüştüğü söylenebilir.

“İnsanlar özellikle popüler markaları tercih ederek, kendilerini ekonomik olarak daha üst bir segmente ait hissettiklerini göstermek istiyorlar. Bunu bir tür statü gösterme biçimi olarak değerlendirebiliriz” (G7).

“Eskiden... o kıyafetleri giyen kişileri görünce diyorduk: ‘Bu dağcı’ Ama şu an bunu anlamak mümkün değil. Bu yüzden bir statü göstergesi gibi de kullanılıyor artık” (G9).

Katılımcılar, açık alan giyim markalarına ait logo veya sembollerin, bireyler tarafından kimlik sunumu ve sosyal aidiyet görünürlük arzusu için tercih edildiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda açık alan giyimi markaları, bireylerin sadece giyinme ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda sosyal aidiyetlerini, kimliklerini ve statülerini ifade etme biçimlerini yansıtmanın bir aracı hâline gelmiştir.

“Bu ürünler daha çok bir prestij göstergesi olarak kullanılıyor gibi. Açık alan kıyafetleri, ne yazık ki, işlevselliğinden ziyade zenginlik göstergesi olarak giyilmeye başlandı” (G1).

“Kendine kişilik edinmek isteyen insanlar, doğada giyeceği malzemeleri şehirde giyip bir statü kazanmaya çalışıyor. Bir kısmı gösteriş için tasarlanmış, pazarlama taktiği de bir tanesi bu. Amacına uygun kıyafetleri bilenler amacına uygun giyiyor, bilmeyenler şehirde giyiyor” (G6).

Doğa sporcuları, açık alan kıyafetlerinin günümüzde doğa sporları dışında; şehir hayatında görsel etki yaratma, tarz olma ve sosyal statü sergileme amacıyla kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, açık alan kıyafetlerinin şehir hayatında görünür olmak, tarz yaratmak ve sosyal imaj sunmak amacıyla tercih edildiği, bu nedenle işlevsellikten uzak gösterişe dayalı bir kullanım biçimine dönüştüğü söylenebilir.

“Bence biraz görsele döndü, biraz havaya döktü. Yani aşırı derecede görsele döndü. Eskiden çok nadirdi ama şimdi baya baya fazla” (G3).

“Gelişen teknolojilerle birlikte hem profesyonellerin ihtiyaçlarına göre hem de günlük kullanıma ve moda uygun üretimler oluyor” (G8).

Katılımcılar, açık alan giyiminin doğa sporlarında kullanılmasından ziyade, moda uygunluk, stil yaratma ve dış görünüme odaklanma gibi nedenlerle tercih edildiğini belirtmişlerdir. Açık alan giyiminde yaşanan bu değişim, ürünlerin işlevselliğini geri plana atarak bir moda kültürünün oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

“Bu durum bir yönüyle gösteriş unsuru olarak değerlendirilebilir; ancak yalnızca böyle açıklamak yetersiz olur. Bence bu aynı zamanda bir statü gösterisi ya da kariyer planlaması biçiminde de okunabilir” (G2).

“Pantolonlar tarz, tişörtler neon... Tabii ki doğada görünebilmek için, dikkat çekici olsun diye neon renkler kullanılıyor. Kadınların kıyafetlerine baktığımda spor mağazalarında oldukça gösterişli, iddialı spor ürünleri üretilmeye başlandı artık” (G9).

2.3. Kullanıcı Profili ve Ayırışma

Katılımcılar, açık alan kıyafetleri kullanan bireyler arasında amaç, bilgi, deneyim ve ihtiyaçlar bakımından belirgin bir fark olduğunu vurgulamaktadır. Bu farkların özellikle ürün kullanım gerekçeleri ve bağlamı üzerinden ortaya çıktığı söylenebilir.

“Ürünü kullanan kişi muhtemelen doğa yürüyüşüyle hiç ilgilenmiyor. Hatta, şöyle bir 5 km yürüyüş yapsak, oldukça zorlanacak biri olabiliyor” (G1).

“Bu eğilim, açık alan giyim asıl kullanıcılarını olumsuz yönde etkiliyor... biz bu ürünlerin daha sade ve işlevsel kalmasını isteriz” (G2).

Katılımcılar, açık alan giyiminin bazı bireyler tarafından doğa sporlarına olan gerçek ilgiden ziyade, görünürlük sağlama, aidiyet gösterme ya da imaj yaratma amacıyla kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu durum, açık alan giysilerine yönelik tüketimin, işlevsellikten uzaklaşıp sembolik anlamlar kazandığı bir alan oluşturduğu biçiminde yorumlanabilir.

“Zirve yapmamış ama yalnızca birkaç trekking faaliyetine katılmış birinin, zor ulaşılan açık alan markalarını tercih ettiğini görüyoruz” (G6).

“Statü göstergesi olarak giyenler... sadece kıyafetler değil, doğa sporlarına ait malzemeleri de öyle kullanıyordur” (G8).

Katılımcılar, açık alan kıyafetlerini doğa sporuyla ilgilenen bireylerin gerçek, bilinçli ve amaca yönelik biçimde kullandıklarını; doğa sporları ile ilgilenmeyen bireylerin ise moda uyarak, bilinçsiz ve gösteriş amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, ürünü doğru amaçla kullanan bilinçli kullanıcılar ile moda amacıyla kullananlar arasında belirgin bir niyet, bilgi ve deneyim farkı olduğu söylenebilir.

“Amacına uygun kıyafetleri bilenler amacına uygun giyiyor, bilmeyenler şehirde giyiyor” (G7).

“Profesyonel almak zorunda... Çünkü insanların doğa sporu yaparken mağdur olmamaları lazım” (G9).

2.4. Pazar Gelişimi ve Ürün Algısı

Katılımcılar, açık alan giyiminin yalnızca doğa sporlarıyla uğraşanlar arasında değil, giderek şehirli, modaya duyarlı ve gündelik kullanıcılar arasında da yaygınlaştığını belirtmişlerdir. Bu durumun hem ürün çeşitliliğini hem de pazar büyüklüğünü artırdığı söylenebilir.

“Eskiden çok daha uygun fiyata alınabilen ürünler, artık 2-3 katına satılıyor. Bu da doğa sporlarıyla gerçekten ilgilenen bireylerin bu ürünlere ulaşmasını zorlaştırıyor” (G2).

“Artık her şehirde doğa sporları mağazası var. Eskiden büyük şehirlerde olurdu, şimdi küçük şehirlerde bile rastlıyoruz” (G5).

Doğa sporcuları, açık alan giyim markalarının zamanla teknik yeterlilik ve doğa sporlarına özgü anlamları kaybederek, şehirde moda ve gösterişin bir parçası hâline geldiğini vurgulamışlardır. Bu dönüşümün, markaların sembolik değerlerinde bir itibar kaybı yarattığı söylenebilir.

“Doğa sporu markalı giysileri artık insanlar bunu çarşıda giyeyim, güzel görüneyim diye giiyorlar. Yani markanın anlamı değişti” (G4).

“Eskiden bu ürünleri giyen kişiye ‘bu doğa yürüyüşü yapıyor’ derdik. Şimdi aynı ürünü herkes giydiği için o sembolik anlamı kalmadı” (G6).

Katılımcılar, açık alan giyiminde yaşanan fiyat artışlarının, bu ürünleri düşük gelirli doğa sporcuları için ulaşılması güç hâle getirdiğini belirtmişlerdir. Yüksek fiyatlarla sunulan ürünlerin, herkes tarafından erişilebilir olmasını engellediği ve bu durumun hem doğa sporları aktivite sayısını hem de katılımcı sayısını olumsuz etkilediği söylenebilir.

“Markalar ürünlerini geliştirip, kaliteyi yükseltti. Bununla beraber ürünlerin fiyatı da arttı” (G3).

“Ürünlerin fiyatı artık ciddi şekilde yüksek. Örneğin bir pantolon ya da mont, maaşın büyük kısmını oluşturabilir” (G5).

Sonuç

Doğa sporcularının, açık alan giysilerini nasıl algıladığını ve bu giysilerin statü sembolü olarak kullanımını nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymak ve doğa sporcularının gözünden Veblen etkisini inceleyerek, açık alan giyimindeki prestij ve algıların nasıl şekillendiğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, doğa sporcularının deneyimleri incelenmiştir. Katılımcıların görüşleri temel alınarak yapılan analizler kapsamında, dört tema ve 25 kod elde edilmiştir. Temalar; “Açık Alan Giyiminde İşlevsellik ve Kalite Bilinci”, “Gösteriş ve Tüketim Kültürü”, “Kullanıcı Profili ve Ayrışma” ve “Pazar Gelişimi ve Ürün Algısı” olarak belirlenmiştir. Bu araştırma, açık alan giyiminin işlevselliğin ötesinde bir statü göstergesi, ayrışma aracı, kimlik gösterimi ve moda gibi sembolik değerler atfedilerek konumlandığını Veblen etkisi çerçevesinde doğa sporcularının gözüyle ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Bulgular, atfedilen anlamların doğa sporları gibi teknik temeli olan bir alanda da görüldüğünü; doğa sporcularının bu durumu sorgulayıcı bir tutumla değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, açık alan giyiminin teknik, bilinçli ve

amaca uygun şekilde kullanılmasını savunurken, aynı zamanda açık alan giyiminin moda ve gösteriş kültürü nedeniyle olumsuz etkilendiğini düşünmektedir.

Açık alan giyiminde işlevsellik ve kalite bilincine ilişkin bulgulara bakıldığında, doğa sporcularının işlevselliğe öncelik verdikleri tespit edilmiştir. İşlevsel kıyafetler sadece gerekli vücut korumasını sağlayarak egzersiz deneyimini geliştirmekle kalmamakta; aynı zamanda farklı çevresel taleplere de uyum sağlamakta ve tüketiciler açık alan ihtiyaçları için fonksiyonel tarz kıyafetleri seçmeye daha eğilimli olmaktadır (Liu & Xiao, 2023: 272). Açık alan giyimi, açık alan ortamları doğası gereği daha öngörülemez olduğu ve kâşifleri ve sporcuları güvenlik etkileri olan öngörülemeyen durumlara maruz bırakabileceği için, açık alan aktivitelerinde kullanıcı motivasyonunu artırmak; sağlık veya dış risk faktörlerinden güvenliği sağlarken performansı ve konforu artırmak dâhil olmak üzere çok çeşitli faydalar sağlamaktadır (Lee & Beak, 2021: 32276). Bu araştırmanın bulgularına uyumlu olarak Han'ın (2016: 230), açık alan giyiminin faydalarına yönelik gerçekleştirdiği araştırması tüketicilerin marka algısı, pratiklik ve işlevselliği öncelikli fayda unsurları olarak değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, ürün tercihlerinde zevkli/sofistike ve rahat/gündelik imajların öne çıktığı; bu özelliklerin satın alma tercihleri üzerinde belirleyici olduğu saptanmıştır. Aynı şekilde araştırmaya ait bulgular Rhee & Lee'nin (2011: 1090), açık alan giyiminde satın alma davranışları ve marka tercihleri üzerine yürüttükleri çalışmayı destekleyici yönde; tüketicilerin seçimlerinde önem verdikleri başlıca unsurların işlevsellik, tasarım, renk ve marka adı olduğunu tespit etmişlerdir.

Katılımcıların açık alan giyiminde işlevsellik ve kalite bilincine ilişkin bildirim verdikleri bir diğer önemli durum ise fiyat/performans dengesi gözetimi olarak ortaya çıkmıştır. Müşteriler, bir ürün veya hizmetin kalite ya da performans seviyesi konusunda farklı tercihlere sahiptir. Farklı fiyat ve performans seviyelerine sahip çeşitli ürünler, farklı pazarlar için ideal ürün oluşturmak amacıyla geliştirilir. Bu bağlamda, ürün fiyatı ve performans seviyesi birlikte belirlenir (Qian, 2011: 506). Wang vd. (2022: 568), sürdürülebilir açık hava giyimine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada, fiyatın tüketiciler açısından en belirleyici faktör olduğunu ortaya koymuştur. Fiyatın ardından tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olan diğer bir unsur ise ürünün özellikleri olduğu tespit edilmiştir. Ojala (2018: 40) ise açık alan giyim sektöründe marka değerlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, fiyat ve görünüm gibi unsurların tüketicilerin satın alma kararlarında en temel kriterler arasında yer aldığını belirtmiştir.

Doğa sporcularının belirttiği bir diğer önemli durum ise kalite bilinci ve dayanıklılık olarak ortaya çıkmıştır. Teknik anlamda fiziksel dayanıklılık; giysilerin fiziksel ömrü, sağlamlığı ve bakım şekilleri olarak tanımlanmaktadır. Sosyal dayanıklılık ise giysilerin uzun süre kullanılabilmesi ve sosyal çevrelerde takdir edilip değer görmeye devam etmesi anlamına gelmektedir (Beames vd., 2024: 20). Açık alan giysilerinin ciddi çevresel zorluklara dayanıklı olması gerekir. Ürünün dayanıklı olması, giysi kalitesini belirleyen temel faktörlerden biridir; bu nedenle açık alan giysileri yüksek su direncine ve mekanik özelliklere sahip olmalıdır (Shi vd., 2017: 554). Son yıllarda kullanıcı beklentileri önemli ölçüde yükselmiş ve açık alan aktivitelerinde kullanılan gelişmiş ve akıllı teknolojiler sayesinde, yüksek kaliteli ve yüksek performanslı açık alan giysileri üretmek mümkün hâle gelmiştir (Viziteu vd., 2021: 65). Behrendt (2017: 64), dağcıların giyim tüketimi ve satın alma davranışlarına yönelik

çalışmasında, malzeme, işçilik veya uzun ömürlülük açısından kaliteyi, satın alma kararında önemli bir faktör olarak tespit etmiştir. Açık alan giysileri bağlamında ise malzeme kalitesi ve işlevsellik yönlerinin önem kazandığı sonucuna ulaşmıştır. Fuchs vd. (2024: 653) spor giyimde satın almada sürdürülebilirlik konulu araştırmalarında, katılımcıların sürdürülebilirlikle ilgili nitelikleri birbirleriyle karşılaştırdığında, dayanıklılığın en önemli nitelik olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, katılımcıların değindiği durumlardan biri de gösteriş ve tüketim kültürüdür. Doğa sporcularının bu bağlamda, öncelikle marka baskılı ürünler aracılığıyla aidiyet/kimlik sergileme konusunu vurguladıkları görülmüştür. Tüketiciler ürün satın alırken görünüm ya da sembolizm üzerinden sosyal kabul görme veya özsaygı kazanımı gibi psikolojik ödüller beklemekte ve bu nedenle sembolik anlamı yüksek olan ürünlere yönelme eğilimindedir (Jin & You, 2018: 16). Kim vd. (2019: 15), açık alan giyimde tüketici algısı üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, marka kişiliğinin marka tutumu ve marka sadakati üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda, çekicilik, kendini ifade etme, özgünlük ve kimlik duygusunun marka tutumunu ve marka sadakatini önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Han (2016: 219), moda yaşam tarzlarına göre gruplandırılan bireyler arasında, marka odaklı grubun tanınmış lüks markalara daha fazla ilgi gösterdiğini ve işlevsellikten ziyade yüksek fiyatlı, marka logosu belirgin tasarımlara öncelik verdiğini saptamıştır.

Katılımcıların, gösteriş ve tüketim kültürü konusunda değindikleri diğer bir durum ise statü göstergesi olarak marka tercihidir. Bireylerin giyime yönelik temel ihtiyaçları karşılandığında, giyim tarzları ve marka tercihlerindeki çeşitliliğin büyük ölçüde sembolik anlamlar taşıdığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, tüketicinin statü çağrışımları olan giyim arayışına yönelik zihniyeti, “statü tercihi” olarak adlandırılmaktadır (Millan & Mittal, 2017: 311). O’Cass & Frost (2002: 80), statü ve gösterişli tüketim üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, marka çağrışımları ile markalara atfedilen statü arasındaki olumlu ilişkilerin kapsamını ve genç tüketiciler arasında markaların gösterişli tüketimdeki rolünü incelemiş; bu bağlamda anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir. Rhee & Lee (2011: 78) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın genel bulgularına göre, açık alan giyim ürünlerinden beklenen temel faydalar, statü gösterimi ve işlevsellik olmak üzere iki ana boyutta toplanmaktadır. Kim vd. (2015: 33), açık alan kıyafetlerinde aranan fayda boyutlarını netleştirmeye ve tüketici gruplarına göre satın alma davranışlarındaki farklılıkları incelemeye yönelik araştırmalarında, gösteriş ve marka faydası arayan tüketicilerin önemli bir kesim olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, tüketicilerin ödemek istediği fiyatın, statü beklentilerine göre değiştiği tespit edilmiştir.

Doğa sporcularının, gösteriş ve tüketim kültürü içerisinde belirttikleri durumlardan en önemlisi, açık alan kıyafetlerinin günlük kullanımda tercih edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Açık alan aktiviteleri için özel olarak üretilmiş giysiler, bu aktivitelerin gerçekleştirilmesini sağlayan önemli bir faktördür. İnsanlar, açık alan ortamlarındaki aktiviteleri konforlu bir biçimde sürdürebilmek için özel üretim giysileri kullanmaktadır (Qu vd., 2021: 2). Ancak günümüzde, hem açık alan markalarının hem de diğer spor markaların ürettiği ürünlerin etkisiyle, doğa sporları ile ilgilenmeyen birçok bireyin bu ürünleri gündelik yaşamlarında tercih ettikleri görülmektedir. Şehir hayatında, açık alan aktiviteleri için üretilen özel kıyafetlerin kullanılması, markaların yalnızca açık alan segmentine değil, aynı zamanda sokak yaşamına

yönelik kıyafetler geliştirmesine ivme kazandırmış; bu durum, markaların yeni tüketiciler edinmesini ve popülerlik kazanmasını sağlamıştır (Chuprina vd., 2023: 599). Açık alan kıyafetleri kullanan bireylerin, şehir ortamının termal koşullarında kendilerini rahat hissetmeleri durumunda, yerel cazibe merkezlerini daha uzun süre keşfetme ve keyfini çıkarma olasılıkları daha yüksektir; böylece kültürel ve serbest zaman deneyimlerini geliştirdikleri bilinmektedir (Lopes vd., 2024: 2334). Je (2012: 10), açık alan giyimden beklenen faydalar, kıyafet seçim kriterleri ve satın alma memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, açık alan giyim kullanıcılarının satın alma memnuniyetlerinin özellikle günlük kullanıma yönelik tasarım, stil, renk ve trendlere uygunluk gibi estetik ve moda odaklı unsurlar çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymuştur.

Açık alan giyiminde ortaya çıkan önemli bulgulardan biri de kullanıcı profili ve ayrışma olmuştur. Kullanıcı profili ve ayrışmaya ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların gerçek doğa sporcuları ile şehir kullanıcıları arasında belirgin bir ayrışma olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda, The North Face markası dört marka alanı tanımlamıştır: “dağ sporları, dağ yaşam tarzı, kentsel keşif ve dağ atletizmi”. Geniş bir pazar kitlesine hitap eden ve daha moda odaklı olan kentsel keşif alanı, tüm perakende organizasyonunun en karlıları arasında olduğunu iddia etmektedir (Guyot, 2017). Bimbashi (2006: 51), açık alan endüstrisinde yaşam tarzı pazarlaması üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, şehirde yaşayan tüketicilerin gerçek doğa sporcularının kullandığı kıyafet ve ekipmanları satın aldıklarını, ancak bu ürünleri gerçek doğa koşullarında kullanmadıklarını tespit etmiştir. Benzer biçimde Jankovic (2009: 173), şehirde yaşayan bireylerin aktif olarak doğa sporlarına katılmasalar bile açık alan ürünlerini kullandıklarını ve bu ürünlerin sağladığı konfor ve fonksiyonelliği şehir hayatında da tercih ettiklerini belirtmiştir.

Doğa sporcularının, kullanıcı profili ve ayrışma ilişkin bulgulardan bir diğerini, ürünü doğru amaçla kullananlarla sadece modaya uyanlar arasındaki fark olarak beyan etmişlerdir. Özellikle kıyafet kullanımında, bireyin kendini ifade etmesi ve özsaygısını yükseltmesi gibi psikolojik faydaların yanı sıra, sosyal çevrede başkalarının takdirini kazanma arzusu da tüketimi belirlemektedir (Park & Ku, 2012). İnsanlar, kıyafet seçimlerini sadece koşullarına göre değil, aynı zamanda modaya, sosyal normlara ya da kişisel tarzlarına göre yapabilmektedir (McNeill, 2018: 84). Bir kişi, hava soğuk olsa bile şık görünmek ya da trend olan bir tarzı takip etmek amacıyla yeterince katmanlı veya ısı korumalı kıyafetler giymeyebilmektedir (Peng vd., 2019: 6417). Donaldson vd. (2001: 50), açık alan giyiminde tüketiciler açısından ürüne ait teknik özelliklerin zayıf bir gösterge olduğunu ve özellikle moda kaynaklı büyük farklılıklar olduğunda bu durumun daha da belirginleştiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde An & Lee (2013: 665), açık alan giyim pazarı üzerine yaptıkları araştırmada, açık alan giyim bireysellik/moda, marka, çekici görünüm gibi boyutlarında tercih edildiğini tespit etmişlerdir.

Açık alan giyiminde, katılımcıların görüş bildirdiği bir diğer bulgu ise pazar gelişimi ve ürün algısıdır. Doğa sporcuları, pazar gelişimi ve ürün algısı içerisinde açık alan giyim pazarının büyümesi ve yaygınlaşması durumunu öne sürmektedir. Açık alan giyim sektörü, geniş müşteri kitlesine odaklanarak doğa sporlarıyla ilgilenenlere hitap eden bir pazardan ziyade, önemli bir yaşam tarzı pazarına dönüşmüştür (Weiner, 2016: 25). Açık alan giyim artık günlük kıyafet olarak daha sık kullanılmakla birlikte, fonksiyonel ve trend olan açık alan kıyafetler günümüzde çok daha geniş bir kitleyi kendisine çekmektedir (Kotro & Pantzar, 2002:

32). Yoo (2015: 598), tüketici talebine dayalı açık alan giyim pazarı segmentasyonu çalışmasında, açık alan giyim pazarının büyüdüğünü, çeşitlendiğini, tüketici deneyimleri ile geliştiğini ve yaygınlaştığını tespit etmiştir. Sun vd. (2014: 308), açık alan macera giyiminin gelecekteki görünümü üzerine gerçekleştirdiği araştırmada, açık alan giyiminin sadece günlük kullanımla sınırlı olmayıp güncel moda trendinin bir parçası olduğunu ve ürünlerin önemli bir niş pazar oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Katılımcıların, pazar gelişimi ve ürün algısına ilişkin belirttiği bir diğer durum ise fiyat artışlarının ürünlere erişilebilirliği zorlaştırmasıdır. Açık alan giyim ürünleri, ekipman ve malzeme maliyetleri birçok tüketici için sınırlayıcı bir faktör olup katılımı etkilemektedir. Açık alan aktivitelerinin maliyet açısından engelleyici ve erişiminin zor olması tüketicilerin harcama yapma isteğini de olumsuz yönde etkilemektedir (Whittington & Raymond, 2023: 38). Dayanıklı ve sağlam giyim ile ekipmanların doğa sporları sporları için gerekli olması ve müşterilerin güvenilirlik ve uzun kullanım ömrü gibi beklentileri, büyük açık alan markalarının araştırma ve geliştirme sürecini maliyet açısından yoğun hâle getirmekte; bu durum, ürünlerin normal açık alan giysislerine kıyasla daha pahalı olmasına neden olmaktadır. Paek vd. (2013: 790), gerçekleştirdiği araştırmada, katılımcıların açık alan giyim ürünlerine yönelik en yaygın şikâyetin yüksek fiyatlar olduğunu belirlemiştir. Cho & Lim (2020: 215), açık alan giyimi tüketiminde deneyimi olan bireylerle gerçekleştirdikleri çalışmada, açık alan giyim ve malzemelerinin fiyatının yüksek düzeyde olduğunu ve bu durumun düşük gelir seviyesindeki tüketicileri olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. Ekipman ve malzeme maliyeti, birçok müşteri için sınırlayıcı bir faktör olup katılımı olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, açık alan giyimi yalnızca teknik bir gereksinim değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir sembol hâline gelmiştir. Bu durumun, doğa sporcuları tarafından eleştirel bir bakışla değerlendirildiği görülmektedir. Veblen etkisi, doğa sporcularının giyim tercihlerinde doğrudan belirleyici olmasa da, bu ürünlerin şehir hayatında statü sembolü olarak kullanımının yaygınlaştığını ve moda temelli giyim tercihlerinin yükseldiğini göstermektedir. Bu yayılımın grup kimliği, sınıf farklılıkları ve ötekileştirme gibi sosyo-kültürel dinamiklerle bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu nedenle, açık alan giyimine ait gelecekteki pazarlama stratejilerinin; fonksiyonellik, anlam, aidiyet ve kimlik gibi psikososyal boyutlar açısından da geliştirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımla algı ve davranışlar arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Araştırmacıların bu konu ile ilgili gelecekte yapacakları çalışmalarda, nitel yöntemlerin yanı sıra nicel yöntemlere de yer vermesi, farklı örneklem grupları üzerinden gidilmesi, pazarlama boyutuna da dâhil ederek çalışmayı zenginleştirmeleri önerilmektedir. Böylece, sektörel anlamda daha kapsamlı bir altyapı oluşturulması ve stratejik anlamda daha etkili önermeler geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Her ne kadar bu çalışma önemli bulgular ortaya koysa da, bazı sınırlılıklar içermektedir. Araştırmanın gönüllü katılımcılardan oluşması, 18 yaş ve üzeri bireyleri kapsamaması, doğa sporları alanında en az 5 yıllık deneyimin aranması örneklem çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. Ayrıca örneklem grubunun rafting, dağcılık ve doğa yürüyüşü sporcularından oluşması, bulguların genel doğa sporcularının tamamına yönelik genel çıkarımlar yapılmasını kısıtlamaktadır.

Extended Abstract

The demand for outdoor apparel has been steadily increasing at a growth rate that exceeds the overall market value. Particularly in the twenty-first century, outdoor clothing has become more integrated into everyday fashion, as sportswear has increasingly been embraced by mainstream styles. Today, outdoor apparel is not only a product for daily use but also a reflection of contemporary fashion trends. As a result, the concept of consumption in outdoor sports products is frequently shifting. The growing number of sports and recreational activities each year serves as a driving force for the production of new types of clothing and the development of innovative materials for these garments. Furthermore, annual fashion trends lead to changes in style diversity within outdoor clothing, particularly in aspects such as product variety, color, and decoration. This indicates a rapid product update cycle and demonstrates that outdoor clothing represents a significant niche segment of the apparel market. Clothing designed for outdoor activities encompasses a wide range of products. At the core of this market are garments suitable for activities such as hiking, mountaineering, trail running, mountain biking, and skiing. The outdoor market continues to expand, with new brands entering the field and introducing collections especially appealing to younger consumers for everyday wear. Outdoor clothing brands establish their identity through a set of missions, visions, and values, forming the spirit of the brand. Companies aim not only to sell products but also to foster emotional connections between consumers and these values. In recent years, strong and mutually reinforcing business relationships have emerged between outdoor sports operators, apparel manufacturers, and the entertainment industry. These connections are increasingly based not on logistical infrastructure but on fashion itself.

This study aims to explore how outdoor sports participants perceive non-participants' views on outdoor clothing and how they evaluate its use as a status symbol. Additionally, it focuses on examining how perceptions related to outdoor apparel are shaped through the lens of the Veblen effect. In this research, the phenomenological design, one of the qualitative research approaches, was used to identify the experiences of outdoor sports participants regarding outdoor clothing. Phenomenology is a method that investigates how individuals perceive and experience a particular phenomenon. Specifically, this study investigates how the "Veblen effect" is reflected in the outdoor clothing preferences of outdoor sports participants. The study group consists of individuals actively engaged in outdoor sports in Turkey. In the sample selection process, two purposive sampling methods maximum variation sampling and convenience sampling were employed. Maximum variation sampling enables the exploration of different aspects of the phenomenon by working with participants from diverse age, gender, occupation, and experience backgrounds. Convenience sampling, on the other hand, involves reaching participants who are accessible and willing to participate. Accordingly, the criteria for participation included having at least five years of experience in a specific type of outdoor sport, being at least a high school graduate, and being over 18 years of age. A total of nine volunteers (five men and four women) who met these criteria were included in the study group. In compliance with ethical principles, participants' identities were kept confidential. Participants were coded with the letter "G" (for "Participant") and numbered sequentially as G1, G2, G3, etc.

According to the research findings, four main themes and 25 codes were identified regarding outdoor athletes' perspectives on outdoor apparel. These themes were defined as: "Functionality and quality awareness in outdoor clothing," "Conspicuousness and consumer

culture,” “User profile and differentiation,” and “Market development and product perception.” The results of the analysis provided a comprehensive understanding of the experiences and attitudes of outdoor athletes toward outdoor apparel within the context of the Veblen effect. The codes related to the theme "Functionality and Quality Awareness in Outdoor Clothing" are: Prioritization of functionality, Consideration of price/performance balance, Awareness of quality and durability, and Preference for appropriate products required for professional sports. The codes related to the theme "Display and Consumer Culture" are: brand preference as a status indicator, demonstration of identity and belonging through branded products, use of outdoor clothing in daily life, influence of fashion and appearance-oriented usage. The codes related to the theme "User Profile and Differentiation" are: distinction between true outdoor sports participants and urban users, visibility efforts by users with no sports background, difference between those who use products for the right purpose and those who follow fashion trends. The codes related to the theme "Market Development and Product Perception" are: expansion and popularization of the outdoor clothing market, change in brand perception and loss of symbolic value, rising prices making products less accessible.

This study aimed to explore how outdoor athletes perceive outdoor clothing and evaluate its use as a status symbol, while also examining the Veblen effect from the perspective of outdoor athletes to determine how prestige and perceptions in outdoor apparel are shaped. Based on the participants' views, the analysis yielded four main themes and 25 codes. These themes were identified as: Functionality and Quality Awareness in Outdoor Clothing, Display and Consumer Culture, User Profile and Differentiation, and Market Development and Product Perception. Within this context, outdoor athletes advocate for the technical, conscious, and purpose-driven use of outdoor clothing. Furthermore, they perceive that outdoor apparel has been negatively influenced by fashion trends and the culture of conspicuous consumption. In conclusion, outdoor clothing has become not only a technical necessity but also a socio-cultural symbol. This phenomenon appears to be evaluated critically by outdoor athletes. Although the Veblen effect is not a direct determinant of outdoor athletes' clothing preferences, the use of such apparel as a status symbol in urban life indicates the growing prevalence of fashion-driven clothing choices. In this context, future marketing strategies for outdoor apparel should also be considered in terms of psychosocial dimensions such as functionality, meaning, belonging, and identity.

This study aims to explore how outdoor sports participants perceive and evaluate the use of outdoor apparel as a status symbol by individuals not engaged in outdoor activities. It also examines the Veblen effect, which involves conspicuous and status-driven consumption, from the perspective of these athletes, focusing on how prestige and perception shape their preferences for outdoor clothing. The research follows a phenomenological design within the qualitative research approach. Participants were required to be 18 years or older, have a high school education or higher, and be actively involved in outdoor sports for at least the past five years. The sample consisted of nine individuals, five men and four women, who met these criteria. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using a content analysis approach. Four main themes emerged: functionality and quality awareness, conspicuousness and consumer culture, user profiles and differentiation, and product perception within market development. The findings suggest that outdoor clothing has evolved into a socio-cultural symbol beyond its technical function. While the Veblen effect does not directly influence

athletes' clothing choices, its role in shaping perceptions of urban status reveals the growing impact of fashion-driven preferences.

The demand for outdoor apparel has been steadily increasing at a growth rate that exceeds the overall market value. Particularly in the twenty-first century, outdoor clothing has become more integrated into everyday fashion, as sportswear has increasingly been embraced by mainstream styles. Today, outdoor apparel is not only a product for daily use but also a reflection of contemporary fashion trends. As a result, the concept of consumption in outdoor sports products is frequently shifting. The growing number of sports and recreational activities each year serves as a driving force for the production of new types of clothing and the development of innovative materials for these garments. Furthermore, annual fashion trends lead to changes in style diversity within outdoor clothing, particularly in aspects such as product variety, color, and decoration. This indicates a rapid product update cycle and demonstrates that outdoor clothing represents a significant niche segment of the apparel market. Clothing designed for outdoor activities encompasses a wide range of products. At the core of this market are garments suitable for activities such as hiking, mountaineering, trail running, mountain biking, and skiing. The outdoor market continues to expand, with new brands entering the field and introducing collections especially appealing to younger consumers for everyday wear. Outdoor clothing brands establish their identity through a set of missions, visions, and values, forming the spirit of the brand. Companies aim not only to sell products but also to foster emotional connections between consumers and these values. In recent years, strong and mutually reinforcing business relationships have emerged between outdoor sports operators, apparel manufacturers, and the entertainment industry. These connections are increasingly based not on logistical infrastructure but on fashion itself.

This study aims to explore how outdoor sports participants perceive non-participants' views on outdoor clothing and how they evaluate its use as a status symbol. Additionally, it focuses on examining how perceptions related to outdoor apparel are shaped through the lens of the Veblen effect. In this research, the phenomenological design, one of the qualitative research approaches, was used to identify the experiences of outdoor sports participants regarding outdoor clothing. Phenomenology is a method that investigates how individuals perceive and experience a particular phenomenon. Specifically, this study investigates how the "Veblen effect" is reflected in the outdoor clothing preferences of outdoor sports participants. The study group consists of individuals actively engaged in outdoor sports in Turkey. In the sample selection process, two purposive sampling methods maximum variation sampling and convenience sampling were employed. Maximum variation sampling enables the exploration of different aspects of the phenomenon by working with participants from diverse age, gender, occupation, and experience backgrounds. Convenience sampling, on the other hand, involves reaching participants who are accessible and willing to participate. Accordingly, the criteria for participation included having at least five years of experience in a specific type of outdoor sport, being at least a high school graduate, and being over 18 years of age. A total of nine volunteers (five men and four women) who met these criteria were included in the study group. In compliance with ethical principles, participants' identities were kept confidential. Participants were coded with the letter "G" (for "Participant") and numbered sequentially as G1, G2, G3, etc.

According to the research findings, four main themes and 25 codes were identified regarding outdoor athletes' perspectives on outdoor apparel. These themes were defined as: "Functionality and quality awareness in outdoor clothing," "Conspicuousness and consumer culture," "User profile and differentiation," and "Market development and product perception." The results of the analysis provided a comprehensive understanding of the experiences and attitudes of outdoor athletes toward outdoor apparel within the context of the Veblen effect. The codes related to the theme "Functionality and Quality Awareness in Outdoor Clothing" are: Prioritization of functionality, Consideration of price/performance balance, Awareness of quality and durability, and Preference for appropriate products

required for professional sports. The codes related to the theme "Display and Consumer Culture" are: brand preference as a status indicator, demonstration of identity and belonging through branded products, use of outdoor clothing in daily life, influence of fashion and appearance-oriented usage. The codes related to the theme "User Profile and Differentiation" are: distinction between true outdoor sports participants and urban users, visibility efforts by users with no sports background, difference between those who use products for the right purpose and those who follow fashion trends. The codes related to the theme "Market Development and Product Perception" are: expansion and popularization of the outdoor clothing market, change in brand perception and loss of symbolic value, rising prices making products less accessible.

This study aimed to explore how outdoor athletes perceive outdoor clothing and evaluate its use as a status symbol, while also examining the Veblen effect from the perspective of outdoor athletes to determine how prestige and perceptions in outdoor apparel are shaped. Based on the participants' views, the analysis yielded four main themes and 25 codes. These themes were identified as: Functionality and Quality Awareness in Outdoor Clothing, Display and Consumer Culture, User Profile and Differentiation, and Market Development and Product Perception. Within this context, outdoor athletes advocate for the technical, conscious, and purpose-driven use of outdoor clothing. Furthermore, they perceive that outdoor apparel has been negatively influenced by fashion trends and the culture of conspicuous consumption. In conclusion, outdoor clothing has become not only a technical necessity but also a socio-cultural symbol. This phenomenon appears to be evaluated critically by outdoor athletes. Although the Veblen effect is not a direct determinant of outdoor athletes' clothing preferences, the use of such apparel as a status symbol in urban life indicates the growing prevalence of fashion-driven clothing choices. In this context, future marketing strategies for outdoor apparel should also be considered in terms of psychosocial dimensions such as functionality, meaning, belonging, and identity.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci ve ikinci Yazarlar
– Literatür	: İkinci ve ikinci Yazarlar
– Metodoloji	: Birinci Yazar
– Sonuç	: Birinci ve İkinci Yazar
Birinci yazar katkı oranı %55; İkinci yazar katkı oranı %45	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First and second authors
– Literature	: First and second authors
– Methodology	: First author
– Conclusion	: First and second authors
The contribution rate of the first author is 55%; the contribution rate of the second author is 45%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

Kaynakça

- An, H. J., & Lee, J. H. (2013). A study on outdoor apparel market segmentation by benefits sought-focused on middle school & high school students. *Korean Journal of Human Ecology*, 22(6), 659-672. <https://doi.org/10.5934/kjhe.2013.22.6.659>
- Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), 480-495. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12368>
- Beames, S., Høyem, J., van Kraalingen, I., Eriksen, J., Vold, T., Abelsen, K., ... & Augestad, T. (2024). The jacket: Making sustainable clothing choices in outdoor education. *Canadian Journal of Environmental Education*, 26, 9-31.
- Behrendt, A. K. A. (2017). *Understanding the contradictions of garment consumption: Exploring the attitude-behavior gap in purchase decisions of mountaineers in Austria*. [master thesis]. University of Basel.
- Bimbashi, E. (2006). *Dreams and reality in the outdoors: A study of lifestyle marketing in the outdoor industry in Sweden*. [master thesis]. Stockholm University.
- Breivik, G. (2010). Trends in adventure sports in a post-modern society. *Sport in Society*, 13(2), 260-273.
- Breivik, G. (2010). Trends in adventure sports in a post-modern society. *Sport in Society*, 13(2), 260-273. <https://doi.org/10.1080/17430430903522970>
- Buckley, R. (2003). Adventure tourism and the clothing, fashion and entertainment industries. *Journal of Ecotourism*, 2(2), 126-134. <https://doi.org/10.1080/14724040308668139>
- Butow, J. (2014). *Sustainability issues and strategies in the outdoor apparel brand industry*. [master thesis]. University of Pennsylvania.
- Cao, X. D. (2014). The analysis of constructing sports brand in the vision of building powerful sports nation. *Applied Mechanics and Materials*, 644, 6007-6010.
- Chan, W. Y., To, C. K., & Chu, W. C. (2015). Materialistic consumers who seek unique products: how does their need for status and their affective response facilitate the repurchase intention of luxury goods?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 27, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2015.07.001>
- Cheah, I., Phau, I., Chong, C., & Shimul, A. S. (2015). Antecedents and outcomes of brand prominence on willingness to buy luxury brands. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 19(4), 402-415. <https://doi.org/10.1108/JFMM-03-2015-0028>
- Cho, H., & Lim, H. S. (2020). Acceptance of smart clothing based on outdoor consumption behavior. *Fashion & Textile Research Journal*, 22(2), 209-221. <https://doi.org/10.5805/SFTI.2020.22.2.209>
- Chung, C., & Ha, J. (2025). The fashionization phenomenon of sportswear through athleisure wear. *Journal of The Korean Society of Clothing and Textiles*, 49(1), 1-19.
- Chuprina, N., Pashkevich, K., Kolosnichenko, O., Scliarenko, N., Davydenko, I., & Kokorina, G. (2023). Eco-oriented functional characteristics of outdoor clothing as an update to its design solutions. *New Design Ideas*, 7(3), 593-606.
- Cordell, H. K., Teasley, R. J., Bergstrom, J. C., Martin, J., Bason, J., & Leeworthy, V. R. (1999). Outdoor recreation participation trends. In: Cordell, H. Ken, B.Carter, Bowker, J. M. (Eds.), *Outdoor recreation in American life: A national assessment of demand and supply trends*. (219-321), Champaign, IL: Sagamore Publishing.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev.), Siyasal Kitabevi.
- Donaldson, G. C., Rintamäki, H., & Näyhä, S. (2001). Outdoor clothing: Its relationship to geography, climate, behaviour and cold-related mortality in Europe. *International Journal of Biometeorology*, 45, 45-51. <https://doi.org/10.1007/s004840000072>
- Eastman, J. K., Goldsmith, R. E., & Flynn, L. R. (1999). Status consumption in consumer behavior: Scale development and validation. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 7(3), 41-52. <https://doi.org/10.1080/10696679.1999.11501839>
- Fuchs, M., Bodet, G., & Hovemann, G. (2024). The role of social and environmental sustainability on sportswear's purchasing among European consumers. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, 25(3), 641-663.

- Gentin, S. (2011). Outdoor recreation and ethnicity in Europe: A review. *Urban Forestry & Urban Greening*, 10(3), 153-161.
- Ghimire, R., Green, G. T., Poudyal, N. C., & Cordell, H. K. (2014). An analysis of perceived constraints to outdoor recreation. *Journal of Park and Recreation Administration*, 32(4), 52-67.
- Gossen, M., & Kropfeld, M. I. (2022). "Choose nature. buy less." Exploring sufficiency-oriented marketing and consumption practices in the outdoor industry. *Sustainable Production and Consumption*, 30, 720-736. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2022.01.005>
- Guyot, O. (2017). *The North Face targets urban consumers as well as outdoor buffs to drive growth*. Fashion Network. Erişim tarihi: 30.04.2025, Erişim adresi: <https://hr.fashionnetwork.com/news/The-north-face-targets-urban-consumers-as-well-as-outdoor-buffs-to-drive-growth,817646.html>
- Hagtvedt, H., & Patrick, V. M. (2009). The broad embrace of luxury: Hedonic potential as a driver of brand extendibility. *Journal of Consumer Psychology*, 19(4), 608-618. <https://doi.org/10.1016/j.jcps.2009.05.007>
- Han, H. (2016). Outdoor clothing purchasing tendencies among fashion lifestyle segments. *The Research Journal of the Costume Culture*, 24(2), 218-232. <https://doi.org/10.7741/rjcc.2016.24.2.218>
- Han, S. L., & Kim, K. (2020). Role of consumption values in the luxury brand experience: Moderating effects of category and the generation gap. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 102249, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102249>
- Han, Y. J., Nunes, J. C., & Drèze, X. (2010). Signaling status with luxury goods: The role of brand prominence. *Journal of Marketing*, 74(4), 15-30. <https://doi.org/10.1509/jmkg.74.4.015>
- Horton, K., Ferrero-Regis, T., & Payne, A. (2016). The hard work of leisure: Healthy life, activewear and Lorna Jane. *Annals of Leisure Research*, 19(2), 180-193. <https://doi.org/10.1080/11745398.2015.1111149>
- Jackson, S. B., Stevenson, K. T., Larson, L. R., Peterson, M. N., & Seekamp, E. (2021). Outdoor activity participation improves adolescents' mental health and well-being during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), 2506. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052506>
- Jankovic, V. (2009). The end of weather: Outdoor garment industry and the quest for absolute comfort. In Jankovic, V. & Barboza, C. (Eds.) *Weather, local knowledge and everyday life*. (172-180). Rio de Janeiro: Mast.
- Je, E. S. (2012). Study on the clothing selection criteria and purchasing satisfaction according to the outdoor wear benefit. *Journal of Fashion Business*, 16(4), 1-12. <https://doi.org/10.12940/jfb.2012.16.4.001>
- Jenkins, E. (2018). High-performance apparel for outdoor pursuits. *High-Performance Apparel*, 421-449. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100904-8.00021-3>
- Jin, D., & You, S. (2018). The study of social-face sensitivity and consumer purchasing behavior with outdoor wear-mediating effect of conspicuous consumption. *Journal of Fashion Business*, 22(2), 14-26. <https://doi.org/10.12940/jfb.2018.22.2.14>
- Jung, H. J., & Oh, K. W. (2016). Analysis of outdoor wear consumer characteristics and leading outdoor wear brands using SNS social big data. *Fashion & Textile Research Journal*, 18(1), 48-62. <http://doi.org/10.5805/SFTI.2016.18.1.48>
- Kapferer, J. N., & Valette-Florence, P. (2021). Which consumers believe luxury must be expensive and why? A cross-cultural comparison of motivations. *Journal of Business Research*, 132, 301-313. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.003>
- Kim, B. Y., Han, Y. H., & Yang, C. H. (2019). The effect of brand personality perceived by outdoor ware consumers on brand attitude and brand loyalty. *International Journal of Innovation Creativity and Change*, 7, 1-14.
- Kim, S. M., Won, M. S., & Han, K. H. (2015). The benefit segmentation of outdoor wear consumers and purchasing behavior. *International Journal of Costume and Fashion*, 15(2), 19-36.
- Kim, Y., Hwang, S. H., & Magnusen, M. (2022). Antecedents and consequences of conspicuous sport consumption. *Journal of Applied Sport Management*, 14(3), 30-41. <https://doi.org/10.7290/jasm14xvih>
- Kotro, T., & Pantzar, M. (2002). Product Development and Changing Cultural Landscapes: Is Our Future in "Snowboarding"? *Design Issues*, 18(2), 30-45.

- Lee, E. H. (2011). A study on the current state of outdoor clothing companies and their comparison and analysis according to the items. *Journal of the Korean Society of Clothing and Textiles*, 35(9), 1049-1059. <https://doi.org/10.5850/JKSC.2011.35.9.1049>
- Lee, H., & Baek, K. (2021). Developing a smart multifunctional outdoor jacket with wearable sensing technology for user health and safety. *Multimedia Tools and Applications*, 80(21), 32273-32310. <https://doi.org/10.1007/s11042-021-11166-7>
- Liu, R., & Xiao, Y. (2023). Functional style wearing: When comfort meets fashion. *Communications in Humanities Research*, 16, 272-277.
- Lopes, H. S., Remoaldo, P. C., Ribeiro, V., Martín-Vide, J., & Ribeiro, I. (2024). Clothing and outdoor thermal comfort (OTC) in tourist environments: A case study from Porto (Portugal). *International Journal of Biometeorology*, 68(11), 2333-2355.
- McNeill, L. S. (2018). Fashion and women's self-concept: a typology for self-fashioning using clothing. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 22(1), 82-98.
- Melo, R., Van Rhee, D., & James Gammon, S. (2020). Nature sports: A unifying concept. *Annals of Leisure Research*, 23(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/11745398.2019.1672307>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publications.
- Millan, E., & Mittal, B. (2017). Consumer preference for status symbolism of clothing: The case of the Czech Republic. *Psychology & Marketing*, 34(3), 309-322. <https://doi.org/10.1002/mar.20990>
- O'Cass, A., & Frost, H. (2002). Status brands: examining the effects of non-product-related brand associations on status and conspicuous consumption. *Journal of Product & Brand Management*, 11(2), 67-88.
- O'Cass, A., & McEwen, H. (2004). Exploring consumer status and conspicuous consumption. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 4(1), 25-39. <https://doi.org/10.1002/cb.155>
- Ojala, O. (2018). *The effect of brand values on consumer behavior: The case of outdoor clothing industry*. [bachelor's thesis]. Turku University of Applied Sciences.
- Paek, K. J., Hwang, Y. M., & Lee, J. R. (2013). Actual wearing conditions and attitude: An initial report on an outdoor wearing survey for man and woman in their 30s to 50s. *Fashion & Textile Research Journal*, 15(5), 787-796. <https://doi.org/10.5805/SFTI.2013.15.5.787>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev.), Ankara: Pegem Akademi.
- Peng, L., Su, B., Yu, A., & Jiang, X. (2019). Review of clothing for thermal management with advanced materials. *Cellulose*, 26, 6415-6448. <https://doi.org/10.1007/s10570-019-02534-6>
- Phau, I., & Prendergast, G. (2000). Consuming luxury brands: the relevance of the 'rarity principle'. *Journal of Brand Management*, 8(2), 122-138. <https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2540013>
- Qian, L. (2011). Product price and performance level in one market or two separated markets under various cost structures and functions. *International Journal of Production Economics*, 131(2), 505-518. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2011.01.016>
- Qu, S., Wang, Z., & Liu, W. (2021). Clothing adjustment in outdoor environment: A new clothing model based on temperature change. *Building and Environment*, 206, 108395. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2021.108395>
- Ranavaade, V. P., & Karolia, A. (2017). The study of the Indian fashion system with a special emphasis on women's everyday wear. *International Journal of Textile and Fashion Technology*, 7(2), 27-44.
- Rau, L. M. (2012). The effect of textiles on perceived physiological comfort while backpacking in the cold. [master thesis]. Oregon State University.
- Rhee, Y. J., & Lee, E. O. (2011). The qualitative study on outdoor sportswear purchase behavior-Focusing on functional fabric awareness level and benefits sought. *The Research Journal of the Costume Culture*, 19(5), 1088-1101.
- Ruckman, J. E. (2005). The application of a layered system to the marketing of outdoor clothing. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 9(1), 122-129.

- Shi, H., Zhang, L., & Wang, J. (2017). Influence of seam types on seam quality of outdoor clothing. *International Journal of Clothing Science and Technology*, 29(4), 553-565. <https://doi.org/10.1108/IJCST-03-2016-0028>
- Silver, D. (2018). *Nitel verileri yorumlama*. E. Dinç (Çev.), Pegem Akademi.
- Sun, Y., Guo, P., Ma, Z., Li, T., & Dang, S. (2014). UK-based external business environment analysis of outdoor adventure clothing using the pestel tool and its future outlook. In 2014 International Conference on Information Technology Systems and Innovation. pp. 306-309.
- Sung, H. W., Jeon, Y. J., & Park, H. S. (2005). A study on UV protective clothing: An emphasis on outdoor sports consumers. *Journal of the Korean Society of Clothing and Textiles*, 29(8), 1136-1145.
- Thomassey, S. (2010). Sales forecasts in clothing industry: The key success factor of the supply chain management. *International Journal of Production Economics*, 128(2), 470-483. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2010.07.018>
- Tynan, C., Sally M., & Celine, C. (2010). Co-creating value for luxury brands. *Journal of Business Research*, 63(11), 1156-1163. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.10.012>
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi*. Z. Gültekin ve C. Atay (Çev.), Babil Yayınları.
- Vigneron, F., & Johnson, L. W. (1999). A review and a conceptual framework of prestige-seeking consumer behavior. *Academy of Marketing Science Review*, 1(1), 1-15.
- Viziteu, D. R., Curteza, A., & Avadanei, M. L. (2021). Techwear–sinergy between technology and specialized garments for outdoor climbing activities. In. TTPF 2021 Proceedings of the 7th International Symposium “Technical Textiles-Present and Future”. pp. 60-65.
- Wang, L., Xu, Y., Lee, H., & Li, A. (2022). Preferred product attributes for sustainable outdoor apparel: A conjoint analysis approach. *Sustainable Production and Consumption*, 29, 657-671. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.11.011>
- Weiner, M. (2016). *An analysis of the market potential in the German outdoor apparel industry*. [bachelor thesis]. Hannover University.
- Whittington, A., & Raymond, J. E. (2023). Outdoor participation and spending trends in Virginia: How much is too much?. *Virginia Social Science Journal*, 56, 26-40.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yoo, H. S. (2015). Outdoor wear market segmentation based on consumer knowledge and consumer demand for product development. *Korean Journal of Human Ecology*, 24(4), 587-601.

Artvin’de Nüfusun Demografik Yapısı

Erhan Berat Yakut¹✉, Zeki Koday²

Öz

Türkiye’nin doğu kesimlerinde konumlanan dağlık ve kırsal bölgeler, günümüzde hızlı demografik değişim ve dönüşümlere sahne olmaktadır. Bu çalışmada bu bölgeler içinde kalan Artvin’in 2024 yılı demografik istatistikleri dikkate alınarak nüfus yapısı göç, cinsiyet ve yaş yapısı gibi çeşitli demografik göstergeler açısından incelenmiş, ilin nüfus yapısının özellikleri sosyo-kültürel ve mekânsal boyutlarıyla analiz edilerek, göç, yerel gelişim ve sosyo-ekonomik yapı üzerine tespitler açıkça ortaya koyulmuştur. Çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmış, TÜİK verileri esas alınarak elde edilen veriler nitel ve nicel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, kırsal özellik taşıyan ilçelerde nüfusun düşük kaldığını, buna karşılık Hopa, Arhavi, Borçka, Kemalpaşa ve Merkez ilçelerde nüfusun yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Cinsiyet dağılımı büyük oranda dengeli olmasına rağmen bazı ilçelerde erkek nüfusun kadın nüfusa oranla sayıca fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum da büyük ölçüde kırsal kesimlerde iş seçeneklerinin genel olarak erkek ağırlıklı olması ve tersine göç hareketleri ile bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Bu çalışma, Artvin’in nüfus yapısının toplumsal ve ekonomik planlama süreçlerinde dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Nüfus, Nüfus Yapısı

JEL Kodları: J11, J13, J15, J24, R25

Demographic Structure of the Population in Artvin

Abstract

The mountainous and rural regions located in the eastern parts of Turkey are currently experiencing rapid demographic change and transformation. This study examines the population structure of Artvin, a province within these regions, in terms of various demographic indicators, including migration, gender, and age structure, using 2024 demographic statistics. The characteristics of the province's population structure are analyzed in socio-cultural and spatial dimensions, clearly demonstrating findings on migration, local development, and socio-economic structure. Qualitative and quantitative research methods were employed in the study, and the data obtained from TÜİK were evaluated using both qualitative and quantitative methods. The findings revealed that the population remained low in rural districts, while the population was concentrated in Hopa, Arhavi, Borçka, Kemalpaşa, and the central districts. While the gender distribution was largely balanced, it was observed that the male population outnumbered the female population in some districts. This suggests that job opportunities in rural areas are generally male-dominated and may be linked to reverse migration movements. This study highlights the importance of considering the population structure of Artvin in social and economic planning processes.

Keywords: Artvin, Population, Population Structure

JEL Codes: J11, J13, J15, J24, R25

¹ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, beratyakut@icloud.com, <https://orcid.org/0009-0009-6787-4603>

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, zkoday@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2126-9573>

✉ **Sorumlu yazar / Corresponding author**, beratyakut@icloud.com

Giriş

Bir ülkenin veya ilin nüfus büyüklüğünü tespit etmek eski dönemlerden beri toplumların ilgisine konu olmuş ve özellikle de bünyesinde merkezî teşkilat bulan devletler çeşitli yöntemlerle herhangi bir sınır içerisinde yaşayan nüfusun özelliklerini tespit etmek istemişlerdir (Gibson & Jung, 2002: 6-7). Bu istek doğrultusunda, insan nüfusunun dağılımı, değişim süreçleri ve nüfus kalıpları incelenmiş, ölüm oranı, nüfus hareketliliği ve doğum oranları gibi toplumsal yapı göstergeleri üzerine odaklanılmıştır (Halfacree & Barcus, 2020: 235-248). Özellikle sosyo- kültürel ve tarihi faktörler nedeniyle farklı etnik grupların meydana getirdiği kültürleri, sosyo-kültürel yapıyı, toplumlara özgü farklı etnik ilişkileri ve toplumların uyum süreçlerini analiz etmek ve değerlendirmek için nüfus artışının titizlikle incelenmesi gerekli kılınmıştır (Currier, 2005: 1162-1166).

Dünya genelinde elde edilen nüfus verilerine göre makro ve mikro düzeyde nüfusun artış hızı, büyüklüğü, yaş yapısı, doğum ve ölüm gibi nüfus özellikleri tarihsel süreç içerisinde devamlı değişmektedir. Toplumların modernleşme sürecinde etkili olan bu köklü ve sürekli toplumsal dönüşüm, insanlık tarihinde yerini alarak modern çağın seyrini değiştiren belirleyici bir faktör olmuştur (Yüceşahin, 2009: 2). Bu faktör doğrultusunda toplumların ihtiyaçlarına yönelik kamu hizmetlerinin etkili bir şekilde planlanabilmesi, ekonomik kaynakların sürdürülebilirlik açısından doğru biçimde yönetilebilmesi ve toplumların nüfus hareketlerine etki eden faktörlerin analiz edilebilmesi; mekânsal dağılım, nüfus büyüklüğü, yaş ve cinsiyet yapısı gibi toplumsal yapı göstergelerine bağlıdır (Zaman vd., 2008: 263).

Tarihsel olaylar üzerinde etkili olan nüfus koşulları, aynı zamanda salgın hastalıklar, savaşlar ve devletlerin nüfus artışını teşvik ya da dengelemeye yönelik politikalarıyla birlikte, nüfusun büyüklüğünü önemli ölçüde şekillendirmiştir (Haupt & Kane, 2000: 2). Bu yüzden bu faktörlerin etkilerini anlamak, askerlik çağına gelmiş erkek nüfusun sayısını tespit etmek, herhangi bir savaş durumunda insan kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmak, vergiye tabii olan nüfusun sayısını tespit etmek gibi siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri amaçlarla nüfus sayımı yapılmıştır.

Etnik çeşitliliğin yoğun ve dinamik olduğu, nüfus hareketlerinin sürekli olarak değiştiği sınır bölgeleri, çok katmanlı ve dinamik bir sosyal ve kültürel yapıya sahiptir (Halfacree & Barcus, 2020: 235-248). Bu yapıya sahip bölgelerde nüfus özelliklerinin incelenmesi sadece demografik açıdan meydana gelen değişimleri değil, aynı zamanda Sosyo-kültürel uyumu ve sınır ötesi ilişkileri kavrayabilmek açısından da öneme sahiptir (Newman, 2006: 143-161).

Artvin ili üzerine yapılan önceki demografik ve toplumsal çalışmalar, genellikle belirli temalar veya alt bölgeler çerçevesinde sınırlı veriyle yürütülmüştür. Yıldırım (2021), Artvin’de yaşlı bireylerin yaşantılarını nitel yöntemlerle ele alırken; Albayrak ve Yılmaz (2023), Ardanoç ve Şavşat ilçelerinde aktif yaşlanma olgusunu kırsal yaşam bağlamında değerlendirmiştir. Albayrak (2021) ise pandemi sürecinde köye dönüş eğilimini irdeleyerek kırsalın ekonomik ve kültürel yapısındaki değişimlere odaklanmıştır. Özbey ve Özbey (2020), göç olgusu çerçevesinde göçmen kadınların toplumsal uyum süreçlerini Artvin örneğinde analiz etmiş; Kışla (2008) ise Artvin’den İstanbul’a gerçekleşen göç hareketlerini sosyal politika açısından ele almıştır. Bu çalışmalar, Artvin’in toplumsal ve demografik yapısına

ilişkin değerli katkılar sunmakla birlikte çoğunlukla nitel yöntemlere dayalıdır, güncel verileri kullanım açısından sınırlıdır ve nicel açıdan kapsamlı uzun dönemli analizler içermemektedir. Bu bağlamda, hazırlanan çalışma; güncel TÜİK verilerini temel alarak Artvin'in nüfus yapısını yaş, cinsiyet, yerleşim ve göç gibi temel demografik göstergeler üzerinden kapsamlı biçimde analiz etmekte ve literatürdeki bu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada karma yöntem yaklaşımı benimsenmiş; nicel verilerle desteklenen mekânsal analizler, nitel verilerle birlikte değerlendirilerek demografik yapının çok boyutlu olarak ele alınması hedeflenmiştir.

1. Araştırma Sahası

Araştırmaya konu olan saha, Türkiye sınırları içerisinde, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Türkiye'nin kuzeydoğusunda konumlanan Artvin, kuzeyde Gürcistan ile sınır komşusudur. Doğusunda Ardahan, Batısında Rize, Güneyinde Erzurum illeri bulunmaktadır. Kuzeybatı tarafında Karadeniz'e kıyısı bulunan Artvin'in yaklaşık 32 km'lik bir sahil şeridi vardır. Merkez ilçeyle birlikte 9 ilçeden meydana gelmektedir. Merkez ilçe coğrafi olarak sahanın tam ortasında yer alırken, Kemalpaşa, Hopa, Arhavi ilçeleri de Karadeniz kıyı kesiminde yer almaktadır. Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli ilçeleri de karasallaşmanın baskın olduğu iç kesimlerde yer alır. Borçka ve Murgul ilçeleri ise iç ve kıyı kesimleri arasında geçiş konumundadır.

Şekil 1: Artvin İlının Lokasyon Haritası

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

2. Yerleşme Tarihi

Tarih boyunca ulaşım açısından önemli geçiş noktasında yer alan Artvin, yerleşim tarihi açısından Orta çağda kurulmuş bir yerleşim yeri olarak bilinmesine rağmen çevresinde yer alan bazı bölgeler milattan önceki dönemde kurulmaya başlamıştır. 5. yüzyılda Bizans hâkimiyetine girmiş olan Artvin, İslam hâkimiyetine Hz. Osman Dönemi'nde katılmıştır. Bizanslılar ve Müslümanlar arasında sürekli olarak el değiştiren bu topraklara 939 yılında Bizanslılar tarafından Livane kalesi inşa edilmiş ve böylece de Artvin kasabasının temelleri

oluşmaya başlamıştır (Tuncel, 1991: 420).

1461 yılında Trabzon'un Osmanlı'nın hâkimiyeti altına alınmasından sonra, Doğu Karadeniz'in fethedilip Osmanlı hâkimiyeti altına alınması için görevlendirilen Hızır Bey söz konusu bölgede askeri harekate başlamıştır. Bu bahsi geçen fetihler sonucunda, Sarp'a kadar olan sahanın Osmanlı hâkimiyetine geçtiği görülmektedir. Çünkü Arhavi kazası da dahil olmak üzere birçok yerleşim alanlarının tahriri 1486 yılında gerçekleştirilmiş olup büyük olasılıkla Arhavi ve Hopa yerleşkelerinin 1486 yılından önce Osmanlı hâkimiyeti altına girdiği de söylenebilir (Aydın, 2018: 197-225). Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'a sancak beyliği yaptığı dönemde herhangi bir sorun yaşamadan Gönye kalesini Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu durum üzerine kurulmuş olan Gönye sancağına, Arhavi, Borçka ve Hopa yerleşmeleri bağlanmıştır (Orhankazi, 2021: 171-178).

15.yüzyılın sonlarına doğru, Artvin'in dahil olduğu Çoruh boyları, Gürcü Atabekleri devletinin sınırları içerisinde yer almaktaydı. Gürcistan'da 15.yüzyılın ikinci yarısında başlayan iç karışıklıklar ve politik sorunlar neticesinde çeşitli bölgelerde özerk beylikler ortaya çıkmıştı. Bu bahsi geçen beyliklerden biri de Samtshe Atabekleri olarak tanınan beylikti. Bu özerk beylik, dönemin yerel alanda en baskın otorite merkezi olarak öne çıkmış ve topraklarını Çoruh boylarından Erzurum'a kadar genişletmiştir (Çelik, 2021: 152). 1536 yılında Osmanlı tarafından Atabeklerden alınan Artvin, Tortum ve Yusufeli bölgeleri Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Fakat 1548'de Safeviler tarafından Kars işgal edilince, Atabekler bu durumdan istifade ederek Artvin ve Yusufeli'ni tekrar kontrol altına almışlardır. Bu durum sonrasında 1549 yılında Vezir Ahmet Paşa önderliğindeki Osmanlı Ordusu Çoruh Vadisi'ni tamamen kontrol altına aldı. Livane Deresi ve Ardanuç da dahil olmak üzere 4 yerleşme sancak statüsüne getirilerek Erzurum yönetimine dahil edildi. 1578 yılında Safevilerle gerçekleşen Çıldır Düzü savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin bölgedeki üstünlüğü arttı ve Atabekleri devleti yöneticilerinin bu durumu kabul etmesi sonucu bahsi geçen devlet sona ermiş oldu (Çelik, 2021: 165).

Nisan 1920'den, 1921 yılının başlarına kadar Gürcü denetiminde olan Artvin (Gök, 2008:96), 1921 yılı itibarıyla anavatanı katılmış daha sonrasında, Şavşat ve Artvin kazaları 4,5 ay süreyle Ardahan sancağına dahil edilmiştir. Bu dönemde Hopa kazası Rize'ye, Yusufeli kazası ise Erzurum sancaklarına dahil edilmiştir. Yine bu dönemde 07.07.1921 tarihli 133 sayılı kanun gereğince Artvin liva statüsü kazanmış, Şavşat kazası da Ardahan'dan alınarak Artvin'e bağlanmıştır (Gök, 2008: 89-104). Bu durum sonucunda, 1924 yılında Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişikliklerle Liva-Sancak idari birimleri kaldırılıp (Küçükkuşurlu, 2008), vilayet-kaza-nahiye şekline getirilmesi sonucunda Artvin vilayet statüsüne kavuşmuştur. Daha öncesinde Erzurum'a verilen Yusufeli, 26.06.1926 tarihinde tanınan 877 sayılı Kanun gereğince Erzurum'dan alınarak Artvin'e bağlanmış; (Kanun No: 877, 1926), 24.05.1928 yılında tanınan 1282 kanun ile de Borçka kazası nahiye statüsüne getirilerek Artvin'e bağlanmıştır. Dokuz yıl boyunca Artvin vilayetine bağlı olarak yönetilen bu idari alanlar, 01.06.1933 tarihli 2197 sayılı kanun gereğince, merkezi Rize olacak şekilde Rize ve Artvin illeri birleştirilerek Çoruh vilayeti adıyla yeni bir vilayet oluşturulmuştur (Gül, 2016: 133-151). Daha sonra 25 Temmuz 1935 tarihinde dönemin başbakanı İsmet İnönü Artvin'e ziyareti sırasında, bölgenin coğrafi yapısının elverişli olmaması ve şehir merkezinin uzaklığı gibi sorunları görerek gündeme getirmiştir. Gündeme gelen bu konu üzerine

hükûmet, 1936 tarihinde kabul edilen 2885 sayılı kanun ile merkezi Rize olan Çoruh vilayetini kaldırmış; Artvin Şavşat, Hopa, Merkez ve Borçka ilçeleriyle birlikte daha önce Erzurum'a verilen Yusufeli ilçesi de dahil olmak üzere yeni yönetim merkezi Artvin olan yeni Çoruh ilinin kurulmasına karar vermiştir. Bu karar sonrasında Artvin 1936-1956 yılları arasında Çoruh adı ile anılmış, 1956'dan sonra ise il için Çoruh ismi yerine günümüzde kullanılan Artvin adı kullanılmaya başlanmıştır (Özçağlar, 2015: 220).

3. Yöntem

Son yıllarda veri kaynaklarına ulaşılabilirliğin artması, mekânsal ve matematiksel verilere dayalı analiz yöntemlerinin gelişmesi nüfus çalışmalarının kapsamını ve yöntemsel kapasitesini büyük ölçüde artırmıştır (Xiao vd., 2025: 2).

Bu çalışma, Artvin ilinin nüfus özelliklerini belirlemek amacıyla karma yöntem yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Hem nicel hem de nitel araştırma tekniklerinin birlikte kullanıldığı bu yöntem, demografik yapının daha bütüncül bir şekilde analiz edilmesini sağlamıştır. Nicel veriler, Türkiye İstatistik Kurumu'nun Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ile yerel idari birimlerin yayımladığı istatistiksel dokümanlardan elde edilmiştir. Bu veriler; nüfusun yıllara göre değişim oranları, yaş ve cinsiyet yapısı, mekânsal dağılımı ve göç hareketliliği gibi temel demografik göstergeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde ArcMap 10.8.2 yazılımı kullanılarak tematik haritalar oluşturulmuş, böylece nüfus verileri hem istatistiksel hem de mekânsal olarak görselleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi ise, nicel verilerin yorumlanmasına katkı sağlamak ve sahaya özgü demografik eğilimleri derinlemesine anlayabilmek amacıyla kullanılmıştır (Doğanay, 2014: 6-15, Baki ve Gökçek, 2012: 4).

4. Bulgular

4.1. Nüfus Değişimleri

Nüfus, belirli bir bölgede yaşayan insanların sayısını ifade eden önemli bir demografik göstergedir. Bu bölgeler, küresel ölçekte kıtalar ve ülkeler olabileceği gibi, yerel ölçekte köyler, kasabalar ya da şehirler gibi daha küçük yerleşim alanlarını da kapsayabilir. Nüfusa ilişkin veriler genellikle devletlerin düzenli aralıklarla gerçekleştirdiği nüfus sayımları yoluyla elde edilir. Bunun yanında, nüfus coğrafyası alanı; ölüm, doğum, göç gibi demografik göstergelere dair istatistiksel verilerden yararlanarak, nüfusun yapısı ve dağılımı hakkında daha derinlemesine analizler yapmayı hedefler (Güner, 2010: 1).

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından itibaren uygulanmaya başlanan düzenli nüfus sayımları, il düzeyindeki nüfus verilerinin düzenli bir biçimde toplanmasına imkân sağlamıştır. Bu çalışmalar sayesinde yalnızca toplam nüfus değil, aynı zamanda kırsal ve kentsel nüfusun dağılımı gibi nüfus açısından temel bilgiler de elde edilmiştir. Elde edilen bu bilgiler; bölgesel kalkınma stratejilerinin oluşturulması, mekânsal gelişme sürecinin izlenmesi ve kentsel planlamaların gerçekleştirilmesi gibi birçok alanda temel veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Artvin'in nüfus yapısı tarihsel süreç içerisinde sosyal ve ekonomik faktörler doğrultusunda önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu değişim, üç temel döneme ayrılarak incelenebilir:

- Cumhuriyet Dönemi Öncesi Dönem (1572-1922)
- Kırsal Nüfus Azalışı ve Göç Dönemi (1927- 1980)
- Modern Dönem ve Demografik Yaşlanma Dönemi (1980- Günümüz)

Artvin iline bağlı yerleşmelerin Cumhuriyet dönemi öncesi nüfusları incelendiğinde, bölgedeki nüfus yapısında dönemsel açıdan önemli değişimler görülür. XIX. Yüzyılın ortalarından XX. başlarına kadar uzanan bu dönemde, bazı yerleşim alanlarında dikkat çekici nüfus artışları yaşanırken, bazı alanlarda ise azalmalar meydana gelmiştir. Özellikle 1869 yılında merkez kazasında 17.942 olarak tespit edilen nüfusun, 1922’de 14.209’a kadar gerilemesi, bu yerleşim alanının çeşitli gelişmelerden etkilenmiş olabileceğini göstermektedir. Diğer yandan 1872 yılında Şavşat nahiyesinde 6.448 olarak tespit edilen nüfusun 1922’de büyük artış göstererek 25.276’ya yükselmesi, yerleşim alanına yönelik göç dalgalarının veya idari sınırlara yönelik düzenlemelerin bir sonucu olduğu görülmektedir. Borçka ve Yusufeli gibi yerleşim alanlarında dönemsel olarak artışlar yaşanırken Arhavi ve Hopa gibi kıyı yerleşimlerinde ise nüfus artışında istikrar yaşandığı görülmektedir. 1872 yılında 48.948 olarak tespit edilen bölge nüfusunun 1922 yılında 53.405’e yükselmesi, Artvin vilayetinin Cumhuriyet dönemi öncesinde sınırlı da olsa kademeli bir artış eğilimine girdiğini göstermektedir (Tablo 1). Tespit edilen bu artış eğilimi her ne kadar düşük düzeyde olsa da söz konusu dönemde yaşanan önemli göç dalgaları, savaşlar ve idari sınır düzenlemeleri gibi pek çok faktörün, bölgenin nüfus yapısını önemli ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Artvin İli Cumhuriyet Dönemi Öncesi Sınırlarındaki Yerleşmelerin Nüfusları

Yerleşmeler / Yıllar	1574	1843	1869	1872	1876	1922
Merkez Nahiyesi	--	6-7 bin	17942	15972	16074	14209
Ardanuç Nahiyesi	--	--	--	5762	--	7809
Arhavi Nahiyesi	--	--	6521	6643	7827	--
Borçka	--	--	2955	3955	3630	6111
Hopa Nahiyesi	--	--	4496	4496	3994	--
Şavşat Nahiyesi	--	--	--	6448	--	25276
Yusufeli Nahiyesi	9019	--	--	5672	--	--
Toplam				48.948		53.405

Kaynak: (Doğanay ve Orhan, 2014)

1927 ile 1980 yılları arasındaki dönemde, Artvin nüfusunda önemli değişimler tespit edilmiştir. 1927 yılında 89.630 olarak tespit edilen nüfus, 1980 yılına gelindiğinde büyük bir artış göstererek 228.997’ye ulaşmıştır. Bu dönemde meydana gelen bu ciddi artış, Türkiye genelinde uygulanan kalkınma stratejileri, nüfus yapısı değişimi ve mekânsal faktörlerle doğrudan ilişkilidir (Tablo 2). 1940’a kadar uzanan dönemde meydana gelen nüfus artışı, nüfus kayıt mekanizmalarının geliştirilmesi ile Cumhuriyetin erken dönem politikalarının katkısıyla gerçekleşmiştir 1950-1960 döneminde ise nüfus artışı en yüksek seviyesine ulaşmıştır Bu dönemdeki nüfus artışının temel sebepleri II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle silah altına alınan erkek nüfusun sivil yaşama geri dönmesi, doğum oranlarında görülen artış, kırsal bölgeye yönelik politikaların geliştirilmesi ve göç olaylarının henüz etkili olmaması ile açıklanabilir. Ancak 1960 sonrasına bakıldığında nüfus artışında keskin bir düşüş olduğu görülür. Bu düşüş, özellikle 1970-1980 döneminde meydana gelen yıllık nüfus artış hızının %1,38 seviyelerine kadar düşmesiyle netlik kazanmıştır. Bu dönemde meydana gelen bu düşük nüfus artış hızı, bölge nüfusunun göç etmesiyle gerçekleşmiş ve bölgenin nüfus

yapısının değişmesinde temel bir dönüm noktası olmuştur (Özbayrak, 2018: 40)

Tablo 2: 1927-1980 Yılları Arası Artvin Nüfusunun Değişimi (1927-1980)

Yıllar	Artvin İli Nüfusu	Yıllık Nüfus Artış Hızı
1927	89.630	—
1940	142.669	14.57
1950	163.717	14.75
1960	196.301	19.90
1970	225.869	15.06
1980	228.997	1.38

Kaynak: TÜİK (1927-1980).

1980-2024 yıllarını kapsayan dönem, Artvin ilinin nüfus yapısında önemli bir azalma eğiliminin öne çıktığı bir dönem olmuştur. 1970’li yıllarda başlayan nüfus artış hızındaki düşüş, 1980’den itibaren daha da belirginleşmiş ve bu tarihten sonra nüfus artışı büyük oranda düşük seviyelerde kalmıştır. 1980 yılı itibarıyla yaklaşık 229 bin civarında olan il nüfusu, geçen 44 yıl içinde belirgin bir azalma göstermiştir. Bu dönem sonunda Artvin genelinde nüfus yaklaşık 169 bin seviyesine kadar gerilemiş, bu da toplamda yaklaşık 59.717 kişilik bir kayba karşılık gelmiştir. Nüfustaki azalmayı sadece artış hızındaki yavaşlamayla açıklamak, durumu tam anlamıyla ifade etmede yetersiz kalabilir. Ancak Artvin yerel ölçekte değerlendirildiğinde, nüfusun azalmasının ardında daha çok dış göç hareketleri ve Ancak Artvin yerel ölçekte değerlendirildiğinde, nüfusun azalmasında başta dış göç hareketleri olmak üzere, istihdam olanaklarının sınırlılığı, geçim kaynaklarının yetersizliği, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim sorunları gibi sosyo-ekonomik faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. (Özbayrak, 2018: 102-105).

Tablo 3: 1980-2024 Yılları Arasında Artvin ve Türkiye Nüfusu ile Nüfus Artış Hızları

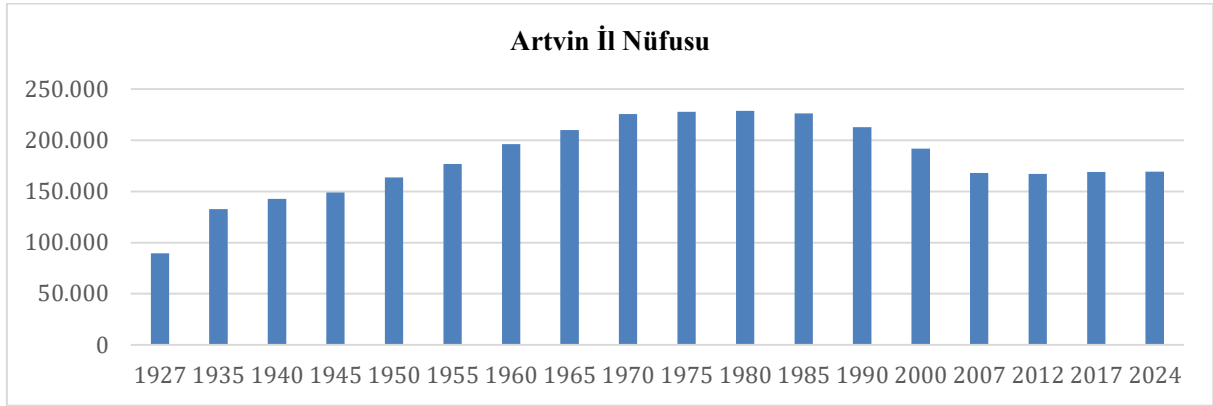
Yıllar	Artvin İli Nüfusu	Hızı	Türkiye Nüfusu	Yıllık Nüfus Artış Hızı
1980	228,997	%0,8	44.736.957	%22
1985	226,338	-%2	50.664.458	%26
1990	212,833	-%12	56.473.035	%23
2000	191,934	-%10	67.803.927	%20
2007	168,092	-%18	70.586.256	%6
2012	167,082	-%1	75.627.384	%14
2017	166,143	-%1	80.810.525	%1
2022	169,403	%0	85.279.553	%7
2023	172.356	%1,74	85.372.377	%1
2024	169.280	-%1,78	85.664.944	%3

Kaynak: TÜİK (1980-2024).

4.2. Nüfusun Dağılımı

Araştırma sahasında nüfus dağılımı, yerleşim yerleri arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu durumun temelinde coğrafyanın etkisi büyüktür. Bölge sakinleri eğim, yeryüzü şekilleri, iklim ve yükselti faktörlerinin etkisiyle genellikle alçak yamaçlar ve vadi tabanlarındaki düz alanlarda yaşamayı tercih etmektedir. Ayrıca, sık bitki örtüsü ve zorlu ulaşım imkânları, nüfusun bölge genelinde düzensiz dağılmasına sebep olmuştur (Koday ve Erhan, 2010: 229-230).

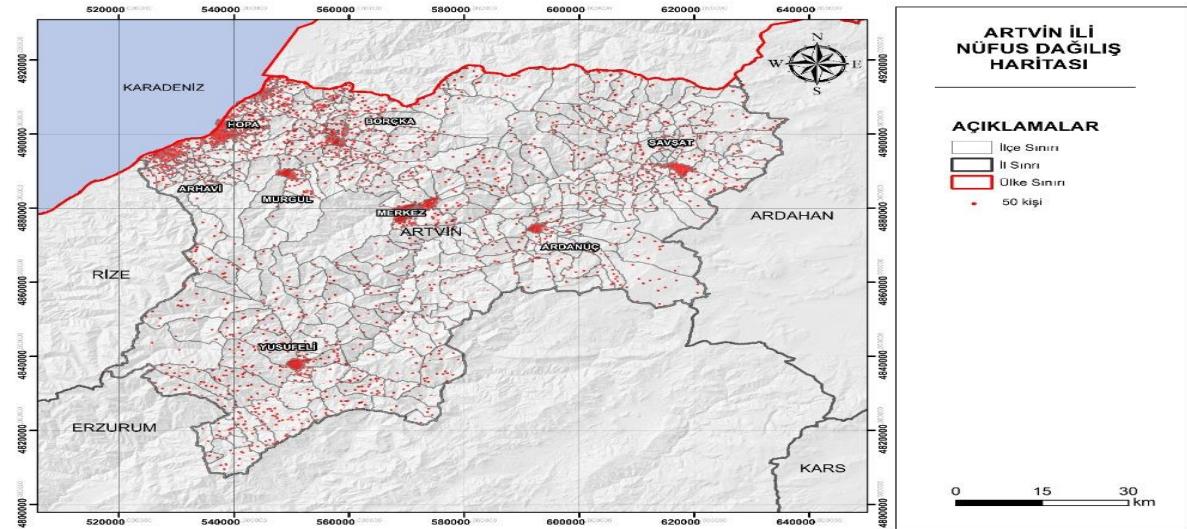
Şekil 2:1927-2024 Yılları Arası Artvin İl Nüfusunun Seyri

Kaynak: TÜİK (1927-2024).

Araştırma alanında nüfusun dağılımını şekillendiren en belirgin unsur, bölgenin doğal coğrafi özellikleridir. Doğu Karadeniz Dağlık Bölgesi içerisinde yer alan araştırma sahası, kıyı ile iç kesim dağlarının birbirine oldukça yaklaştığı bir alanda yer almaktadır. Kaçkar dağı ve Karçal Dağları, Artvin'in en yüksek zirvelerini oluştururken; Yalnızçam, Akdağ ve Mescit sıra dağları ise sahanın güney ve doğu sınırlarını belirlemektedir. Bölgede geleneksel olarak sürdürülen yaylacılık faaliyetlerine katılım yüksek olup bu durum bazı dönemlerde yüksek rakımlı bölgelerde nüfus hareketliliği yaşanmasına sebep olmaktadır (Albayrak ve Yılmaz, 2022: 387).

Şekil 3: Artvin İli Nüfus Dağılım Haritası

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İlde sıradağların Karadeniz kıyısından iç bölgelere doğru paralel uzanması, iklim koşullarında önemli ölçüde farklılıklara sebebiyet vermektedir. Bu dağların denize bakan yamaçlarında daha ılıman ve nemli bir iklim hüküm sürerken, iç kesimlere ilerledikçe bu iklim özelliklerinin zayıfladığı gözlemlenmektedir (Öğ ve diğerleri, 2024: 131-148). Söz konusu coğrafi yapısı, tarım alanlarının sınırlı olmasına ve yerleşimlerin dağınık biçimde gelişmesine neden olmaktadır. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin çoğunlukla hayvancılık ve küçük ölçekli tarıma dayanmasına yol açarken; toplumsal yapıda da kapalı, yerel ilişkilerin baskın olduğu bir örüntü ortaya çıkarmaktadır (Zaman, 2018: 335-337). Ancak coğrafi

yapının etkisi bunlarla sınırlı değildir; ulaşım, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi temel alanlarda da önemli kısıtlar yaratmaktadır. Bu sebeple, daha elverişli iklim koşullarına sahip kıyı kesimlerinde nüfusun yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 3). Buna karşılık iç kesimlerde iklim açısından uygun vadilerde nüfusun daha dağınık ve seyrek bir şekilde yerleştiği gözlemlenmektedir. Araştırma sahasında gözlemlenen iklim çeşitliliği (Aytuğ ve Mıkacılı, 2017: 228), farklı iklime ihtiyaç duyan tarım ürünlerinin başarılı şekilde yetiştirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ekonomik açıdan yüksek değere sahip ürünlerden biri olan çay, yerel ekonomide önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, özellikle Artvin'in Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa gibi çay tarımının yoğun yapıldığı ilçelerinde nüfus yoğunluğunun da yüksek olduğu gözlemlenmektedir (Yalçınkaya ve Kurt, 2022: 222). Artvin'in bu belirli alanlarında ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu ile nüfusun dağılımı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Sahada yer alan dağlık arazi, ulaşım koşullarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bölgedeki baraj inşaatları ve tünel projeleri (Ovit ve Ardanuç Tünelleri gibi) ulaşım ağını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, ulaşım şartları iyileşmiş, yol mesafeleri kısalmış ve bölgeye erişilebilirlik artmıştır. Diğer yandan, sahil bölgesindeki Hopa ve Arhavi ilçeleri, karayolu ve denizyolu ulaşımı açısından daha elverişli durumdadır (Doğanay ve Orhan, 2014: 8). Özellikle Hopa'daki liman, yerel ekonomiye önemli bir katkı sunmaktadır (Tatar ve diğerleri, 2019: 146-150). Bunun yanında, Karadeniz'in sunduğu imkânlar yalnızca limanlar ve ulaşım altyapısıyla sınırlı kalmamaktadır. Bölge, zengin doğal kaynakları, verimli tarım arazileri, deniz ürünleri potansiyeli ve turizm olanaklarıyla da ekonomik ve sosyal açıdan önemli fırsatlar sunmaktadır (Dağlı, 2009: 100-150). Sahil kesiminde yaşayan birçok aile geçimlerini balıkçılıkla sağlamaktadır (Zaman, 2005: 31-42). Bu ekonomik çeşitlilik, uygun iklim koşulları ve ulaşım avantajları sebebiyle sahil bölgeleri, nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu alanlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Hopa ilçesinde yer alan Sarp Sınır Kapısı, bölgenin Gürcistan ile sosyal ve ticari ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır (Koday, 2010: 2-11).

Nüfus dağılımını belirleyen bir başka faktör ise yönetim faktörüdür. Bu doğrultuda, Artvin'in merkez ilçesi, sahil kesimleriyle aynı avantajlara sahip olmasa da konumu itibarıyla bölgede en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerleşim yerlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Doğanay-Orhan, 2014: 9).

Saha içindeki ilçelerin nüfus yoğunlukları değerlendirildiğinde, farklılıkların belirgin olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır (Tablo 4). Araştırma sahasının aritmetik nüfus yoğunluğu 23'dür ve bu değer ilçeler arasında sahil ilçesi konumunda olan Hopa'da en yüksek değere sahiptir. Ve bu ilçeyi ülkemizin en yeni ilçesi olan Kemalpaşa izlemektedir. Merkez ilçenin nüfus yoğunluk bakımından dördüncü sırada olduğu ve Yusufeli ilçesinin ise nüfus yoğunluğu bakımından en düşük değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, yerleşim düzeninin parçalı ve düzensiz olduğunu, mevcut nüfusun büyük çoğunluğunun birkaç ilçede toplandığını göstermektedir. Arazi koşullarının iyi olmadığı dağlık ve kırsal alanlarda düşük nüfus yoğunluğu yaşanırken, merkeze yakın ve kıyıya yakın ilçelerde nüfus yoğunluğunun yaşandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4: 2024 Artvin İli Nüfus Yoğunluklarının İlçelere Göre Dağılımı

Yıl	İlçe	İlçe Nüfusu	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (km ² / kişi)
2024	Merkez	36.071	1.141	32
2024	Hopa	27.806	130	214,00
2024	Borçka	22.288	805	28
2024	Arhavi	21.821	407	54
2024	Yusufeli	18.080	2.261	8
2024	Şavşat	16.534	1.316	13
2024	Ardanuç	11.006	958	11
2024	Kemalpaşa	9.343	74	126
2024	Murgul	6.331	301	21
	Toplam	169.280	7.393	23

Kaynak: TÜİK

4.3. Nüfusun Cinsiyet Oranı ve Yaş Yapısı

Bir bölgenin yalnızca nüfus yapısı, cinsiyet ve yaş dağılımı gibi demografik özellikleri değil; aynı zamanda nüfusun ekonomik ve sosyal faktörleri de dikkate değer bir önem taşımaktadır. (Koca, 2005: 84). Toplumda cinsiyet oranının belirlenmesi, yani belirli sayıda kadına karşılık gelen erkek sayısının hesaplanması, bu alandaki tespitler açısından büyük öneme sahiptir (Tümertekin ve Özgüç, 2011: 272).

Cinsiyet ve yaş gibi demografik göstergeler, bir bölgedeki nüfusun demografik yapısını anlayabilmek açısından temel göstergeler arasında yer alır. Bu tür verilerin analiz edilmesi, bireylerin ihtiyaçlarını ve toplumsal rollerini belirlemekle kalmaz, bu doğrultuda etkili politika ve kalkınma stratejilerin geliştirilmesine de olanak sağlar (Işık, 1997: 287). Özellikle iktisadi ve toplumsal hedeflere ulaşmak için politika oluşturulurken, doğru tercihlerin yapılmasının önemi büyüktür (Doğanay, 1997: 165). Çünkü toplumun demografik yapısının analiz edilmesi, sağlık, siyasal, ekonomik ve eğitim gibi alanlarda sunulan hizmetlerin nüfusun ihtiyaçlarına uygun biçimde planlanmasına ve etkili bir şekilde uygulanmasına olanak tanır (Özgür, 1998: 76, akt. Doğanay- Orhan, 2014).

Araştırma alanında uzun süre cinsiyet oranlarında dikkate değer bir fark görülmemiştir. Ancak 1923-1924 sonrası savaşların etkisiyle, özellikle 1945 yılında erkek nüfus oranında ciddi bir düşüş yaşanmış ve bu durumda askerlik sebebiyle ortaya çıkmıştır. 2000-2012 döneminde erkek nüfus fazlalığı gözlenmiş, 2007 yılında ise kadın nüfus erkek nüfusu 42 kişiyle geçmiştir (Tablo 5).

2024 verilerine göre, bölgede kadın ve erkek nüfusu eşitlenmiş, her iki cinsiyet de yaklaşık %50 oranına ulaşmıştır. Bu durum, Türkiye genelindeki cinsiyet dağılımıyla da büyük oranda uyumludur; ülke genelinde kadın nüfusu %50,1, erkek nüfusu ise %49,9 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2024). Sahada cinsiyet dengesini etkileyen olağanüstü bir olay yaşanmamış, fakat sürekli göç veren bir saha olması sebebiyle tespit edilen bu durumun aile göçlerinin etkisiyle meydana geldiği düşünülmektedir.

Tablo 5: 1927- 2024 Yılları Arası Artvin İl Nüfusunun Cinsiyet Dağılımı ve Oranı

Yıllar	Erkek Nüfusu	Erkek Yüzdesi	Kadın Nüfusu	Kadın Yüzdesi	Cinsiyet Oranı
2024	84.577	50	84.703	50	99,85
2023	86.355	50,1	86.001	49,9	100,41
2022	84.946	50,1	84.457	49,9	100,58
2021	85.952	50,7	83.591	49,3	102,82
2020	85.523	50,5	83.978	49,5	101,84
2019	85.975	50,3	84.900	49,7	101,27
2018	83.524	50,4	86.295	49,6	101,65
2017	84.597	50,3	82.619	49,7	101,1
2016	84.597	50,3	83.471	49,7	101,35
2015	84.679	50,3	83.691	49,7	101,18
2014	85.365	50,3	84.309	49,7	101,25
2013	85.160	50,3	84.174	49,7	101,17
2012	84.060	50,3	83.022	49,7	101,25
2011	83.732	50	82.662	49,7	101,29
2010	82.321	50,3	82.438	50	99,86
2009	83.139	49,5	82.441	49,7	100,85
2008	83.486	49,5	83.098	49,9	100,47
2007	84.025	49,2	84.067	50	99,9
2000	96.599	50,3	95.335	49,7	101,3
1990	104.093	48,9	108.740	51,1	95,7
1985	110.557	48,8	115.781	51,2	95,4
1980	112.606	49,2	116.391	50,8	96,7
1975	113.829	49,9	114.197	50,1	99,6
1970	110.613	49	115.256	51	95,9
1965	102.630	48,9	107.435	51,1	95,5
1960	96.463	49,1	99.838	50,9	96,6
1955	85.677	48,5	91.168	51,5	93,9
1945	71.465	48	77.470	52	92,2
1940	69.678	48,8	72.991	51,2	95,4
1935	64.348	48,4	68.547	51,6	93,8
1927	58.647	48,9	61.297	51,1	95,6

Kaynak: TÜİK**Tablo 6:** 2024 Yılı İlçelere Göre Erkek ve Kadın Nüfusları

Yıl	İlçe	İlçe Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Nüfus Yüzdesi
2024	Merkez	36.071	17.367	18.704	%21,31
2024	Hopa	27.806	13.838	13.968	%16,43
2024	Borçka	22.288	11.408	10.880	%13,17
2024	Arhavi	21.821	10.727	11.094	%12,89
2024	Yusufeli	18.080	9.102	8.978	%10,68
2024	Şavşat	16.534	8.295	8.239	%9,77
2024	Ardanuç	11.006	5.729	5.277	%6,50
2024	Kemalpaşa	9.343	4.790	4.553	%5,52
2024	Murgul	6.331	3.321	3.010	%3,74

Kaynak: TÜİK

Nüfusun cinsiyet dağılımı İlçelere göre incelendiğinde ilçeler arasında küçük farklar gözlemlenmektedir. Arhavi, Hopa ve merkez ilçelerinde kadın nüfusunda erkek nüfusuna oranla fazlalık görülmektedir. Buna karşılık Şavşat, Ardanuç, Kemalpaşa ve Murgul ilçelerinde erkek nüfusu az da olsa kadın nüfusunu geçmektedir. Cinsiyet dağılımı arasındaki bu farklar her ne kadar büyük çapta olmasa da Şavşat, Ardanuç, Kemalpaşa ve Murgul ilçelerindeki erkek nüfusun fazlalığı ormancılık, tarım gibi emek gerektirecek sektörlerin yaygınlığıyla ilişkili olabilir. Ayrıca kırsal alanlarda yaşayan kadınların, evlilik ve eğitim gibi

sebeplerle daha gelişmiş merkezi yerleşim birimlerine göç etmesi, sahadaki cinsiyet dağılımında etkili olmaktadır (Öztürk ve Türker, 2018: 2-6, Özbey ve Özbey, 2020: 171-173).

Tablo 7: Geniş Aralıklı Yaş Sınıflandırmasına Göre Artvin ve Türkiye Geneli Nüfusları (2024)

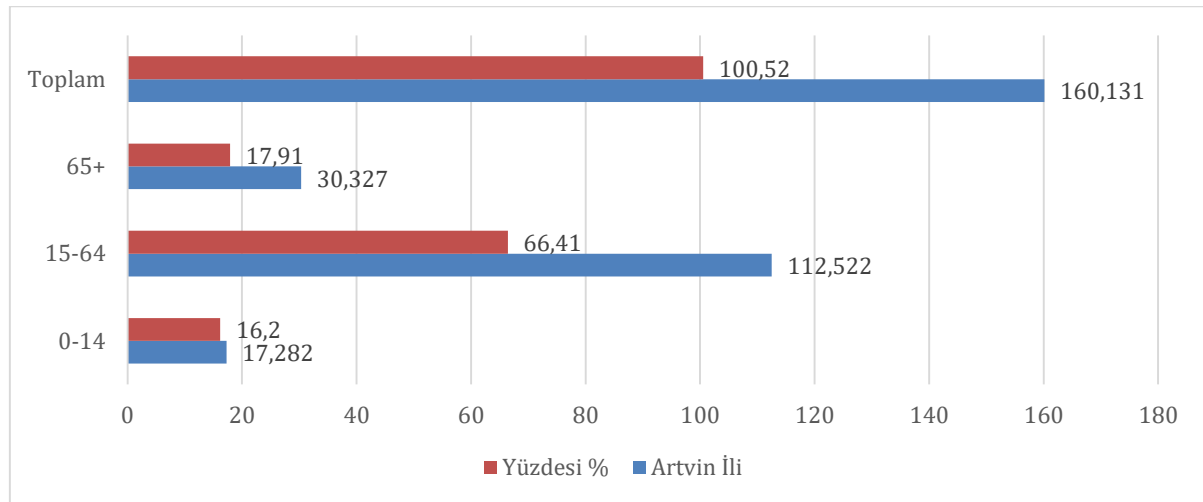
Yaş Grubu	Artvin İli	Yüzdesi %	Türkiye Geneli	Yüzdesi %
0-14	17,282	16,2	18.735.111	21,97
15-64	112,522	66,41	58.092.773	68,14
65+	30,327	17,91	8.451.669	9,91
Toplam	160,131	100,52	85.279.553	100,02

Kaynak: TÜİK

Geniş yaş aralığına göre yapılan gruplandırmada, araştırma alanındaki nüfusun %16,2'si 0-14 yaş grubundadır. Ülke genelinde ise çocuk nüfus oranı %25,5 civarındadır (Tüik,2024). Bu durum, doğum oranlarının düşük seviyelerde olduğuna işaret etmektedir. Araştırma sahasında en fazla nüfusu içerisinde barındıran grup 15-64 yaş aralığındaki çalışma çağındaki nüfustur ve bu grup toplam nüfusun %66,41'ini oluşturmaktadır.

Sahadaki 15-64 yaş aralığındaki nüfus oranı, ülke genelindeki aynı yaş grubunun oranlarıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. İş imkanlarının çeşitli olduğu bölgelerde çalışma çağındaki nüfusun yüksek olması, bölgenin ekonomik gücünü artıran temel bir faktör olarak değerlendirilebilir. (Doğanay, 1997: 167, akt. Doğanay- Orhan, 2014). Fakat araştırma sahasında yeterli iş olanaklarının bulunmaması, çalışma çağındaki nüfusun büyük bir bölümünün göç etmesine, kalan kısmının ise işsizlikle mücadele etmesine sebebiyet vermektedir (Kılıç, 2020). 2024 verilerine göre, araştırma sahasındaki işsizlik oranı %8,9 olarak kaydedilmiş ve buna karşın istihdam oranında %54,1 seviyesinde olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2024). Ayrıca araştırma sahasında, 65 yaş ve üzeri nüfus oranının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. 2024 yılı verilerine göre Artvin, yaşlı nüfusun en fazla yer aldığı iller arasında yer almaktadır (%17,9). Yüksek yaşlı nüfus oranı, sağlık hizmetlerinde yapılan iyileşmeler ve yaşam kalitesinin artmasıyla 65 yaş üstü nüfusta artışa yol açmasıyla ilişkilendirilebilir (Tablo 7).

Şekil 4: Artvin İlindeki Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2024)

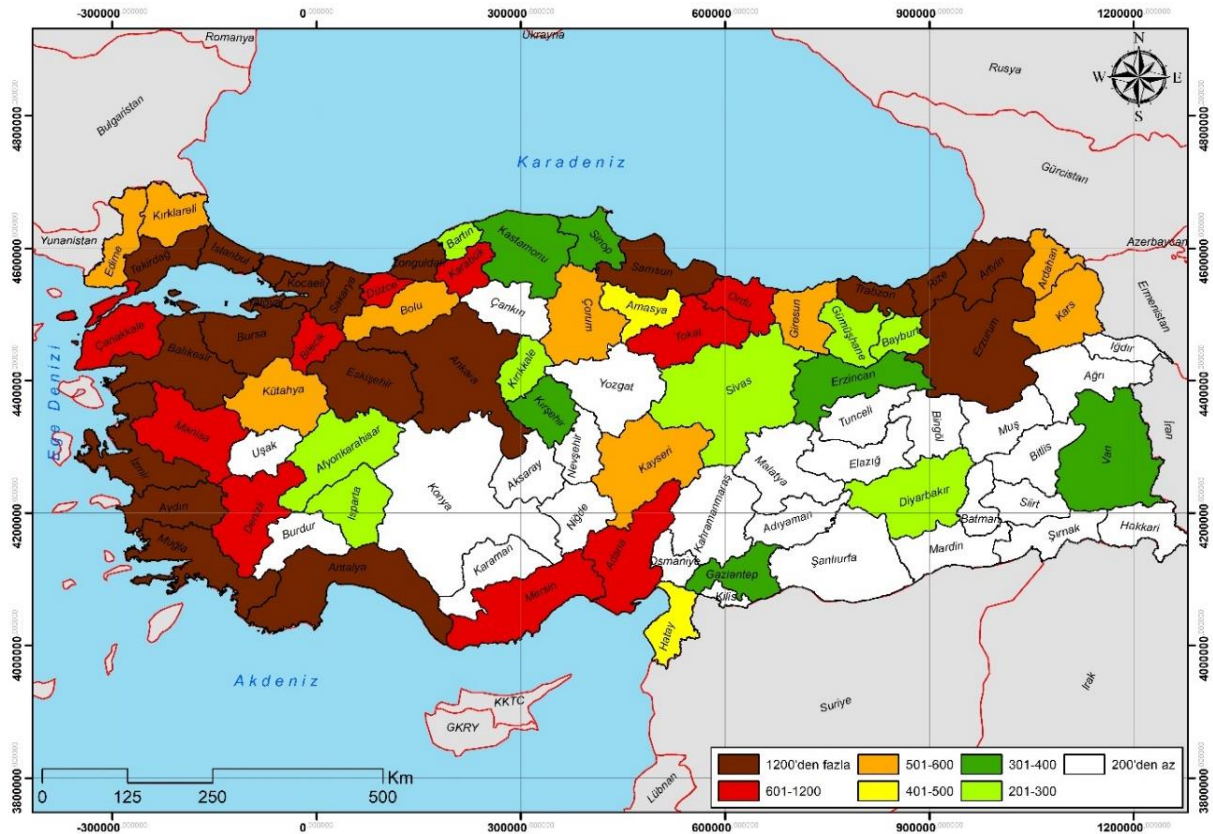
Kaynak: TÜİK

4.4. Göçler

Göç, yaşayan toplumların yeni yaşam tarzlarına, yeni kimliklere, yeni kültürlerle tanışmasının yanında insanların ekonomik, toplumsal, demografik ve çevre bilimiyle alakalı meydana gelen değişim ve dönüşümleri ortaya koymaktadır (Aydın, 2023: 78).

Doğu Karadeniz bölümü Türkiye'nin göç veren bölümlerinden biri olup araştırma sahasımız olan Artvin ili de bulunduğu bölge ile benzer göç dinamiklerine sahiptir. Ancak bu benzerliğe rağmen, araştırma sahasının yalnızca göç veren bir bölge olduğu düşüncesi yanıltıcı bir değerlendirme olur. Çünkü saha belirli dönemlerde göç vermekle birlikte, genel olarak net göç verisinin negatif değerlerde seyrettiği bir bölgedir. 2018 yılında araştırma alanından farklı bölgelere göç eden kişi sayısı 8.876 iken aynı yıl bölgeye gelen göçmen sayısı 15.934 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler doğrultusunda net göç miktarı 7.058 ve net göç hızı 41,4 olarak hesaplanmıştır. 2023-2024 dönemine ait istatistiklere göre ise ilin göç dinamiklerinde göç almanın ön planda olduğu ve net göç oranlarında dikkate değer bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu durum, bölgenin ekonomik ve toplumsal faktörlerinin göç hareketlerini etkilediğini ortaya koymakta; ayrıca, geçmiş yıllarda göç edenlerin emeklilik sonrası memleketlerine dönüş isteğinde desteklenmektedir. Bu durumda, araştırma sahasında net göç oranlarının zaman içerisinde azalma eğilimine girdiğini de desteklemektedir.

Şekil 5: Artvin Nüfusuna Kayıtlı Olanların İllere Göre Dağılımı (2024)

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Elde edilen bilgiler ışığında, Artvin ilinde Cumhuriyet döneminde gerçekleşen göç hareketlerini kesin olarak belirlemek oldukça güçtür. Bu doğrultuda, resmî nüfus kayıtlarına

göre, Artvin il sınırları dışında ikamet eden 559.555 kişinin Artvin'e kayıtlı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 8). Bu nüfusun büyük bir kısmı, büyük ölçüde Ankara, Kocaeli, Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır. Yapılan araştırmalar, İstanbul'a göç edenlerin ekonomik kazançlarının ve sosyal refah düzeylerinin arttığını ortaya koymaktadır. Göçmenlerin, köyden kente geçiş sürecinde uyum sorunu yaşamadıkları ve kent yaşamına ile sosyal çevreye kolaylıkla adapte oldukları tespit edilmiştir (Kışla, 2008: 284). Benzer şekilde, Bursa'ya göç edenlerin de büyük çoğunluğunun başka bir ile taşınma niyetinde olmadığı; bunun, Bursa'nın sunduğu sosyal ve ekonomik imkânların çeşitliliği sayesinde gerçekleştiği ifade edilmektedir (Bahçalı ve Özözen Kahraman, 2016: 48). Bu bulgular, göçün bireyler için genel olarak olumlu sonuçlar doğurduğunu ve göç edenlerin yaşam kalitesinde artış sağladığını göstermektedir. Artvin'den Bursa ve diğer şehirlere göç edenlerin, memleketleriyle olan duygusal bağları her zaman güçlü kalmıştır. Katılımcılar tamamen geri dönme niyetinde olmasalar da memleketle ilişkilerini hiç koparmamışlardır (Özbayraktar, 2018: 112).

Tablo 8: 2024 Nüfus Kütüklerinin Kaydı Artvin'de Olanların İllere Göre Dağılımı

İller	Nüfus Miktarları
İstanbul	84,866
Bursa	69,692
Ankara	33,79
Kocaeli	28,36
İzmir	12,669
Samsun	9,036
Rize	7,506
Sakarya	6,833
Toplam	252,752
Diğer İller	54,051
Toplam	559,555

Kaynak: ADNKS

Tablo 9: 2012-2024 Yılları Arası Artvin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği Göç Miktarları ile Hızları

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net göç	Net Göç Hızı %
2012	7,286	7,612	-326	-195
2013	10,053	8,644	1,409	836
2014	9,551	10,187	-636	-374
2015	9,05	10,969	-1,919	-1133
2016	8,24	9,283	-1,043	-619
2017	7,788	10,146	-2,358	-1409
2018	15,934	8,876	7,058	414
2019	8,403	11,676	-3,273	-1897
2020	6,358	7,801	-1,443	-848
2021	8,238	8,224	14	8
2022	9,983	9,879	104	61
2023	13,425	10,352	3,073	17,9
2024	10,400	7,625	-2,730	-16,0

Kaynak: TÜİK (2024)

Artvin ilindeki göçün dikkate değer bir özelliği de göç veren ve göç alan bölgelerin büyük oranda örtüşmesidir. Geçmişte Artvin'den göç eden kişilerin, tercih ettikleri bölgelere göç etmeye devam etmeleri ve aynı zamanda bu bölgelerden Artvin'e geri dönüşlerin olması, bu göç hareketini canlı bir şekilde sürdürdüğünün göstergesidir (Bahçalı ve Özözen Kahraman, 2016: 49).

Artvin ilindeki göç hareketleri cinsiyet ve yaş açısından incelendiğinde, farklı sonuçlar tespit edilir. Bu analiz, Artvin'e gelen göçlerde kadınların ve erkeklerin hemen hemen aynı sayıda olduğunu ve sahada gerçekleşen göç olayları açısından kadın-erkek bakımından önemli bir farklılık olmadığını gösterse de Artvin'den ayrılanların ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğunu gösteren bir farklılık tespit edilmiş ve bu durumun, artık tüm aileyi içeren bir göç eğilimi olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, diğer bir farklılığın 15-49 yaş grubu nüfusta olduğu tespit edilmiş ve bu farklılığında iş veya eğitim için gidenlerin gittikleri yerlere uyum sağlayıp bir daha geri dönmeleri sonucunda oluştuğu anlaşılmıştır (Tablo 10.)

Tablo 10: 2024 Artvin İlinin Aldığı Göçlerin ve Verdiği Göçlerin Yaş ve Cinsiyet Yapısına Göre Dağılımı

İlin Aldığı Göç				İlin Verdiği Göç		
Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
0-14	356	340	696	500	454	954
15-49	2,848	4,645	7,493	3,519	3,627	7,146
50+	942	798	1,74	930	849	1,779
Toplam	4,146	5,783	9,929	4,949	4,930	9,879

Kaynak: ADNKS

Araştırma alanında göç nedenleri incelendiğinde, en yaygın motivasyonunun aile bireylerinden birinin diğerlerini etkileyerek tüm ailenin taşınması, iş bulma isteğiyle ekonomik fırsatlar olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, ekonomik nedenlerle meydana gelen göçlerin, ailenin bir üyesinin dışarıda çalışması sonucu tüm ailenin birlikte göç etme olasılığını artırdığı gözlemlenmiştir. (Tablo 11).

Sahada göçü tetikleyen önemli faktörlerden biri de kamu personeli atanmasıdır. Bölgedeki çok sayıda kamu görevlisinin varlığı, göç hareketlerini etkileyen belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (Özbayraktar, 2018: 108) Bunun yanı sıra, eğitim amacıyla meydana gelen göçler de sahadaki göç dinamiklerinde önemli bir rol oynar. Özellikle üniversite eğitimi için yapılan göçlerin yanı sıra, lise eğitimini başka şehirlerde almak isteyen bireylerin göçü de yaygın olarak gözlemlenmektedir. Daha iyi yaşam ve konut alanları bulma isteği üzerine yapılan göçler de sahadaki göç hareketlerini etkileyen bir diğer faktördür. Bu faktörü, aile yanına memlekete geri dönme isteği üzerine yapılan göçler izlemektedir. Bu göçler sahadaki kırsal sahalarda tersine göç hareketine sebep olmuş, özellikle emekli olan erkek nüfus, araştırma sahasındaki erkek nüfusunun artmasına sebebiyet vererek cinsiyet dağılımının kısmen değişmesine zemin hazırlamıştır (Tablo 11).

Tablo 11: 2018-2024 Yılları Arası Artvin İlindeki Göçlerin Sebeplerinin Dağılımı

Hane/aile fertlerinden birine bağımlı göç	2,148
Tayin/ iş değişikliği	1,508
İşe başlamak / iş bulmak	1,102
Eğitim	1,810
Medeni durum değişikliği/ ailevi nedenler	431
Daha iyi konut ve yaşam koşulları	1,499
Aile yanına memlekete geri dönme	120
Sağlık/ bakım	112
Ev alınması	313
Emeklilik	29
Diğer	163
Bilinmeyen	734

Kaynak: TÜİK

İnceleme alanının demografik yapısını önemli ölçüde etkileyen bir diğer göç türü, mevsimlik işçi göçüdür. Bu göç mevsimlik çalışma amaçlı gelip giden kişilerin oluşturduğu hareketlerdir. Özellikle kış aylarında, bölgenin zorlu coğrafi koşulları ve sert iklim şartları sebebiyle, insanlar geçimlerini sağlamak veya daha uygun yaşam koşulları için farklı bölgelere göç etmekte ve yaz aylarında geri dönmektedir. Ayrıca, çay toplama sezonunda bölgeye dışarıdan mevsimlik işçi gruplarının gelmesi, kırsal bölgelerdeki nüfus yoğunluğunun mevsimlik olarak değişmesine sebep olmaktadır (Tablo 11).

4.5. Nüfusun Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri, toplumun yaşadığı coğrafyanın hem belirleyicisi hem de sonucudur. Toplumun nüfus yapısı ile ekonomik faktörleri arasındaki karşılıklı ilişki, toplumun gelişme sürecinde kritik bir rol oynamaktadır (Weeks, 2021: 9-10). Bu doğrultuda, Artvin'in eğitim durumu ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması gibi faktörler nüfusun sosyo-ekonomik durumunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

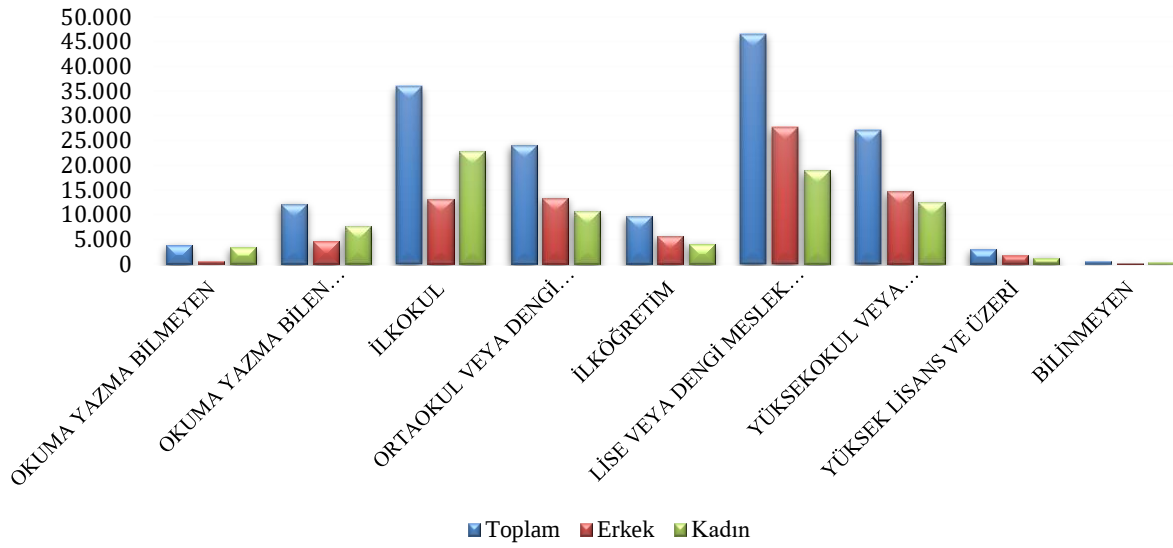
Tablo 12: Artvin İli 6 Yaş Üzeri Eğitim Seviyesi (2023)

Eğitim Durumu (6+ yaş)	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek Oranı	Kadın Oranı
Okuma Yazma Bilmeyen	3.849	573	3.276	0,7	4
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	12.158	4.609	7.549	5,7	9,3
İlkokul	35.867	13.146	22.721	16,2	28
Ortaokul veya Dengi Meslek Okulu	24.070	13.323	10.747	16,4	13,3
İlköğretim	9.679	5.603	4.076	6,9	5
Lise veya Dengi Meslek Okulu	46.570	27.611	18.959	34	23,4
Yüksekokul veya Fakülte	27.133	14.685	12.448	18,1	15,4
Yüksek Lisans ve Üzeri	2.905	1.658	1.247	2	1,5
Bilinmeyen	487	207	280	0	0
TOPLAM	162.718	81.415	81.303	0	0

Kaynak: TÜİK

2023 verileri doğrultusunda Artvin ilinde 6 yaş ve üzeri nüfusun eğitim durumu, bölgenin toplumsal ve ekonomik yapısı hakkında önemli göstergeler sunmaktadır. Mevcut nüfus içinde en yüksek payı %28,6 oranla lise veya dengi meslek okulu mezunları oluştururken, bu oranı %22 oranla ilkokul ve %16, 7 oranla yüksekokul/fakülte mezunları izlemektedir. Tespit edilen bu dağılım, bölgedeki eğitimin temel ve orta düzeyde yoğunlaştığını, fakat yükseköğretim oranlarının düşük seviyelerde kaldığını göstermektedir. Özellikle lisansüstü eğitim almış nüfus oranının sadece %1,8 olması nüfusun akademik eğitime gereken önemi vermediğini göstermektedir (Tablo 12).

Veriler cinsiyet açısından incelendiğinde nüfusta temelli eşitsizlikler olduğu görülmektedir. Nitekim, okuma yazma bilmeyenlerin büyük çoğunluğunu %85 oranla kadınlar oluştururken, ilkokul mezuniyet oranında da bu çoğunluğu erkekler oluşturmaktadır. Buna karşılık, belirgin farklarla lise ve yükseköğretim düzeyinde eğitim almış erkekler öndedir. Sonuç olarak, bölgede eğitim seviyesi kabul edilebilir seviyede olsa da kadınların eğitim kademelerine katılımında gözlenen sınırlılıklar ve özellikle yükseköğretim kademesindeki oransal düşüklük hem cinsiyet temelli eşitlik açısından hem de bölgenin gelişmişlik seviyesi açısından ele alınması gereken temel sorunlardan biridir (Tablo 12).

Şekil 6: Artvin İli Okuma Yazma Bilmeyenlerin Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (2023)**Kaynak:** TÜİK**Tablo 13:** Artvin İlinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İlçe Adı	Genel Sıralama	İl İçindeki Sıralama
Merkez	143	1
Hopa	220	2
Arhavi	273	3
Murgul	408	4
Yusufeli	487	5
Borçka	488	6
Şavşat	559	7
Kemalpaşa	581	8
Ardanuç	599	9

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>.

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilere göre, ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından ilk sırada yer alan ilçesi Merkez ilçesidir. Bu ilçeyi sırasıyla Hopa ve Arhavi ilçeleri izlemektedir. Yine Artvin'in Merkez ilçesi Türkiye genelinde 143. Sırada yer almakta olup, ilin sosyo-ekonomik açıdan en gelişmiş göstergelere sahip ilçesidir. Arhavi ve Hopa ilçeleri de ticaret, turizm ve ulaşım kolaylıkları sebebiyle daha üst sıralarda yer alırken, Kemalpaşa, Şavşat ve Ardanuç gibi ilçelerin gelişmişlik düzeyi açısından daha altlarda yer alması, bu yerleşmelerde gelişme sürecinin diğer ilçelere göre daha yavaş ilerlediğini göstermektedir (Tablo 13). Özellikle dağlık ve kırsal alanlarda konumlanan ilçelerde ekonomik ve sosyal göstergelerin düşük kalması, altyapı hizmetlerinin eksikliği, mevcut hizmet kapasitesinin düşük olması ve sınırlı iş olanakları işle ilişkilendirilebilir. Bu durum yerel ölçekte ilçeler arası farklılıkların azaltılmasını göz önünde bulunduran, kırsal alanlarda kalkınmaya öncelik veren ve ekonomik faaliyet çeşitliliğini teşvik eden politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Artvin'in nüfus yapısı, son yıllarda yalnızca sayısal değişimlerle değil, aynı zamanda mekânsal ve demografik dönüşümlerle de dikkat çekici bir değişim geçirmektedir. Özellikle kırsal yerleşmelerde gözlenen nüfus kaybı, yalnızca göç olgusuyla açıklanamayacak kadar

çok faktörlü bir yapıya sahiptir. Genç nüfusun büyük oranda merkez ilçelere veya il dışına yönelmesi hem yaş ortalamasının artmasına hem de kırsalın toplumsal dinamiklerinin zayıflamasına yol açmaktadır. Nüfusun merkez ilçelere doğru yönelmesi, kentsel merkezlerin taşıma kapasitesi, altyapı ve hizmet sunumu üzerinde baskı oluştururken; kırsal alandaki nüfusun azalması, bu alanlarda kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Öte yandan, erkek nüfus oranındaki artış, yalnızca sektörel istihdam yapısıyla değil, aynı zamanda göç veren hane yapısındaki cinsiyet temelli rol dağılımlarıyla da ilişkilidir. Bu durum, kırsal toplum yapısında bakım yükü, yaşlı nüfusun yönetimi ve sosyal ilişkilerdeki değişim gibi konularda yeni sorun alanları doğurmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, nicel verilerin mekânsal analizle birleştirilerek, Artvin'in nüfus yapısına özgü yerel eğilimlerin ortaya koyulmasını sağlamıştır.

Göç, Artvin'in demografik yapısını dönüştüren temel faktör olarak tespit edilmiştir. Özellikle genç nüfusun dışarıya göçü, bölgede üretken genç nüfusun azalmasına ve kırsal alanlarda hizmet sektörünün etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur.

Yapılan analizler ve mevcut veriler doğrultusunda, Artvin'de iş gücüne katılımın özellikle erkeklerde daha yüksek olduğu, genç nüfusun büyük oranda il dışına göç ettiği ve kırsal alanda ekonomik faaliyet çeşitliliğinin sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Ayrıca bölgede hizmet sektörünün ağırlıklı olarak merkez ilçelerde yoğunlaştığı, kırsalda ise tarımsal üretimin azalan nüfusla birlikte gerilediği görülmektedir. Bu sosyo-ekonomik durum hem ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımında hem de toplumsal yapıda belirgin farklılıklara yol açmaktadır.

Bu tespitler doğrultusunda ve elde edilen sonuçlara göre aşağıda yer alan öneriler geliştirilmiştir.

1. Kırsal kesimlerde yaşayan ailelere yönelik kooperatif modelleri desteklenmeli; bu kooperatiflerin üretim, pazarlama, finansman ve dijitalleşme süreçleri kapsamında kapasitesi artırılmalı, yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir tarım gibi modern üretim alanlarına entegrasyonu sağlanmalıdır.

2. Göç etmiş nüfusun geri dönüşünü sağlamak amacıyla, maddi teşviklerin yanı sıra kültürel aidiyet, sosyal entegrasyon ve kaliteli sosyal hizmetlerini kapsayan kapsamlı sosyal ve ekonomik politikalar geliştirilmelidir.

3. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin niteliği artırılarak, yerel öğretmen ve sağlık çalışanlarına sürekli mesleki gelişim imkanları tanınmalı, böylece bölgeye bağlılık güçlendirilmelidir.

4. Genç nüfusun göçünü azaltmak için kırsal kesimlerde teknoloji tabanlı ve yenilikçi iş kolları desteklenmeli; genç girişimcilere maddi destek, mentorluk ve uygun konut imkânları sağlanmalı, sürdürülebilir ve enerji verimli konut projeleri geliştirilmelidir.

5. Mevsimlik iş göçüne bağlı istihdam dalgalanmalarını azaltmak için, turizm, organik tarım, el sanatları gibi alternatif sektörler ve mevsim dışı üretim teknikleri teşvik edilmeli, iş gücünün becerilerini geliştirecek sürekli eğitim programları uygulanmalıdır.

6. Gelir seviyesi düşük ilçelere özel yatırım ve kalkınma teşvikleri bölgenin sosyo-

ekonomik özelliklerine göre şekillendirilmeli, kamu-özel sektör iş birliği ve KOBİ destekleriyle altyapı ve ekonomik çeşitlilik artırılmalıdır.

7. Ortaöğretimden yükseköğretime geçişte fırsat eşitliği sağlamak için sadece burs değil, kariyer rehberliği, psikososyal destek ve dijital eğitim imkânları sunulmalıdır.

8. Sosyal hizmetlerin kapasitesi artırılarak dijitalleşme ve vatandaş odaklı yönetim modelleri ile hizmet kalitesi yükseltilmeli, kamu personelinin motivasyonu ve uzmanlığı sürekli geliştirilmelidir.

Extended Abstract

In this study, the population structure of Artvin is addressed from a multidimensional perspective. Based on population geography and demographic indicators, the change in the current population over time, the distribution of the population in the field, migrations in the field, age and gender and age structure of the population, education level, and socio-economic status are analyzed. The theoretical data sources of the study are the data of the Turkish Statistical Institute and the Address-Based Population Registration System.

When examining the first demographic indicator, population changes, the population of Artvin increased significantly after the 1950s. However, the total population in the field decreased due to the impact of internal migration movements in the period after 1980, and the age structure of the population underwent significant changes. This situation overlaps with the demographic transformation processes encountered in rural areas in Turkey (Yılmaz, 2015). The migration of especially educated and young individuals out of the province has led to an increase in the elderly population in Artvin and a decrease in the population in rural areas.

The geographical structure of the field is the main factor determining the distribution of the current population in the region. The dense population is generally concentrated in highly accessible districts, such as Hopa, Borçka, Kemalpaşa, and Artvin's central districts, which are close to the Black Sea coastline. This situation aligns with settlement models that are sensitive to space (Kie, 1972: 1093-1096).

When the gender and age structure of the population is examined, it is determined that the elderly population in the field is higher compared to Turkey. The fact that the female population is lower than the male population shows that women generally migrate to metropolitan areas for economic reasons (Erder and Kaska, 2003: 25-26). Although the level of education is at an acceptable level, a significant portion of individuals with higher education migrate due to employment limitations.

In socio-economic status analyses, the research field stands out for its limited service sector, which is heavily dependent on public employment, and its low-level industrial structure. The fact that primary economic activities are no longer the preferred source of income in the field has triggered migrations out of the province and towards urban centers, where employment diversity is high. In this direction, migration movements have not only altered the population structure but also reshaped the social structure.

Additionally, the connection between the changes and transformations in Artvin's demographic structure and environmental factors is noteworthy. The rugged and mountainous geography of the area restricts transportation networks and hinders the development of industrial and agricultural activities. This situation limits the diversification of the local population's livelihoods and causes the young population to migrate to urban centers or larger provinces due to limited job options. In this context, migration affects not only the quantitative structure of the population but also the local cultural fabric and social solidarity mechanisms. For example, the social isolation of the elderly population living in rural areas, due to the migration of young people and the difficulty in accessing basic services, threatens both individual well-being and local sustainability. In contrast, Artvin's rich biodiversity, natural beauties and cultural heritage offer important opportunities in terms of ecotourism and nature-based development policies. Policies such as reorganizing local development strategies to evaluate these potentials and supporting them with social support policies that will encourage return migration, encouraging environmentally sensitive investments, spreading social awareness about environmental sensitivity and designing inclusive projects that will encourage the young population to participate in productive activities without severing their ties with the places they live, incentives targeting the return of educated individuals, supporting regional entrepreneurship and strengthening the digital infrastructure will play an important role in Artvin achieving its sustainable development goals.

As a result, the demographic structure of Artvin is constantly changing and evolving. The growth of the rural population, maturation, and regular migration of educated and young people, as well as serious problems in terms of socio-economic development, are being experienced. In addition, infrastructural deficiencies, limited employment opportunities, seasonal workforce mobility, inadequate service conditions, and challenges in accessing quality healthcare all contribute to making this process more complicated. However, high education level, preservation of local values, evaluation of cultural richness, support from public policies, effective use of natural resources, and migration alternatives offer various opportunities for regional development strategies. This study creates a demographic structure specific to Artvin and provides a comparative basis for the region, which shares similar regional characteristics with other areas.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Yazarların katkıları aşağıdaki gibidir:
– Giriş	: Birinci ve ikinci Yazarlar
– Literatür	: İkinci ve ikinci Yazarlar
– Metodoloji	: İkinci ve ikinci Yazarlar
– Sonuç	: Birinci ve İkinci Yazar
Birinci yazar katkı oranı %50; İkinci yazar katkı oranı %50	
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Çalışmada yalnızca akademik dilin düzenlenmesi için kısmi olarak yapay zeka kullanılmıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: Author contributions are as follows:
– Introduction	: First and second authors
– Literature	: First and second authors
– Methodology	: First and second authors
– Conclusion	: First and second authors
The contribution rate of the first author is 50%; the contribution rate of the second author is 50%.	
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: The study utilized artificial intelligence only partially for the purpose of academic language editing

Kaynakça

- Albayrak, L. ve Yılmaz, C. (2022b). Artvin yaylacılık kültüründe kadının yeri ve yerel ekolojik bilgi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130 (257), 383–406. <https://doi.org/10.55773/tda.1050296>
- Aydın, E. (2023b). Hein de Haas, Stephen Castles & Mark J. Miller. Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası nüfus hareketleri. GAV Perspektif Yayınları, 2022. *Türkiye Diaspora Araştırmaları Dergisi*, 3(2).
- Aydın, K. (2018). *Arhavi Kazası'nda İskân ve Nüfus (1486–1583)* (Yayın No. 505224) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Aytuğ, H. K. (2017). AB turizm politikaları çerçevesi Artvin İl'inin sürdürülebilir turizm potansiyeli. *Karadeniz Araştırmaları*, 14 (56), 221–238. <https://doi.org/10.12787/karam1275>
- Bahçalı, S., ve Özözen Kahraman, S. (2016). Artvinlilerin göç tercihlerinde Bursa'nın yerinin sosyo-ekonomik ve mekânsal analizi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 31(33), (37–52.)
- Baki, A., ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Currier, C. L. (2005). Book review: state-directed development: political power and industrialization in the global periphery. *Comparative Political Studies*, 38(9), 1162-1166.
- Çavuş, A., Orhan, F., & Zaman, S. (2019). Artvin ilindeki geleneksel kırsal meskenlerin kültürel miras kaynağı olarak ele alınması ve turizme kazandırılması (Proje No. 118K358) [Proje raporu]. *Artvin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi*.
- Çelik, A. G. Y. K. (2021). Artvin tarihi: İlk Çağ'dan 1918'e. In M. S. Bilgin (Ed.), *Artvin tarihi* (1. Baskı, ss. 152-165). Akçağ Yayınları.
- Dağlı, İ., & Koldemir, B. (2009). *Karadeniz'in artan stratejik önemi ve geleceği* (Yayın No. 24412) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Demirel, M. (2009). Artvin ve Batum göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, (321-322).
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşerî Coğrafyası*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Yayın No:2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi:10, (197) Milli Eğitim Basımevi.
- Doğanay, H. (2014). *Coğrafya öğretim yöntemleri* (6. Baskı). Pegem Akademi
- Doğanay, H. ve Orhan, F. (2014). Artvin ilinde nüfusun başlıca özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (31), 1. <https://doi.org/10.17295/dcd.98734>
- Erder, S., & Kaska, S. (2003). Irregular migration and trafficking in women: The case of Turkey. *International Organization for Migration (IOM)*, Geneva.
- Gibson, C. & Jung, K. (2002). Population division, historical census statistics on population Totals by race, 1790 to 1990, and by hispanic origin, 1970 to 1990, for The United States, regions, divisions, and states U.S. (6-7), *Census Bureau*. <https://doi.org/10.1501/00000000702>
- Gök, N. (2008). Artvin Livası'nın anavatan'a katılım sırasındaki işlenmesinin belgeleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 89–104. https://doi.org/10.1501/tite_00000000254
- Gül, O. (2016). Tek parti dönemi mülki idarede yapılanma çalışmaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), (133-151).
- Güner, İ. (2010). Nüfus Coğrafyası. *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Güngör, ND ve Tansel, A. (2012). Türkiye'den beyin göçü: nitelikli göçmenlerin geri dönüş niyetleri. *Uluslararası Göç*, 52 (5), 208–226. <https://doi.org/10.1111/imig.12013>
- Halfacree, K. ve Barcus, H. (2019). Nüfus coğrafyası. *Elsevier e-Kitaplarında* (s. 235–248). <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-102295-5.10303-8>
- Haupt, A. & Kane, T. T. (2000). Population Handbook. *Population Reference Bureau Washington, DC*
- Işık, Ş. (2008). Türkiye'de üniversitelerin kentleşme üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), (159-182)
- Kanun No: 877. (1926). Teşkilât-ı mülkiye kanunu. *Kanunlar Dergisi*, Cilt 4. Kabul Tarihi: 30 Mayıs 1926. Resmî Gazete, No: 404, 26 Haziran 1926. TBMM 199 no'lu Komisyon Raporu.
- Kılıç, M. (2006). *Artvin ilinin değişen sosyal yapısı ve istihdama etkisi* (204795) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kışla, İ. (2008). *Sosyal politika açısından Artvin'den İstanbul'a göç* (Yayın No. 217871) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kie, R., Johnston, RJ & Gillie, FB (1972). Kentsel yerleşim düzenleri. *Ekonomi Dergisi*, 82 (327), 1093. <https://doi.org/10.2307/2230303>
- Koday, S., ve Erhan, K. (2010). Çoruh vadisinde nüfusun dağılışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 221-230.
- Koday, Z. (2010). Sınır ticaretimiz bakımından sarp sınır kapısının önemi. *Journal of Turkish Research Institute*, (1), (2-11).
- Küçükuşurlu, M. (2009). Türkiye'de livaların vilâyete dönüştürülmesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), (23–24).
- Newman, D. (2006). Bizi ayırmaya devam eden çizgiler: Sınırsız dünyamızdaki sınırlar. *İnsan coğrafyasında ilerleme*, 30 (2), 143–161. <https://doi.org/10.1191/0309132506ph599xx>
- Orhankazi, S. (2021). Osmanlı Devleti İdaresinde Gönye (Gonio) Sancağı. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 15 (31), 171–188. <https://doi.org/10.18220/kid.1017407>
- Öğ, B., Güner, T., Cengiz, S., Öztürk, A., Turan, E. ve Özgür, E. (2023). Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi yağışlarının aylık, mevsimlik ve yıllık trend analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. <https://doi.org/10.17714/gumusfenbil.1330442>
- Özbayrak, S. (2018). *Artvin halkının göç etme eğilimleri üzerine alan araştırması, Bursa örneği* (Yayın No. 605753) [Yüksek lisans tezi, Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

- Özbey, K., ve Özbey, İ. B. (2020). Göç, aile ve evlilik bağlamında göçmen kadınların topluma uyum süreçleri: Artvin örneği, *Artvin araştırmaları* 2, (157–181). Artvin Çoruh Üniversitesi Yayınları.
- Özçağlar A. (2015). *Yönetmelik Coğrafya*. Nika Yayınevi.
- Tatar, V., Özer, M. B., ve Kartal, A. (2019). Deniz taşımacılığı ve limanların ekonomik etkileri: hopa limanı analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 138-150.
- Tuncel, M. (1991). Artvin. TDV İslâm Ansiklopedisi, (420–421). *Türkiye Diyanet Vakfı*.
- TÜİK. (2024). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Verileri*. <https://www.tuik.gov.tr>
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2011). *Beşerî Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekân*. Çantay Kitabevi.
- Türker, M. F., ve Öztürk, A. (2001). Artvin ili ekonomisinde ormancılık sektörünün yeri ve önemi. *Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 1, (1-15)
- URL-2. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>.
- Weeks, J. R. (2021). Population: An introduction to concepts and issues (13th ed.). *Cengage Learning*.
- Xiao, C., Liu, Y., Yang, Y. & Chiaka, JC (2025). Güneydoğu Asya anakarasının sınır bölgelerindeki nüfus kalıpları ve itici güçleri. *Habitat International*, 157, 103321. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2025.103321>
- Yalçinkaya, Y., ve Kurt, İ. (2022). Çayın ekopolitiği ve Artvin ekonomisinde çay. (Ed.), M. Berberoğlu, O. Şimşek ve U. Uzun, *Artvin'in ekonomik yapısı* (s. 209–222). Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), (161-188).
- Yüceşahin, M (2009). Türkiye'nin demografik geçiş hükümetinin bir yaklaşımı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 01–25. https://doi.org/10.1501/cogbil_00000000096
- Zaman, M. (2005). Orta ve Doğu Karadeniz’de balıkçılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13), 31-78.
- Zaman, M. (2018). Doğu Karadeniz bölümü sahil yöresindeki kırsal yerleşmeler ve özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 833-851.
- Zaman, S., Coşkun, O. (2008). Rize İlinin nüfus coğrafyası özellikleri ve bunları etkileyen etmenler üzerine bir inceleme. *A.Ü. Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(2), (263-283).

A Field Study to Evaluate Young People and Youth from an Elderly Perspective

Nurullah Yelboğa¹

Abstract

This study focuses on exploring older adults' perceptions of youth, their ideal definitions of youth, generational conflict, how they evaluate the younger generation, their expectations of young people, and how they assess the relationships established between generations. The research employed qualitative methods and a phenomenological approach. The research sample consisted of individuals aged 60 and over. Within this scope, interviews were conducted with a total of 35 participants, including 18 men and 17 women. Purposeful sampling was used to reach the research participants. A semi-structured interview form was used as the data collection tool. The Maxqda qualitative data analysis program was used for data analysis. The thematic analysis of the research data revealed five main themes: "Is there a generational conflict between young and old people, and why?", "Comparing the past with the present", "Evaluating young people", 'Criticisms', and "How should the elderly behave towards young people?" According to the results, older individuals prefer their youth to today's youth by complaining about generational conflict and miscommunication; they are concerned about the future of young people, have negative perceptions of them, and criticize them for internet and technology addiction.

Keywords: Youth and youth through the eyes of the elderly, generational conflict, old-young relationship.

JEL Codes: J11, J14, I31, Z13

Yaşlı Perspektifinden Gençler ve Gençliği Değerlendirmeye Yönelik Bir Alan Araştırması

Öz

Bu araştırma yaşlı bireylerin gençlik hakkındaki düşüncelerini, ideal gençlik tanımlamalarını, kuşak çatışmasını, genç kuşağı değerlendirme biçimlerini, yaşlıların gençlerden beklentilerini ve kuşaklararası kurulan ilişkileri değerlendirme biçimlerini keşfetmeye odaklanmaktadır. Araştırma nitel yöntem ve fenomenolojik bir yaklaşımla yürütülmüştür. Araştırma örneklemini 60 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Bu kapsamda 18 erkek ve 17 kadın olmak üzere toplamda 35 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma katılımcılarına ulaşmak için amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veri analizi için Maxqda nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin tematik analizi sonucunda 5 ana tema ortaya çıkmıştır. "Gençlerle yaşlılar arasında kuşak çatışması var mı, neden?", "Geçmiş ile bugünü karşılaştırma", "Gençlere yönelik değerlendirme", "Eleştiriler", "Yaşlının gençlere yönelik tutumu nasıl olmalı?" temaları olmak üzere beş tema ortaya çıkmıştır. Sonuçlara göre yaşlı bireyler, kuşak çatışması ve iletişimsizlikten yakınıp kendi gençlik dönemlerini günümüz gençliğine tercih etmekte; gençlerin geleceği konusunda kaygı duymakta, onlara yönelik olumsuz algılar taşımakta ve internet ile teknoloji bağımlılığı nedeniyle eleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlıların gözünden genç ve gençlik, kuşak çatışması, yaşlı-genç ilişkisi.

JEL Kodları: J11, J14, I31, Z13

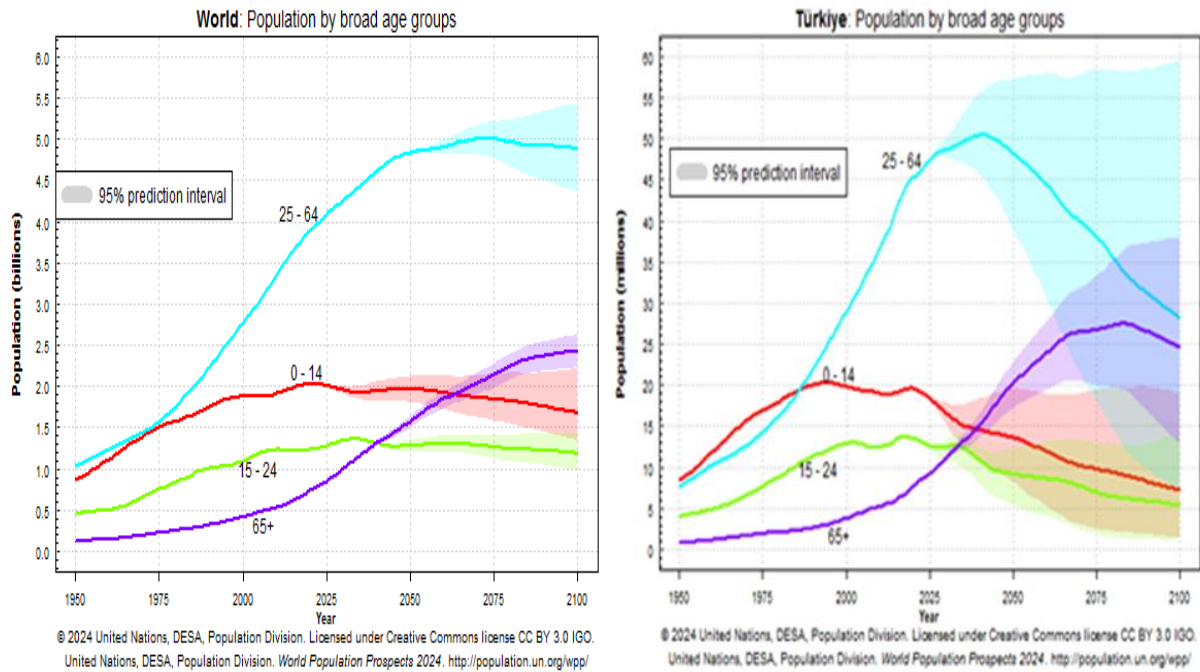
¹ Asst. Prof. Dr., Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Şırnak University, nurullah.yel06@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8281-7070>

 Sorumlu yazar / Corresponding author, nurullah.yel06@hotmail.com

Introduction

Today, rapid developments in Industrialization, urbanization, technology, and medicine, along with declining birth rates and many other factors, have led to a social phenomenon known as the aging of societies or populations (Ceylan, 2015: 11-18). The elderly population is growing worldwide and in Türkiye (Yelboğa, 2018: 53-54). According to population projections, the balance between the elderly and young populations in Türkiye is changing, and it is predicted that the elderly population will surpass the young population (15-24 years old) after 2035 (TÜİK, 2024a). Indeed, United Nations data also confirms this situation. The graphs shared below show the increasing trend of the population aged 65 and over within other age groups. As can be seen from these graphs (Figure 1), the elderly population has been increasing over time, and this trend is expected to continue in the coming years (UN, 2025).

Figure 1: Population by Broad Age Group in World and Türkiye

Source: (UN, 2025)

In such a situation, different age groups, particularly older and younger individuals, will often share the same environments. In the modern era, rapidly changing socioeconomic, cultural, and symbolic contexts lead to distinct experiences between generations. Therefore, the ways of acting, thinking, and living may differ from one generation to another (Kılıç, 2018: 849-850). In such situations, intergenerational conflicts and problems discussed in the literature today may be experienced more frequently. Because, while old age was once perceived as a value, it has started to be viewed as a "problem" in recent times, shifting away from this perspective. This situation appears to be closely connected to both the shift in the perception of old age and the socioeconomic transformations that influence these perceptions. On the other hand, the centralization of information, driven by its increasing value and importance in the information age, has led to a radical shift in the status of the elderly (Mavili, 2015: 1-9). The changing status and value of old age have created and continue to create a transformation in the

perception of old age.

Societies' perception of old age is reflected in attitudes towards the elderly. These attitudes are classified as positive, negative and complex. Some value judgments about the elderly, which are passed down from generation to generation, shape attitudes towards the elderly. According to Kalınkara (2016: 25-26), these attitudes can be categorized as follows:

- Older people are perceived as consumers rather than producers,
- The idea that older people want to spend more time with their peers and cannot get along with young people,
- The elderly are not tolerant and understanding,
- Perception of old age as a static and unchanging period,
- Old age in itself is seen as a barrier to good health.

Behaviors expected from specific age groups in society and age-related values shape the attitudes, relationships, interaction patterns, and behaviors of individuals, while societies also influence each other during the aging process. In the case of Türkiye, the middle generation, which encompasses both the elderly and the young, constitutes a significant proportion that can be characterized as the leading actors in this interaction. In fact, according to the population projection published by the Turkish Statistical Institute (TÜİK) in 2024, the median age was 34% in 2023, but it is expected to increase to 39.3% by 2035. While the proportion of the population aged 65 and over was over 10% in 2024, it is expected to increase to 15.4% by 2035 (TÜİK, 2024a). Türkiye's youth population, aged 15-24, is expected to constitute 14.9% of the total population by the end of 2024. After 2030, it is expected to decline starting from 14.8% (TÜİK, 2024b). Therefore, shortly, the number of elderly and young populations in our country is expected to be relatively close to each other, and the elderly population is projected to increase at a higher rate compared to the young population. This situation will alter the numerical representation of the elderly and the young in society. It will be reflected in the relationships and interactions between these two age groups within the social structure.

In modern and industrialized societies, the participation and contribution of individuals to society are becoming increasingly important. Intergenerational miscommunication, value conflicts, social isolation, and the role of rolelessness harm social contribution and deepen the problems in the field of aging. In such a situation, the elderly become a group perceived as a "danger." Older individuals, on the other hand, often do not like young people because they are not as expected and do not inspire confidence. In addition, the elderly claim that the young lack morals and manners, and that the future is in danger and at risk (Kalkara, 2016: 23-24). This situation gives rise to a negative phenomenon referred to in the literature as generational conflict.

Generational conflict refers to the disagreement between the adult generation and the adolescent generation, which involves a significant portion of society due to the differences between the two generations and continues to persist throughout subsequent generations. This conflict is mostly complained about by older people. They complain that young people do not understand them and old people cannot explain themselves to young people (Canatan, 2008: 65-66). In generational research, issues such as intergenerational value differences, value change (the adoption of modern values over traditional values), intergenerational value shifts,

opposing values, and age norms come to the forefront. These different views, values, and understandings guide both older and younger individuals in creating their worlds of meaning and shaping their relationships and behaviors (Müftüler, 2019: 106). Older individuals tend to be attached to the past and resistant to innovations. Additionally, the elderly often continue to maintain their old habits. They react to changes in the environment in which they live (Kalinkara, 2016: 23). Young people, on the other hand, maintain a lifestyle based on a subculture. They are seeking an alternative society where they can emphasize their own culture and value systems. In this subculture, there are qualities such as a unique cultural form, music tendency, consumption pattern, lifestyle, freedom, and difference (Beşirli&Yalçınkaya, 2022: 290). This situation is reflected in the relations between the elderly and the young, which constitute two important elements of social participation.

Intergenerational relationships, social ties, and relationships with the environment, as well as mutual communication and interaction dynamics, can influence individuals' coping strategies and enhance their quality of life. According to the intergenerational support model, support, trust, and solidarity between age groups increase the quality of life (Müftüler, 2019, p. 117). In this context, it is important to transform intergenerational conflict into intergenerational support and solidarity. This is because older individuals receive emotional and social support and gain trust from these relationships. When examining the literature on the elder-youth relationship, interaction, and generational conflict, numerous studies have been conducted in this direction.

In a study on young people's evaluation of the elderly, it was found that young people emphasized "communication breakdown and generation gap" (Ulus, 2020: 1166). Another study on generational conflict between parents and young people revealed differences in values, behaviors, and norms between parents and young people. Therefore, the two generations experience conflict in the context of cultural and social values (Lotfi et al., 2013: 93). It was also stated that during the pandemic process, the separation between the old and the young increased due to reasons such as economic costs, treatment, and care services. Accordingly, it was stated that young people directed their anger and resentment towards the elderly as an outgroup (Çağla-Ayabakan, 2022: 242-243). In a study conducted with university students, 60% of the participants reported that they found elderly individuals grumpy and boring and that they did not want to live with elderly individuals (Karaağaç et al., 2019: 32). Another group of students defined old age as dependency, hopelessness, loneliness and waiting for death (Kulakçı, 2010: 17). In another study, it was stated that adult children were inadequate in understanding elderly individuals (İçli, 2008: 37). According to the results of the current research in the literature, it is thought that the perceptions and attitudes of young people towards the elderly may trigger generational conflict and elderly discrimination. On the other hand, the perceptions and attitudes of the elderly towards the young can also contribute to generational conflict and the relationship between the elderly and the youth. In a study involving elderly and young individuals, the elderly stated that they wanted to spend time with their peers but found it difficult to get along with young people (Korkut&Uysal, 2017: 575). In a study involving elderly individuals residing in a nursing home, it was found that they held negative attitudes towards young people (Kıpçak&Dedeli, 2016: 2682). While the older generation tends to represent traditions in modern social life, the younger generation interprets traditions with the

knowledge produced by modernity. Young people evaluate traditional formations in terms of their contribution to building their future and the benefits they provide. Therefore, the differences in meaning created in the value patterns between the older and younger generations fuel intergenerational conflict (Kalaycı&Özkul, 2017: 96). Considering the increase in the number of elderly individuals and the fact that their future health and care needs may become a problem (Tufan&Yazıcı, 2009: 50), the importance of elderly-younger generation solidarity increases even more. To understand the conflict and incompatibility between older and younger generations, as well as the associated problems, it is necessary to know how these two age groups perceive each other. In this context, it is necessary to understand how the elderly perceive and evaluate the young, what they expect from them, what criticisms they direct, and how they assess their communication with the young. From this perspective, the focus of the study is on "how the elderly see, evaluate, and criticize the young".

The primary objective of this study is to examine the evaluations and attitudes of older individuals towards younger generations from a qualitative perspective. To this end, the study analyzes in depth the codes that older individuals' perceptions of young people are based on, the criticisms and expectations they express towards the younger generation, the kind of attitudes they develop towards intergenerational interaction, and how they compare past experiences with the present.

1. Materials and Methods

This research focuses on assessing the perspectives of older individuals regarding youth and young people. In this context, the research seeks answers to the following questions: According to older individuals, what is elder-youth communication? What are the expectations of the youth? What should the "ideal" youth be like? What are the differences between the past and the present? To gather in-depth information for this purpose, a qualitative research method was preferred. Qualitative research facilitates the comprehension and understanding of events and phenomena in their context and a realistic manner. In the qualitative research process, data collection techniques such as interviews, observations, and document analysis are employed to examine the phenomenon in its pattern with a holistic approach (Yıldırım&Şimşek, 2016: 77).

1.1. Sampling

The research population comprises all individuals aged 60 and above residing in Türkiye. The research participants were selected using a purposive sampling method, with no regional or provincial limitations applied to the sample. Accordingly, the participants were selected from individuals aged 60 years and over who did not have any problems in communicating and expressing themselves. Thus, care was taken to select the appropriate sample to collect in-depth information about the research's purpose and to gather detailed information about the phenomenon under investigation. Participants were given codes as "P1". Demographic information about the research participants is presented in Table 1.

Table 1: Demographic Information of the Participants

Participant	Age	Gender	Education level	Participant	Age	Gender	Education level
P1	67	Male	Primary school	P19	68	Male	High school
P2	65	Female	Primary school	P20	64	Male	Primary school
P3	67	Male	Primary school	P21	68	Female	Illiterate
P4	66	Female	Primary school	P22	66	Female	Primary school
P5	75	Male	Primary school	P23	72	Male	Illiterate
P6	67	Female	Primary school	P24	65	Female	High school
P7	68	Female	Primary school	P25	68	Male	Primary school
P8	75	Male	High school	P26	67	Female	Literate but no formal education
P9	60	Female	Primary school	P27	60	Male	University
P10	63	Male	Primary school	P28	67	Female	Primary school
P11	67	Female	Literate but no formal education	P29	64	Male	Primary school
P12	72	Female	Literate but no formal education	P30	65	Male	Primary school
P13	66	Male	Primary school	P31	78	Female	Illiterate
P14	67	Male	Literate but no formal education	P32	72	Male	Primary school
P15	65	Female	Illiterate	P33	75	Female	Illiterate
P16	66	Male	Illiterate	P34	71	Male	High school
P17	63	Male	Illiterate	P35	65	Female	Primary school
P18	70	Female	Illiterate				

According to the data presented in Table 1, 35 individuals participated in the study, with ages ranging from 60 to 78 years. In terms of gender, 18 males and 17 females were included. Regarding educational background, 18 participants had completed primary school, four had completed high school, four were literate without formal education, 1 held a bachelor's degree, and eight were illiterate.

1.2. Data Collection Tools and Process

In the study, data were collected using a semi-structured interview form. For the interview form, a literature review was conducted first, and in this direction, questions were determined that the elderly could provide detailed information about young people. Considering that the elderly could not continue the interviews for a long time, the interview form was kept short and consisted of six questions. For the ethical appropriateness of the research, approval was obtained from the Ethics Committee of University on October 3, 2024, with the number 2024/109970. In-depth interviews were conducted with 35 elderly individuals who voluntarily participated in the study. The interviews were completed on April 10, 2025, approximately eight months after ethical approval was obtained. The elderly were informed about the interview process, and permission was obtained for recording; the interviews were then recorded.

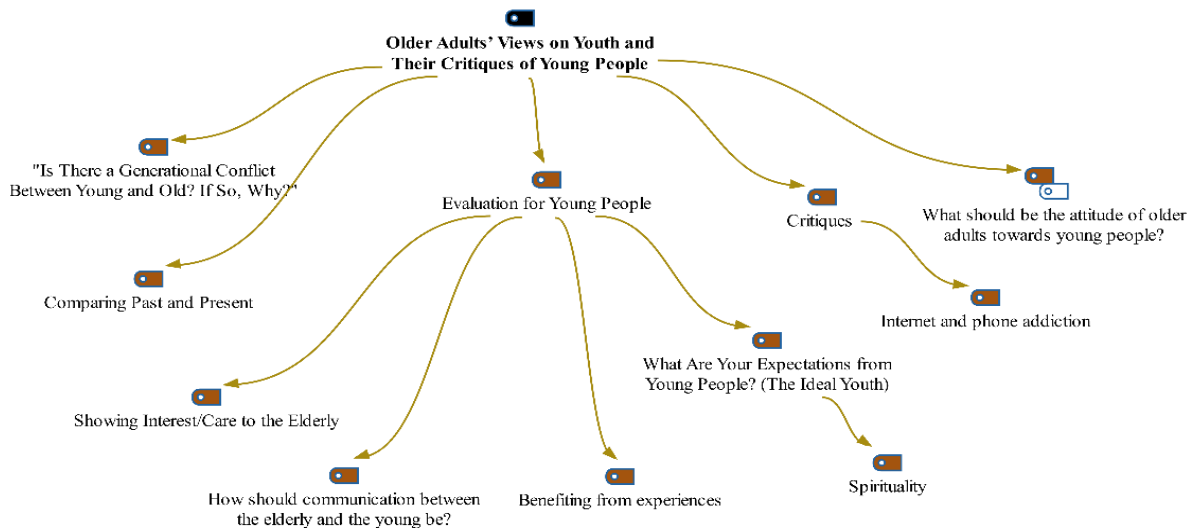
1.3. Data Analysis

In-depth interviews were conducted with 35 elderly individuals who agreed to participate in the study, and these interviews were recorded. After the interviews were conducted, the audio recordings were transferred to the computer. Thus, a 140-page document transcript was obtained, which was ready for analysis. The documents were then transferred to the Maxqda 20 program for data analysis. In this qualitative data analysis program, each interview was read multiple times, and initial codes were determined. These codes were then combined to identify themes and sub-themes. The Creative Coding and Smart Coding Tool in the program was used for coding, and the themes and sub-themes were visualized with MAXMaps after they were finalized. Thus, the research was structured within the framework of five main themes, with the thematic analysis method carried out through the Maxqda program.

2. Findings

As a result of the analysis of the data on the evaluation of young people and youth from the perspective of the elderly using the Maxqda program, five themes emerged: "Is there a generational conflict between young people and the elderly, why?", "Comparison of the past and the present", "Evaluation of young people", 'Criticisms', "How should the attitude of the elderly towards young people be?". Figure 2, which displays the themes, sub-themes, and codes, was visualized using Maxqda and is shared below.

Figure 2: MAXMaps Visualization of Theme and Sub-Themes Emerged in the Study

The themes and sub-themes that emerged from the analysis of the research data are presented and interpreted, along with direct quotations, under the following headings.

2.1. Is There a Generational Conflict Between Young and Old? If So, Why?

Older individuals stated that they intervene with young people from time to time, but that the intention to protect, guide and transfer life experience lies at the heart of their intervention and guidance towards young people. However, they point out that this attitude can be misunderstood by young people. Their thoughts in this regard are as follows:

I think they are confused because of the generation gap; parents do not want their children to fall into bad ways. They do not want them to do wrong; maybe the parents have made the same mistakes. Therefore, they intervene to prevent the child from falling into those mistakes. They feel the need to intervene. (P4).

Because we dislike their behaviors and attitudes, we issue warnings so that they can find the right way, as they are doing something wrong. We interfere with them, try to guide them, and offer advice so that they do not fall behind in the present time and adopt bad ways, forgetting what is right and shameful. (P5).

The elderly, that is, we are a little patient. That is why we interfere a little with the young. We intervene to prevent harm to young people because we want to ensure their well-being. However, young people do not understand this at that time; they understand it later, of course. We call this a generational conflict. Therefore, both sides need to be patient. (P7).

Participants stated that social changes, especially technological advancements and the understanding of individual freedom, are effective in explaining the differences in perceptions

between older and younger generations. Older individuals expressed their opinions in this regard as follows:

"We call it intergenerational conflict. What is intergenerational conflict? It is evaluating the situation and position of our youth according to their time. What was true in their time has lost its validity now. Being aware of all the things in the world causes some societal values to change or be interpreted differently with the development of technology, and our elders may not perceive the situation accurately because they compare the past with the present. Of course, the way to overcome this is not only for the elderly, but also for young people to put themselves in their shoes, with the ability to empathize, and realize that tomorrow they will be in the same position and that they are not doing this with ulterior motives. (P32).

Today's young people say, 'I am free; I am 18 years old, so you cannot interfere with me.' We do not have the chance to say no to today's youth. Then they see it on TV and say you restricted me, and they run away; you cannot stop them. (P18-K).

I mean, young people want to be left alone; we should read what we know independently, and this is wrong. (P26).

Older individuals stated that the message they wanted to give to young people was not perceived correctly and that young people perceived this situation as interfering with private life, especially since they were uncomfortable with this situation, claiming that they "knew everything":

We have been through a lot, so we interfere with them, but young people often misunderstand. We say that we know something, but no, they will do what they say. They know everything themselves; they know best. The elderly do not know anything. When we say something, they say 'you do not understand, you do not know, this is not your time, this is another time, everything has changed', but in fact, the age has not changed; people are changing. (P33).

Too many young people say, 'Old man, what do you know?' and act impulsively. (P18).

2.2. Comparing Past and Present

The elderly express that they find their period more valuable, especially when comparing it to today's youth in various aspects. It is observed that they criticize today's youth for lacking respect for elders and the elderly.

I am 72 years old now, and if you ask me whether it is the youth of today or the youth of our time, I would always say the youth of our time. Those youth were the youth who knew how to appreciate. (P12).

First of all, I want them to give "respect". In the past, when we were young, we used to give our elders a seat when we got on public transportation. Now we have to stand in public transportation. When an elder entered the room, everyone would stand up out of respect; no one would sit down until the elder sat down. It is very different nowadays. When the elders spoke, the little ones would quiet down and listen. Nowadays, the little ones do not shut up, and the elders cannot talk. No one used to sit at the table before the elders sat down; now, no one is even together. (P30).

While elderly individuals reveal the prominence of a culture of social hierarchy and respect in the past, they express regret that young people today do not carry these values sufficiently. One elder described the loss of traditional balance in interpersonal relations as follows:

In the past, there was more interference; now there is less. In the past, it was enough for our elders to give us a stern look when they wanted something. Now, our elders are no longer considered elders. The blame for this lies not only with the youth but also with their families, who are not very interested in their children. (P20).

In the information age, societies are witnessing rapidly developing/changing technological advances. Older individuals draw attention to generational differences by

emphasizing the limited social mobility and lack of communication tools in the past, stating that technological development has increased individual freedom and access to opportunities.

As I said, the present age is not the same as the old age. In the present age, technology has advanced significantly. In the past, we were unfamiliar with currency, we could not travel alone, and we were afraid that people would say something to us. However, now you can even go to Europe to study, and since there is a telephone, we can inform you wherever we go. (P18).

Some older individuals compare today's youth with their era and believe that young people have better conditions, thanks to technological developments that have made significant contributions to their growth. One participant stated that technological developments have increased individual freedom and access opportunities.

Young people have a bright future. I think the next generation will be better. As technology has developed, we no longer see computers, we no longer have cell phones, and we cannot access everything easily. Today's young people are growing better. (P21).

In contrast to the advantageous aspects of today's conditions mentioned above, some older individuals point to the challenging conditions of the period in which young people live, emphasizing that economic conditions have become more challenging compared to the past, individual responsibilities have increased, and young people's hopes for the future have decreased:

A difficult world awaits. When the economy is so difficult, it is challenging for young people to make a living, while family problems are also difficult. In our time, such situations were not a problem. When I got married, I opened my house with a bed and a carpet. How can young people get married when the economy is in such a state? At this rate, marriage rates will decrease, and the population will decrease. I think young people do not deserve this life. (P22).

Compared to our time, more difficult times await young people. Young people need to be very active, very conscious, smart, and hardworking. (P23).

2.3. Evaluation for Young People

Depending on the theme of evaluating young people, sub-themes emerged, including *showing interest in the elderly, the nature of old-young communication, the benefits of experiences, and the expectations that young people have*. Transmissions and comments on the sub-themes coded under this theme are presented under this heading.

2.3.1. Showing Interest/Care to the Elderly

Elderly individuals live a life marked by the challenging physical, cognitive, social, and spiritual effects of old age. As they get older, their expectations of attention and tolerance increase. Accordingly, elderly individuals emphasize that the attention of young people is extremely decisive in meeting their emotional and spiritual needs. Even a small expression of interest from young people can positively contribute to the quality of life of the elderly and alleviate negative feelings, such as loneliness and feelings of worthlessness. This approach reveals the healing role of social contact in strengthening intergenerational bonds. Individuals expressed their thoughts in this direction as follows:

When young people ask me, 'How are you, Grandma?' it makes me feel good. If they take care of me, would you believe it, it even relieves my pain. It is spiritually healing when young people treat the elderly with kindness and care for them. (P26).

Another elderly individual defines caring for the elderly as a cultural duty and a historical responsibility. This approach, which is shaped by traditional values, assumes that older

individuals hold a special position in the social hierarchy. In this context, the concept of "respect for ancestors" has evolved not only into a moral attitude but also into a defining characteristic of ideal youth. The transmission in this direction is as follows:

According to our traditions and customs, our ancestors are highly valued and cherished by us. Therefore, it is one of our duties as ideal young people to make them feel that they are always at the crown of our heads. (P27).

An older individual emphasizes empathy based on the principle of reciprocity in the relationship between the old and the young. He rejects a one-way relationship model by stating that older people are not only people who transfer experience, but also individuals who are open to learning and benefiting from young people. This statement argues that older people should not be viewed as passive, but rather as active social actors who participate in interactions. He expressed his thinking in this direction as follows:

I believe that if young people can empathize with this issue, the elderly's perspective towards them will change. As much as we, the elderly, share our experiences and offer guidance, we should also benefit from their experiences and knowledge. (P32).

2.3.2. How Should Communication Between the Elderly and the Young be?

Elder-younger communication and interaction have been discussed as an issue since ancient times. Today, however, the importance of constructive dialogue and mutual understanding rather than conflict in intergenerational communication is emphasized. In order for this communication to be established healthily, it is emphasized that young people should be attentive in their attitudes and behaviors:

They should be respectful and respond to the other person without raising their voice. They should not shout at the other person, raise their voice, humiliate them, or cause them distress. (P10).

Because I am more experienced than he/she in terms of age, I do not want the young person to react harshly, but I want them to consider me and understand me when I tell them that I want their well-being. I also do not want them to make mistakes and disregard my advice. (P13).

Another participant emphasized that most of the time they speak with good intentions, so young people should approach them with understanding. He expressed his opinion in this regard as follows:

I try to convey the truth to you in a clear and understandable language, and I want you to listen to what I say, respect me, and accept me calmly without yelling or screaming. (P11).

Older individuals emphasize the importance of constructive dialogue and mutual understanding instead of conflict in intergenerational communication:

By remembering that the other person is older than they are, without disrupting their speaking style. (P13).

I want them to be smiling and interested in us. (P15).

They should respond calmly, in a way that convinces them, using sweet language, without snapping or avoiding the elderly. (P16).

I try to convey the truth to you in a clear and understandable language, and I hope you will listen to what I say, respect me, and accept me calmly without yelling or screaming. (P11).

Some older individuals stated that they pay attention to their communication with young people, undercut them, and are constructive in communication as follows:

I take young people down; I do not say things like 'this cannot happen, this cannot be done, you cannot go, you cannot do it,' and it is shameful. (P18).

I have never interfered with their choices until now. I think they should not be interfered with; they should be guided. (P15).

By remembering that the other person is older than they are, without altering their speaking style. (P13).

I would like them to be friendly and interested in us. (P15).

They should respond calmly, in a way that convinces them, using sweet language, without snapping or avoiding the elderly. (P16).

Again, it is argued that attitudes that prevent communication, such as anger and loud voices, should be avoided in elder-youth communication; it is stated that young people should pay attention to their tone of voice, speech, and expression:

They should respond politely without getting angry, shouting, or offending the elderly. Sometimes, they should listen to us and realize that we are interfering for their sake. (P16).

They should react respectfully without shouting. They should listen when necessary and respect and understand when we give advice. (P17).

Some older individuals stated that they pay attention to their communication with young people, understand them, and are constructive in communication, as follows:

I take young people down; I do not say things like 'this cannot happen, this cannot be done, you cannot go, you cannot do it, and it is shameful.' (P18).

I have never interfered with their choices until now. I think they should not be interfered with; they should be guided. (P15).

2.3.3. Benefiting from Experiences

Elderly individuals often possess extensive knowledge on various subjects due to their life experiences. Although the modern age and technological life may present some disadvantageous situations at times, there may be advantages that the knowledge and experience gained through long-term experience bring. From this point of view, older individuals want to guide young people at some points and transfer their experiences. Their transfers are as follows:

When the elderly intervene with young people, the young people often become angry, but they should overcome their anger and try to benefit from the elderly's experiences. (P31).

Since we have experienced and seen many things in our lives, we sometimes intervene in theirs because we do not want young people to experience the same mistakes and hardships. (P13).

We, the elderly, have experienced many things and have reached this day. I have encountered all kinds of difficulties up to this point... If I am interfering with my children now, it is so that they do not experience the problems I have experienced. (P22).

Elderly individuals frequently shared their own life experiences and used expressions that the next generation should benefit from. The metaphors of archive, power, and strength of some elderly people are noteworthy. These metaphors clearly show that experiences are seen as values that should be kept and taken for the common future of the society:

...Because the elderly are a library, an archive. (P16)

The experiences of the elderly are a strength for the young. (P23)

Our elders approach with the instinct of passing on the experiences they have gained throughout their lives to the next generation. (P27)

The views of the elders on the transfer of experience clearly show that the elderly view experiences as a guide, that the elders assume a protective role, and that this situation is

exhibited as an instinctive responsibility, with the goal of the transfer of experience serving as a bridge between the past and the future. This suggests that experiences also serve as a source of motivation and direction.

2.3.4. What Are Your Expectations from Young People? (The Ideal Youth)

Older individuals conveyed some expectations towards young people in order to protect them, guide them, and enable them to build a healthy future with their experiences. The elderly expressions shared under this theme serve as a summarizing function for the ideas shared under the other theme. Young people are being charged with responsibilities such as being reassuring, avoiding excessive dependence on social media, protecting and preserving social values, emphasizing education and success, upholding moral standards, and making significant contributions to the future of society and the country. The posts in this direction are as follows:

They should be self-confident, not dependent on social media, and not imitators; instead, they should be unique. They should protect their customs and traditions that do not compromise their values. (P1).

Now, the young people of this generation should study, work hard, be respectful, and know how to sit and engage in conversation. (P3).

They should be hardworking, intelligent, alert, have good morals, not harm the environment, be a good son for the homeland and nation... (P21).

Many elderly people expressed concerns about the responsibilities placed on young people. Another elderly individual stated that young people behave irresponsibly as follows:

We observe that today's young people tend to avoid these issues and take little responsibility. This is not a good thing. We want young people to take responsibility in all aspects of life, including education and sports, to help their families, and to engage in activities such as sports and reading in their free time. (P8).

In this study, the question "What are your expectations from the youth, what should the ideal youth be like according to you?" was asked of elderly individuals, and it was observed that many of them emphasized morality, respect, and commitment to culture. The quotations in this direction are as follows:

Good morals, respect for elders, a good upbringing, and a good heart. (P12).

The young people of each country should be individuals who are loyal to their own culture and morals, who love their nation, and have strong family ties. (P15).

They should be respectful to their elders, loving to their younger ones, respect the rights of others, not look up to strangers, and practice the morals they see in their parents or elders. Everyone loves a young person who grows up with such good morals. (P28).

An ideal young person should be hardworking, honest, moral, respectful to others, self-confident, and have clear goals. They should be individuals who are good for the country and nation. (P23).

In the statements of elderly individuals regarding their expectations of young people and their definitions of an ideal youth, religion and spirituality were frequently emphasized. Accordingly, there was a need to process spirituality separately as a code under this theme.

2.3.5. Spirituality

In response to the question "**What are your expectations from the youth, what should the ideal youth be like according to you?**", older individuals emphasized the importance of religion, belief, morality, and spirituality. Since older individuals tend to become more

spiritually oriented as they age, this orientation is also reflected in their statements. The thoughts in this direction are as follows:

Having faith and righteous deeds, worshipping, upholding good morals, prioritizing moral and spiritual values, and avoiding phone addiction... (P10).

All I want is for our children to embrace and adopt our spiritual values. (P25).

Now, according to us, the youth should be an honest person who knows the way of Allah, who will not speak lies, who will know halal and haram, who will not drink, gamble, or lie. (P6).

Older individuals emphasized faith, worship, and moral responsibilities, arguing that youth should be shaped by spirituality. It was conveyed that the ideal form of youth is attainable through a lifestyle that prioritizes religious responsibilities and is grounded in spirituality. They state that young people should live in the way of Allah as follows:

He should be honest. He should be grateful to Allah as long as he lives. He should reap the benefits of the blessings he has been given. (P30).

They should be perfect, they should know the way of Allah, and the most important thing is that they should know the difference between halal and haram. We want our young people to be ideal Muslims. They should pray. (P33).

2.4. Critiques

The statements of older individuals regarding the evaluation of young people emphasized the importance of directing and guiding them, having the necessary equipment to build a healthy future, adhering to cultural values and norms, and cultivating spirituality. Again, in this direction, some criticisms were directed at young people for achieving an "ideal" status in the eyes of older individuals. For example, one of the criticisms regarding the lack of a goal for the future is as follows:

One of the biggest problems today is this aimlessness... Young people should have a goal; there should be a purpose. That is, we will not live daily, but rather live thinking about the future and the next generation. (P32).

Another criticism is based on the loss of the value of labor and effort. The older individual positions the new generation's desire for consumption-oriented and effortless success as both a moral and social-cultural problem:

Everything has been for profit. The spirit of youth has never seen or experienced poverty, but they have a way of life that has that power, that competence in every way. A tendency towards laziness often characterizes this period of youth. They strive to have money and power without laboring, without experiencing hardship. (P25).

Again, one of the serious criticisms was that young people act independently, "know-it-alls," and act with an attitude that accepts their truths. P24's statement "The current youth is a generation Z, a disrespectful, arrogant, self-righteous, I-know-everything, what I say is right, I do not need anyone." was evaluated as an excessive self-confidence of young people and exceeding the norms of respect. The following statement is in parallel with this idea:

We are concerned about young people because they often think they have grown up and act independently. Young people of this time are very headstrong; they act without listening to their elders, and as a result, they experience things they regret. (P26).

In the above statement, the older generation criticized the irresponsibility of the younger generation and the dominance of an understanding of freedom that would result in regret. Another statement indicating that the increasing autonomy of the youth is met with a sense of

exclusion and worthlessness by the older generation is as follows:

Young people... They always do things their way; they always want everything to be their way. I no longer interfere with my grandchildren or my children. If I interfere, they think badly of me. (P29).

A significant part of the criticisms against young people was related to **internet and phone addiction**. For this reason, internet and phone addiction was processed as a code related to the sub-theme of criticism. Transmissions and evaluations in this direction are given under the following heading.

2.4.1. Internet and Phone Addiction

Today, internet and phone addiction is one of the major problems among young people and adolescents (Savcı et al., 2017). Older individuals have also criticized young people in this direction. In particular, it was stated that the use of mobile phones is at the center of young people's lives and that it harms young people in different ways:

I love young people very much, but today's young people spend much time with technological devices, such as phones, tablets, and computers. In my opinion, these technological devices harm young people both scientifically and educationally. (P13).

We look at young people now and want them to have a newspaper or a book in their hands instead of a phone, because the culture that only the phone provides is not enough. (P8)

The current generation is too immersed in phones and technology. They frequently deal with the internet, which allows them to encounter incorrect information online. They can encounter wrong conversations; a disease called the internet can upset people. I disapprove of young people who are overly exposed to the internet. I am against responding to everything that comes from the internet. (P19).

Another older individual stated that young people are overly attached to digital devices and that this has become a serious addiction problem, weakening social relations and distracting young people from real life:

Our children are all lost in phones and things. They fall for the false world on that computer. They fall for the world they do not see; it is all lies, and there is no reality there. Real life is so different from the internet. (P33).

2.5. What Should be the Attitude of Older Adults Towards Young People?

In addition to the evaluations and criticisms of older individuals towards young people, some older individuals also emphasized the issues that they should pay attention to for healthy communication and solidarity with young people. It was stated that older individuals should adopt an approach that is far from authoritarian discourses, more understanding, and can help reduce intergenerational conflicts.

Young people laugh and talk among themselves, but the other person may hesitate because they are old. You should leave them alone with their friends, let them talk and have fun if they have something to say. It is wrong to be at the same level just because my heart is young. In some places, the elders should withdraw themselves; elders cannot be in every environment. (P18).

The elderly want some of what they see, of course, not all, to be what they see, but that way of thinking is wrong. Because the time when I was a child is not the same as the time when you were a child. Everything has changed; there is a forward movement. Therefore, I, for example, as myself, do not interfere in everything young people do. (P26).

How should the attitude of the elderly towards young people be? First of all, as one gets older, one learns more and gains more experience. Sometimes, young people make mistakes that our elders

explain to them... Suddenly, they become angry. Oh, how could you do that? Why don't you do that? If you say that, that child may or may not understand. However, if you react harshly, the consequences will be even worse. (P19).

These self-criticisms by older individuals can be viewed as an approach that fosters intergenerational solidarity. Another critical approach that supports this situation was related to not imposing experiences on young people. In this context, some individuals have pointed out that time and conditions have changed, and it is not right to expect the same behavior from young people. The statements that harmony and reconciliation should not be expected only from young people, and that older people should also update their approach to younger generations, are as follows:

Our elders want everyone to be like us. The current new generations do not fit us. However, this is what we want. The new generation has opened their eyes, gathered more information, and read more; they cannot be like us. I think we should be more like them. (P33).

Since the elderly have life experience, they often find the impatience and impatient behavior of young people strange and annoying. However, the elderly should still be patient with the young and encourage them to benefit from their experience (P31).

3. Discussion

Today, the elderly population is growing worldwide, including in Türkiye, and accordingly, interest in academic studies on aging is on the rise. Within the field of aging, issues such as the problems experienced by older individuals, healthy and active aging, and increasing the quality of life are examined from different perspectives. In this direction, the perception of old age, elderly status, loneliness, intergenerational solidarity and relations and interactions with younger generations that directly or indirectly affect generational conflict come to the fore. From this point of view, this study seeks answers to questions such as "how the elderly evaluate youth and young people, what they expect from young people, what criticisms they direct to young people, and how they evaluate their communication with young people?" As a result of the analysis of the research data, the themes of "Is there a generational conflict between the young and the elderly, and why?", "Comparison of the past and the present", "Evaluation of the young", 'Criticisms' and "How should the attitude of the elderly towards the young be?" emerged. According to the transmissions, the elderly long for the past and prefer the past to today's youth and life; they were treated with respect, morality and values in their own time, but these values are almost ignored today; they have significant differences from young people in many aspects, especially in terms of thought, behavior and lifestyles; their expectations from young people are that they expect values, attitudes and behaviors similar to their own lives to be exhibited; they criticize young people for technological dependency, not having a purpose for the future, not assuming responsibility, overconfidence and arrogance; some elderly people self-criticize the elderly for assuming responsibility and understanding differences in order to get along better with young people, to reconcile and maintain a relationship in solidarity; elderly people want to transfer their knowledge, experience and knowledge to young people and the next generations; religion and spirituality are frequently emphasized and the elderly are expected to lead a life in the context of religious doctrines. In this context, it can be said that the research reveals important results that support the relationship, interaction, and solidarity between the elderly and the young, presenting critical information and experiences from a broad perspective for intergenerational solidarity and the construction of a healthy youth. Upon

examining the literature in the context of the research results, it becomes apparent that there are studies that address the conflict between older and younger generations, as well as relationships and solidarity. Özmete (2017: 187) found that when evaluating the issues on which they agreed with their children, older individuals were not sure whether their children shared the same views on providing care, support, and assistance in their daily lives, but they did not express concern about the future of intergenerational solidarity. This situation clearly shows that older individuals are not hopeless about intergenerational solidarity in the future, despite their concerns. For example, in this study, it was observed that older individuals want young people to lead a life similar to their values and experiences, and emphasize a relationship of solidarity where they can share their experiences with young people. In this context, previous research has revealed that the expectation of young and old generations to live in solidarity has been a long-held and desired state of affairs since ancient times. Therefore, a strong intergenerational interaction and unity have been emphasized in every age, but their importance has increased more today (Tufan, 2007: 55-66). Again, in the present study, the elderly discussed their longing for the life of youth in the past, rather than the life of today's youth. In a study conducted on the elderly, it was observed that the elderly emphasized longing for the past, regret and happiness about the past life (Sütçü & Kalaycı, 2023: 62). In another study, it was stated that an increase was observed in factors such as longing for the past, distance with younger generations, fear of innovation, and evaluating young people as disrespectful as they get older (Kıpçak&Dedeli, 2016: 2690). The results of this research align with the statements made by the elderly in our study. Again, in parallel with the results of this research, it is emphasized in the literature that older individuals have difficulty in adapting to innovations and that they maintain their adherence to traditional values and norms (Arslan&Polat, 2016: 272), and in our study, older individuals criticized young people in this context. Another dimension of this research, supported by the results of previous studies in the literature, is that the elderly expect the youth to exhibit success, honesty, a moral life, a high sense of responsibility, and establish relationships within the framework of respect. In this direction, when the literature is examined, it is seen that the elderly, depending on their experiences, give advice such as giving importance to education, protecting beliefs and traditions, establishing good human relations and planning for the future (Sütçü&Kalaycı, 2023: 65). In a study conducted in Iran with individuals aged 50 and over, 85% of the participants said yes to the question "Do you enjoy contact with young people?" In the same study, 48% of the participants stated that young and old should live an integrated life for the greater good of both parties (Cybulski, 2013: 1102). Again, a study investigating age group relations revealed that age affects prejudices in many ways, with young people carrying more prejudices than older adults, and that they perceive their age group as superior to other groups due to age-based prejudices (Chasteen, 2005: 123). In a study conducted on a group of young people in Ukraine, it was observed that young people hold some negative attitudes towards the elderly, including perceptions of loneliness, low social status, and care burden (Poznanska, 2017: 340). It has been determined that young people in Türkiye make negative evaluations of the elderly, such as being sick, lonely, and weak. However, it was stated that these stereotypes are not reflected in the communication with the elderly and that communication with the elderly is established within the framework of respect (Kılıç, 2018: 849). In a study conducted with two age groups, young people and middle-aged adults, it was revealed that there was a difference between attitudes towards the elderly due to age difference

and that the attitude of elderly discrimination was higher in young people (Gümüş-Demir&Yılmaz, 2025: 49). According to these results in the literature, it is seen that attitudes, perceptions and values that may trigger generational conflict between young and old groups are common. Considering that the current study found older individuals negatively evaluating young people, criticizing them in many aspects, and drawing attention to issues that may cause differentiation between them in various dimensions, it can be said that intergenerational conflict may persist similarly.

As a country undergoing demographic transformation, it is noted that specific economic, social, and cultural changes in Türkiye also bring risks to family relations and intergenerational relations. In connection with this, it is also stated that aging is perceived as a problem and negative attitudes are displayed towards the elderly because they cannot continue their daily lives independently and need care. However, it is known that "intergenerational solidarity" is at the center of many policies for the elderly (Yıldırım, 2015: 277). For example, in a project in Muğla, 50 individuals over the age of 60 and 450 high school students participated in different interaction programs to eliminate intergenerational conflict and strengthen intergenerational solidarity. Thanks to the interaction programs implemented, it was observed that the attitudes and tendencies of the generations towards each other changed positively. It was stated that interaction programs serve as a function that ensures cooperation (Tuna&Çakmaz, 2024; 90-91). As in this example, promoting projects, programs, and policies that foster solidarity, cooperation, and intergenerational interaction can lead to positive intergenerational relations and attitudes. Indeed, it is stated that intergenerational interaction and solidarity depend on an intergroup approach that includes different age groups (Hazer&Özsungur, 2017: 453). Considering that isolating oneself from other groups, intergenerational conflict, and discrimination against different age groups are important phenomena in the literature, it can be said that the results of this research contribute to the field from a different perspective.

No study has been found in the literature that directly evaluates young people and youth from the perspective of older adults. However, studies have been conducted on the relationships between older adults and their environment, intergenerational solidarity, and communication with young people about their changing roles and statuses. For example, one study examined the roles, statuses, and relationships of the elderly in a social environment. The research concluded that the characteristics affecting the social roles of the elderly change depending on the relationships established with the family and other social environments (Kalaycı&Özkul, 2017: 106). Another study has indicated that the expectations of older adults in intergenerational communication include characteristics such as honesty, not lying, using sincere and kind language, and being cheerful (Müftüler, 2018: 121). Another study by Karaağaç and colleagues (2019: 32) examined young people's views and thoughts on old age. According to the study's results, 48% of young people indicated that they were inclined to live with older individuals, citing their desire to benefit from the experience of older individuals and their affection for them as the reasons for this. It has also been noted that technological developments can negatively impact generational conflict, and as the pace of technological advancements accelerates, generational conflict increases due to unhealthy communication (Erdoğan-Aslan, 2024: 114). In addition to these, numerous studies have examined generational conflict (Ulus,

2020; Aslan, 2024; Ayabakan, 2022; Appelbaum et al., 2022; Connolly, 2019). However, no study has examined and evaluated young people and youth from the perspective of older people. This clearly demonstrates the original value and contribution of the study.

Conclusion

It is clear that the qualitative methodology of this study, which older individuals conducted to evaluate young people and youth, yielded detailed and in-depth information. It is believed that these results make significant contributions to understanding generational conflict and strengthening intergenerational solidarity. The research results provide insights into the evaluation, expectations, criticism, and experience transfer of older individuals towards young people, offering a perspective for both practitioners and policymakers. The fact that the elderly population continues to increase in Türkiye, and that young people already constitute a significant proportion of the current population, underscores the importance of the relationships and interactions between these two age groups. In this context, it is believed that the results of this research will serve as a guiding force for various professions and disciplines. In particular, it is crucial both individually and socially for young people to benefit from the experience and knowledge of the elderly and to harness their motivation to build a healthy and prosperous future. Again, considering that many problems related to aging are discussed in the literature and that young people can play an active role in the practical solution of elderly problems (e.g. loneliness, care), it can be said that eliminating the barriers to intergenerational solidarity and developing interactive policies and programs that include different age groups can improve the quality of life of the elderly and young people and support active and healthy aging initiatives. To facilitate more in-depth comparisons in the context of generations, particularly in the focus on elderly-youth relations, future studies may benefit from conducting in-depth research with both the elderly and young people within the same research scope. Therefore, it is essential to conduct qualitative or mixed-methods studies involving both age groups in future research.

Genişletilmiş Özet

Günümüzde dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfus oranı giderek artış göstermektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre de Türkiye’de yakın bir gelecekte yaşlı nüfusun genç nüfusu geçeceği tahmin edilmektedir. Türkiye’nin 15-24 yaş arası genç nüfusunun 2024 yılı sonunda toplam nüfusun %14,9’unu oluşturması beklenmektedir. 2030 yılından sonra ise bu oranın %14,8’den başlayarak düşmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, kısa vadede ülkemizdeki yaşlı ve genç nüfus sayılarının nispeten birbirine yakın olması beklenmekte ve yaşlı nüfusun genç nüfusa oranla daha yüksek bir ivme ile artacağı öngörülmektedir. Bu durum yaşlıların ve gençlerin toplumdaki sayısal temsilini değiştirecek gibi görünmektedir. Böyle bir durumda ise farklı yaş grupları, özellikle de yaşlı ve genç bireyler, genellikle aynı ortamları paylaşacaktır. Modern çağda, hızla değişen sosyoekonomik, kültürel ve sembolik bağlamlar kuşaklar arasında farklı deneyimlere yol açabilecektir. Zira yaşlılarla ilgili kuşaktan kuşağa aktarılan bazı değer yargıları yaşlılara yönelik tutumları şekillendirmektedir. Bu değişim/dönüşüm ise beraberinde farklı kesimlere yönelik bir algı inşa etmektedir. Toplumların yaşlılık algısı, yaşlılara yönelik tutumlara da yansımaktadır. Bu tutumlar genel olarak olumlu, olumsuz ve karmaşık olarak sınıflandırılmaktadır. Bu durum, literatürde kuşak çatışması olarak adlandırılan olumsuz bir

olguya yol açmaktadır. Kuşak çatışması, yetişkin kuşak ile ergen kuşak arasında, iki kuşak arasındaki farklılıklar nedeniyle toplumun önemli bir bölümünü ilgilendiren ve sonraki kuşaklar boyunca da devam eden anlaşmazlığı ifade etmektedir. Bu çatışma en çok yaşlılar tarafından dile getirilmektedir. Yaşlı bireyler gençlerin kendilerini anlamadığından ve kendilerini gençlere anlatamadığından yakınır. Bu bağlamda, kuşaklar arası çatışmayı kuşaklar arası destek ve dayanışmaya dönüştürmek önemlidir. Çünkü yaşlı bireyler, bu ilişkilerden duygusal ve sosyal destek almakta ve güven kazanmaktadır. Literatürdeki araştırma sonuçları da “iletişim kopukluğu ve kuşak farkına” vurgu yapmaktadır (Ulus, 2020: 1166). Yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki çatışma ve uyumsuzluğu ve buna bağlı sorunları anlamak için bu iki yaş grubunun birbirlerini nasıl algıladıklarını bilmek gerekir. Bu bağlamda, yaşlıların gençleri nasıl algıladıklarını ve değerlendirdiklerini, onlardan ne beklediklerini, hangi eleştirileri yönelttiklerini ve gençlerle iletişimlerini nasıl değerlendirdiklerini anlamak önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın odak noktasını "yaşlıların gençleri nasıl gördüğü, değerlendirdiği ve eleştirdiği" oluşturmaktadır. Buna göre çalışmanın temel amacı, yaşlı bireylerin genç kuşaklara yönelik değerlendirme ve tutumlarını niteliksel bir bakış açısıyla incelemektir. Bu amaçla, yaşlı bireylerin gençlere yönelik algılarının hangi kodlara dayandığı, genç kuşağa yönelik eleştiri ve beklentileri, kuşaklararası etkileşime yönelik nasıl bir tutum geliştirdikleri ve geçmiş deneyimleri ile bugünü nasıl karşılaştırdıkları derinlemesine analiz edilmektedir. Bu amaçla derinlemesine bilgi toplamak için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye'de ikamet eden 60 yaş ve üzeri tüm bireyler oluşturmaktadır. Araştırma katılımcıları, örnekleme herhangi bir bölge veya il sınırlaması olmaksızın, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Buna göre araştırmaya 35 yaşlı birey katılmıştır. Çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu için öncelikle literatür taraması yapılmış ve bu doğrultuda yaşlıların gençler hakkında detaylı bilgi sağlayabileceği sorular belirlenmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden 35 yaşlı bireyle derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Daha sonra veri analizi için Maxqda 20 programına aktarılmıştır. Yaşlıların gözünden gençlerin ve gençliğin değerlendirilmesine ilişkin verilerin analizi sonucunda beş tema ortaya çıkmıştır: Bu temalar “Gençler ve yaşlılar arasında kuşak çatışması var mı, neden?”, “Geçmiş ve bugünün karşılaştırılması”, “Gençlerin değerlendirilmesi”, ‘Eleştiriler’, “Yaşlıların gençlere karşı tutumu nasıl olmalı?” olarak kodlanmıştır. Bu sonuçlara göre yaşlılar geçmişe özlem duymakta ve geçmişi bugünün gençliğine ve yaşamına tercih etmektedir. Onlara göre kendi dönemlerinde onlar yaşlılara saygı göstermekteyken bugün bu değerler neredeyse yok sayılmaktadır. Yaşlı bireylerin düşünce, davranış ve yaşam tarzları başta olmak üzere birçok açıdan gençlerden önemli farklılıklar taşıdıkları görülmüştür. Bu doğrultuda gençlerden kendi yaşamlarına benzer değer, tutum ve davranışların sergilenmesini bekledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma bulgularına göre yaşlıların gençleri teknolojik bağımlılık, geleceğe yönelik belirlenmiş bir amacın olmaması, sorumluluk üstlenmeme, aşırı özgüven ve “kibirli olma” hususlarında eleştirdikleri anlaşılmıştır. Bazı yaşlıların ise gençlerle daha iyi geçinmek, uzlaşmak ve dayanışma içinde bir ilişki sürdürmek için yaşlıları sorumluluk almaya davet ettiği ortaya çıkmıştır. Özellikle bazı yaşlıların farklılıkları anlama konusunda özeleştiri yaptıkları; yaşlıların bilgi, deneyim ve birikimlerini gençlere ve gelecek kuşaklara aktarmak istedikleri; yaşlıların din ve maneviyata sıklıkla vurgu yaptıkları ve bu doğrultuda gençlerden dini değerler bağlamında bir yaşam sürmeleri bekledikleri görülmüştür. Bu

bağlamda araştırmanın yaşlılar ve gençler arasındaki ilişki, etkileşim ve dayanışmayı destekleyen önemli sonuçlar ortaya koyduğu, kuşaklararası dayanışma ve sağlıklı bir gençliğin inşası için geniş bir perspektiften kritik bilgi ve deneyimler sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu sonuçların kuşak çatışmasının anlaşılmasına ve kuşaklararası dayanışmanın güçlendirilmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları, yaşlı bireylerin gençlere yönelik değerlendirme, beklenti, eleştiri ve deneyim aktarımlarına ilişkin içgörü sağlayarak hem uygulayıcılara hem de politika yapıcılara bir perspektif sunmaktadır. Türkiye'de yaşlı nüfusun artmaya devam etmesi ve gençlerin hâlihazırda mevcut nüfusun önemli bir bölümünü oluşturması, bu iki yaş grubu arasındaki ilişki ve etkileşimin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bu araştırmanın sonuçlarının çeşitli meslekler ve disiplinler için yol gösterici bir güç olacağına inanılmaktadır. Özellikle gençlerin, yaşlıların tecrübe ve birikimlerinden faydalanmaları, sağlıklı ve müreffeh bir gelecek inşa etmek için onların motivasyonlarından yararlanmaları hem bireysel hem de toplumsal açıdan büyük önem taşımaktadır.

Etik Beyanı	: Çalışmanın tüm hazırlık aşamalarında etik kurallara uyulduğu yazar tarafından beyan edilir. Aksi bir durumun tespiti hâlinde, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi herhangi bir sorumluluk kabul etmez ve tüm sorumluluk yazara aittir.
Etik Onayı	: Çalışmada katılımcılardan anket, görüşme, gözlem ya da deney yoluyla birincil veri veya kişisel veri içeren herhangi bir içerik kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkısı	: Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır. Tüm katkı (%100) Nurullah Yelboğa'ya aittir.
Finansman	: Yoktur.
Teşekkür	: Yoktur.
Yapay Zekâ Kullanımı	: Yapay zekâ destekli herhangi bir araç kullanılmamıştır.
Ethical Approval	: The author declares that all stages of the study were conducted in accordance with ethical research principles. In the event of any misconduct, Artvin Çoruh University Journal of International Social Sciences assumes no responsibility and all responsibility lies with the author.
Ethical Approval	: The study did not involve the collection of primary data or any content containing personal data through surveys, interviews, observations, or experiments with participants. Therefore, ethical approval was not required.
Conflict of Interest	: The authors declare that they have no competing interests.
Author Contributions	: This is a single-author study. All contributions (100%) belong to Nurullah Yelboğa
Funding	: None.
Acknowledgements	: None.
AI Use Statement	: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this study.

References

- Appelbaum, S. H., Bhardwaj, A., Goodyear, M., Gong, T., Sudha, A. B., & Wei, P. (2022). A study of generational conflicts in the workplace. *European Journal of Business and Management Research*, 7(2), 7-15. <https://doi.org/10.24018/ejbmr.2022.7.2.1311>
- Arslan, Y. ve Polat, S. (2016). Eğitim örgütlerinde kuşaklar arası çatışma: Nedenleri ve başa çıkma yaklaşımları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 263-282. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59448/854043>
- Ayabakan, B. Ç. (2022). Avrupa'da yaşlanma, aktif yaşlanma ve kuşaklar arası çatışma ilişkisine COVID-19 güncellemesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (83), 225-247. <https://doi.org/10.26650/jspc.2022.83.1108372>
- Beşirli, H., ve Yalçınkaya, M. (2022). Gençlik çalışmalarında dönemler ve tartışmalar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(31), 279-295. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2490200>
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203240>

- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve refah devleti*. (1. Baskı, İstanbul). Açılım Kitap.
- Chasteen, A. L. (2005). Seeing eye-to-eye: Do intergroup biases operate similarly for younger and older adults?. *The International Journal of Aging and Human Development*, 61(2), 123-139. <https://doi.org/10.2190/07Q7-BWYT-NC9E-51FX>
- Connolly, J. (2019). Generational conflict and the sociology of generations: Mannheim and Elias reconsidered. *Theory, Culture & Society*, 36(7-8), 153-172. <https://doi.org/10.1177/0263276419827085>
- Cybulski, M., Krajewska-Kulak, E., Sowa, P., Orzechowska, M., Van Damme-Ostapowicz, K., Rozwadowska, E., & Guzowski, A. (2013). Elderly peoples' perception of young people—a preliminary study. *Iranian Journal of Public Health*, 42(10), 1099. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4436537/>
- Erdoğan-Aslan, B. Ö. (2024). Teknolojik gelişmeler bağlamında kuşak çatışması: bir derleme çalışması. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 114-129. <https://doi.org/10.62068/visbid.1458630>
- Gümüş-Demir, Z., ve Yılmaz, M. (2025). Genç ve orta yetişkinler arasında yaşlanma kaygısı ve yaşlı ayrımcılığı tutumlarının karşılaştırılması. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 7(1), 48-58. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.25.1.06>
- Hazer, O. ve Özsungur, F. (2017). Kuşaklararası işbirliği ve geronteoloji. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 445-472. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/397198>
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 29-38. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203237>
- Kalaycı, İ., ve Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.308309>
- Kalınkara, V. (2026). *Temel gerontoloji: Yaşlılık bilimi*. (3. Baskı). Nobel yayıncılık.
- Karaağaç, G., Bayık Temel, A., ve Yıldırım, J. G. (2019). Gençlerin yaşlılığa ilişkin algıları, tutumları ve bakış açılarının incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 32-41. <http://dergipark.gov.tr/yasad>
- Kılıç, N. P. (2018). Kuşaklararası iletişim: üniversite öğrencilerinin yaşlılarla iletişim biçimleri. *Journal of International Social Research*, 11(55), 849-861. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185537256>
- Kıpçak, S., ve Dedeli, Ö. (2016). Yaşlıların gençlere yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 13(2), 2682-2696. <http://dx.doi.org/10.14687/jhs.v13i2.3198>
- Korkut, G. ve Tuna Uysal, M. (2017). Gençlerin ve yaşlıların yaşlılık sürecine ilişkin görüşleri: karşılaştırmalı bir çalışma. *Journal Of Awareness*, 2(3), 565-584. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358133>
- Kulakçı H. (2010). Hemşirelik lisans programı birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin düşüncelerinin ve görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(1): 15-22. https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/4543/15-22_pdf.pdf?sequence=1%26isAllowed=y
- Lotfi, A., Kabiri, S., ve Ghasemlou, H. (2013). Değerler değişimi ve kuşaklararası çatışma: İran Khoy kenti örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 93-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/11005/131676>
- Mavili, A. (2015). Yaşlılık, yaşlanma ve sosyal hizmet. Editörler; Ceylan, H. *Modern hayat ve yaşlılık* (1. Baskı, 1-24) içinde. Nobel yayıncılık.
- Müftüler, H. G. (2018). Yaşlılar açısından yaşlılık gerçeği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-129. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/515705>
- Müftüler, H. G. (2019). Parsons sistem teorisi açısından kuşaklar arası ilişkilerde çatışma ve dayanışma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 100-135. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/920718>
- Poznanska, K. (2017). The social situation of the elderly people and the relationship between old age in the ukrainian society with the eyes of the youth. *Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods*, 39, 340-345. <https://orcid.org/0000-0003-4484-8719>

- Savcı, M., ve Aysan, F. (2017). Teknolojik bağımlılıklar ve sosyal bağıllık: İnternet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının sosyal bağıllığı yordayıcı etkisi. *Dusunen Adam*, 30(3), 202-216. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2017300304>
- Sütçü, S., ve Kalaycı, E. (2023). türkiye’de 65 yaş üstü kişilerin yaşlılık değerlendirmeleri: Doğu Karadeniz örneği. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 3(2), 52-68. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3347367>
- Tufan İ.(2007). Yaşlanmanın konforu. Gökçe-Kutsal Y. (Ed.), *Temel geriatri*. s. 55-65 (içinde) Güneş Tıp Kitabevleri.
- Tufan, İ. ve Yazıcı, S. (2009). Intergenerational relations in old age. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 47-52. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931287.pdf>
- TÜİK, (2024a, July 10). Nüfus Projeksiyonları, 2023-2100, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2023-2100-53699#:~:text=Do%C4%9Furganl%C4%B1k%20g%C3%B6stergelerindeki%20h%C4%B1z%C4%B1%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BC%C5%9F%20e%C4%9Filiminin,55%20milyonun%20alt%C4%B1na%20d%C3%BC%C5%9Fmesi%20beklenmektedir>
- TÜİK, (2024b, July 10). İstatistiklerle gençlik, 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2024-54077>
- Tuna, M., ve Çakmaz, D. (2024). *Kuşaklararası etkileşim ve deneyim aktarımına ilişkin bir dijital eğitim modeli geliştirilmesi: muğla, menteşe örneği*. Sosyolojinin geleceği ve geleceğin sosyolojisi II. ulusal kongre genişletilmiş özet bildiri kitapçığı. Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. <https://sos.baskent.edu.tr/kw/upload/123/dosyalar>
- Ulus, T. (2020). Kuşaklararası çatışma bağlamında gençlerin yaşlılara eleştirel bakışı: bir örneklem, sorunlar ve çözüm önerileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(28), 1154-1182. <https://doi.org/10.26466/opus.677142>
- UN, (2025). Department of Economic and Social Affairs Population Division, <https://population.un.org/wpp/graphs?loc=900&type=Demographic%20Profiles&category=Line%20Charts>, adresinden 10.06.2025 tarihinde alınmıştır.
- Yelboğa, N. (2018). Yaşlı ayrımcılığı ve kadının dışlanması. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 51-64. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/510723>
- Yıldırım, A., ve H. Şimşek. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. (2015). Çocukların dünyasına yaşlıları dahil etmek: Okul temelli kuşaklararası dayanışma modelleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 275-296. <https://doi.org/10.20296/tsad.01805>